

studii

REVISTĂ DE ISTORIE

DIN SUMAR

ETAPELE ȘI DESFĂȘURAREA MARI RĂSCOALE A ȚĂ-
RĂNILOR DIN 1907 ÎN MOLDOVA, MUNTENIA ȘI OLTENIA

D. HUREZEANU, CĂRALIA FOTINO, AN. IORDACHE

POZIȚIA STUDENȚILOR FAȚĂ DE RĂSCOALA ȚĂRĂNILOR
DIN 1907

M. IOSA

NICOLAE IORGA ȘI RĂSCOALA ȚĂRĂNILOR DIN 1907

TITU GEORGESCU ȘI I. ILINCIOIU

CONSECINȚELE POLITICE ALE MARI RĂSCOALE ȚĂ-
RĂNEȘTI DIN 1907 ASUPRA CLASELOR DOMINANTE

TR. LUNGU

FRĂMINTĂRI ÎN TRANSILVANIA ÎN PREAJMA RĂZBO-
IULUI ȚĂRĂNESC DIN 1514. RĂZVRĂTIREA LUI IOAN
SECUIL

G. GÜNDISCH ȘI P. BINDER

VIATA ȘTIINȚIFICĂ

REGENZII

REVISTA REVISTELOR

INSEMĂNĂRI

TOMUL 20 — 1967

2

www.dacoromanica.ro

EDITURA ACADEMIEI REPUBLICII SOCIALISTE ROMANIA

COMITETUL DE REDACȚIE

Acad. A. OȚETEA (*redactor responsabil*); EUGEN STĂNESCU (*redactor responsabil adjunct*); acad. P. CONSTANTINESCU-IAȘI; acad. C. DAICOVICIU; MIRON CONSTANTINESCU; L. BĂNYAI; V. CHERESTEȘIU; V. POPOVICI (*membri*); NICOLAE FOTINO (*secretar de redacție*)

Prețul unui abonament anual este de 90 lei.

În țară abonamentele se primesc la oficiile poștale, agențiile poștale, factorii poștali și difuzorii voluntari de presă din întreprinderi și instituții.

Comenzile și abonamentele din străinătate (numere izolate sau abonament(c)) se fac prin CARTIMEX, căsuța poștală 134—135, București, Republica Socialistă România, sau prin reprezentanții săi din străinătate.

Manuscrisurile, cărțile și revistele pentru schimb, precum și orice corespondență se vor trimite pe adresa Comitetului de redacție al revistei „Studii“, revistă de istorie. Apare de 6 ori pe an.

Adresa redacției
B-dul Aviatorilor nr. 1
București

Telefon: 18.25.86

www.dacoromanica.ro

studii

REVISTĂ DE ISTORIE

TOM. 20 1967 Nr. 2

S U M A R

	<u>Pag.</u>
D. HUREZEANU, CORALIA FOTINO, AN. IORDACHE, Etapele și desfășurarea mării răscoale a țărănilor din 1907 în Moldova, Muntenia și Oltenia	221
M. IOSA, Poziția studenților față de răscoala țărănilor din 1907.	247
TITU GEORGESCU și I. ILINCIOIU, Nicolae Iorga și răscoala țărănilor din 1907	261
TR. LUNGU, Consecințele politice ale mării răscoale țărănești din 1907 asupra claselor dominante	277

G. GÜNDISCH și P. BINDER, Frământări în Transilvania în preajma războiului țărănesc din 1514. Răzvrătirea lui Ioan Secuiul	289
MATEI CAZACU, Documente inedite din secolele XVI—XVII	307
GH. CRONȚ și O. SACHELARIE, Cercetările lui Nicolae Iorga privitoare la istoria statului și dreptului	313
AL. GH. SAVU, Carol al II-lea și partidele burghezo-moșierești (1930—1937) . . .	325

VIAȚA ȘTIINȚIFICĂ

Sesiunea științifică de comunicări cu prilejul aniversării a 60 de ani de la răscoalele țărănești din 1907 (<i>A. Stan</i>); Colocviul internațional de istorie a celui de-al doilea război mondial, Budapesta, 13—15 octombrie 1966 (<i>E. Campus</i>); Localizarea „Mănăstirii” Drăgășanilor în legătură cu lupta dintre panduri și turci de la 29 mai 1821 (<i>D. Bălașa</i>); Cum s-a desfășurat prima luptă de la Drăgășani (29 mai 1821) (Răspuns unei critici) (<i>Dan Berindei și Tr. Mutașcu</i>); Cronica	347
---	-----

RECENZII

ȘTEFAN PASCU, ION IONAȘCU, CONSTANTIN CIHODARU, GHEORGHE GEORGESCU-BUZĂU, <i>Istoria medie a României. Partea I-III (secolul al X-lea — sfârșitul secolului al XVI-lea)</i> , București, Edit. didactică și pedagogică, 1966, 405 p. + 3 h. (<i>C. Șerban</i>)	363
* * * <i>Zarys dziejów wojskowości polskiej do roku 1864</i> (Schia asupra istoriei armatei și artei militare polonez până în anul 1864), Varșovia, Edit. Ministerului Apărării Naționale, t. I (până la 1648), 1965, 501 p.; t. II (1648—1864), 1966, 667 p. (<i>I. Corfus</i>)	368
H. AHRWEILER, <i>Byzance, et la mer</i> , Paris, P.U.F., 1966, 503 p. (<i>E. Frances</i>) . . .	374

- „Revista arhivelor”, organ al Direcției Generale a Arhivelor Statului, București, an. VIII (1965), nr. 1—2, 698 p.; an. IX (1966), nr. 1—2, 740 p. (*Gr. Chiriță*) 379
- „Revue des études byzantines”, Paris, Institut français d’études byzantines, t. XXII, 1964, 323 p.; t. XXIII, 1965, 327 p. (*Gh. Zbucnea*) 383

INSEMNĂRI

- Istoria României.** — *Acta Musei Napocensis*, vol. I, 1964, 492 p.; vol. II, 1965, 741 p. (*Al. P.*); CONST. C. GIURESCU, *Știri despre populația românească a Dobrogei în hărți medievale și moderne*, [București], [1966], 64 p. + 2 h. (*T. M.*). **Istoria universală.** — V. M. KUROCIKIN, *Русские корреспонденты К. Маркса (А. А. Серно-Соловьевич и Н. И. Утин)*, Москва, „Мысль”, 1965, 173 p. (*A. L.*); * * * *Magnae Moraviae Fontes Historici. I. Annales et chronicae*, Praga-Brno, Statní pedagogické nakladatelství, 1966, 385 p. (*Tr. I.-N.*); RAWSKI T., STAPOR Z., ZAMOJSKI J., *Wojna wyzwolenicza narodu polskiego w latach 1939-1945* (Războiul de eliberare al poporului polonez din anii 1939-1945), Varșovia, Edit. Ministerului Apărării Naționale, 1966, 881 p. (*I. C.*); HERMANN KINDER și WERNER HILGEMANN, *Atlas zur Weltgeschichte. Karten und chronologischen Abriss. Bd. I. Von den Anfängen bis zur Französischen Revolution*, München, Deutscher Taschenbuch Verlag, ed. a 2-a, 1965, 293 p. (*Tr. I.-N.*); NICOLAS SVORNOS, *Histoire de la Grèce Moderne*, Paris, P.U.F., 1964, 128 p. (*S. B.*); CLAUDE FOHLEN, *L’Amérique anglo-saxonne de 1815 à nos jours*, Paris, P.U.F., 1965, 374 p. (*M. P.*). **Bizantinologie.** — E. E. LIPȘIȚ, *Еклого византийский законодательный свод VIII века*, Moscova, 1965, 220 p. (*Gh. C.*); DIMITRIOS S. GHINIS, *Περὶ Ἰστορίας μεταβυζαντινοῦ δικαίου* (Cadru pentru istoria dreptului postbizantin), Atena, Edit. publicațiilor Academiei, 1966, 419 p. (*Gh. C.*). **Bibliografie, Arhivistică, Muzeografie.** — MIHAIL GUBOGLU, *Catalogul documentelor turcești*, vol. II (1455—1829), București, 1965, XLVII + 655 p. + 17 pl. (Directia generală a Arhivelor statului din Republica Socialistă România) (*C. Ș.*); ROBERT MANDROU, *De la culture populaire aux XVIIe et XVIIIe siècles*, Paris, Stoc k, 1964, 222 p. (*Al. D.*) 389

ETAPELE ȘI DESFĂȘURAREA MARIÍ RĂSCOALE A ȚĂRANILOR DIN 1907 ÎN MOLDOVA, MUNTENIA ȘI OLTENIA*

DE

D. HUREZEANU, CORALIA FOTINO, AN. IORDACHE

În cadrul tradițiilor revoluționare ale poporului român, lupta țărânimii ocupă un loc de seamă, atît prin ponderea sa, cît și prin importanța pe care a avut-o. În filele istoriei evului mediu sînt gravate adînc răscoala de la Bobîlna (1437), războiul țărănesc din 1514, răscoala de la 1784 de sub conducerea lui Horia, Cloșca și Crișan. Amploarea și intensitatea luptelor purtate de țărânimie le conferă o semnificație ce depășește cadrul național, căpătînd o rezonanță general europeană.

În epoca modernă a istoriei, o dată cu dezvoltarea capitalismului și cu prefacerea radicală a relațiilor sociale, marile mișcări țărănești, revărsate sub forma unor adevărate războaie, nu mai reprezintă un fenomen de prim plan al luptei sociale pe scară europeană. Din acest punct de vedere, desfășurarea procesului istoric în țara noastră prezintă trăsături distinctive, marcate de faptul că în condițiile dezvoltării capitalismului, ale unei lungi perioade de evoluție socială față de epoca mișcărilor țărănești medievale, în condițiile în care pe plan mondial avea loc chiar trecerea la imperialism, în România izbucnește una din cele mai mari lupte ale țărânimii, care se ridică — prin amploarea și intensitatea, prin dirzenia și eroismul țăranilor — la nivelul momentelor de culme pe care le-au atins în epocile anterioare cele mai reprezentative ridicări ale țărânimii.

Generată fiind de ansamblul contradicțiilor social-economice din România de la sfîrșitul secolului al XIX-lea și începutul secolului al XX-lea, dînd expresie în primul rînd crizei de structură a sistemului agrar, în cadrul căruia adaptarea la condițiile dezvoltării capitaliste își croia drum foarte greu și anevoios prin crusta unor puternice rămășițe feudale, marea răscoală din 1907 constituie un eveniment central al istoriei sociale a țării de la începutul secolului nostru.

---

* Articolul de față utilizează unele date și interpretări dezvoltate de autori în cadrul monografiei *Marea răscoală a țăranilor din 1907*, în curs de apariție.

Un val de mișcări ale țărănimii, desfășurate succesiv în decurs de aproape două decenii, mișcări din cadrul cărora se detașează puternica răscoală din 1888, au precedat marea luptă din primăvara anului 1907.

Fiind îndreptată în primul rînd împotriva dominației economice a moșierimii și vizînd lichidarea mării proprietăți funciare moșierești, răscoala a dezvoltat contradicțiile regimului burghez-moșieresc din România în ansamblul său. Limbile de foc care se înălțau deasupra conacelor moșierești luminau rînduielele social-economice ale satului românesc, aruncîndu-și, în același timp, reflexele asupra întregii alcături sociale din România.

Izbucnită pe terenul condițiilor social-economice concrete din România, avînd adînci legături istorice de continuitate cu celelalte lupte ale țărănimii de-a lungul veacurilor, răscoala din 1907 face, în același timp, parte integrantă din lanțul zguduiriilor revoluționare și al marilor lupte de clasă care au avut loc în Europa și Asia la începutul secolului al XX-lea.

Începutul mării răscoale este marcat de episodul petrecut la 8 februarie 1907 în comuna Flămînzii, unde administratorul imensei moșii, de aproape 30 000 de pogoane, aparținînd lui Dimitrie Sturdza și arendată de către M. Fischer, a fost lovit de țărani în urma refuzului de a încheia învoielii mai lesnicioase. Evenimentele petrecute în Flămînzii au găsit un ecou profund printre țărani din satele învecinate. Precipitarea mișcărilor pe o rază foarte întinsă, prezentînd trăsături asemănătoare în formele de manifestare, ca și în privința cererilor exprimate, a fost favorizată de însăși extensiunea asociațiilor arendașești în această parte a țării și de uniformitatea condițiilor de învoială. Starea de agitație care cuprinsese țărănimea din părțile Hirlăului își găsea expresie în dese adunări și consfătuiri ținute în taină sau în mod deschis, în discutarea căilor pe care trebuiau să le urmeze, în întocmirea unor petiții cuprinzînd doleanțele obștești.

Întrunirile țărănilor înainte de a purcede la acțiune nu erau un simplu prilej de îmbărbătare reciprocă sau de constatare a caracterului insuportabil al situației în care se aflau. Cu prilejul acestor întruniri se deslușeau și unele elemente cu caracter de organizare a acțiunilor viitoare. A vorbi despre un plan bine conturat, în cazul de față, este, desigur, neadecvat. Totuși, de obicei, se adoptau unele măsuri menite să mobilizeze pe consăteni.

Către jumătatea lunii februarie, țărani din nordul Moldovei au intensificat campania petiționară, semnănd nevoile care-i apăsau și amenințînd că, în cazul cînd doleanțele lor nu aveau să fie satisfăcute, își vor face singuri dreptate. Este semnificativă în acest sens plîngerea țărănilor din comuna Lunca, satul Stroești, de pe moșia aceluiași Dimitrie Sturdza : „Noi sîntem săraci, ne ocupăm numai cu munca cîmpului ; ei bine, pămînt de hrană nu avem . . . , așa că sîntem nevoiți de a cumpăra cu bani de pe unde putem . . . ; pînă acum am răbdat mult iar acum nu mai putem, căci ne-a ajuns cuțitul la os . . . Domnule prefect, vă aducem cazul la cunoștința dvs. . . . și vă rugăm . . . să interveniți către arendașul acestei moșii să vie în localitate spre a conveni cu noi asupra condițiunii prețului . . . , așa ca cel mai tîrziu la 1 martie să putem începe semănturile ; iar în caz că pînă la acea dată nu vom căpăta vreun

rezultat satisfăcător, vă declarăm că cu forța ne vom duce pe moșieși vom băga plugurile noastre spre a asigura existența noastră și a copiilor noștri și că nu vom da înapoi chiar cu riscul vieții noastre . . . ”¹.

Cererile către autorități erau însoțite de agitații pe care reprezentanții puterii la semnalau cu vădite semne de îngrijorare. Dacă pînă la 22 februarie agitațiile țărănești erau localizate mai ales în județul Botoșani, după această dată s-au ridicat și primele sate din județele Dorohoi (Hănești și Hudeștii Mari) și Iași (comunele Bădeni și Ceplenița).

În ultima decadă a lunii februarie, concentrarea țăranilor a început să se deplaseze din sate și comune spre micile târguri și spre orașe. În special capitala județului, Botoșani, a fost în această perioadă văzută de numeroase grupuri de țărani, care veneau în mod pașnic să prezinte autorităților principalele lor doleanțe. Revendicarea formulată cu o uniformitate aproape unanimă consta în fixarea prețului de arendă a unei fălci de pămînt (1,43 ha) cu 25 de lei, cerere care ar fi însemnat, în cazul acceptării, o ameliorare simțitoare a situației țăranilor, dacă se are în vedere că media arenzii unei fălci era de 60—70 de lei.

Agitațiile și frământările din județul Botoșani, la care s-au adăugat cele din județele Dorohoi și Iași, desfășurate pînă la sfîrșitul lunii februarie, însciu o etapă distinctă în tabloul răscoalei din 1907, caracterizată prin faptul că nu au căpătat forma luptei deschise, s-au menținut în cadrul unei vehemente campanii petiționare din partea țăranimii și al unor dese încercări din partea autorităților de a aplană izbucnirea unui conflict violent, de proporții, care se întrezărea tot mai clar. Începînd cu ziua de 28 februarie, țăranimea din satele județelor Botoșani, Iași, Dorohoi, ajunsă la capătul răbdării, a pornit pe calea luptei deschise și a ciocnirilor cu armata. Activizarea maselor răscolate crește vertiginos, cu toate că trupele intervin și fac eforturi pentru înăbușirea și localizarea mișcării. Pînă la 6 martie județele Botoșani, Dorohoi, Iași formează un vast cîmp de acțiune a răsculaților. În județele nordice ale Moldovei se constituie astfel principalul focar al răscoalei din această provincie, definitiv pentru ansamblul evenimentelor petrecute în primăvara anului 1907 în Moldova.

Între timp s-au ridicat la luptă și țăranii din numeroase comune ale județelor Suceava, Neamț, Vaslui. Între 5 și 10 martie valul mișcărilor revoluționare a depășit limitele județelor din Moldova de nord, revărsîndu-se peste toată provincia, din județ în județ. În unele ținuturi, mișcarea slăbea ca intensitate, dar izbucnea în anumite centre cu și mai multă putere.

Linia ascendentă a desfășurării răscoalei țăranilor din întreaga Moldovă a atins punctul culminant în zilele de 5—10 martie. În aceste zile numărul orașelor și satelor care formau cîmpul de acțiune al răsculaților era cel mai ridicat. Detașamentele de represiune cu greu puteau să opună rezistență și să împiedice pătrunderea țăranilor în orașe. Cordoanele militare erau deseori rupte și barierele asaltate de noi cete de răsculați. Dar, între timp, în punctele răscolate se masau puternice forțe armate, care reprimau mișcarea, începînd să aibă controlul situației.

¹ Arh. st. Botoșani, fond www.dacoromanica.ro 36—37.

După 10 martie, răscoala din Moldova, în ansamblu, descrește sensibil, cu toate că puterea de luptă a țărănimii era departe de a fi înfrântă.

Folosindu-se de faptul că la începutul răscoalei printre cei atacați de țărani se aflau mulți arendași și cămătari evrei, diferite cercuri din rindurile claselor dominante au căutat să acrediteze ideea că mișcarea nu ar avea un caracter social, denaturând astfel flagrant conținutul marii lupte a țărănimii. Diversiunea era alimentată nu numai de liberali, care urmăreau astfel să-și faciliteze calea spre guvernare, dar chiar reprezentanții trusturilor arendașești, prin intermediul presei austriece, se complăceau în postura de victime ale furiei țărănilor. În realitate, caracterul și conținutul răscoalei au fost de la început social-economice, țărăni distrugând atât conacele marilor proprietari români, cât și pe acelea ale arendașilor evrei. Dacă mai ales în nordul Moldovei au fost mulți arendași și cămătari evrei atacați de țărăni, aceasta se explică prin faptul că acolo ei dețineau majoritatea pământului arendat. De altfel, chiar și acele publicații ale vremii care au vehiculat, la izbucnirea răscoalei, ideea ascușitului nesocial al acesteia, au revenit ulterior, în cea mai mare parte, asupra aprecierilor făcute.

În județul Botoșani, pe fondul unor mișcări generalizate, se pot distinge anumite centre către care gravitau răscoalele, adevărate puncte de unire, unde se întâlneau numeroase sate din împrejurimi. Astfel, la 5 martie, șuvoaie de țărani din satele Vlădeni, Călinești, Mîndrești, Hrișcani, Brehuești, Huțani și Corni, însumînd aproape 4 000 de răsculați, puseseră stăpînire pe tîrgul Bucecea. „Tîrgul Bucecea a fost complet devastat”², comunica cuprins de panică procurorul județului Botoșani, procurorul general din Iași. Cu toate eforturile autorităților de a stăvili răscoala din plasa Siret, evenimentele din următoarele zile s-au desfășurat pe linia creșterii activității revoluționare a țărănimii. Cu aceeași tenacitate s-au desfășurat acțiunile unor puternice cete de țărani în Burdujeni. Timp de 3 zile casele proprietarilor, arendașilor și magazinele comercianților au avut de suferit. În ciuda faptului că noi detașamente militare soseau în centrele răscolate, mișcările țărănimii continuau să se extindă. Concomitent cu cele ce se petreceau în plasa Siret, 3 000 de țărani răsculați au ocupat tîrgul Sulița. Alături de țărăni din Drăcșani și Lunca au acționat și cei din Gîrbești, Stănești și Stoenști. În stare de revoltă se găseau și sătenii din Nicșeni, Măgureni, Unteni și Gorbănești³. La 6 martie ei au dat pradă flăcărilor conacul și acareturile moșiei și, o dată cu aceasta, au încălcat casele și averea celor care, în legătură directă cu arendașul, îi exploatau sub diferite forme.

Generalizarea răscoalei în plasa Siret înspăimîntase în așa măsură autoritățile județene, încît prefectul Văsescu menționa într-un raport trimis forurilor superioare, că „... această revoltă ... a devenit o adevărată revoluție. De 48 de ore de cînd rog ministrul ca să ni se dea ajutor nu primesc nici un răspuns. Revoltații se vor îndrepta și-n spre Botoșani și nu dispun de trupe necesare pentru a-l apăra”⁴.

² Arh. st. Iași, fond. Parch. general Iași, dos. 72/1907, f. 203.

³ Arh. st. Botoșani, fond. Pref. Botoșani, dos. 93/1907, vol. III, f. 155, 217.

⁴ Ibidem, f. 155.

Un alt focar al răscoalei din jud. Botoșani l-a constituit plasa Ștefănești, situată în partea de nord-est a județului. Încă la 6 martie țărani din comuna Todireni au devastat conacul moșiei arendate lui Marcus Juster și au înlăturat servitorii de pe moșie. La Ripiceni au fost produse unele stricăciuni la fabrica de zahăr, iar la Dîngeni neînțelegerile dintre țărani și moșierul Mavrocordat se aflau în pragul izbucnirii deschise. Numai sosirea unui detașament de 20 de jandarmi a împiedicat izbucnirea conflictului⁵. În schimb, țărani din Hulub, împroprietăriți pe moșia statului, s-au dus *in corpore* la primărie, au alungat pe primar și celelalte autorități comunale și au cerut moșierului Mavrocordat împărțirea moșiei Strahotin. Acțiunile răsculaților îndreptate împotriva primăriilor au o deosebită semnificație; ele dezvăluie contradicțiile dintre țărănime și aparatul de stat burghezo-moșieresc, grefate pe fondul antagonismului social dintre moșieri și țărani.

Unul din episoadele centrale ale răscoalei în județul Botoșani a avut loc chiar în orașul reședință, unde timp de trei zile, între 4 și 6 martie, au pătruns prin toate barierele numeroase grupuri de țărani din satele învecinate, cărora li s-au adăugat populația nevoiașă a mahalalelor, meșteșugari, lipoveni și chiar elevi de la Liceul „Laurian” și de la Școala de meserii⁶. Străzile au fost împresurate de mulțimea răsculată; numeroase case ale arendașilor și proprietarilor și câteva magazine din localitate au fost distruse. Detașamentul represiv, format din 300 de soldați sub comanda maiorului Boureanu, căuta să imprăști pe țărani sub amenințarea că se vor folosi gloanțe adevărate. Între trupă și răsculați a avut loc o violentă ciocnire. Din ambele părți au căzut numeroși răniți; în rândurile țărănilor s-au înregistrat mai mulți morți, fiind printre primele victime ale acestui uriaș incendiu care izbucnise. Ele au prilejuit apariția în revista „Neamul românesc” a cunoscutului articol al lui N. Iorga *Dumnezeu să-i erte!*, care a produs o profundă impresie asupra opiniei publice și a format obiectul unor numeroase comentarii, fiind ulterior răspândit în foi volante ca material agitatoric printre țărani din județele Munteniei.

Formele de luptă ale țărănimii din județul Botoșani au fost în majoritatea comunelor asemănătoare. Ele au caracterizat în mare și celelalte mișcări desfășurate în Moldova, de aceea unele mențiuni lămuritoare se impun. Adunați în cete numeroase la primării, țărani cereau schimbarea imediată a condițiilor de învoieli agricole. Autoritățile și reprezentanții administrației moșiilor propuneau să mai aștepte câteva zile, pînă la sosirea proprietarilor, care nu se aflau, de obicei, la moșii. În acest timp ei interveneau cu insistență pe lângă autoritățile superioare pentru trimiterea grabnică de trupe în localitățile răsculate. La rîndul lor, țărani, care învățaseră din practicile folosite de autorități, nu se lăsau amăgiți de promisiunile făcute. Formularea ultimativă a unor cereri de a se încheia noi învoieli agricole era mai degrabă simptomul că în curînd vor începe lupta decît asigurarea că țărani vor sta în expectativă.

Deci fazele componente ale acțiunilor țărănimii în Moldova constau în consfăturile prealabile, în revendicările pentru pămînt prezentate autorităților, împletite cu operații de constrîngere a acestora spre a acționa

⁵ Arh. I.S.I.S.P., fond. 52, dos. 4 851, f. 200 și 220.

⁶ Arh. st. Botoșani, fond. Pref. Botoșani, răscoala țărănească, vol. II, p. 84.

potrivit dorințelor celor răsculați, în sfârșit, în atacarea conacelor și angajarea ciocnirilor cu armata, ca element esențial al răscoalei.

Desfășurarea vertiginosă a răscoalelor în județul Botoșani concorda cu evenimentele similare petrecute în județul Dorohoi. Față de județul Botoșani, aria de răspîndire a mișcărilor din Dorohoi a fost intrucîtva mai redusă. Corespunzător, și concentrările de trupe au fost mai mici, autoritățile trebuind să se limiteze, în mare, la trupe locale. Ca și în județul Botoșani, acțiunile țăranilor au gravitat spre centrele mai importante ale județului: Herța, Mihăileni, Săveni, Darabani, dar n-au format, totuși mase compacte atît de mari de răsculați ca în Botoșani. În schimb, în unele comune au avut loc mișcări locale al căror grad de tenacitate întrecea, poate, pe cel al mișcărilor locale din Botoșani. Deosebit de ascuțite au fost, de exemplu, revoltele din Darabani. Ele au început la 2 martie și s-au aprins cu putere între 4 și 7 martie. Între 7 și 9 martie răscoala prezenta tendințe de generalizare, cuprinzînd la sud localitățile Zvoriștea, Brăești, Vîrful Cîmpului, Văculești, Rucevița, Hortăceni, la apus polarizîndu-se spre tîrgul Mihăileni (cu localitățile Oroftea, Tureatca, Herța, Suharău), în partea centrală și nordică a județului, în localitățile Darabani, Hudești, Cristinești, Ibănești, lupta țăranimii se desfășura deja de mai multe zile, iar la răsărit, deși răscoala s-a semnalat în mai puține comune, a căpătât în unele, ca de exemplu Cotușca și Mitoc, o intensitate puternică.

Cel de-al treilea centru puternic al răscoalei din partea de nord a Moldovei a fost județul Iași. Încă la 28 februarie sute de țărani au ocupat tîrgurile Podul Iloaei și Tîrgu-Frumos, după ce reușiseră să respingă un escadron de cavalerie. În zilele următoare, răscoala a continuat să crească cu și mai multă intensitate. Zeci de case ale arendașilor și proprietarilor și numeroase magazine au fost atacate și deteriorate de țărani. La 2 martie, între țăranimea răsculată și Regimentul 3 Roșiori, sosit în localitate, s-a produs o ciocnire violentă. Un centru unde țăranimea răsculată a luptat cu tenacitate a fost tîrgul Bivolari. Timp de 4 zile (3—6 martie) el a constituit arena de acțiune a țăranilor din tîrg și din satele învecinate (Șipote, Hermeziu, Tabăra, Bădărăi etc.). Între 6 și 8 martie, acțiunile țăranimii s-au extins aproape în toate arterele principale ale județului Iași.

Una din trăsăturile pe care le învederează răscoala țăranilor din Moldova este continuitatea propagării acesteia de la nord la sud. Valul revoluționar al luptelor țăranesti se desfășura într-o succesiune oarecum uniformă, cuprinzînd noi teritorii, pe măsura înaintării lui. De obicei răscoalele izbucneau în acele teritorii ale județelor sau plășilor aflate în imediata apropiere a localităților din județele limitrofe unde avuseseră deja loc mișcări țăranesti.

În prima decadă a lunii martie ridicarea mulțimii satelor s-a produs și în județul Suceava. Deosebirile condițiilor geografice și climaterice, diversificarea preocupărilor locuitorilor și faptul că extensiunea mării proprietăți și a mării arendașii era relativ mai redusă decît în restul județelor nordice ale Moldovei, toate acestea aduc unele lămuriri împrejurării că aria de răspîndire a răscoalei a fost mai restrînsă decît în județele Botoșani, Dorohoi sau Iași, care au constituit focarul dominant al răscoalei țăranesti din Moldova. Mișcările țăranesti, începute la 2 martie, au fost mai puternice în acest județ în 7 comune, și anume: Ruginoasa, Lespezi, Liteni, Siliștea, Sasca, Cristesti, și Miroslăvești.

La Pașcani muncitorii ceferiști, membri ai cercului socialist din localitate, s-au alăturat țăranilor răsculați în acțiunea acestora de a elibera pe arestații din comuna Ruginoasa, care erau transportați într-un vagon special, păzit de un detașament represiv. Unul dintre muncitori a fost rănit. Evenimentele petrecute la Pașcani reprezintă un moment viu al solidarității muncitorilor cu țăranimea răsculată.

În județul Neamț, primele agitații țăărănești au fost semnalate la 5 martie în mai multe comune concomitent: Roznov, Podoleni, Zărnești, Buhuși, Costișa. La Buhuși s-a înregistrat un alt episod al participării proletariatului la acțiunile revoluționare ale țăranilor. Peste 200 de muncitori de la fabrica de postav s-au alăturat țăranilor din împrejurimi, susținându-i în revendicările lor. Maximum de extensiune al răscoalei s-a înregistrat între 6 și 9 martie, dar agitațiile și frământările au durat pînă la 12—13 martie. După unele date, din totalul de 259 de localități, acțiunile țăranilor au cuprins 57, dar nu în toate s-au înregistrat lupte deschise, ci mai ales agitații și tulburări ⁷.

Flacăra răscoalei s-a aprins cu violență sporită în județele Vaslui, Roman, Bacău. Deși gradul de generalizare a acțiunilor țăărănești nu a fost la fel de mare ca în județele Botoșani, Dorohoi, Iași, răscoala din județele centrale și de sud ale Moldovei a fost marcată prin unele episoade deosebit de vii.

În județul Roman se pot desprinde două etape distincte pe linia desfășurării răscoalelor. Prima etapă durează între 5 și 8 martie, cînd mișcarea, localizată la comunele Strunga, Heleștieni, Hălăucești, Hăbășești, Muncel, Crivești și Brătulești (situat în apropiere de jud. Iași), se manifesta mai ales sub forma unor frământări, din care nu lipseau momente de ascuțită încordare împotriva proprietarilor și arendașilor. Începînd cu 8 martie și pînă la 12—13 ale aceleiași luni, fluxul mișcării a înregistrat o extensiune vertiginoasă (cuprinzînd aproape 20 de comune), iar forța de luptă a țăranimii și-a găsit expresia în distrugerea mai multor conace, în aprinderea unor curți moșierești, fenomen întilnit relativ rar în Moldova, în formarea unor cete însumînd sute de persoane care au ținut sub control tirguri ca Băcești, au devalizat numeroase prăvălii și au angajat ciocniri sîngeroase cu armata. „Dacă la început mișcarea țăranilor era relativ mică — se scria într-o corespondență a ziarului „Universul” — în zilele de 8, 9 și 10 însă a luat proporții atît de grave, încît la un moment dat se credea că tot județul e pierdut. Răscoala a început cu o furie de nedescris și în aceeași zi în mai multe părți” ⁸.

În tabloul pe care-l oferă desfășurarea răscoalei în Moldova, județul Bacău înscrie unele trăsături distinctive și, în același timp, dă expresie caracteristicilor generale pe care le prezintă mișcarea în această provincie a țării. Astfel, ca și în alte părți ale Moldovei, răscoala a izbucnit la început acolo unde s-au format puncte de contact între țăranii băcăuani și cei din județele limitrofe, care se ridicaseră deja la luptă. Pe o scară largă și în Bacău și-a găsit expresie agitația vehementă a țăranilor în scopul schimbării condițiilor de învoielii agricole. În localitățile în care mișcarea țăranilor a trecut pragul acestor agitații, căpătînd forme deschise de luptă, ea s-a

⁷ Calculul este efectuat de G. Tudoran într-o lucrare în curs de apariție.

⁸ „Universul” din 15 martie 1907.

remarcat prin caracterul violent, prin intensitatea deosebită pe care a înregistrat-o. În comparație cu aproape tot restul zonei din Moldova a răscoalei, în județul Bacău apare distinctivă recidivarea mișcărilor. După ce trecuse peste satele moldovene virtejul răscoalei, după ce autoritățile considerau „ordinea restabilită”, între 15 și 25 martie semnele unei recrudescențe a mișcărilor printre țărani de pe Valea Trotușului produceau îngrijorare administrației. În timpul răscoalei din județul Bacău au fost vizate mai ales marile proprietăți; presa consemna faptul că acțiunile țăranilor gravitau mai ales spre curțile moșierilor și arendașilor celor mai cunoscuți și influenți din județ. Pe fondul agitației din localitățile situate în nord-estul județului se reliefează puternica răscoală din comuna Blăgești. Această mișcare ocupă locul central în cadrul mișcărilor țărănești din Bacău și se înscrie ca una din cele mai puternice dintre răscoalele desfășurate în partea centrală a Moldovei.

Unul din cele mai vii și mai evocatoare episoade ale luptei țăranilor din Moldova pentru pământ a avut loc în jud. Vaslui. Acolo mișcarea nu a cunoscut trecerea succesivă de la forma petiționară de luptă la cea deschisă, directă. Izbucnirea răscoalei s-a produs chiar de la început cu maximum de intensitate; între 6 și 9 martie trupele de represiune, cu toate că aveau o superioritate zdrobitoare în armament, cu greu au putut să facă față acțiunilor violente ale țărănimii. Aria de răspîndire a răscoalelor a cuprins peste 20 de localități, printre care 3 târguri — Pungești, Codăești și Negrești —, precum și capitala județeană, Vaslui. Aceste din urmă localități au constituit centrul de gravitație al răscoalei, forța atacurilor țărănești rezultînd din unirea răsculașilor din mai multe comune. Exceptînd masacrul sîngeros al țăranilor care a avut loc la Galați, în județul Vaslui au căzut în luptă cele mai multe jertfe ale țăranilor moldoveni. Violența cu care au fost devastate locuințele arendașilor și moșierilor, încălcarea prăvăliilor comercianților și negustorilor avizi și spoliatori, cazurile relativ frecvente de maltratare a marilor arendași și proprietari funciari, precum și a personalului administrației moșiilor, extinderea operațiilor întreprinse și asupra acaretelor, a clădirilor anexe gospodăriilor moșierești, semnarea unor cazuri de incendiere a avutului proprietarilor și întreruperea legăturilor telefonice sînt indicii ale complexității luptei țăranilor din Vaslui, aspecte care imprimă pregnanță și relief trăsăturilor răscoalei din acest județ. Semnificativ este și faptul că, după ce participaseră la acțiunile din centrele în care se reuniseră răsculații din mai multe sate, țărani se răsfirau ca un evantai și continuau să lupte în comunele de care aparțineau. Așa a fost cazul țăranilor strînși la Vaslui și la Negrești, care au răspîndit flacăra răscoalei și în satele lor.

În județul Fălciu, acțiunile țăranilor au fost mai restrînse ca arie de răspîndire și nu au căpătat intensitatea celor din Vaslui. Formele de luptă prezintă caracteristici comune celor care s-au manifestat în restul Moldovei, marcate de atacarea unor conace, de răfuiala cu unii reprezentanți ai autorității locale și de încercarea tenace de a pătrunde în reședința județului, orașul Huși.

Raportată la alte părți ale provinciei, mișcarea din județul Tutova a căpătat o extensiune mult mai redusă și a îmbrăcat în ansamblul ei forme mai puțin violente. Acțiunile cele mai puternice au avut loc în comunele Ivești, Costești și târgul Plopana. În timp ce răscoala din restul

Moldovei intra în ansamblu în faza de reflux, a avut loc activizarea puternică a luptei țăranilor din județele sudice ale provinciei : Tecuci, Putna și Covurlui. Întretăierea liniilor de ascensiune cu liniile de reflux ale răscoalelor, discordanța dintre diferitele etape ale răscoalei din nordul Moldovei cu cea din județele centrale și sudice, intensitatea diferită a revoltelor din diferite locuri dezvăluie lipsa unității de acțiune și a coordonării forțelor revoluționare, proprie luptei țăranimii în general. Situația respectivă a înlesnit înăbușirea mișcării țărănești, guvernul avînd posibilitatea să dizloce trupe din ocazionalitățile unde răscoala nu izbucnise sau se afla în reflux, pentru a le trimite în părțile de curînd răscolate.

În județul Tecuci, acțiunile revoluționare ale țăranilor s-au desfășurat de la nord la sud, cuprinzînd mai ales satele situate de o parte și de alta a râului Bîrlad. Amploarea maximă a mișcărilor se situează între 11 și 14 martie. Unele focare de luptă a țăranilor concentrau răscoluții din mai multe localități, inclusiv din cele limitrofe cu județele Putna și Covurlui. Începută la 8 martie în comunele Ploscuțeni și Homocea, răscoala a cuprins în scurt timp localitățile Buciumeni, Negrițești, apoi Bucești Șerbănești, Liești, Umbrărești etc.

În județul Putna, începutul răscoalelor a fost marcat la 7 martie de frămîntările țăranilor din Străuanii de Sus și de Jos, Crucea de Sus și de Jos, Movilița, Diocheți, Mănăstioara, care gravitau spre tîrgul Panciu. Un puternic centru al răscoalei l-au format comunele Vultur, Suraia și Calieni din imediata apropiere a județului Tecuci. S-au remarcat prin tenacitatea lor încercările țăranilor din Jariștea, Ciușlea, Chirești, Vinători, Jorești, avînd în fruntea lor gorniști, de a pătrunde în zilele de 9 și 10 martie în orașul Focșani.

Pe teritoriul județului Covurlui, răscoala s-a propagat ca și în Tecuci, începînd abia cu zilele de 8 și 9 martie. Intervalul de maximă amploare a mișcărilor este cuprins între 11 și 14 martie. Principalele evenimente petrecute în satele acestui județ s-au grupat în jurul mai multor centre ca : Măstăcani și Foltești, Drăgușeni și Fundeni, Bujor și Virlezi, Rogojeni, Cavadinești și Gănești, comuna Piscu și satele Vameșul și Vladimirești, Lupești și Tuțcani, Independența și Pechea etc. Fierberea în sinul țăranimii era generală și autoritățile cereau insistent expedieri de trupe pentru paza conacelor amenințate. Urmărirea ariei geografice a răscoalei indică o dispersie pronunțată a centrelor răscolate. Mai compacte au fost răscoalele din partea de răsărit a județului, pe valea Prutului, și mai ales pe văile Covurlui și Chineaza. Ca element nou al răscoalei în județul Covurlui apare rolul pe care l-au avut țărani rezerviști atît în acțiunile directe, cît și în răspîndirea știrilor despre răscoală, în stimularea spiritului protestatar al masei de țărani. La 11 martie, în orașul Galați s-a petrecut un episod sîngeros. Aproximativ 200 de locuitori din cartierele marginase, Lozoveni și Vadul Ungurului, căutau să vină la prefectură pentru a cere pămînt. Străzile marginase ale orașului erau păzite de companii ale Regimentului 11 Siret, dar răscoluții au reușit să se strecoare pînă în Piața Nouă, lîngă palatul administrativ. La prefectură au fost întîmpinați de unități ale Regimentului 1 Roșiori și de 3 companii din Regimentul 11 Siret. Gloanțele au fost îndreptate din plin în pieptul răscoluților. Din rîndurile lor au căzut 15 victime. www.dacoromanica.ro

Concomitent cu evenimentele petrecute în Galați, mișcările țărănești s-au precipitat și extins vertiginos în satele județului. Ele s-au răsfiret spre apus și nord de Galați, pînă spre punctele extreme ale județului. În acest timp, în regiunea nordică și centrală a Moldovei, valurile răscoalei, înăbușite de detașamentele de represiune, se aflau în declin. Ultimele izbucniri mai ample ale răscoalei din Moldova, localizate în județele de sud ale provinciei, au fost înăbușite în linii generale pînă în prima jumătate a lunii martie.

Către sfîrșitul primei decade a lunii martie, cînd răscoala din Moldova intra în reflux, ea a izbucnit cu și mai multă intensitate în Muntenia. Desfășurarea mișcărilor țărănești în această provincie constituie o etapă distinctă în istoria răscoalei țărănilor din 1907, prezentînd deosebiri față de cea anterioară, petrecută în Moldova.

Dacă ridicarea în sine la luptă a țărănimii muntene s-a datorat, ca și în Moldova, aceluiași cauze generale — lipsa de pămînt, condiții grele de muncă și de trai —, trăsăturile specifice de ordin economic ale Munteniei, precum și unele împrejurări deosebite sau cauze imediate au determinat caracteristicile răscoalei din această parte a țării.

Analizînd mai întîi modul în care a început răscoala, vom constata în Muntenia existența a două centre de unde mișcarea a pornit aproape concomitent, unul fiind județul Teleorman, situat în sud-vestul Munteniei, celălalt, Rîmnicu-Sărat, aflat în partea de nord-est a provinciei. Din aceste două județe, care au constituit adevărate focare, răscoala, s-a întins la cele din jur, trecînd din Teleorman în Vlașca, Olt și Argeș iar din Rîmnicu-Sărat în Buzău, Prahova și Brăila.

Din punctul de vedere al modului de desfășurare a răscoalei, al caracterului formelor de luptă folosite de țărănimea munteană, se disting două zone, prima cuprinzînd județele din Cîmpia Dunării — Teleorman, Vlașca, Olt și partea de sud a Argeșului —, în care răscoala a avut o largă arie de răspîndire, îmbrăcînd forme violente, și cea constituită de regiunea subcarpatică, unde nemulțumirile țărănimii s-au manifestat mai mult sub forma acțiunilor revendicative, a agitațiilor.

Starea de spirit a țărănimii muntene era, ca și în restul țării, de nemulțumire generală, cauzată de nedreapta repartitie a proprietății asupra pămîntului, precum și de condițiile grele ale învoielilor agricole. La agravarea situației țărănimii din Muntenia se adăuga faptul că în această provincie rușfeturile erau mai numeroase și mai împovărătoare, iar fertilitatea cîmpiei dunărene făcea să crească lăcomia moșierilor și arendașilor avizi de cîștiguri tot mai mari și interesați în creșterea neconțință a exportului de grîne.

O împrejurare de ordin politic, specifică Munteniei, care a contribuit la trezirea spiritului de solidaritate și de luptă al țărănimii, a fost înființarea cluburilor socialiste la sate. Începuturile organizării politice a țărănimii au avut loc în județul Teleorman, la Zimnicea, unde în aprilie 1898 muncitorul Gh. Marinescu, membru al Partidului Social-Democrat al Muncitorilor din România, înființase primul club socialist al „muncitorilor plugari”, după modelul cluburilor muncitorești deja existente. În lunile care au urmat, sute de țărani din Teleorman s-au constituit în

astfel de organizații, încît pînă la sfîrșitul anului, din 127 de comune cîte număra județul, în 96 existau cluburi socialiste. Mai mult decît atît, țăraniile teleormăneni au fost activi propagatori ai acestei acțiuni în județele vecine. Astfel, cei din comuna Cervenia înfiinșaseră, în decembrie 1898, primul club socialist din Vlașca, iar sătenii din Seaca organizaseră primele cluburi din județul Olt. Deși au avut o existență de scurtă durată, cluburile socialiste au influențat starea de spirit a țărănimii, contribuind la crearea unor legături pe linia luptei pentru o viață mai bună între locuitorii acestor județe. Unele date statistice stabilesc raporturi deosebit de elocvente între numărul satelor cu cluburi socialiste în 1898—1899 și al celor răscolate în 1907: în județele Teleorman, Vlașca, Olt, participarea la răscoală a comunelor unde existaseră cluburi socialiste s-a produs în raport de 94, 85 și 82 %⁹. De altfel, județele Teleorman, Vlașca și Olt au constituit zona în care ridicarea la luptă a țărănimii din 1907 a cunoscut o amploare și o intensitate neîntîlnite încă în desfășurarea răscoalei, care și-a manifestat aici, în modul cel mai categoric, caracterul social-agrar.

Cercetarea documentelor dovedește că în preajma izbucnirii răscoalei țărănimea munteană se agita pentru dobîndirea de pămînt și îmbunătățirea situației sale, pe diferite căi. Prin intermediul băncilor populare, și al Reuniunii țărănești, pătrundeau la sate gazete, reviste, broșuri, care tratau sub diversele ei aspecte „chestiunea țărănească”. Din 1906 începe să se facă mai ales simțită în județele din Muntenia activitatea dusă printre țărani de Vasile Kogălniceanu, împreună cu Alex. Vălescu, directorul „Gazetei țăranilor”. De la ei și prin ei încep să se difuzeze la sate și broșurile lui V. Kogălniceanu, ca și „Gazeta țăranilor”. În aceste materiale nu se cerea rezolvarea pe cale revoluționară a problemei țărănești, dar ele se refereau la lipsa de pămînt, la condițiile împovărătoare ale învoielilor agricole, demascînd rapacitatea moșierilor și arendașilor, venalitatea organelor de administrație satești, adică se refereau la probleme care interesau în mod vital țărănimea, îndemnînd-o să se unească, căci numai așa putea realiza îmbunătățirea situației sale. Este deci lesne de înțeles că aceste scrieri au prins puternic mintea și sufletul țăranilor, făcînd să incolțească ideea de solidaritate a celor obidiți împotriva exploataților lor de veacuri, precum și aceea a necesității de a lupta pentru dobîndirea de drepturi. Purtători și susținători ai acestor idei în sinul țărănimii au fost în numeroase cazuri reprezentanții intelectualității satești — învățătorii și preoții — dintre care mulți au fost implicați în evenimentele răscoalei¹⁰.

⁹ D. Mloc, *Despre rolul cluburilor socialiste în pregătirea răscoalei din 1907*, în „Studii”, an. X, 1957, nr. 2, p. 37.

¹⁰ O adresă a Prefecturii Teleorman către ministrul de interne semnala că în inspecția făcută la 20 februarie 1907, în com. Orbeasca de Jos se găsisse „distribuită țăranilor o broșură intitulată *Istoricul chestiunilor țărănești*, discurs rostit în anul 1906, de dl. V. Kogălniceanu, și un apel *Către săteni*, în care se vorbea, între altele, despre improprietățile țăranilor pe moșiile statului și particularilor... înființarea de islazuri comunale...”. Broșurile fuseseră difuzate de Ion Florescu, Incasator la „Gazeta țăranilor”, și la 11 februarie peste 200 de săteni se întrîlniseră la școala satului, unde împreună cu Florescu și Alexandru Stroescu, dirigintele școlii, comentaseră cele cuprinse în broșuri (*Doc. Răscoala țăranilor din 1907*, vol. II, București, 1948, p. 340). În depoziția făcută înaintea tribunalului Teleorman, învățătorul N. Tănăsescu din comuna Pielea declara că la 10 martie citise mai multor săteni din Groșeni „un paragraf dintr-un articol al lui Kogălniceanu publicat în revista „Sezătoarea neamului”, care vine la

Dintre broșurile lui V. Kogălniceanu, un rol deosebit a jucat în declanșarea evenimentelor apelul intitulat *Către săteni*. Actul din 19 iunie 1907 al Curții de Apel din București, care punea sub acuzare pe Vasile M. Kogălniceanu, Alex. Vălescu și Ion Florescu, arată că acest apel, care începea și se încheia cu cuvintele „Vrem pământ”, „nu avea nimic de condamnat [sic] în conținut decât infiltrarea credinței că, unindu-se țărani, nimeni nu le va sta împotriva”¹¹. Desigur că broșura lui V. Kogălniceanu nu îndemna pe țărani să se ridice cu arma în mână împotriva moșierilor și arendașilor, dar conținutul său trebuie apreciat în funcție de două împrejurări speciale, care explică înțelesul ce i se dat și urmările provocate. Prima este în legătură cu modul în care a fost publicată această broșură. În august 1906 apăruseră spre vânzare cărți postale pentru mărirea fondului societății „Vatra luminoasă”, pe care era imprimată următoarea frază a reginei Elisabeta: „Sculați oameni buni și ridicăți-vă pînă la înălțimea datoriei voastre! Atunci vă veți uimi singuri de puterea voastră”. La Congresul ținut în sala Oppler la 5 septembrie 1906, după prezentarea apelului său *Către săteni*, V. Kogălniceanu a citit țărănilor adunați și această frază a reginei. Văzînd efectul produs, la tipărirea broșurii sale în peste 10 000 de exemplare, V. Kogălniceanu pune această cugetare ca moto, adăugînd sub semnătura „Elisabeta”, cuvintele „regina României”. A doua împrejurare se referă la modul în care aflau țărani știrile din ziare sau cuprinsul diverselor broșuri: majoritatea dintre ei fiind neștiutori de carte, luarea de cunoștință se făcea indirect, din lectura altora sau, mai ales, prin transmiterea orală, de multe ori deformată sau exagerată. În cazul broșurii lui Kogălniceanu, țărani au asociat motoul reginei — care avea în fond cu totul altă semnificație — cu conținutul apelului, ce se referea la probleme vitale pentru ei, ajungînd să fie convinși „că au carte de la regina să se ridice la luptă”. Această credință, adînc înrădăcinată în mintea țărănilor, a avut un puternic rol mobilizator în ridicarea lor la luptă, căci în majoritatea comunelor răscolite — mai ales în Teleorman și Vlașca — în momentul trecerii la acțiune țărani cereau autorităților locale „să le dea cartea ce sosise, căci au ordin de sus să se răscoale”.

Din știrile cuprinse în ziarele ajunse la sate, precum și pe cale directă — în cazul județului Rîmnicu-Sărat, învecinat cu Putna și Covurlui, unde răscoala se desfășura la începutul lunii martie, țărani munteni

---

„Banca populară” (Arh. st. Buc., fond. Tribunal Teleorman, dos. 50/907, f. 341). Învățătorul Mindroceanu din Alexandria difuzase articolul scris de N. Iorga în „Neamul românesc” *Dumnezeu să-i erte* și poezia lui G. Coșbuc *Noi vrem pământ* (ibidem, dos. 54/907). Unul din polițiștii orașului Alexandria arăta că învățătorul I. Iliescu din Poroschia era în fruntea celor care „umblau printre locuitorii alexandreni și le țineau diferite întruniri” și că preotul Al. Ghelican îi intrunise de nenumărate ori pe țărani pentru a le vorbi și citi ziare (ibidem, f. 18). Rapoartele primarilor și inspectorilor comunali către prefectul județului Ilfov semnalează găsirea și confiscarea în mai toate comunele județului, la începutul lunii februarie 1907, a broșurilor lui V. Kogălniceanu *Către săteni*, *Un cuvînt asupra învoielilor agricole*, *Istoricul chestiunii fărânești*, precum și a poeziei lui G. Coșbuc *Noi vrem pământ* (Arh. st. Buc., fond. Pref. jud. Ilfov, dos. 40/907). Învățătorul Radu Ciurumela din comuna Voetin, jud. Rîmnicu-Sărat, împreună cu doi țărani din Bălțați, același județ, intraseră în legătură cu V. Kogălniceanu, „lufnd și niște broșuri în chestiunea fărânească” (Arh. st. Buc., fond. Min. Justiției, dos. 22/907, f. 19).

¹¹ Arh. I.S.I.S.P., fond. 52, dos. 1825/907, f. 4-18.

aflaseră despre ridicarea la luptă a fraților lor din Moldova. Convocarea din 8 martie, prin care rezerviștii și concediații din Muntenia erau chemați sub arme, pentru a fi trimiși să reprime răscoala din Moldova, a constituit momentul declanșator al mișcării și în această provincie. În cuprinsul celor două zone de mari răscoale din Muntenia — în nord-est și în sud-vest —, primele județe din care au pornit revoltele țăranilor au fost Teleormanul și Râmnicu-Sărat; în amândouă, semnalul începerii luptei a fost dat de rezerviști și concediați.

În zilele de 9 și 11 martie, în două din orașele acestor județe — respectiv Alexandria și Râmnicu-Sărat — s-au petrecut evenimente asemănătoare, importante atât prin aceea că au marcat începerea răscoalei în județele Teleorman și Râmnicu-Sărat, cât și prin faptul că datorită lor întinderea mișcării s-a produs cu o repeziciune uimitoare. În dimineața de 9 martie, când rezerviștii și concediații din Alexandria și comunele vecine s-au adunat în piața orașului, ei au început să se îndemne unii pe alții să nu se prezinte la regimente. În determinarea acestora de a nu-și continua drumul spre Turnu-Măgurele, un rol de seamă l-au avut veteranii, „care strigau la rezerviști să nu se ducă la concentrare, căci așa au făcut ei la război, au luptat și după aceea le-au făgăduit pământ pe care nu li s-au dat nici pînă acum . . . ”¹². Unii dintre cei adunați au pornit totuși spre gară, după ei luîndu-se toată mulțimea ce se adunase în piața orașului și care era alcătuită din țărani, „cum și albăstrime”¹³. În momentul în care în gară a sosit trenul dinspre Zimnicea, cu rezerviștii și concediații din acea regiune, au început să se audă din toate părțile strigăte de a nu se duce la Turnu-Măgurele. Unul din polițaii orașului Alexandria consemna că „toți rezerviștii strigau că chiar ei au trebuință de pământ și ce să se mai ducă să astîmpere pe cei ce cer ca și dînșii pământ”¹⁴. Ca la un semnal, rezerviștii și concediații, însoțiți de locuitorii Alexandriei, s-au înapoiat la oraș, începînd devastările. După două ore li s-au adăugat și rezerviștii din Zimnicea. „În apropiere de Gara Buzescu — relata unul dintre ei —, trenul mergînd mai încet, noi am sărit toți rezerviștii jos din tren și am plecat pe jos înapoi la Alexandria . . . La marginea Alexandriei, despre Nanov, ne-a ieșit lume multă înainte și ne-a spus să mergem cu tăcîi în oraș. Am pornit cu mulțimea prin oraș, unde se făcuse și se făceau mereu stricăciuni”¹⁵. Poliția neputînd să țină piept răsculaților, s-a retras și devastările au continuat pînă la orele 4 după amiază, cînd „abia au încetat, grație comersanților care s-au înarmat și au început a păzi orașul”¹⁶. Aceasta este prima „gardă civică” din timpul răscoalei; așa au fost numite în presa vremii grupurile de moșieri și comercianți care, înarmîndu-se, au intervenit împotriva răsculaților în orașele atacate de aceștia. Din Alexandria țăranii au pornit în comunele vecine, Nanov și Adămești; au urmat Poroschia și Zimnicea. În ultima dintre ele, răsculații au avut în frunte pe Iordan Pîrlivie, fostul președinte al clubului socialist din 1898¹⁷, și pe Ion Anghel Bătrînu, fost și el membru al aceluiași club¹⁸. După

¹² Arh. st. Buc., fond. Tribunalul Teleorman, dos. 54/1907.

¹³ Arh. I.S.I.S.P., fond. 52, dos. 4 825/1907, f. 161—163.

¹⁴ Arh. st. Buc., fond. Tribunalul Teleorman, dos. 54/1907, f. 18.

¹⁵ Ibidem.

¹⁶ Arh. I.S.I.S.P., fond. 52, dos. 4 825/1907, f. 141—142.

¹⁷ D. Mioc, *op. cit.*, p. 39.

¹⁸ Arh. st. Buc., fond. Tribunalul Teleorman, dos. 54/1907, nenumerotat.

ciocnirea cu armata, spiritele continuând să fie agitate, comandantul companiei a cerut locuitorilor să aştearnă pe hîrtie doleanţele lor. Au fost aleşi Pirlivie şi Anghel Bătrînu, care împreună cu alţi doi au scris o petiţie. Este singura dată cînd în răscoala din Muntenia s-a alcătuit un act de acest fel, căci de obicei răsculaţii au trecut direct la acţiune. Deşi cuprindea doar patru puncte şi fusese întocmită în oarecare pripă, această petiţie ni se pare bogată în conţinut şi revelaatoare pentru starea de spirit a răsculaţilor din Zimnicea. Cererile formulate erau cele de importanţă vitală pentru îmbunătăţirea situaţiei lor : pămînt de muncă şi drepturi politice ; ea făcea totodată dovada spiritului de solidaritate de care erau animaţi răsculaţii, precum şi a hotărîrii lor de a nu se linişti dacă nu li se îndeplineau cererile ¹⁹.

Răscoala izbucnită în Alexandria s-a extins cu uimitoare repeziciune în satele vecine. La 12 martie se anunţa „că toate comunele de pe valea râului Teleorman s-au revoltat”²⁰.

În afara comunelor din preajma Alexandriei, răscoala a cuprins într-un răstimp scurt întregul judeţ, pînă în cele mai îndepărtate colţuri ale sale. Întoarcerea — pe diverse trasee — la vetrele lor a rezerviştilor care participaseră la evenimentele din Alexandria a însemnat în fapt transmiterea flăcării răscoalei în nenumărate comune. Rolul jucat de rezervişti şi concediaţi a determinat caracterul deosebit al propagării răscoalei în judeţul Teleorman, făcînd ca ea să se declanşeze la aceleaşi date în comune situate în diferite puncte ale judeţului ²¹.

Începută în 9 martie, răscoala din Teleorman a durat pînă în 13 martie, cuprinzînd majoritatea comunelor judeţului. În general, ţăranii au acţionat uniţi — pe grupuri de comune —, ajungîndu-se astfel ca judeţul să fie străbătut de mari coloane de răsculaţi. Ca mod de manifestare a răscoalei, caracteristic pentru judeţul Teleorman este marea ei varietate de forme. Pe lîngă devastări şi incendieri de conace, distrugerea şi arderea contractelor de învoielii agricole, ţăranii teleormăneni au enunţat revendicări înaintate (Zimnicea), au atacat şi ocupat primăriile şi jandarmeriile (Bragadiru, Săceni), numind primari dintre conducătorii răscoalei (Rădoeşti), au anunţat că după terminarea răscoalei îşi vor împărţi pămîntul (Malu), au cerut plecarea armatei din raza lor de acţiune (Rădoeşti, Sfinţeşti), s-au angajat cu curaj şi îndirjire în luptă cu trupele de reprimare (Slobozia — Trăznitu, Turnu-Măgurele). În toate comunele răscolite ţăranii au avut în frunte pe cei mai destoinici şi energici dintre ei ; în unele cazuri aceştia erau foşti membri ai cluburilor socialiste (Rădoeşti, Zimnicea), învăţători şi preoţi (Bragadiru ş.a.) sau membri ai autorităţilor comunale — primari, consilieri, şefi de garnizoană (Frumoasa, Conţeşti, Rădoeşti, Drăgşănei, Călineşti ş.a.).

¹⁹ *Doc. Răscoala ţăranilor din 1907*, vol. III, Bucureşti, 1949, p. 28.

²⁰ Arh. st. Buc., fond. Min. Justiţiei, dos. 27/1907, f. 4.

²¹ La 10 martie, răscoala a izbucnit în comunele Pielca (la care s-au adăugat Purani şi Groşeni), Bragadiru (Conţeşti, Cervenia, Frumoasa, Găuriciu, Şoimu, Smlrdioasa), Lisa şi Piatra din sudul judeţului ; Bivolîţa (Getatea, Antoneşti, Mariţa, Rădoeşti, Sfinţeşti, Sîrb-Sfinţeşti, Răteasca, Bălculeşti, Săceni, Ciurari, Drăgşănei, Beuca, Plopi) situate în vestul, centrul şi nordul judeţului. La 11 martie răscoala a început în comunele : Meri-Goala şi Dulceanca (centru), Spătărei şi Dracea (sud), Malu (nord-vest), Siliştea-Gumeşti (nord) ; în zilele de 12 şi 13 au fost cuprinse de răscoală comunele : Bălţaţi (centru), Plopii-Slăviţeşti (sud-vest), Cucuieşti, Dideşti (vest), Uda-Ciuculeşti (est) etc.

Teleormanul a constituit un adevărat focar, din care răscoala s-a întins și în județele vecine: în 10 martie răscoala din comuna Pielea (Teleorman) a trecut în Grosu (Vlașca), iar în 11 martie, din Bragadiru (Teleorman), a cuprins și comunele Bujoru și Pietroșani (Vlașca).

Începută în zilele de 10 și 11 martie, răscoala din Vlașca a avut o deosebită amploare: după primele două zile de la izbucnirea ei se răsculaseră 52 de comune²². De la granița vestică a județului, unde se iviseră primele mișcări, răscoala s-a întins spre interior pe următoarele linii: de la Grosu au fost cuprinse pe rînd comunele de pe valea riului Teleorman, spre nord, apoi către est, iar de la Pietroșani — pe linia Dunării — spre est, apoi către nord-est. În acest județ, răscoala a fost de o mare intensitate²³, îmbrăcînd adeseori forme violente; în răstimpul celor 5 zile cît a durat, 10—14 martie, țărani răsculați au acționat cu multă energie, au manifestat un deosebit spirit revoluționar, dînd adeseori dovezi de eroism. Caracteristic pentru felul în care s-a desfășurat răscoala în acest județ este că cetele țărănești vădeau, în momentul începerii ei, forme de organizare locală: în toate satele răsculații aveau căpetenii, stegari și gorniști în frunte, se luau măsuri de preîntîmpinare a intervenției forțelor represive prin tăierea firelor telefonice²⁴ și atacarea conacelor, mai ales în timpul nopții; între locuitorii satelor învecinate existau legături și înțelegeri prealabile asupra zilei și orei de pornire a răscoalei: cei ridicați într-o comună îi așteptau pe vecini să sosească și, astfel uniți, treceau la acțiune. Și aici răscoala a fost purtată de coloane mari, rezultate din contopirea cetelor de țărani, pornite din mai multe comune. Mai mult decît atît, datorită faptului că răsculații din Teleorman au trecut în Vlașca, s-a constatat acțiunea unită a răsculaților din cele două județe, care, atacînd toate proprietățile întîlnite în cale, se îndreptau amenințător, în număr de peste 4 000, spre capitala țării; s-au înregistrat de asemenea momente de luptă comună a vlăscenilor cu țărani din județul vecin — Argeș — cum a fost de pildă la Glavacioc. Uneori învățătorii, preoții și membrii autorităților comunale au fost alături de țărani răsculați sau chiar în fruntea acestora²⁵.

În județul Olt răscoala a izbucnit, sub influența celei din Teleorman, la 12 martie, în comuna Cîrmpoiaia. De aici, din partea de sud a județului — limitrofă cu Teleormanul — mișcarea s-a întins în cîteva zile spre nord, antrenînd și comunele județelor Vilcea și Argeș. La 15 martie se comunica ministrului de interne I.I.C. Brătianu: „Toată valea Oltului

²² Arh. I.S.I.S.P., fond. 52, dos. 4 825/1907, f. 4—18.

²³ De mare amploare au fost răscoalele din comunele Măgura, Băbăița, Gratia, Vida-Furculești, Vida-Cartoșani, Tirnava, Glavacioc, Arsache, Gaujani, Stănești ș.a.

²⁴ Din 96 de comune, cite număra județul, autoritățile reușiseră să restabilească la un moment dat legăturile telefonice distruse de răsculați în 86 de comune (*Doc. Răscoala țărănilor din 1907*, vol. I, București, 1948, p. 370).

²⁵ Dintre învățătorii implicați în răscoală și arestați, justiția a pus sub acuzare pe I. Popescu din Cucurușu, St. Crudu din Băbăița și pe Radu Ionescu din Găleteni (Arh. st. Buc., fond. Min. Justiției, dos. 276/1907, f. 1); dintre preoții arestați, au fost dați în judecată Călin Delcea din Tirnavele, Tecuceanu din Găleteni, C. Dobrescu din Crevenicu-Mare (ibidem); pentru participarea membrilor lor la răscoale, în 51 de comune au fost dizolvate consiliile comunale (Arh. st. Buc., fond. M.A.I., dos. 1 316/1907, p. 9); în comunele Chiriacu, Vida-Cartoșani, Tirnava de Jos, șefii de garnizoană indemnaseră la răscoală (Arh. I.S.I.S.P., fond. 52, dos. 4 839/1907, f. 156; *Doc. Răscoala țărănilor din 1907*, vol. I, p. 390); primarul din Dămășești indemnase locuitorii la răscoală, iar cel din Vida-Cartoșani condusesse răscoala din comună (Arh. st. Buc., fond. M.A.I., dos. 1 400/1907, f. 7-9, dos. 1 410/1907, f. 5 și 6).

de la Dudu la Casa-Veche este în flăcări, nu s-au cruțat nici localurile publice și de ajutor, cum sînt spitalurile, căci arde la Drăgoiești. Partea centrală despre răsărit și miază-noapte a județului, la vale de șoseaua națională, partea cea mai fertilă a județului, este în mare parte distrusă. Puținele încă ce rămîn necuprinse vor fi atacate negreșit astă noapte, căci focul se propagă cu o iuțeală neînchipuită. Luni [12 martie] a izbucnit în un colț lângă Teleorman, la Crîmpoia, și după trei zile, trei sferturi din județ ard²⁶. Într-adevăr, una din trăsăturile specifice răscoalei din acest județ a fost viteza ei de propagare. Formele de luptă folosite de țărani au avut un caracter deosebit de violent: majoritatea conacelor atacate au fost arse, iar cîțiva moșieri și arendași au fost uciși de răsculați²⁷. Ridicarea la luptă a țărănilor din județul Olt n-a cunoscut situații de parlamentări cu proprietarii, arendașii sau împuterniciții acestora, acțiunii revendicative sau stări premergătoare de agitație; de la bun început, evenimentele s-au declanșat cu maximum de intensitate, trecîndu-se din primele momente la răscoală propriu-zisă. În acest județ, țărăni răsculați au dat dovadă de multă combativitate, angajîndu-se adeseori în luptă deschisă cu forțele represive²⁸.

Județul Argeș a fost și el cuprins de aria răscoalei desfășurate în zona vestică a Munteniei. Frămîntări și agitații s-au manifestat în numeroase comune ale județului, dar mai ales jumătatea sa sudică — învecinată cu Teleormanul, Vlașca și Oltul — a cunoscut răscoale propriu-zise. În afara răscoalelor din comunele Slobozia, Șerboieni, Burdea, Pădureți deosebit de puternică a fost ridicarea țărănilor din Lăunele și comunele din jur.

Din a doua zonă de mari răscoale, situată în nord-estul Munteniei, județul Rîmnicu-Sărat a cunoscut mișcările de cea mai mare amploare. Ca și în județul Teleorman, și aici un rol important în extinderea răscoalei l-au avut rezerviștii. Dacă la 10 martie frămîntări și răscoale se declaraseră deja în cuprinsul județului, izbucnirea de puternice răscoale și întinderea lor rapidă a avut loc ca urmare a evenimentelor petrecute la 11 martie în orașul Rîmnic. Într-un raport adresat Ministerului Justiției, procurorul orașului arăta: „Dacă ele [răscoalele] au izbucnit cu atîta furie mai în tot județul... la aceasta a contribuit și faptul că țărăni răzvrătiți ce au fost în Rîmnic în ziua de 11 martie curent și concediații, ce au fost mobilizați în această zi și seara li s-a dat drumul, văzînd că devastatorii au operat în Rîmnic... fără ca armata să intervină, întorcîndu-se în comunele lor au îndemnat pe locuitori să facă și ei același lucru²⁹”. Din 80 de comune ale județului, 56 au fost cuprinse de răscoală³⁰, care s-a manifestat cu vigoare pînă în 13 martie, după această dată intrînd

²⁶ Arh. st. Buc., fond. Min. Justiției, mapa IX, 1907, f. 657.

²⁷ Cele mai puternice răscoale au avut loc în comunele: Crîmpoia, Șerbănești, Beciu, Dudu, Vilcele, Comani, Văleni, Radomirești, Crăciunei, Mihăiești, Urși, Păroși, Cîmpu Mare, Sîmburești, Ciomăgești ș.a.

²⁸ Ciocniri între răsculați și armată au avut loc la Văleni, Comani, Radomirești, Timpeni, Cucueți ș.a.

²⁹ Arh. st. Buc., fond. Min. Justiției, dos. 22/1907, f. 20.

³⁰ Principalele comune răscolate au fost Slobozia-Ciorăști, Plăinești, Gologanu, Hîngulești, Dealu-Lung, Greabănu, Jideni, Valea Raței, Bogza, Voctin, Bălești, Costienii de Jos, Slobozia-Bradului, Măicani ș.a.

într-o perioadă de reflux. În acest județ, punctul culminant al evenimentelor l-a constituit pătrunderea țărănilor răsculați în orașul Rîmnicu-Sărat, ceea ce a determinat alcătuirea și aici a unei „gărzi civice”, cum se întâmplase la Alexandria, Turnu-Măgurele, Giurgiu și Slatina. De asemenea, s-au constatat și în acest județ cazuri când intelectualitatea satelor și reprezentanții autorităților comunale au participat la răscoala³¹. Aspecte asemănătoare cu răscoala din Rîmnicu-Sărat a avut și cea din județul vecin, Buzău. În perioada 1—10 martie, în comunele acestui județ a existat o puternică stare de agitație, care a dus la izbucnirea unor puternice răscoale în 11 și 12 martie. Din cele 107 comune ale Buzăului, răscoala a cuprins 41 și a durat pînă la 16 martie³².

În județele Rîmnicu-Sărat și Buzău, ca și în cele cu puternice răscoale din sud-vestul Munteniei, au apărut coloane de răsculați, grupînd mai multe comune, și care, după atacarea conacelor, se îndreptau spre orașe. Evenimentele petrecute la 12 martie la podul Buzăului se înscriu printre cele mai puternice acțiuni de pătrundere în capitalele de județ din Muntenia. O masă compactă de peste 3 000 de țărani din comunele Zilișteanca, Fundeni, Mărăcineni, Scurtești și Blăjani, înarmați cu uneltele lor de muncă și avînd drept căpetenii pe cîțiva săteni din Zărnești și Fundeni, au ajuns la podul de peste apa Buzăului. Încercările autorităților județene, sosite în grabă la fața locului, împreună cu o companie de infanterie a Regimentului 8 Dorobanți, de a-i convinge pe țărani să renunțe la intenția de a intra în oraș au rămas fără rezultat. Șarjele executate de trupă pentru a rupe rîndurile masei de răsculați care pătrunseseră pe pod n-au avut nici ele efect; hotărîrea de luptă a țărănilor a rămas neclintită chiar și după ce s-au făcut cele 3 somații. În lupta care a urmat, deși unii dintre soldați — rezerviști din satele răscolate — au tras în aer, 8 răsculați au fost împușcați mortal, iar dintre numeroșii răniți 3 au încetat din viață la spital³³. Pe lângă atacarea conacelor moșierești și arendășești în județul Buzău, răsculații au avut ca obiectiv și unele stații de cale ferată. La Joița și Cilibia, de pildă, autoritățile au trimis detașamente militare care să asigure traficul pe calea ferată, acțiunile țărănilor urmărind împiedicarea circulației forțelor represive, a deplasării reprezentanților autorităților etc. În ultimele zile ale răscoalei din Buzău, cea mai puternică mișcare a țărănilor a fost cea din comuna Lapoș, situată în vestul județului, la hotarul cu județul Prahova. Semnalul începerii răscoalei în Lapoș a fost dat de locuitorii comunei Singeru din Prahova.

Din momentul începerii răscoalei și în Muntenia, o deosebită atenție s-a acordat de către guvern județului Prahova, regiune petroliferă și puternic centru muncitoresc. Grija față de soarta capitalului străin și autohton investite în industria petrolieră și teama de eventuale acțiuni ale muncitorimii sau de solidarizarea ei cu țărani răsculați au determinat luarea unor măsuri de pază excepționale. Reluîndu-se practica dovedită utilă în acțiunea de reprimare a răscoalei din Moldova — folosirea armatei din alte regiuni ale țării —, în județul Prahova au fost aduse regimen-

³¹ În comunele Bogza, Bălești și mai ales în comuna Lacul lui Baban (Arh. st. Iași, fond. Parchetul general, dos. 67 1907, f. 777).

³² Cele mai mari răscoale din acest județ au avut loc în comunele Baba Ana, Zilișteanca, Mărăcineni, Băești, Niculești, Albești, Policiori, Odăile.

³³ Arh. I.S.I.S.P., fond. 52, dos. 1832, f. 26, 41, dos. 4 828, f. 12.

tele 16 Infanterie Suceava, 21 Infanterie Botoșani, unități de marină din Galați, o companie de geniu din București; la Cîmpina fuseseră aduse tunuri³⁴, iar la Ploiești se instalaseră două secții de artilerie. Pe cale administrativă și polițienească se luaseră de asemenea măsuri de ordine și supraveghere a celor considerați periculoși.

În ciuda eforturilor făcute de autorități pentru a feri județul Prahova de orice tulburare, o permanentă stare de agitație, de puternice frământări la sate a existat în toată perioada de desfășurare a răscoalelor în celelalte județe; în unele localități au avut loc chiar răscoale puternice, cum au fost cele de la Singeru, Apostolache, Salcia, Conduratu, Fintinele, situate spre granița cu județul Buzău. Totodată, în zilele răscoalei și muncitorii de pe Valea Prahovei au fost cuprinși de agitație, desfășurînd acțiuni de solidarizare cu țărănimia; în toată această perioadă au avut loc numeroase greve, care, deși de scurtă durată, au fost puternice și bine organizate.

În zona nord-estică a Munteniei au avut loc răscoale și în județul Brăila. Deși agitații la sate și acțiuni cu caracter petiționar au existat în numeroase sate, iar în zona de centru, spre nord, nord-vest și în vestul județului — spre Buzău și Rîmnicu-Sărat — au izbucnit răscoale, deși capitala județului s-a aflat în 12 și 13 martie sub amenințarea cetelor de răzvrățiți din comunele Valea Cînepei, Tichilești, Chiscani, Gropeni, Osmanu și Silistraru³⁵, mișcarea țăranilor din această parte a țării nu a cunoscut nici amploarea, nici intensitatea acțiunilor din alte județe. De asemenea, județul Ilfov a cunoscut mai puțin desfășurarea răscoalei țăranilor. Acest fapt se explică și prin măsurile riguroase de pază care se luaseră de către autoritățile civile și militare, mai ales în urma știrii că din două direcții un mare număr de țărani din Teleorman și Vlașca se apropiau de acest județ, în drumul lor spre capitala țării.

În județele din zona subcarpatică a Munteniei, datorită așezării lor, caracterului economic și condițiilor de muncă deosebite, n-au izbucnit răscoale propriu-zise. Atît timp însă cît în partea de șes a provinciei s-au desfășurat cu deosebită vigoare revoltele țăranilor, o stare permanentă de agitație a stăpînit comunele din părțile de deal ale Munteniei.

Desfășurată între 9 și 16 martie, răscoala din Muntenia a marcat o etapă de puternice mișcări țărănești. În cele două zone ale Munteniei, din sud-vest și nord-est, unde răscoala a avut mare amploare, formele de luptă folosite de țărănime au fost variate și adeseori violente. Caracteristic pentru această provincie a fost ridicarea la luptă a unor sate întregi, care, unindu-se, au creat acele coloane de răsculați ce au acționat pe arii întinse, trecînd uneori dintr-un județ într-altul. De asemenea, specific Munteniei este participarea masivă la răscoală a reprezentanților intelectualității sătești, precum și a unor membri ai autorităților comunale. Ca și în Moldova, și aici s-a manifestat intenția răsculaților de a pătrunde în orașele reședință de județe; spre deosebire de prima provincie răsculată, în Muntenia aceste acțiuni se produceau de obicei după atacarea conacelor moșierești și arendășești.

³⁴ B.A.R.S.R., Msse., arh. D.A. Sturdza, 1907, mapa XI.

³⁵ Arh. I.S.I.S.P., fond. 52, vol. 849/1907.

Modul de manifestare a răscoalei în Muntenia a reliefat energiile revoluționare de care era capabilă țărănimea, făcând trecerea către etapa următoare a mișcării ce avea să izbucnească cu și mai mare intensitate, în Oltenia.

În ansamblul desfășurării evenimentelor din primăvara anului 1907, răscoalele din Oltenia, atât ca intensitate, cât și ca arie de răspândire, constituie o dezvoltare ascendentă a acțiunilor întreprinse de răsculați în celelalte provincii. Această trăsătură este evidențiată, îndeosebi, de ridicarea masivă și violentă a țărănimii din județul Dolj, cât și a țărănimii din unele localități limitrofe din județele Mehedinți și Romanați. Declanșarea marilor energii revoluționare ale țărănimii oltene, cu tradiții bogate de luptă în trecut, a fost atât de puternică, încât a determinat o mare concentrare de forțe armate represive, care, împreună cu organele administrative județene și comunale, au reușit cu multă greutate să restabilească ordinea.

Documentele vremii, în majoritate cu caracter oficial ³⁶, atestă în unanimitate amploarea și intensitatea acțiunilor revoluționare ale țărănimii oltene, necunoscute încă în alte provincii. Astfel, în județul Dolj, din totalul de 184 de localități au fost răscoale în 94, acestea desfășurându-se cu maximă intensitate doar în câteva zile, îndeosebi 12, 13 și 14 martie. În majoritatea cazurilor, răsculații au avut o atitudine activă în fața trupelor de reprimare, concretizată prin contraatacuri și chiar atacuri împotriva acestora. Din cele 94 de localități unde au avut loc răscoale, în 56 au avut loc ciocniri cu forța armată. Țărănimea era însă în plină efervescență și în celelalte localități, unde n-au izbucnit răscoale ³⁷. Numai intervenția rapidă a trupelor în diversele centre de răscoală a împiedicat declanșarea unor acțiuni țărănești. Prin toate aspectele desfășurării, evenimentele din județul Dolj au caracterul unei răscoale generalizate, cu largi implicații în declanșarea ulterioară sau concomitentă a răscoalelor din celelalte județe ale Olteniei.

Cauza acestei masive și violente ridicări consta într-o agravare mai accentuată a exploatarei țărănimii prin sistemul de învoieli agricole, care de cele mai multe ori deveneau acte de voință unilaterală din partea arendașilor și moșierilor, încalcându-se chiar legile existente. Acestea i se suprapuneau numeroase nemulțumiri ale țărănimii, pricinuite fie de procese îndelungate cu moșierii pentru diverse suprafețe de pământ, fie de tendința acestora de acaparare pînă și a căilor de acces publice ³⁸.

Caracterul violent al ridicării țărănimii din această parte a țării a mai fost determinat însă și de unii factori de altă natură decît cea economică. Printre aceștia, tradițiile bogate de luptă în numeroase localități au contribuit în bună parte la accentuarea manifestărilor violente ale izbucnirii răscoalelor în județele de sud ale Olteniei.

³⁶ Arh. st. Buc., fond. Min. Instrucțiunii și al Cultelor, dos. 824/1907, f. 144—149; Arh. I.S.I.S.P., fond. 52, dos. 4 821.

³⁷ Bibl. Acad., Msse, Arh. D. A. Sturdza, mapa IX/1907, act. 468 și 824; Arh. st. Craiova, fond. Pref. Dolj, dos. 14 A 1907, f. 96.

³⁸ Vezi Arh. st. Buc., fond. Min. Instrucțiunii și al Cultelor, dos. 824/1907, f. 144—149, Arh. st. Craiova, fundația Jean Mihail, Materiale 1907.

La formele obișnuite de luptă ale țărănimii, folosite în majoritatea localităților răscolate, în această regiune de maximă intensitate a răscoalei se adaugă altele noi, izvorite din adâncirea contradicțiilor existente între țărâtime și exploatatorii săi. Între acestea se numără încercarea de distrugere a gărilor și căilor ferate pentru împiedicarea trimerii de trupe în localitățile răscolate³⁹ (Băilești, Afumați, Coțofeni—Dolj), atacarea și dazarmarea unor detașamente militare⁴⁰ (Mihăița—Dolj și Marotinu de Sus—Romanati), fortificarea pe baricade și în clădiri mai rezistente⁴¹ (Băilești—Dolj și Aurora—Mehedinți) și împărțirea pământurilor moșierești⁴² (Izvorul și Ghercești—Dolj). Forme de luptă cunoscute și în alte provincii, ca atacarea primăriilor și distrugerea registrelor de învoieli agricole, ruperea firelor telefonice, au o frecvență mai mare. Chiar forma cea mai des întâlnită de luptă — atacarea și incendierea conacelor și acaretelor — capătă o amploare deosebită, de multe ori devastările bunurilor aparținând elementelor exploatatoare fiind însoțite de uciderea acestora.

Frecvența unor asemenea forme de luptă în diversele etape ale desfășurării răscoalelor în centrele de maximă intensitate din județele de sud ale Olteniei atestă mai mult ca în alte părți ale țării existența unor începuturi de organizare pe plan local și apariția unor forme incipiente de conștiință socială. Aceste elemente confirmă de altfel o întreagă evoluție a țărănimii de la feudalism la capitalism. Țărănimea, care-și desfășura lupta în condițiile afirmării tot mai puternice a proletariatului ca forță principală a societății, nu putea rămâne neinfluențată de evenimentele prevestitoare de noi și mari prefaceri sociale și politice.

Etapele desfășurării răscoalei țăranilor din Oltenia sînt determinate de momentul și locul apariției primului și celui mai important focar de răscoală în sud-vestul județului Dolj, în noaptea de 9—10 martie în comuna Galicea Mare⁴³. Ridicarea țăranilor galiceni e surprinzătoare atît prin forța de atac, cît și prin rapiditatea desfășurării acțiunilor, producînd o vie impresie în împrejurimi. Autoritățile județene intră în panică și cer ajutoare împotriva răsculaților. Dar acțiunile revoluționare ale țărănimii, cauzate de revendicări economice fundamentale, nu puteau fi împiedicate în această fază. În curînd izbucnesc puternice răscoale în zilele de 11, 12 și 13 martie la Moțăței, Băilești, Plenița, Caraula, Vîrtop, formîndu-se un mare centru de răscoale în această parte a județului. Atacurile răsculaților împotriva conacelor sînt deosebit de puternice, avînd ca efect distrugerii de mari proporții. La Moțăței, unde răscoala a durat patru zile, au fost incendiate 3 conace și 11 pătule cu porumb. Răsculații au atacat primăria, apoi au ucis pe un fost primar⁴⁴. O durată asemănătoare au avut și răscoalele din Băilești și Galicea Mare. În aceste localități au avut loc puternice ciocniri cu armata, soldate cu numeroși morți și răniți din

³⁹ „Universul” din 13 și 17 martie 1907.

⁴⁰ *Doc. Răscoala țăranilor din 1907*, vol. III, p. 70 ; „Universul” din 18 și 19 martie 1907.

⁴¹ Arh. st. Craiova, fond. Pref. Dolj, dos. 14 A 1907, f. 72 ; Arh. st. Tr.-Severin, fond. Trib. Mehedinți, dos. 5119 1907, f. 1.

⁴² *Doc. Răscoala țăranilor din 1907*, vol. II, p. 453 ; „Universul” din 17 martie.

⁴³ Arh. st. Craiova, fond. Pref. Dolj, dos. 14 A/1907, f. 23, 26.

⁴⁴ Arh. st. Buc., fond. M. 1907, dos. 824/1907, f. 119.

partea răsculaților. Dintre toate aceste impetuoase ridicări ale țărănimii, cea mai amplă ca desfășurare de forțe și putere de atac a fost răscoala țăranilor din Băilești. În decurs de cinci zile, răsculații au întreprins patru atacuri succesive împotriva detașamentului de reprimare și numai prin folosirea artileriei s-a ajuns la înăbușirea răscoalei⁴⁵. În această parte a județului au mai fost bombardate de artilerie localitățile Plenița, Gubaucea, Radovan și Terpezița.]

Concomitent cu aceste acțiuni din sud-vestul județului s-au declanșat, în ziua de 11 martie, răscoalele din patru comune învecinate din sud-estul județului Dolj: Horezu-Poienari, Valea Stanciului, Grecești și Gîngiova, precum și în partea centrală, la sud de orașul Craiova, în comunele Livezile și Podari. Țăranii din cele patru comune și-au unit succesiv forțele în luptă, pe măsură ce marșul răsculaților înainta dintr-o comună în alta. Avînd în frunte steaguri roșii, răsculații strînși laolaltă cu sutele s-au constituit într-o puternică forță de atac. Pe lângă întreprinderea unor atacuri de mari proporții împotriva conacelor și dependințelor, răsculații au ucis pe proprietarul moșiei din Horezu-Poienari, administratorul moșiei din Grecești, arendașul și contabilul moșiei din Gîngiova⁴⁶. Încercările autorităților administrative de a respinge pe răsculați au eșuat. Intervenția armatei, la 12 martie, făcea ca din rîndul răsculaților să cadă primele victime. Ca și în alte localități, la Valea Stanciului autoritățile județene însoțite de trupe au fost atacate de către răsculați înainte de a intra în comună. Atacul a fost respins, operîndu-se arestări. Dintre arestați, cîțiva au fost împușcați sub pretextul fugii de sub escortă la cîțiva kilometri de marginea satului⁴⁷. Răscoala s-a extins apoi în seara zilei de 11 martie la conacele moșiei din comuna Grindeni, unde a fost ucis administratorul moșiei, apoi în zilele de 12, 13 și 14 pe Valea Jiului, la Drănic, Padea, Rojiște, Locusteni, Murta, Mirșani, Măceșul de Sus, Căciulătești, Giorocu Mare, Adunații de Geormane, formîndu-se un mare centru de răscoale⁴⁸.

În apropiere de Craiova, răsculații din Livezile și Podari, ridicați la luptă în ziua de 11 martie, au încercat în repetate rînduri să intre în oraș, dar au fost respinși. În curînd prin ridicarea țăranilor și din alte comune din apropiere, ca Malu-Mare, Ghindeni, Ghercești, Cernele, Izvoru, orașul Craiova s-a aflat în permanentă înconjurat de un brîu de foc. Prin luarea de măsuri urgente și de amploare, încercările răsculaților de a pătrunde în oraș au fost respinse, rînd pe rînd⁴⁹. În partea centrală a județului se formează astfel un nou centru de răscoale. Dintre cele mai importante au fost a țăranilor din Brabova, la 12 martie, care s-a desfășurat în prezența trupelor de reprimare, și răscoalele din Izvoru și Ghercești, unde s-a trecut la împărțirea pămîntului moșieresc.

⁴⁵ Arh. st. Craiova, fond. Pref. Dolj, dos. 14 A/1907, f. 72, 108; „Curierul Olteniei” din 17 martie 1907; „Universul” din 18 și 19 martie 1907.

⁴⁶ Arh. st. Craiova, fond. Plasa Bechet-Birza-Rojiște, dos. 6/1907, f. 111, 113 și 120; Fundația Jean Mihail, Materiale 1907.

⁴⁷ Bibl. Acad., Msse, Corespondența Iorga, vol. 88 E/1907, f. 31.

⁴⁸ Arh. st. Craiova, fond. Plasa Bechet-Birza-Rojiște, dos. 6/1907, f. 93, 101, 120 și 121; fond. Pref. Dolj, dos 14 A/1907, f. 203 și 434.

⁴⁹ Bibl. Acad., Msse, Arh. D. A. I. Studia, serie IX/1907, act. 456.

Un al patrulea centru de răscoale se formează în ziua de 13 martie prin ridicarea țăranilor din comunele Stoina și Căpreni, în nordul județului. În zilele de 14, 15 și 16 martie răscoala cuprinde localități ca Mierea Birnici, Bodăiești, Mălăiești, Negoiești, Almăjiu, Brădești, Scăești, Coțofeni, Salcia, Tatomirești, Braloștița, Argetoiaia, Rasnicu, Cernătești etc. Acțiunile răsculaților au avut ca efect, printre altele, ruperea firelor telefonice, îndeosebi în plasa Scăești, împiedicînd comunicațiile cu orașul Craiova. Pentru a intimida pe răsculați și a înăbuși răscoalele cît mai rapid cu putință, au fost bombardate localitățile Bodăiești și Mierea Birnici⁵⁰.

Eroica și glorioasa ridicare a țăranimii din numeroase comune ale județului Dolj a avut o puternică înrîurire asupra cursului răscoalelor din județele învecinate. Multe din acțiunile inițiate de țăranii din aceste județe s-au desfășurat în strînsă legătură cu satele limitrofe din Dolj.

În celelalte județe ale Olteniei, pe lângă faptul că au început cu două, trei sau patru zile mai tîrziu, răscoalele n-au atins nici intensitatea, nici amploarea celor mai mari acțiuni ale țăranilor doljeni. Pentru celelalte județe se poate fixa totuși o anumită desfășurare în raport cu numărul și intensitatea răscoalelor. Existența unor condiții diferite de muncă și de trai ale țăranimii, alături de situația geografică deosebită a județelor de cîmpie comparativ cu cele subcarpatice, au făcut ca mișcările țărănești să capete formele și intensitatea care să le confere unele elemente de diferențiere.

În ansamblul desfășurării răscoalei în Oltenia se constată, ca o trăsătură dominantă, izbucnirea primelor răscoale din județele Romanați, Mehedinți și Gorj, în strînsă legătură cu puternicele focare din comunele județului Dolj aflate în imediata vecinătate, iar în județul Vilcea în legătură cu centrul de răscoale din nordul județului Romanați. Astfel, în județul Romanați, primele răscoale izbucnesc la 12 martie la Popînzălești și Golfinu, în vecinătatea centrului de răscoale din jurul Craiovei, iar în zilele următoare, spre sud, răsculații din Marotinu de Sus au acționat în unire cu cei din Mirșani-Dolj, iar cei din Zvorsca cu cei din Locusteni-Dolj.

Ca o acțiune pe plan local se remarcă întrunirea a numeroși țărani din Romanați la tîrgul săptămînal de la Caracal, cu care prilej s-au sfătuit între ei, au cumpărat gazete pentru a afla mersul evenimentelor. Reveniți în satele lor, au pus la cale începerea răscoalei în seara zilei de 12 martie la Popînzălești și Golfinu, apoi în zilele de 13 și 14 martie în alte comune învecinate, ca Robănești, Cîmpeni, Mărgăritești, Dobrunu, Racovița, Băleasa etc. Se formează astfel un prim centru de răscoale în Romanați. Cele mai puternice ridicări au fost la Popînzălești, Golfinu, Robănești și Cîmpeni, unde au avut loc ciocniri cu armata, soldate cu mulți morți și răniți⁵¹.

În ziua de 13 martie se formează un al doilea centru, în nordul județului, prin izbucnirea răscoalei din Știrbei, în jurul căreia vor gravita

⁵⁰ Arh. st. Craiova, fond. Pref. Dolj, dos. 14 A/1907, f. 26, 74—75, 82, 47, 290, 459 și 560; „Universul” din 17, 18 și 19 martie.

⁵¹ Arh. st. Caracal, fond. Pref. Romanați, dos. 51/1907, f. 17 și 27; fond. Trib. Romanați, dos. 50, 63, 64, 66 și 160/1907. „Universul” din 18 martie 1907.

numeroase ridicări ale țăranilor din satele și comunele vecine, ca Morun-glav, Călui, Dobriceni, Gropșani, Curtișoara și Băzgarăi, apoi la Colibași Strejești și Arcești în apropiere de Olt. În același timp, răscoala cuprinde localitățile din centrul județului, în apropierea orașului Caracal constituindu-se un alt centru de răscoală. Printre cele mai importante au fost la Drăghiceni, Liiceni, Boșteni, Țărțăl, Strîmba, Leu ⁵².

Ultimul mare centru de răscoale în județul Romanați se formează în sud, începînd tot cu data de 13 martie, la Brastavău. Răscoala a avut de la început un caracter deosebit de violent. Sosirea de urgență a armatei n-a înfricoșat pe răsculați, care s-au postat cu toții la marginea satului, înfruntînd trupa. Prin salve de armă ale infanteriei au fost nevoiți să se retragă. În zilele de 14 și 15 martie răscoala cuprinde și alte localități din sudul județului, ca Gura Padinii, Orlea, Tia Mare, Jieni, Scărișoara, Fărcașele ⁵³.

În Romanați, deși unele răscoale sînt comparabile cu cele din județele vecine — Dolj și Teleorman —, n-au existat cazuri de ucidere a moșierilor și arendașilor, iar în timpul reprimării răscoalelor nu au fost sate bombardate. Pe de altă parte, numărul localităților răsculate față de total e incomparabil mai mic decît în Dolj. Se constată totuși agitații și în rîndurile țăranimii din satele unde nu au avut loc răscoale, ca Celaru, Dobrotești, Rusăneștii de Jos, Pîrșani, Osica, Teișu, Birza ș.a. Spiritul răscoalei pătrunse peste tot. Țărănimea din toate satele era în fierbere. Imposibilitatea izbucnirii răscoalei și în alte localități se datorește în bună măsură intervenției brutale a armatei, care, fără să fi săvîrșit masacre de proporțiile celor din județele Dolj, Olt sau Vlașca, au împiedicat prin forță extinderea răscoalei.

Ca o ultimă răbufnire a clocotitoareii energii revoluționare a țăranimii s-au desfășurat răscoalele, între 12 și 18 martie, în județul Mehedinți și, spre sfîrșitul aceleiași perioade, în județele Gorj și Vîlcea. Cu toate măsurile luate de generalul Lambrino, comandantul diviziei I cu sediul la Tr.-Severin, răscoalele au izbucnit cu violență, de multe ori în prezența sau după plecarea trupelor din localitate.

Ca și în județul Romanați, prima ridicare a țăranimii mehedințene a fost în strînsă legătură cu răscoalele din localitățile limitrofe din județul Dolj. Țăranii răsculați din Plenița și Poiana-Plenița-Dolj au trecut în comunele vecine din Mehedinți — Oprîșor, Dîrvari și Gemeni — și, în unire cu localnicii, au atacat conacele moșierilor și arendașilor pe moșiile cărora munceau împreună. S-a format apoi în sudul județului un mare centru de răscoale, cuprinzînd localități ca Prisăceaua, Branîștea, Izimșea, Vrața, Vlădaia, Pătule, Ostrovul Mare, Rogova, Ceoroboreni, Jiana Veche, Izvoarele, Punghina. Cel mai puternic focar al răscoalei în această parte a județului a fost în comunele Gemeni, Oprîșor și Dîrvari, avînd și cea mai mare durată, de la 12 la 18 martie. Numai prin bombardarea comunei Oprîșor s-a ajuns la înăbușirea răscoalei ⁵⁴.

⁵² Arh. st. Caracal, fond. Pref. Romanați, dos. 84, 79, 39 și 309.

⁵³ Ibidem, dos. 33, 40, 41 și 9; „Universul” din 17, 18, 19 și 20 martie.

⁵⁴ Arh. st. Tr.-Severin, fond. Trib. Mehedinți, dos. 3/1907, f. 20, 23, 24, 32—33 39;

În zilele de 14 și 15 martie răscoala înaintează spre nord în partea estică a județului, formîndu-se un alt mare centru de răscoale în jurul localităților Gvardinița și Bălăcița, unde răscoalele au fost înăbușite prin folosirea artileriei. Răscoale cu un caracter violent au avut loc apoi la Podul Grosului, Cleanovu, Iablanița, Dobra, Corzu, Grecești, Smadovița ⁵⁵.

Al treilea și ultimul mare centru de răscoale se formează în partea centrală a județului, avînd ca punct de plecare comuna Tîmna, stație de cale ferată între Turnu-Severin și Strehaiia. Răscoalele s-au desfășurat atît la nord, cit și la sud de calea ferată. Cea mai puternică ridicare a țărănimii a avut loc la Tîmna la 14 martie, unde răsculații au acționat în unire cu țărani din comunele vecine: Izvorălu, Colarețu, Plopi, Valea Ursului, Boceni. Ulterior, sosind armata, au avut loc lupte intense în jurul stației de cale ferată, care s-au soldat cu uciderea a cinci răsculați. Au mai avut loc răscoale la: Biltanele, Albulești, Corcova, Ciovirnășani, Cotoroiaia, Ruptura, Ilovățu, de o intensitate mai mică, pe măsură ce se apropiau de zona subcarpatică ⁵⁶.

Ceea ce caracterizează mai pregnant lupta țărănimii din Mehedinți a fost eroica rezistență în fața trupelor reprimatoare. Unele episoade ale confruntării dintre țărani și elementele de reprimare au fost adîncite mai mult, cercetarea lor scoțînd în prim plan unele aspecte noi, necunoscute încă, cum ar fi fortificarea în clădiri mai rezistente, angajarea de lupte de mare amploare cu trupa.

Din cauze specifice județelor subcarpatice, în județele Gorj și Vîlcea răscoalele au izbucnit numai în cîteva localități, fără a avea amploarea și intensitatea acțiunilor țărănești din celelalte județe ale Olteniei. În județul Gorj, primele răscoale se semnalează la 14 martie, în legătură cu centrul de răscoale din nordul județului Dolj de la Stoina și Căpreni, în comunele Pegeni și Hurezani, Turburea și Aninoasa. Răscoale cu un caracter mai violent au avut loc pe moșiile Ceauru și Bobu ale marelui moșier craiovean Dinu Mihail, la 15 martie. Concomitent s-au mai constatat agitații în comunele Ploșsor, Peșteana, Bălești, Leorta, în apropiere de Tîrgu-Jiu, apoi la Bibești, Valea lui Ciine, Turcenii de Jos în partea de sud a județului ⁵⁷.

Răscoalele și agitațiile țărănilor din Gorj, fără să se fi ridicat la amploarea și intensitatea celor din județele de cîmpie ale Olteniei, evidențiază totuși cauzele adînci sociale ale nemulțumirii generale a țărănimii și în această parte a țării, care în totalitatea ei se afla în plină fierbere și agitație.

În județul Vîlcea, răscoala a început în partea de sud, în apropierea focarului de răscoale de la Știrbei din nordul județului Romanăți. Încă din zilele precedente erau semne prevestitoare ale viitoarei ridicări. Numeroși țărani din Laloș, Berbești, Făurești își afirmau public dorința lor de unire cu răsculații din Știrbei. Cu toate măsurile luate pentru împiedicare, răscoala a izbucnit violent, mai întîi în Laloș, apoi în Berbești, Băbeni, Făurești, Rîmești, extinzîndu-se spre nord în jurul Drăgășanilor la Cre-

⁵⁵ Arh. I.S.I.S.P., fond. 52, dos. 4 861 1907, f. 17, 18, 22 și 63.

⁵⁶ Arh. st. Tr.-S-verin, fond, Trib. Mehedinți, dos. 4/1907, f. 11, 151 și 156; Arh. I.S.I.S.P., fond. 52, dos. 4 861 1907, f. 48 și 63.

⁵⁷ Arh. I.S.I.S.P., fond. 52, dos. 4 863 1907, 20, 24 și 43; Arh. st. Craiova, Fundația Jean Mihail. Materiale 1907.

țeni, Fișcălia, Slăvitești, Valea Mare, în apropiere de orașul reședință, Rîmnicu-Vâlcea, la Horezu-Români, pînă în extremitatea de nord a județului, la Mălaia pe Valea Lotrului⁶⁸. În desfășurarea răscoalei se constată o descreștere a intensității acțiunilor țărănești de la sud spre nord, ultimele fiind doar agitații mai ample. Ca și în Gorj, numeroase localități ale județului Vâlcea erau în plină efervescență, fapt ce a determinat autoritățile să ia măsuri severe de reprimare. S-au operat îndeosebi arestări și, fapt oarecum singular, unora dintre arestați li s-au luat chiar vitele de muncă (Rîmnicu-Vâlcea)⁶⁹.

În reprimarea răscoalei din Oltenia s-au folosit din plin atît salvele de infanterie, cit și cele de artilerie (zece localități bombardate în Dolj și șase în Mehedinți). Au fost uciși și răniți numeroși răsculați, iar locuințele unora distruse sau devastate de armată. Prin ocuparea satelor răscolate s-a instituit o adevărată stare de asediu, care pe alocuri a durat luni de zile⁶⁰ (Flămînda-Mehedinți).

În urma răscoalei s-au operat arestări masive. Numai în județul Dolj numărul acestora s-a ridicat la aproape o mie. Procesele răsculaților au durat luni de zile, ba chiar și în anii următori. Au fost cazuri cînd cei arestați au fost condamnați la muncă silnică pe viață, alții la muncă silnică variînd între 7 și 25 ani⁶¹.

Satele devastate erau cuprinse de sărăcie și deznădejde. Agitațiile au continuat pînă în toamna anului 1907, deoarece unii dintre arendași și moșieri, în loc să ușureze condițiile de învoieli agricole, le-au agravat.

Răscoala țărănimii oltene din primăvara anului 1907 constituie una din cele mai glorioase ridicări la luptă ale țărănimii din întreaga țară. Evenimentele cele mai însemnate, evidențiate de numeroase izvoare contemporane, oglindesc eroismul, avîntul în luptă, abnegația și curajul maselor de răsculați în căutare de libertate și dreptate socială. Lipsa de organizare și conducere, declanșarea spontană, reprimarea relativ rapidă și înăbușirea singeroasă a răscoalelor nu diminuează acest eroism al țărănimii în lupta contra exploatării și asupririi, dovedit de atîtea ori în îndelungatul și zbuciumatul trecut istoric al patriei noastre, rămîinînd pentru generațiile viitoare pagini vii, de făurire a istoriei de către masele populare.

Desfășurarea vertiginoasă a răscoalei din 1907, propagarea ei pe aproape întregul cuprîns al țării constituie o mărturie vie a potențialului și energiei revoluționare uriașe a țărănimii din România. Zguduînd din temelii regimul burghezo-moșieresc, făcînd să se cutremure clasele exploatare, marea luptă a țărănimii a contribuit la mersul progresiv al dezvoltării istorice din țara noastră. Ea a dat o lovitură puternică sistemului bazat pe dijmă, a scos în evidență acuitatea problemei agrare și a înfrîurit întregul curs al politicii economice la sate din etapa ulterioară. Evenimentele din primăvara eroicului și însîngeratului 1907 au găsit rezonanță în întreaga viață social-politică și ideologică din primele decenii ale secolului nostru.

⁶⁸ Arh. st. Rm-Vilcea, fond. Pref. Vilcea, dos. 5/1907, fond. 7; dos. 31/3/1907.

⁶⁹ Arh. st. Buc., fond. Min. Justiției, dos. 268/1907, f. 26.

⁶⁰ Arh. I.S.I.S.P., fond 52, dos. 4864/1907, f. 98, 147.

⁶¹ Ibidem, dos. 9 1907, f. 60, 128, 129, 114, 123.

POZIȚIA STUDENȚILOR FAȚĂ DE RĂSCOALA ȚĂRANILOR DIN 1907

DE

M. IOSA

Problema agrară în general și răscoala țăranilor din primăvara anului 1907 în special au reținut atenția întregii societăți românești de atunci. Evenimentele din 1907 au avut un puternic ecou asupra unor largi pături sociale ale opiniei publice. Reprezentanți de frunte ai intelectualității, profesori și mai ales învățători și preoți au luat atitudine și au desfășurat acțiuni largi în sprijinul țăranimii răsculate. Unii dintre ei au participat activ la răscoală, fiind judecați și condamnați.

Alături de aceștia s-au situat și studenții, în mare parte fiii ai țăranilor. Constituiți în „Asociația generală a studenților români”, studenții au inițiat, sub îndrumarea unor elemente cu idei înaintate din rîndurile lor, o serie de acțiuni pentru democratizarea vieții publice și a regimului universitar¹, au participat adesea la numeroasele manifestații organizate fie în sprijinul mișcării naționale a românilor din Transilvania², fie în alte scopuri. Pornind de la aceste considerente, unii cercetători i-au caracterizat pe studenți drept „element de dezordine”. „La noi, ca în toate țările — scria, de pildă, Radu Rosetti —, studenții au alcătuit un element de dezordine”, deoarece aceștia „s-au entuziasmat pe rînd, dar întotdeauna în chip excesiv de toate ideile care li se păreau frumoase, grandioase și mai ales naționale”³.

Dîndu-și seama de forța lor, partidele politice se întreceau în a-i atrage pe studenți în rîndurile lor nu numai pentru a spori, în acest fel, numărul simpatizanților; dar și fiindcă simțeau nevoia de cadre tinere pentru viitor, care, de obicei, se recrutau dintre studenți. Așa se și explică faptul că o mare parte a studenților era antrenată în luptele dintre partidele

---

¹ Vezi Maria Totu, *Din activitatea democratică a studenților Universității din București în anii 1884—1885*, în „Analele Universității București”, seria Științe sociale, Istorie, vol. 30, București, 1963, p. 83—89.

² Florentina Preda, *Poziția studenților din România față de mișcarea națională a românilor transilvăneni (1885—1894)*, în „Analele Universității...”, vol. 30, București, 1963, p. 99—111.

³ Radu Rosetti, *Penru ce s-au răscolat țăranii*, București, 1907, p. 604.

politice, manifestînd o oarecare pasivitate față de problemele mari, fundamentale, la ordinea zilei.

Presa democratică, și în special presa muncitorească, a atras adesea atenția studenților asupra rolului lor în viața social-politică a țării. Printr-o serie de articole ea a contribuit la educarea studenților în spiritul dragostei față de masele muncitoare de la orașe și sate.

Gazeta „România muncitoare”, într-unul din numerele sale, lua atitudine față de idealul îngust, limitat, al unora dintre studenți, care „așteptau cu nerăbdare obținerea unui certificat de absolvire pentru a se arunca în valurile politicii...⁴, îndemnîndu-i să dea atenție problemelor mari, de interes științific, cultural și social. Printre altele, gazeta atrăgea atenția asupra situației grele în care se afla țărănimea la începutul secolului al XX-lea. Reliefînd faptul că „țărănimea suferă, plînge, moare, neștiind cînd are să se curme jaful stăpînilor”, gazeta „România muncitoare” adresa studenților îndemnul la luminarea țărănimii. „Aveți multe de făcut, tineri intelectuali... — arăta gazeta —. Puneți-vă la muncă, răspîndiți lumina și muncitorimea vă va fi recunoscătoare”⁵. Într-un alt articol, aceeași gazetă se adresa studenților, solicitîndu-i „să-și pună munca în rid icarea țărănimii”⁶. Acest îndemn a avut efect, provocînd o oarecare învi orare printre studenți și în primul rînd printre studenții fii de țărani, care, mai tîrziu, aveau să constituie acele societăți al căror țel era lupta pentru ridicarea țărănimii.

Numeroși studenți, proveniți din rîndurile micii burghezii și ale țărănimii, au fost atrași de marile probleme sociale ale timpului și în primul rînd de problema țărănească, cea mai arzătoare problemă la sfîrșitul secolului al XIX-lea și începutul secolului al XX-lea. Masa mare însă a studenților se afla în afara acestor probleme. Pe bună dreptate, gazeta „Votul universal”, care începe să apară la Galați din 1906, avea să critice „starea de lincezire” în care se complăceau studenții, „fără a fi contribuit cu ceva la educarea poporului”⁷. Printre altele, gazeta reproșa studenților faptul de a nu fi participat la mișcarea culturală pornită sub imboldul lui Spiru Haret⁸.

Pentru a aprecia în mod just atitudinea și activitatea studenților față de problema agrară, și față de marea răscoală țărănească din primăvara anului 1907 în special, este necesar să arătăm pe scurt diferitele curente care-și făcuseră loc printre studenți.

Unii studenți îmbrățișaseră ideile socialiste, la aceasta contribuînd, firește, și succesele obținute de mișcarea socialistă⁹. Încă din anii ultimului deceniu al secolului al XIX-lea, un grup de studenți au aderat la mișcarea socialistă. Din rîndurile acestui grup făcea parte, printre alții, și

⁴ „România muncitoare”, an. I, nr. 15 din 14 aprilie 1902, p. 3.

⁵ Ibidem, nr. 14 din 7 aprilie 1902, p. 1.

⁶ Ibidem, nr. 15 din 14 aprilie 1902.

⁷ Vezi „Votul universal”, an. I, nr. 6 din 12 martie 1906.

⁸ Ibidem.

⁹ Începînd din 1888 și în tot cursul ultimului deceniu al secolului al XIX-lea, problema agrară a căpătat o deosebită acuitate. Ea a făcut obiectul mai tuturor congreselor P.S.D., care, paralel cu o serie de acțiuni de ridicare economică, a inițiat și o puternică propagandă cu scop politic prin înființarea cluburilor socialiste la sate.

studentul Facultății de drept și filozofie, V. T. Ficșinescu, care, alături de unii militanți ai P.S.D.M.R., a contribuit la organizarea cluburilor socialiste la sate. Studentul Ficșinescu a și fost arestat și întemnițat pentru activitatea desfășurată pentru răspîndirea ideilor socialiste la sate și atragerea țărănimii în cluburile socialiste. Credința în făurirea unei vieți mai bune l-a îndemnat pe Ficșinescu, precum și pe alți tineri studenți, să meargă la sate pentru a-i lumina pe țărani.

După dezorganizarea vremelnică a P.S.D.M.R., interesul tineretului universitar socialist pentru luminarea și ridicarea țărănimii scade.

În atmosfera încordată de la sfîrșitul anului 1898 și începutul anului 1899, pe măsură ce valul de revoltă a țărănimii creștea, cuprinzînd mase tot mai largi, printre studenți își face loc un curent ai cărui exponenți încercau să orienteze activitatea acestora spre liniștirea și pacificarea satelor. Organul de propagandă al acestui curent printre studenți, gazeta „România rurală”, apărut către sfîrșitul anului 1898, milita în direcția atragerii studenților pe făgașul unei propagande menite să contribuie la resemnarea țărănimii în fața exploatării. Astfel, îndată după izbucnirea răscoalelor țărănești din 1899, „Comitetul studenților țărani”, sub egida căruia apărea gazeta respectivă, publica un amplu apel, prin care chema masele țărănești la resemnare în fața exploatării. „Frați țărani — se spunea în apel — cu durere pătrunse pînă la noi zvonul că voi sînteți în neliniște și frămîntare... Răbdare, frați țărani, căci cu răbdare multe se îndreaptă”¹⁰.

Gazeta „România rurală” cerea studenților să meargă în mijlocul țărănilor și să-i potolească. „În popor, dragi studenți, acolo e locul nostru. Să alungăm besna de care sînt învelite sufletele desnădăjduite, să dăm robilor pămîntului cultura minții și a inimii... să le dăm speranța binelui, să-i învățăm ce-i frumos și ce-i mare...”¹¹. În aceste apeluri se recunoștea ideologia poporanistă, care începea să se facă și la noi tot mai mult simțită, ca o reacție împotriva răspîndirii ideilor socialiste la sate. Luînd poziție împotriva acelor studenți care desfășurau acțiuni numai în direcția chestiunii naționale, gazeta „România rurală” cerea studenților „să facă și ei cum fac cei din alte țări, unde sînt adevărați apostoli ai poporanismului”.

Poporanismul, care s-a răspîndit mai ales în rîndurile intelectualilor, se străduia să abată atenția maselor de la lupta revoluționară, încercînd să împrime acestora o cale de luptă moderată. Cu toată propaganda întreprinsă, ideologia poporanistă n-a reușit să împiedice lupta țărănimii pentru pămînt și condiții mai bune de viață; frămîntările țărănești s-au intensificat în anii următori, culminînd cu marea răscoală din 1907. De altfel, gazeta „România rurală” și-a încetat curînd activitatea, la numai un an de la apariție.

Un curent care-și face apariția în primii ani ai secolului al XX-lea printre studenți este cel așa-zis naționalist. „Tribuna”, organul studenților naționaliști, apărut către sfîrșitul anului 1903, populariza în rîndurile tinerilor intelectuali preocupările diferitelor societăți studențești față de problema țărănească. Printre altele, „Tribuna” informa cititorii despre

¹⁰ „România rurală”, an. I, nr. 4 din 24 ianuarie 1899.

¹¹ Ibidem, nr. 7 din 14 februarie 1899.

activitatea Societății studenților în drept, care la 28 octombrie 1903 a organizat o ședință publică cu tema „Viața țaranului român”, reproducând pasaje din cuvîntul participanților. Deși în aceste ședințe problema țărănească era pusă unilateral, considerîndu-se, de pildă, că „mizeria țaranului... era pricinuită de arendași și unii proprietari ce caută să exploateze în mod nemilos pe săteni”¹², totuși ele atrăgeau atenția studenților față de nevoile maselor țărănești. Prin însuși titlul său de „organ studențesc naționalist”, „Tribuna” a orientat o parte a studențimii către mișcarea naționalist-liberală inaugurată de Spiru Haret pentru ridicarea culturală și economică a satelor. La această mișcare a aderat — în afara învățătorilor, preoților și a altor intelectuali, care socoteau că prin cooperativele de credit, asociațiile țărănești, ca și prin cercurile culturale preconizate de Spiru Haret, se putea îmbunătăți situația țărănimii — și o mare parte a studenților. La Ploiești s-a constituit „Societatea studenților ploieșteni”¹³, care-și propusese ca scop ridicarea țărănimii. „Chestia țărănească — arăta studentul I. Rădulescu, unul din conducătorii acestei societăți — a fost singura preocupare a acestei societăți și modul cum au înțeles membrii ei să intervină în această chestiune era tocmai cel pe care toți îl recunosc ca cel mai bun : studenții să fie cei mai îndemnatici conferențieri printre țărani”¹⁴. Timp de cîteva luni, „Societatea studenților ploieșteni” a ținut conferințe instructive membrilor săi despre felul în care trebuia pusă problema în fața țaranilor. Dar, nedispunînd de fonduri care să asigure deplasarea studenților conferențieri în județ, societatea n-a putut să-și îndeplinească scopul propus.

În direcția orientării studenților către luminarea și ridicarea economică a țărănimii lucra și N. Iorga. În paginile „Sămănătorului”, marele istoric insistă adesea asupra operei de culturalizare pe care trebuiau s-o întreprindă studenții la sate. Într-un articol intitulat *Congrese studențești*, N. Iorga arată că „prin orașele de provincie studenții duc mișcare și viață, după noile curente și îndreptări. E rolul lor firesc. Ei pot îndeplini acestea într-un fel care să le facă cea mai mare cinste”. N. Iorga cerea studenților „să se organizeze în comitete... pentru luminarea politică a tuturor înșelașilor și apăsătorilor... să ție conferințe meseriașilor, țaranilor din împrejurimi, să lucreze la întemeierea acelor biblioteci populare în folosul cărora s-au ținut de curînd cetirile și conferințele noastre”¹⁵. Pasajul citat aici scoate în evidență activitatea (prin conferințe și alte metode) desfășurată de cunoscutul istoric în rîndurile studenților în scopul ridicării culturale a țărănimii.

Sub îndrumarea acestor curente s-au constituit acele „societăți țărănești”, formate din intelectuali care urmăreau îmbunătățirea soartei țaranilor prin mijloace legale. Este vorba de cercul „Avîntul” și de societatea „Studenții fii de țărani”.

Cercul socialist „România muncitoare”, care combătuse în cîteva rînduri pasivitatea studenților față de țărani, față de frămîntările părinți-

¹² „Tribuna”, an. I, nr. 4 din 9 noiembrie 1903.

¹³ „Societatea studenților ploieșteni” a fost constituită încă în noiembrie 1905 (vezi „Votul universal”, Galați, an. I, nr. 7 din 19 martie 1906, p. 3).

¹⁴ Vezi, în acest sens, „Votul universal”, Galați, an. I, nr. 7 din 19 martie 1906, p. 3.

¹⁵ „Sămănătorul”, an. www.dacoromanica.ro 323.

lor lor, a adresat, încă în decembrie 1906, o chemare acestora, cerându-le să lumineze și să trezească la viață masele de țărani. „Studenti, fii de săteni — se arăta în chemare —, care trăiți pe la sate... și vedeți viața mizerabilă a sateanului, luminați-l, deșteptați-l și arătați-i calea dreaptă. De la voi se așteaptă multe”¹⁶. Răspunzând acestei chemări, studenții fii de țărani și-au constituit, în februarie 1907, o societate, al cărei scop era — după cum arată N. Iorga, care a semnalat înființarea societății prin cuvintele : „Studenții ai căror părinți au lucrat sau lucrează pe brazdă au întemeiat o societate a studenților universitari fii de țărani”¹⁷ — ridicarea țărănimii prin alcătuirea de biblioteci sătești, ținerea de șezători pentru popor, pregătirea politică și economică, răspindirea cărților de învățatură gospodărească, întemeierea unei case de lămuriri pentru sate și a unei foi pentru ele¹⁸.

Așadar, problema țărănească a constituit terenul fertil pe care lucrau deopotrivă socialiștii, poporanisții și naționaliștii reprezentați prin Spiru Haret și, de asemenea, prin istoricul N. Iorga. De aceea nu este de mirare că atunci când a izbucnit uriașa ridicare la luptă a țărănimii, studenții, adepți ai diferitelor curente și grupări sociale, aveau să fie prezenți, unii îndemnând-o în acțiunile ei, alții, dimpotrivă, încercând s-o determine să renunțe la luptă.

În timpul desfășurării răscoalei țărănești în nordul Moldovei, în județele Botoșani și Dorohoi mai ales, au fost semnalati cîțiva studenți cutreierînd satele, adunînd și îndemnînd pe țărani la răscoală. Într-un raport către Ministerul de Interne, prefectul județului Botoșani arăta că „în acest județ sub predecesorul meu au fost cîțiva studenți care au umblat prin comune și sub cuvînt de a liniști pe țărani și a le arăta drumul spre dobîndirea de pămînt, pentru sporirea prețului muncii, pentru micșorarea arenzii etc., au instigat pe țărani la răscoală”¹⁹. Îngrijorate de acțiunea acestor studenți autoritățile administrative au luat măsuri pentru arestarea lor. În telegrama inspectorului general administrativ Vîrlan, adresată prefectului județului Dorohoi, se arată : „Fiind informat că mai mulți studenți din Iași cutreieră județul dv. din comună în comună ținînd discursuri țărănilor, vă rog, deoarece autoritățile nu au solicitat nici un concurs studenților pentru potolirea răscoalei și fiind constatată că răsculații vorbesc în mișcările lor de studenți, nu încape nici o îndoială că studenții care au contribuit la surescitarea spiritelor sub o formă pașnică operează în fața autorităților la îndeplinirea scopurilor lor. Rog luați imediat cele mai energice măsuri pentru prinderea lor”²⁰.

În fața acestei situații, autoritățile au arestat în noaptea de 25 spre 26 februarie, în comuna Dîngeni, județul Botoșani, 4 studenți (Ion Teodoreanu, Ion Teodorescu, Lascăr Spoială și Polihron Neculaie) ai Facultății de științe din Iași. După cum menționa prefectul Văsescu, în raportul adresat Ministerului de Interne, cei patru studenți cutreierau satele adu-

¹⁶ „România muncitoare”, nr. 39 din 26—3 decembrie 1906, p. 4.

¹⁷ „Neamul românesc”, an. I, nr. 83 din 22 februarie 1907, p. 475.

¹⁸ Ibidem.

¹⁹ Arh. st. Botoșani, fond. Pref. Botoșani, dos. 1/1907, f. 676.

²⁰ Ibidem, dos. 93/1907, vol. III, p. 254.

nînd locuitorii și sfătuindu-i, printre altele, să nu plătească mai mult de 25 de lei falcea de pămînt, să refuze orice lucru în natură, să nu cedeze sub nici un cuvînt și să deie termen de 8 zile proprietarilor și arendașilor pentru a accepta condițiile lor²¹. Pe de altă parte, „în gara Costești au fost arestați la 12 martie 1907 trei studenți care făceau propagandă, răspîndind manifeste printre țărani”²². Unul din ei era fiul preotului Sărboianu din comuna Ionești, satul Șerboieni, care mergea acasă cu scopul nemărturisit de a ridica pe țărani la răscoală. De altfel, printre capii răscoalei din comuna Șerboieni-Argeș soția arendașului Haralambie Protopopa indica pe studentul I. Popescu²³. După cum arată în amintirile sale un țaran participant la răscoală, studentul I. Popescu, fiul preotului din Șerboeni, „mai fusese prin sat și făcuse propagandă printre țărani, îndemnîndu-i să se ridice la luptă ca în alte părți”²⁴. Este, fără îndoială, o confirmare a activității desfășurate de studenți pentru luminairea țăranilor în vederea îmbunătățirii situației lor.

În momentul izbucnirii răscoalei în nordul Moldovei, și mai ales îndată ce s-a aflat că, la cererea moșierilor și arendașilor, guvernul conservator aflat la conducerea țării a concentrat unități militare pentru a reprimă acțiunile țărănimii, întocmai cum procedase cu aproape două decenii în urmă (1888), cînd din ordinul lui au fost uciși numeroși țărani, studenții ieșeni au început o largă mișcare protestatară²⁵. Inițiatorii acestei mișcări au fost studenții societății „Unirea”, de sub înrîurirea lui Alex. Bădărău, spre care înclina însă și grupul studenților socialiști²⁶, precum și alți studenți. Referindu-se la această acțiune a studenților societății „Unirea”, N. Iorga scria: „Inițiativa unei protestări împotriva politicii guvernului a luat-o la Iași societatea studenților „Unirea”, în care se pare deci că socialismul a învins bătăranismul (aluzie la adepții fruntașului conservator Al. Bădărău — *M. I.*) cu care stătea în luptă”²⁷. Această referire a lui N. Iorga arată rolul jucat, în timpul desfășurării răscoalei țărănești din 1907, de studenții socialiști din capitala Moldovei. Semnalînd apropierea dintre grupul studenților socialiști și cel al societății „Unirea”, deși o notă informativă a siguranței preciza că „grupul socialist urmează calea sa bine fixată și nu are amestec cu cele două grupări naționaliste”²⁸ (e vorba de gruparea de sub conducerea lui N. Iorga și A. C. Cuza, pe de o parte, și cea a lui Alex. Bădărău, pe de altă parte), N. Iorga avea totuși rezerve față de mișcarea studenților societății „Unirea”. Oricum, fapt

²¹ Ibidem, vol. II, f. 360.

²² Arh. st. Pitești, fond. Tribunalul Argeș, Curtea cu jurați, dos. 9/907, f. 216.

²³ Ibidem, f. 218.

²⁴ Ibidem.

²⁵ Arh. I.S.I.S.P., fond. 33, dos. 4 581, f. 36.

²⁶ Ibidem, f. 37.

²⁷ „Neamul românesc”, nr. 86 din 4 martie 1907, p. 523.

²⁸ Arh. I.S.I.S.P., fond. 33, dos. 4 581, f. 27.

este că, îndată ce s-a aflat că guvernul conservator urma să folosească forța armată pentru reprimarea mișcării țăranilor, studenții societății „Unirea” au constituit un comitet de inițiativă și au organizat o serie de întruniri de protest. „În timpul răscoalei — se arată într-un raport al procurorului tribunalului Iași adresat ministrului de justiție —, studenții țineau întruniri în care arătau că cauzele pentru care s-au răsculat țăranii erau cauze drepte și ni s-a comunicat de domnul prefect de poliție că, la două întruniri de acestea, studenții au adus cîțiva rezerviști pe care i-au întîlnit pe stradă și că în prezența lor au susținut că cauza țăranilor este o cauză dreaptă”²⁹. Convocările pentru întruniri studenții le făceau prin anunțuri lipite pe vitrinele de la localurile societăților. Într-unul din aceste anunțuri se arată: „Masa mare a poporului român, cu sufletul încătușat de durere și cu strigătul desnădejdei, cere pămînt. Să sărim cu toții în ajutorul lui... , să le dăm sprijinul nostru ca să nu ajungă ca în loc de pămînt să ceară sînge și lor să li se dea gloanțe”³⁰. Apelul solicita studențimea ieșană spre „a se consfătui asupra concursului pe care-l putea da la rezolvarea acestei mari probleme economice și sociale”. Un grup de studenți au întîmpinat pe rezerviștii concentrați, sfătuiindu-i să nu tragă în țărani³¹. Acțiunea lor a avut efect, deoarece, în primele zile ale desfășurării răscoalei în nordul Moldovei, autoritățile n-au îndrăznit să-i folosească pe rezerviști.

Știrea despre arestarea celor patru studenți ai Facultății de științe din Iași, adusă de către țăranii rezerviști chemați la concentrare, a produs o mare frămîntare printre studenții centrului universitar Iași. La întrunirea care a avut loc în ziua de 1 martie, studenții au declarat grevă pînă la eliberarea colegilor lor, semnînd în acest sens și un proces-verbal. Totodată, ei au hotărît alegerea unor delegați care să atragă de partea studenților pe profesorii universitari și să acționeze mai departe pentru realizarea revendicărilor studențești în această chestiune³². De la întrunire studenții au pornit *in corpore* spre locuința prefectului de poliție pentru a cere eliberarea studenților arestați.

La mișcarea protestatară de la Iași au participat și studenții aflați în legătură cu poporanistii de sub influența lui C. Stere. Deși o parte a studenților au adoptat o atitudine diversionistă, antisemită, indicată de A. C. Cuza³³, aruncînd întreaga răspundere a izbucnirii răscoalei din nordul Moldovei numai pe seama arendașilor evrei, totuși cea mai mare parte a studenților a mers pe drumul just al democratismului și al dragostei față de popor. În motiunea adoptată la întrunire se arată: „Considerînd că turburările periodice ale clasei muncitoare rurale se datoresc unor cauze adînci, între care neaplicarea legilor față de dînsa și exploatarea ei neomenească... ; știind din propria lor experiență că suferințele sătenilor sînt de natură a-i împinge la deznădăjduire și că ele istovesc puterile vii ale țăranimii, care este temelie de existență a oricărui popor; crezînd

²⁹ Arh. st. Buc., fond. Min. Just., dos. 14/1907, f. 21.

³⁰ Ibidem, f. 21; vezi și „Dimineața”, an. IV, nr. 1 096 din 1 martie 1907, p. 3.

³¹ „Lupta”, Budapesta, an. I, nr. 52 din 3/16 martie 1907.

³² „Dimineața”, nr. 1 096 din 1 martie 1907, p. 3.

³³ Sînt semnificative în acest sens însemnările lui N. Iorga: „Naționalistii au dominat și domină acum. D-l. A. C. Cuza a prezidat întrunirile lor...” (vezi „Neamul românesc”, nr. 87, din 8 martie 1907, p. 541).

că este o dureroasă anomalie ca armata Regelui, în care și ei servesc și care este menită pentru a apăra pământul și onoarea țării în contra dușmanilor, să fie pusă în serviciul unor scopuri particulare . . . ; unindu-și glasul cu plîngerea sătenilor în suferință, studenții Universității din Iași și cetățenii supun reprezentanților națiunii și guvernului următoarele dorinți, rugînd pentru grabnică lor îndeplinire : a) să se procedeze cu cea mai mare blîndețe față de sătenii răsvrățiți, care sînt cele dintîi victime ale unei stări de lucruri de care nu ei sînt vinovați și care nu o dată a pus satele în răzvrătire în diferite regiuni ; b) să nu se mai permită șederea străinilor fără drepturi, care au fost îngăduiți a se așeza la sate, călcîndu-se legile în vigoare ; c) să se rezolve cît mai grabnic problema rurală, votîndu-se o lege pentru exploatarea moșiilor de către obștile sătești, o lege înlesnitoare a împrumutării pe pămînturile disponibile, și dîndu-se o deosebită îngrijire învățămîntului rural”³⁴. În încheierea moțiunii, studenții ieșeni își exprimau convingerea „că dreptele lor cereri vor fi ascultate” și că „se va da o grabnică satisfacție nevoilor în care se găsește clasa țărănească, producătoare a tuturor bogățiilor țării”, arătînd că „în caz cînd dreptatea nu li se va face . . . , vor stărui a îndeplini datoria către părinții lor țărani, luptînd alături cu dinșii, însă pe căi legale, pentru cucerirea dreptății lor”³⁵.

Fără îndoială, măsurile erau limitate, întrucît nu prevedeau nimic care ar fi putut să lovească în proprietatea moșierească, pe de altă parte, moțiunea făcea unele concesii grupului minoritar de sub influența lui, A.C. Cuza, ceea ce dovedește concepția limitată a studenților ; totuși ele exprimau grija studenților pentru îmbunătățirea situației țărănimii.

La rîndul lor, studenții din centrul universitar București au organizat o serie de întruniri de protest. După cum semnala ziarul „Adevărul”³⁶, în sala „Dacia” a avut loc, la 4 martie, o mare întrunire de protest, unde s-au recitat, printre altele, versurile lui George Coșbuc *Noi vrem pămînt*. Inițiativa convocării acestei întruniri — la care au participat, în afara studenților, și o mare parte a cetățenilor capitalei — a avut-o studenții cercului naționalist „Avîntul” și „Societatea studenților fii de țărani”. Interesul stîrnit de această grandioasă întrunire s-a reflectat într-o serie de gazete ale vremii. Ziarul „Vocea Tutovei”, care apărea la Bîrlad, releva că „sala « Dacia » era neîncăpătoare pentru atîta lume care venise acolo cu sufletul plin de durere, de indignare și de revoltă contra aceluia care găsiseră cu cale să răspundă dorințelor îndreptățite ale țărănimii prin baionete și gloanțe”³⁷. Arătînd că „tinerimea universitară nu putea rămîne nepăsătoare față de nevoile țărănilor, care sînt și nevoile întregului neam”, studenții au condamnat măsura guvernului de a fi trimis trupe de represiune împotriva țărănilor răsculați. Este important de reținut că studenții bucureșteni, cu acest prilej, au declarat că „sînt hotărîți să ducă o luptă energică și că nu vor dezarma pînă cînd nu se vor lua măsuri largi, radicale, pentru îmbunătățirea soartei țărănimii”. Printre altele, studentul Const. Popescu-Olt, protestînd împotriva sistemului electoral cenzitar, care practic înlătura țărănimea de la viața politică,

³⁴ „Neamul românesc”, nr. 88 din 11 martie 1907, p. 551.

³⁵ Ibidem.

³⁶ „Adevărul”, nr. 6 399 din 5 martie 1907.

³⁷ „Vocea Tutovei”, Bîrlad, 11 martie 1907.

cerea acordarea votului universal tuturor cetățenilor români³⁸. În încheierea întrunirii, studenții centrului universitar din București au votat, ca și colegii lor de la Iași, o moțiune prin care solicitau guvernului: a) să ia imediate și energice măsuri pentru înlăturarea arendașilor, propunând ca moșiile să fie arendate de-a dreptul obștilor sătești; b) să se schimbe legea învoielilor agricole, dându-se dreptul țărănimii de a se bucura de munca ei; c) să se împiedice pe viitor stabilirea străinilor la sate. Totodată, studenții își propuneau ca ideal nestrămutat „lupta și pregătirea opiniei publice pentru acordarea votului universal direct și secret pentru cetățenii români”³⁹.

O formă mai dezvoltată a acestor puncte a fost dată, câteva zile mai târziu, de studentul I. Popescu, din comuna Balș, jud. Romanați, într-un proiect de „măsuri privind îmbunătățirea situației țăranilor”⁴⁰.

La 6 martie, „Studenții fii de țărani” au ținut o nouă întrunire, la care au participat, în afara studenților, și unii oameni de știință, profesori universitari, medici etc., ca: dr. I. Cantacuzino, N. Iorga, dr. Proca, precum și un mare număr de cetățeni ai Bucureștiului⁴¹. La întrunire a participat de asemenea și o delegație a studenților din Iași. Doi dintre studenții delegației din Iași, Bogrea și Măcărescu, au vorbit, după cum arăta N. Iorga, „cu multă căldură și talent”⁴². Împreună cu colegii lor din București, studenții ieșeni s-au prezentat marelui Curții Regale, generalul Mavrocordat, pentru a cere audiență la rege, căruia urmau

³⁸ Ibidem.

³⁹ „Neamul românesc”, an. I, nr. 88 din 11 martie 1907, p. 551—552; vezi și „Vocea Tutovei” din 11 martie 1907, p. 2.

⁴⁰ Reproducem integral aceste propuneri, deoarece ele sînt extrem de importante și reflectă preocuparea studenților pentru soarta țărănimii:

„I. Să se dea pămînt celor care au nevoie, căci numai prin pămînt vine fericirea și belșugul la sate. Sînt unii care-și arendează puținul ce au. Ei bine, să se prevadă un articol care să interzică arendarea pămîntului țărănesc de 3 ori unui singur om. Arendarea să se facă cel mult pe termen de 2 ani.

II. Să se fixeze în lege o anumită sumă pentru falce și pogon, peste care să nu poată depăși, sub nici un motiv, cei care arendează pămîntul.

III. Pentru imășuri să nu se ceară mai mult decît va fi prevăzut în lege. Să se lase la o parte specula după urma căreia a suferit așa de mult această pătură socială. Spre a prezenta o mai multă siguranță și trăinicie, această lege să se hotărască și pentru imășuri cît trebuie să se plătească de o vită muncitoare, de cele de un an și 2 ani, de oi și capre, neplătind nici un ban pentru viței, miei etc.

IV. Să nu se mai aducă la curtea boierească plocioane (daruri) și să nu se mai primească de nici un proprietar sau arendaș nimic de acest fel, căci e rușinos și înjositor ca un om care are de toate să ia și ultima avere sub formă de dar a săteanului nostru. De multe ori și conducătorii moșiei cer să fie cinstiți. Am ajuns în epoca cînd trebuie să cumpere toate în daruri.

V. Legea tocmelelor agricole trebuie desființată și alta să se facă spre a se asigura acea mulțime în contra oricărei tentațiuni din partea celor care au supt pînă acum vîlaga și singele acestui blînd, liniștit, răbdător și cinstit popor de la sate.

VI. Să nu mai poată arenda nimenea mai mult de 40 000 pogoane. Trustuile să fie desființate. Dacă o familie are în arendă suma arătată mai sus, să nu i se permită a arenda și pe numele nevestei și copiilor necăsătoriți și nemaiori.

VII. Ministerul de domenii și diferitele instituții ale țării care au moșii bine ar face să prefere pe țărani și băncile populare, care lucrează în numele țăranilor (Biblioteca Academiei, mss. Corespondența Iorga, 1907, vol. A, 83).

⁴¹ „Voința națională”, nr. 6536 din 8 martie 1907, p. 2.

⁴² „Neamul românesc”, nr. 88 din 11 martie 1907, p. 556.

să-i prezinte moțiunea votată de studenții din Iași și București la întrunirea din sala Dacia⁴³.

În cadrul întrunirii de la 6 martie, numeroși studenți au protestat împotriva exploatării la care erau supuși țărani, au atacat proprietatea moșierească, aruncând răspunderea mizeriei și răscoalelor țărănești pe seama păturilor conducătoare. Unii studenți au mers pînă acolo, după cum arăta ziarul „România muncitoare”, încît au cerut „restringerea dreptului de întrebuintare a proprietății și introducerea votului universal”⁴⁴.

În cadrul acestei întruniri, studenții au cerut noi măsuri pentru ameliorarea situației maselor țărănești. Printre altele, ei au propus : a) pămînt pentru țărani săraci ; b) interzicerea arendării pămîntului țărănesc peste un termen care ar depăși doi ani ; c) plata fixă, prevăzută prin lege, pentru achitarea arenzii și a imașului ; d) interzicerea plocoanelor ; e) elaborarea unei noi legi a învoielilor agricole ; f) limitarea dreptului de a se ține moși în arendă⁴⁵. Aceste propuneri erau asemănătoare cu cele care aveau să figureze, cîteva zile mai tîrziu, în manifestul guvernului liberal, dat, în numele regelui, la 12 martie 1907. Deși limitate, urmărind rezolvarea problemei agrare în spirit burghez, aceste propuneri au avut o mare influență asupra maselor țărănești.

La 11 martie, studenții din București au ținut o nouă întrunire în sala „Dacia”. În vederea pregătirii acestei întruniri, „Societatea studenților fii de țărani” a dat publicității o *Înștiințare* în care se spunea : „Studențimea universitară și tinerimea care nu stă în serviciul nici unui partid, ei numai al țării. . . , precum și un mare număr de cetățeni iubitori de binele obștesc, roagă pe toți acei care cred că un popor nu se poate alcătui din *cîteva mi de îmbuibăți* și nevolnici, ci din *cinci milioane* de ființe ce zac în cea mai deplină întunecime și cea mai strașnică nenorocire, pe toți oamenii cu simțiri care nu socot că flămînzilor ce strigă înainte de moarte trebuie să li se dea hrana gloanțelor, să se adune în ziua de Duminică 11 martie în sala Dacia”⁴⁶. *Înștiințarea* chema cetățenii capitalei la întrunire, avînd ca obiectiv discutarea problemei agrare și demascarea exploatării țărănimii.

Întrunirea din 11 martie 1907 a fost urmată de o amplă manifestație, la care, după cum semnala ziarul „Adevărul”, studenții au strigat „Trăiască țăranul român”⁴⁷. Poliția a intervenit, împrăștiind pe participanți.

La aceste întruniri n-au lipsit însă nici notele discordante, antisemite. Nefiind de acord cu un asemenea punct de vedere, un grup de studenți din Iași au lansat un manifest, intitulat *Studenți și cetățeni*. Combătînd punctul de vedere îngust, unilateral, care încerca să arunce întreaga răspundere a răscoalei numai pe seama arendașilor evrei, manifestul⁴⁸ făcea un aspru rechizitoriu cercurilor guvernante. Printre altele, manifestul reliefa ignoranța și neștiința de carte în care era ținută țărănimea de către clasele stăpînitoare, precum și regimul politic al celor trei colegii,

⁴³ „Lupta”, Budapesta, an. I, nr. 58 din 10 martie 1907.

⁴⁴ „România muncitoare” din 11—18 martie 1907, p. 5.

⁴⁵ Bibl. Academiei, mss., Corespondența Iorga, martie-noiembrie 1907, vol. 65, p. 15.

⁴⁶ Ibidem, vol. 69, p. 155.

⁴⁷ „Adevărul”, nr. 6 305 din 13 martie 1907, p. 3.

⁴⁸ Manifestul este reproducut în „Adevărul” din 7 martie 1907, p. 3.

„care ținea departe pe țăran de mijloacele legale și pașnice de luptă pentru îmbunătățirea stării sale”, dînd în vileag luxul proprietății moșierești și renta funciară tot mai mare obținută de aceasta din urmă din exploatarea maselor muncitoare. „Datorită lipsei de pămînt, exploatării și înșelării — se arăta în manifest —, țăranul muncește vara întregă în arșița soarelui, fără a-și putea agonisi cele trebuitoare pentru iarnă”⁴⁹. Un paragraf special din manifest era rezervat demascării cîrdășiei dintre proprietarii români și arendașii străini: „Alături de boierime și proteguită de dînșii, numeroși arendași străini sînt tovarăși ai acestei exploatări. A despărți însă problema și a acuza numai străinii interpuși înseamnă a ascunde în mod interesat un adevăr care cu atît mai puțin poate fi negat, cu cît multe, nenumărate sînt moșiile țării românești unde, deși exploatare numai de proprietari români și creștini, țăranul trăiește în aceeași neagră sărăcie și mizerie...”⁵⁰. În încheiere, manifestul cerea studenților să-și aducă contribuția la luminarea țăranilor: „Să deșteptăm... pe țăran asupra drepturilor lui cetățenești, să-l îndemnăm la organizare pentru a-și căpăta cît mai curînd votul obșteșc, merit a-i deschide calea cuceririlor largi, de ordin cultural, economic și politic”, adresînd totodată un stăruitor apel corpurilor legiuitoare și guvernului „oricărui partid ar aparține, pentru a se acorda pămînt, învățătură și dreptate sătenilor”⁵¹.

Întrunirile de protest ale studenților, care au continuat pe întreaga perioadă a desfășurării răscoalei, au avut un puternic ecou asupra țăranilor. Aceștia aveau o mare încredere în studenți, în acțiunile lor. „Țăranii — se arăta într-un raport către prefect al unui inspector agricol — nădăjduiau că studenții vor veni să se pună în capul lor, să-i conducă și să le ajute la realizarea dorințelor”⁵². Pe de altă parte, după cum reieșea din declarația studentului în medicină Nicolae Trofinescu, arestat ca instigator al răscoalei în județul Botoșani, țăranii contau în lupta lor pe sprijinul studenților. „... Numai studenții țîn la noi — arătau ei — și au să vie între noi și să ne arate ce trebuie să facem ca să căpătăm pămînt”⁵³. În mintea lor se înrădăcinase credința că studenții îi vor ajuta să-și făurească o viață mai bună, omenească, îi vor scăpa de exploatare. Simpla prezență a acestui student în gara Pașcani a creat o întregă problemă pentru autorități. Îndată ce țăranii au aflat că este student, „l-au înconjurat, întrebîndu-l: « Ce s-a făcut pentru îmbunătățirea soartei lor la București; cînd o să le dea pămînt »? Pentru a-i liniști — arată el în declarație — a fost nevoit să le spună că deja Camera Deputaților a luat în studiu o lege pentru a ușura condițiile de plată a pămîntului de muncă și imășului”⁵⁴. În aceeași ordine de idei, prefectul județului Vaslui reproducea textul, într-un raport către ministrul de interne, convorbirii dintre un țăran din comuna Jigoreni jud. Vaslui și un student: „Unul din locuitorii comunei Jigoreni îmi arată cu bucurie jurnalul cu studenții, zicînd « Ce credeți, domnule student, că noi nu știm că v-ați unit cu noi, că vreți să se

⁴⁹ „Votul universal” din 7 martie 1907, p. 3.

⁵⁰ Ibidem.

⁵¹ Ibidem.

⁵² Arh. st. Buc., fond. Pref. Ilfov, dos. 247/1907, f. 15.

⁵³ Arh. st. Iași, fond. Parchetul general al Curții de Apel Iași, dos. 75/1907, f. 43.

⁵⁴ Arh. st. Iași, fond. Parchetul general al Curții de Apel Iași, dos. 75/1907, f. 43.

dea pământ”⁵⁵. De fapt, anchetele întreprinse de autorități au arătat că, în genere, țărani socoteau studenți pe toți aceia care priveau cu simpatie acțiunile lor și se interesau de îmbunătățirea condițiilor lor de viață.

Agitînd problema agrară, demascînd exploatarea la care era supusă țărănimea de către moșieri și arendași, cerînd drepturi pentru aceștia, studenții s-au impus atenției întregii opinii publice. Cercul socialist „România muncitoare” a salutat acțiunile studenților. Într-un manifest intitulat *Către studenți*⁵⁶, cercul socialist „România muncitoare”, apreciînd acțiunea protestatară inițiată de studenți împotriva guvernanților, care au reprimat în mod sîngeros răscoala, se adresa studenților chemîndu-i „să lupte pentru muncitori, pentru țărani, pentru întregul popor”⁵⁷.

Venirea guvernului liberal la conducerea țării și manifestul dat în numele regelui la 12 martie 1907 a temperat pentru un timp acțiunea protestatară a studenților. Îndată însă ce autoritățile au început „goana răzbunătoare” printre țărani, societatea „Studenții fii de țărani” a inițiat noi acțiuni de protest. În apelul adresat cercurilor guvernante, intitulat *Către conducătorii vieții publice*, studenții denunțau opiniei publice „goana răzbunătoare” întreprinsă de autorități împotriva țăraniilor după înăbușirea răscoalei. „N-am înțeles să părăsim o mișcare pe motivul venirii la putere al unui alt partid politic — se arăta în apel —, ci numai am suspendat o acțiune atunci cînd fusese neapărată nevoie. Acum mișcarea e înăbușită... *mii de țărani sînt prinși, legați și împușcați*”⁵⁸. În continuare, apelul lansat de studenți învinuia ziarele că „nu vor să relateze nimic din crimele ce se comit zilnic”, cerînd presei să-și facă datoria, iar guvernanților „să înceteze... vînătoarea”⁵⁹.

Pentru activitatea desfășurată pe timpul răscoalei, unii studenți au fost arestați și maltratați de organele polițienești. Astfel, studentul Niculescu Radu de la Facultatea de drept a fost arestat împreună cu tatăl său și maltrat; de asemenea, au fost arestați mai multe zile, în timp ce mergeau spre Tr.-Măgurele, la părinții lor, studenții : Stavvache Alexandru, Dorcescu Ion și Păunescu de la Facultatea de teologie⁶⁰.

Atitudinea protestatară și activitatea studenților favorabilă maselor țărănești a atras atenția cercurilor guvernante, cu atît mai mult cu cît aceștia au continuat să agite problema țărănească și după înăbușirea răscoalei. Într-o circulară din 28 aprilie 1907, adresată autorităților în subordine, Spiru Haret, ministrul învățămîntului și instrucțiunii publice, arătînd că „studenții și școlarii de liceu voiesc a începe în vacanța o nouă propagandă prin sate...”, cerea autorităților „să ia cele mai severe măsuri și a-i aresta”⁶¹. La rîndul lor, prefectii județelor au dat ordine circulare inspectorilor comunali și primarilor, în care li se spunea : „Supraveghiați cu cea mai intensă luare aminte și în mod absolut discret orice mișcare ce ar face-o studenții și elevii de liceu care s-au întors pe timpul sărbători-

⁵⁵ Arh. st. Buc., fond. Pref. Ilfov, dos. 246/1907, f. 35.

⁵⁶ Manifestul este reprodus pe larg în „România muncitoare” din 11—18 martie 1907, p.1

⁵⁷ „România muncitoare” din 11—18 martie 1907, p. 1.

⁵⁸ Bibl. Academiei, mss., Corespondența Iorga, martie 1907, vol. A, 67.

⁵⁹ Ibidem.

⁶⁰ „Neamul românesc”, nr. 100 din 19 aprilie 1907, p. 750.

⁶¹ Arh. st. Buc., fond. Pref. Ilfov, dos. 246/1907, f. 35.

lor pe la casele lor, atît cei din comuna dv., cît și alții străini, care au venit pe la prietenii lor. Veți veghea ca dinșii să nu facă întruniri sau chiar nici adunături de oameni pe la casele lor sau pe la alte case, pentru a ține cuvîntări care ar putea să tulbure ordinea și liniștea publică. În caz cînd veți simți că unii studenți caută să facă vreo mișcare din acele ce amenință liniștea și ordinea publică îi veți aresta imediat și-i veți trimite la prefectură”⁶². Mai mult decît atît, printr-un ordin confidențial, prefectul județului Botoșani cerea primarilor să comunice prefecturii numele tuturor studenților și elevilor de liceu care ar fi venit să petreacă vacanța în comune, atrăgîndu-le atenția că vor fi răspunzători pentru stricta executare a ordinului.

Aceasta confirmă indirect importanța acțiunilor desfășurate de studenți și după răscoală și în același timp teama autorităților. Printr-un ordin circular din 31 iulie 1907, ministrul de interne, I.I.C. Brătianu, încunoștiința prefectii că „un grup de tineri licențiați în drept, în teologie, absolvenți ai școalelor de agricultură și comerț au luat inițiativa de a forma o asociațiune, care ar avea de scop — se zice — propășirea țaranului nostru, prin șezători, prin formarea cabinetelor de lectură și bibliotecilor satești, prin înființarea de sindicate agricole, cooperative de consumație și altele”⁶³. Aducîndu-le acestea la cunoștință, ministrul de interne atrăgea atenția prefectilor să urmărească îndeaproape activitatea membrilor asociației în cauză, cu atît mai mult cu cît numărul membrilor ei ajunsese la vreo 80 de persoane. O săptămînă mai tîrziu, printr-o circulară confidențială, I.I.C. Brătianu, semnalînd prefectilor existența celor două societăți studențești, „Avîntul” și „Studenții fii de țărani” — care de fapt alcătuiau una singură —, și ai căror membri „aveau de gînd să formeze comitete în toate județele, care să fie în legătură cu comitetul central din capitală... să înființeze biblioteci populare, atît la orașe, cît și la sate, unde să adune o dată pe săptămînă la șezătoare pe locuitori, spre a fi cît mai în intimitate cu ei și astfel, influențînd asupra lor, să poată zdrobi orice guvern care nu le-ar fi favorabil”⁶⁴ —, cerea acestora să ia măsuri „ca să supravegheze de aproape activitatea în localitate a membrilor societății, pentru ca nu cumva să se dedea la agitațiuni sau propagare de idei subversive”⁶⁵.

Din acest document rezultă că inițiativele luate de societatea „Studenții fii de țărani” în scopul ridicării economice și culturale a țărănimii, grija manifestată de ei față de masele țărănești nelinișteau cercurile guvernante.

Cu ocazia alegerilor de deputați pentru colegiul al III-lea, Societatea „Studenții fii de țărani” a răspîndit printre țărani un manifest prin care

⁶² Arh. st. Botoșani, fond. Pref. Botoșani, dos. III/1907, f. 449.

⁶³ Arh. st. Buc., fond. Pref. Ilfov, dos. 246/1907, f. 64.

⁶⁴ Ibidem.

⁶⁵ Ibidem.

aceștia erau îndemnați să voteze în alegeri numai delegați țărani. Luînd cunoștință de acest manifest, care a fost găsit în comunele județului Ilfov, I.I.C. Brătianu atrăgea atenția prefectilor de județe asupra măsurilor ce trebuiau luate pentru a supraveghea activitatea studenților și a preveni astfel noi mișcări.

Înflăcărați de idealul unei dreptăți sociale, studenții au luat apărarea cauzei țăranilor, luptei lor pentru pămînt și condiții mai bune de viață. Ei au condamnat reprimarea întreprinsă de autorități și au făcut o serie de propuneri pentru îmbunătățirea situației țăranilor. Toate acestea demonstrează creșterea conștiinței studențimii, înțelegerea de către ea a rolului ce-i revenea în luminarea și apărarea intereselor țărănimii.

NICOLAE IORGA ȘI RĂSCOALA ȚĂRANILOR DIN 1907

DE

TITU GEORGESCU și I. ILINCIOIU

Atitudinea marelui istoric român, Nicolae Iorga, față de răscoala țăranilor din 1907 se înscrie în manifestările sale complexe, întâlnite în întreaga-i activitate pe tărîm social și politic.

Prezența atît de activă a lui N. Iorga în chestiunile care priveau viața satului român era legată strîns de etapa primă a activității sale istoriografice, desfășurată într-o epocă în care în fața societății românești se aflau două mari probleme: desăvîrșirea unității statului național român și rezolvarea problemei agrare.

N. Iorga, nostalgicul admirator în scrierile de tinerețe al boierimii de obîrșie și al tradițiilor acestei clase, se dovedea a fi în viața de toate zilele, în acțiunile sale politice, în poziția sa față de frămîntările sociale ale țărănimii de pe moșile mării boierimi un acuzator al împilării, jafului și batjocurii la care erau supuși milioane de țărani.

Fronța lui Nicolae Iorga din timpul răscoalei și imediat după, împotriva marilor moșieri, a arendașilor, a autorităților și guvernelor, nu s-a născut în mod spontan în primăvara anului 1907. Aceasta nu s-a creat ca urmare imediată a mării ridicări la luptă a țărănimii și a represaliilor claselor dominante. La temelie atitudinii lui Iorga față de răscoalele din 1907 se afla o îndelungată observație a stării sociale din țară, a situației satului românesc, o cunoaștere, în unele privințe chiar îndeaproape, a fărădelegilor comise asupra țăranilor. „Am înțeles că sînt multe feluri de a măsura cu prăjina. Am scrișnit din dinți cînd biciul stăpînului a înconjurat trupul secerătorului întîrziat”¹, scria Iorga în pragul pășirii în ultimul deceniu al veacului trecut. Această cunoaștere se încadra în limitele intelectualului de formație burgheză, dar care în anii tinereții trecuse pe la școala ideilor socialiste, precum mulți alți intelectuali înaintați ai României². De altfel, N. Iorga încă în perioada studenției și a formării sale ca istoric avea să cunoască realitățile unei societăți în care

¹ N. Iorga, *Orizonturile mele. O viață de om așa cum a fost*, vol. I, București, 1934, p. 143.

² Vezi „Literatură și știință”, 1893—1894.

țărâtimea constituia 80 % din populația țării, producînd cea mai mare parte a bunurilor, fiind în același timp ultima care se împărțea, la cel mai scăzut nivel, din aceste bunuri. Pe profitorii jafului mării majorității a poporului, N. Iorga nu s-a sfiit să-i înfieraze cu ani înainte de marea răscoală, caracterizîndu-i, în 1900, cum puțini intelectuali au făcut-o : „O oligarhie s-a organizat în chip savant, spre a-și asigura, pentru ea și descendenții săi, prada veșnic renăscută a bugetelor. O oligarhie fără trecut, fără dragoste de neam, fără vise de viitor : haită de vulgare carnivore care ne ruinează și ne necinstesc”³.

N. Iorga vedea viitorul realizat al României în energia poporului, descătușată din chingile acestei oligarhii, în forța creatoare a celor ce muncesc zi și noapte, cu brațul și mintea, animați de nobilele idealuri ale progresului. Fără a vedea în clasa muncitoare polarizatoarea tuturor acestor forțe, Iorga o includea pe aceasta în mulțimea făuritoare de viitor nou. „Căci viitorul României nu se poate răzima — după cum nu se poate răzima viitorul nici unei țări — decît pe mulțămirea celei mai mari părți dintre locuitorii pămîntului național, pe conștiința care unește pe cea mai mare parte dintre locuitorii acestui pămînt”. Astfel cuvînta N. Iorga la adunarea parlamentului din iunie 1907, în același timp cu consemnarea faptului „că țărâtimea noastră este cea din urmă dintre țărâtimele din Europa... Acestea sînt lucruri care nu se pot contesta”⁴.

Răscoala țaranilor din 1907 a dat naștere printre contemporani la atitudini și luări de poziție deschise, de cele mai multe ori diferite, în funcție de gruparea politică sau apartenența la vreuna din clasele sociale. Sprijinul cel mai important acordat țaranilor răsculați a fost dat de către clasa muncitoare.

Exploatarea și durerea, lipsa de pămînt și umilința țărâtimei, împlete-tite cu silnicia și abuzurile, au produs o adîncă reacție și în conștiința unei părți a intelectualilor și îndeosebi a acelorora cu vederi înaintate care au înțeles de unde pornea nedreptatea și, unii dintre ei, au răspuns suferințelor țărâtimei, luîndu-i apărarea sau sprijinind-o chiar direct în lupta ei revoluționară.

Atitudinea și poziția pe care s-a situat Nicolae Iorga în timpul marilor răscoale țărănești din primăvara lui 1907 și imediat după aceea, atît pentru contemporani, cît și pentru generațiile următoare, a fost pilduitoare pentru ceea ce înseamnă atașament și înțelegere din partea unui intelectual înaintat față de situația materială și morală a celor cinci milioane de țărani supuși exploatării moșierești și arbitrarului autorităților statului.

Conceptiile lui Nicolae Iorga, axate la începutul secolului al XX-lea pe coordonatele semănătorismului, constituiau un tărîm incontestabil de abordare, prin această prismă, a chestiunilor proprii țărâtimei. Semănătorismul era în fond, într-o bună măsură, reflectarea în literatură a unei anumite atitudini social-politice. A le desprinde înseamnă cel puțin o înțelegere incompletă a conținutului profund al manifestărilor intelectuali-tății grupate la acea vreme în jurul „Semănătorului”. Orientarea

³ N. Iorga, *Opinions pernicieuses d'un mauvais patriote*, București, 1900, p. 155.

⁴ N. Iorga, *Pagini alese*, antologie și studiu introductiv de M. Berza, vol. II, București. Edit. pentru literatură, 1965, www.dacoromanica.ro

semănătoristă în literatură și valențele sale social-politice cu multe elemente progresiste îngăduie aprecierea concepțiilor unei întregi pleiade de intelectuali români de la începutul veacului al XX-lea.

Problema agrară frământa întreaga societate românească. Reprezentanți ai tuturor claselor și categoriilor sociale, ai partidelor și grupărilor politice, își etalează pozițiile, multe programatice, firește, de pe poziții de clasă. Se nasc curente de idei, se conturează teorii care vizau rezolvarea chestiunii agrare. În acest cadru întâlnim prezența unor intelectuali prestigioși, ca Radu Rosetti, G.D. Creangă, G. Scraba, Vasile Kogălniceanu, Spiru Haret, care întreprind cercetări, studii, analize ale stărilor de lucru din lumea satelor. Erau căutăți, mai puțin valoroase prin soluții și prețioase prin dezvăluirea unei situații grave în ce privește țărănimea. Mișcarea muncitorească prin reprezentantul său C. Dobrogeanu-Gherea va realiza una din cele mai apreciate lucrări de analiză a problemei agrare, *Neoiobăgia*, descifrând o bună parte din cauzele situației precare a maselor țărânimii. Reprezentanți iluștri ai științei și culturii românești, trecuți pe la școala socialistă în tinerețe, ca Emil Racoviță, Victor Babeș, Gh. Marinescu, I. Cantacuzino, D. Voinov, Garabet Ibrăileanu, au înfățișat în lucrări, conferințe, prelegeri la catedre starea de promiscuitate în care era ținut satul românesc, cerînd grabnic înlăturarea ei prin măsuri eficiente, altfel ei prevestind răscoala. Ion Luca Caragiale, Al. Vlahuță, Gh. Coșbuc, Octav Băncilă și alți oameni de cultură vor fi, prin condeiele lor, alături de masa țărânimii române în anii ce au premers răscoalei și imediat după. Nicolae Iorga se înscrie printre aceste figuri proeminente ale culturii românești, care a⁵ estau existența în România a unei puternice opinii intelectuale în favoarea țărânimii, a îmbunătățirii situației sale pentru progresul general al țării.

La începutul anului 1904, istoricul Iorga consemna, cu prilejul apariției volumului al IV-lea de *Discursuri parlamentare* ale lui Titu Maiorescu, idei care anunțau în Nicolae Iorga un intelectual care vedea în „chestiunea țărănească” o problemă majoră a țării și progresului societății românești. N. Iorga imputa lui Titu Maiorescu că în luările sale de cuvînt în Parlament se ocupa de personalități, de polemici și apostrofări personale, dar nu vădea nici o preocupare pentru acea „singură clasă numeroasă, muncitoare, adevărat românească : clasa țărănească”⁵.

Luînd în considerație toate acestea și aruncînd totodată o privire de ansamblu asupra formației sale, a concepției idealiste asupra problemei țărănești, care, după părerea sa consta mai ales în lipsa de cultură a țaranului, se poate contura punctul de vedere și poziția de ansamblu a lui N. Iorga față de rezolvarea „chestiei țărănești”. La aceasta se adaugă lipsa de poziție critică față de boierii băștinași, care în trecut ar fi dus o conviețuire tihnită cu țărani. N. Iorga, apărînd boierimea de viță, cu trecut istoric, își îndrepta atacurile, nu fără temei, dar exclusivist, împotriva boierimii fanariote și fanariotizate.

Cu toate aceste carențe, este de necontestat faptul că, dintre contemporani, N. Iorga a fost personalitatea proeminentă care, prin poziția adoptată și prin comportarea sa, prin hotărîrea și curajul cu care a înfierat pe cei care au pus la cale măcelul țăranilor, a sprijinit și justificat lupta

⁵ „Semănătorul”, nr. 5 din 1 februarie 1904, p. 66.

dreaptă a țărănimii răsculate, în împrejurări și condiții pe care numai tăria morală a savantului și convingerea în justețea cauzei țărănimii aveau să le învingă.

Receptiv la suferințele acelor pe care i-a numit „robii albi ai pământului”, N. Iorga urmărea propunerile și sugestiile de ordin practic menite să ducă la soluționarea problemei agrare. Adeseori tânărul savant manifesta interes sau împărtășea punctul de vedere al acelor care puneau în discuție rezolvarea problemelor materiale și sociale de la sate, făcînd el însuși recomandări în același sens.

La apariția în 1905 a broșurii lui Spiru Haret *Chestia țărănească*, Nicolae Iorga arăta că e insuficient ceea ce propunea autorul și insistă asupra introducerii unui învățămînt rural eficient, pentru o școală a satelor puternică. Totodată, criticînd arbitrarul organelor locale, corupția și incapacitatea acestora, el subliniază că „ne trebuie o administrație capabilă și cinstită”⁶.

Lucrarea lui Vasile Kogălniceanu *Chestiunea țărănească* prilejuiește o nouă manifestare a atitudinii lui N. Iorga, care ia în discuție propunerile făcute de autor în privința îmbunătățirii situației țărănimii. El face aprecieri pozitive la adresa autorului și a unor puncte din programul de măsuri pe care acesta le considera necesare în vederea schimbării vieții săteanului. Totodată, Iorga critică stările de lucruri existente, exprimîndu-și îndoiala în eficiența aplicării măsurilor preconizate.

El nu este mulțumit numai cu măsurile ce se propun, considerînd că este necesară o analiză mai detaliată a situației din lumea satului, soluții mai cuprinzătoare și mai variate, care să satisfacă cerințele diferite ale țărănimii.

Apărînd și susținînd hotărît ameliorarea situației economice a țărănimii, N. Iorga critica în același timp propunerile inconsistente ale unor cercuri politice, care nu aveau menirea de a ajuta masa celor înrobiți, considerîndu-le greșit orientate și neconvenabile pentru realizarea dezideratelor țărănimii.

Combătînd propunerea de înființare a „Casei rurale”, care urma să cumpere și apoi să împartă sătenilor loturi mai mari sau mai mici de pămînt, în fapt spre folosul celor înstăriți, N. Iorga schițează el însuși un program menit a fi, după el, un pas înainte în îmbunătățirea situației materiale a țărănimii, fără a leza însă marea proprietate moșierească.

„...Ceea ce trebuie să se facă — sublinia el — e altceva: să se trezească inițiativa săteanului de pretutindeni și să i se deschidă credit la o instituție care să aibă capitale mai mari decît centrala băncilor sătești de astăzi”⁷. Și, în continuare, Iorga punctează unele măsuri menite să limiteze arendarea și să ocrotească prin legi pe săteanul învoit pe pămîntul arendat, îngrădind în același timp dreptul proprietarului ce-și arendează moșia. Fără a ajunge la înțelegerea fondului revoluționar al doleanței imperioase a țărănimii — „Noi vrem pămînt” — N. Iorga a sesizat direcția cerințelor imediate ale maselor spoliolate prin învoielile agricole. El preconiza crearea unei asemenea situații țăranilor, încît aceștia să se poată impune în raporturile cu marea moșier sau arendaș. „Ar trebui silit proprietarul ce

⁶ „Semănătorul”, nr. 20 din 15 mai 1905, p. 340.

⁷ „Neamul românesc”, nr. 3 din 18 mai 1906, p. 39.

vinde — menționa el în cadrul programului amintit — a se înțelege în rîndul întii cu obștea satului, ar trebui să se facă din acea obște o putere economică”⁸.

Dezbaterile pe marginea soluționării problemei țărănești antrenau oameni și grupări politice cu interese și opinii aparent contradictorii, dar care în fond susțineau și justificau exploatarea, contestînd temeinicia schimbării unor stări de lucruri prin reforme. Acestora N. Iorga le semnala starea de lucruri de la sate, vorbind cu simpatie de aspirațiile maselor țărănești, avertizînd clasele dominante că sînt schimbări care se impun și situații care cer o rezolvare grabnică.

„Numai proștii sau ticăloșii — arăta Iorga — pot tăgădui astăzi suferințele și drepturile țăranilor și chemarea ce o au în această țară și primejdia strașnică ce poate ieși pentru toți dacă ei nu vor fi aduși la locul economic, la locul cultural și la locul politic ce li se cuvine, dacă nu li se va da : pămînt, carte și drepturi, — *toate trei*, și cît se poate mai repede, cu înțelepciune, dar fără zăbavă”⁹.

Încă din octombrie 1906, marele istoric vedea în moșierimea oprimate a 5 000 000 de țărani gruparea „...unei minorități leneșe, obosite și fără ideal...”, iar în țărănimie o clasă a viitorului, dispusă a lupta ea însăși „pentru a smulge” acestei minorități „puterea pentru binele țării”¹⁰.

Deși gîndirea savantului are de cele mai multe ori nuanțe idealizante despre sat, aceasta nu-l împiedică să fie un observator atent și cu un ascuțit spirit critic al prezentului. Evoluția poziției și concepției sale în această direcție îl determină să afirme fără nici o rezervă : „Nu, soarta nenorocită a țăranului român nu se va schimba cu ajutorul marilor proprietari. În tot trecutul nostru dureros, țăranul a suferit și boierul a biciuit, țăranul n-a găsit niciodată prietenie în clasa asupritorilor lor”¹¹.

Fără a nominaliza clasa căreia îi va fi hărăzit rolul de ridicare a țărănimii la nivelul economic și cultural ce i se cuvine, Iorga scria în ajunul mării răscoale : „Starea de lucruri sălbatecă nu se va schimba decît atunci cînd se va zgudui din temelii prezentul, cînd o clasă luminată și dezinteresată va răscoli pătura țărănească, cînd aceasta însăși va fi în stare să ceară și să apere dreptul ei sfînt și se va ridica înlăturînd putregaiul și renegînd societatea noastră”¹².

Izbucnirea mării răscoale în primăvara anului 1907, energia revoluționară și hotărîrea de luptă a țărănimii, desfășurarea și consecințele răscoalei își vor pune în mod deosebit amprenta asupra gîndirii lui Nicolae Iorga, care evoluează o dată cu evenimentele din această perioadă. El însuși mărturisește că răscoalele aveau „să însemne așa de mult, prin consecințele lor, în viața mea”¹³.

⁸ Ibidem.

⁹ Ibidem, nr. 50 din 29 octombrie 1906, p. 820.

¹⁰ Ibidem.

¹¹ Arh. st. Buc., fond. Direcția poliției și siguranței generale, dos. 39/906, p. 35.

¹² Ibidem.

¹³ N. Iorga, *Orizonturile mele. O viață de om așa cum a fost*, vol. II, București, 1934, p. 155.

La început, N. Iorga vede în răscoala din nordul Moldovei doar reacția violentă a maselor țărănești îndreptată contra exploatării arendașilor, negustorilor și circiumarilor străini.

Pe măsură ce aria de răspîndire a răscoalei creștea și „robii albi ai pămîntului” nu mai făceau nici o deosebire între arendașul străin și moșier, N. Iorga își dă seama de greșeala sa inițială, apropiindu-se de înțelegerea adevăratei situații.

De aceea el nu pregetă să declare deschis că „a venit clipa cînd și acest neam al nenorocului și osîndeii trebuie să-și aibe libertatea și lumina lui”¹⁴, pe care îl socotea „neam vestit de dîrz și îndrăzneț cînd crede că are dreptate. . .”¹⁵.

A acțiunile țărănești sînt descrise de el cu realismul justificat al aceluia care trăiește evenimentele și este în mijlocul lor. „Într-o țară « eminentamente agricolă » — relatează Iorga — se răscoală robii albi ai pămîntului, în două, trei, în mai multe județe. Se năvălește în curțile în care se păstrează registrele strașnicilor socoteli prin care se încātușează toată viața unui om, a unei familii întregi. Se rup hîrțile făcătoare de rău, se nimicesc condicele tiraniei”¹⁶.

Larga înțelegere a lui Nicolae Iorga pentru îndreptățita ridicare la luptă a țărănimii, demascarea exploatării și samavolnicilor, susținerea doleanțelor răsculaților prin conferințe sau în paginile gazetei „Neamul românesc”, considerarea desfășurării evenimentelor de pe poziții apropiate intereselor țărănimii, faptul că el ajunge să vorbească de exploatați și exploatați i-au atras aversiunea conservatorilor și a unor reprezentanți ai burgheziei, îndeosebi a guvernului. Aceștia îi imputau lui N. Iorga faptul că în „Neamul românesc” făcea propagandă asiduă în favoarea unor schimbări de natură să stîrnească spiritul de răzvrătire al țărănimii, numele său fiind trecut, alături de al lui Vasile Kogălniceanu¹⁷ și de al altor intelectuali progresiști, pe lista instigatorilor la răscoală.

Fără a diminua cu nimic realele cauze sociale-economice ale răscoalei, care constituiau cel mai mare „instigator”, și nici rolul mișcării muncitorești în crearea unei opinii de solidaritate cu țărănimea, trebuie menționat și rolul unor intelectuali ca N. Iorga, V. Kogălniceanu și alții.

Nicolae Iorga era acuzat a fi unul din autorii morali ai răscoalei. Marele om de știință înțelesese în bună măsură semnificația adîncă a răscoalei, faptul că lupta țărănimii împotriva exploatării nu era un accident, ci „. . . un fenomen elementar, provocat de motive economice, singurele care pot răscula mulțimea, pentru că numai foamea pune arma în

¹⁴ Arh. st. Buc., fond. Direcția poliției și siguranței generale, dos. 39/906, p. 35.

¹⁵ „Semănătorul”, nr. 51, an. II din 19 decembrie 1904, p. 802.

¹⁶ „Neamul românesc”, nr. 88 din 11 martie 1907, p. 548.

¹⁷ Vasile Kogălniceanu, fiul marelui om de stat Mihail Kogălniceanu, prin conferințele ținute și prin broșurile tipărite pe marginea problemei țărănești răspîndite în lumea satelor, în care milita pentru împroprietărirea țăranilor și demasca mijloacele de exploatare a țărănimii, precum și datorită faptului că era inițiatorul organizației „Reuniunea țărănească”, ale cărei idei și principii începuseră a pătrunde la sate, era considerat „instigator” al țărănimii. În afară de aceasta, în timpul răscoalei, organele polițienești și judiciare constatașeră o largă circulație printre țărani a broșurii sale *Către săteni*, care, deși nu constituia un îndemn direct la răzvrătire, era considerată de aceste organe a fi material incendiar menit a introduce propaganda revoluționară la sate. www.dacoromanica.ro

mîna omului sărac în contra celor bogați . . .”¹⁸. El era stigmatizat în acea vreme ca „instigator”, ca unul din agitatorii răscoalelor, ca „anarhist” și „trădător”.

De pe pozițiile apărării intereselor de clasă ale moșierimii și cramponîndu-se de vechea stare de lucruri, o broșură apărută în toiuul desfășurării mării răscoale încerca, pe un ton de o intransigență fanatică, să documenteze că marele istoric poate fi socotit drept instigator la răscoală „nu cu bănuieli sau presupuneri, dar cu probe reale”.

Referindu-se la cele scrise în revista „Neamul românesc”, broșura îi imputa lui Iorga că în toate paginile acesteia: „Nu-i nici un îndemn pacinic la organizare a țăranilor, nu se spune nimic că pe căi legale, prin Parlament, se pot căpăta îmbunătățirile datorite, nu găsești acea notă calmă și blajină, ci din toate articolele se desprinde același îndemn aprins: mișcați-vă, ridicăți-vă, uite cine-i vinovatul, destul ați răbdat, înlăturați putregaiul, a sosit clipa etc.”¹⁹.

În bogata corespondență primită personal sau pe adresa revistei „Neamul românesc”, numeroase erau scrisorile anonime prin care era somat să părăsească țara pentru ca România să scape de „incendiatorul ei”. „Du-te, dar — conchidea pe un ton amenințător una din aceste scrisori —, căci în țara d-tale nu mai ai ce căuta, ceva mai mult, de vei rămîne te va aștepta răzbunarea victimelor d-tale”²⁰. Pe măsură ce răscoalele creșteau ca amploare și acțiunile țărănești deveneau tot mai viguroase, scrisorile de amenințare se înmulțeau, iar limbajul lor căpăta accente din ce în ce mai violente. Mai mulți proprietari îi scriau că „astăzi am jurat pe copiii noștri că vei fi pedepsit precum meriți. Degeaba te vor apăra mizerabili de studenți; nu vei scăpa, poți fi sigur că ne vom răzbuna de tot răul ce ne-ai făcut”²¹. Visuri de răzbunare nutreau și unii ofițeri superiori, fiii de moșieri sau ei înșiși latifundiați ²².

Amintirile sale publicate la aproape trei decenii după răscoală menționează starea de nervozitate excesivă ce domnea în această perioadă în rîndul autorităților ce declanșaseră o adevărată goană după „instigatori”. „Scrisorile de amenințare cu moartea se îngrămădeau — își amintește N. Iorga — și un grup de studenți, aflînd ce se pregătește, a stat vreo cîteva zile și noaptea în casa asupra căreia trebuia să se prăvale urgia. Dormeam cu revolverul la căpătîi”²³.

Activitatea lui Nicolae Iorga va constitui obiectul unei preocupări atente și din partea organelor polițienești și judecătorești. Acestora li se dăduse cuvînt de ordine ca, în cazul în care s-ar fi dovedit că istoricul ar fi scris două rînduri cu privire la politică unui țăran, „să tragă aceleași consecințe pe care le-a tras d. V. Kogălniceanu”²⁴ (Vasile Kogălniceanu împreună cu socialistul Gheorghe Cristescu au fost arestați ca „instigatori ai țăranimii”).

¹⁸ N. Iorga, *În era reformelor*, Vălenii de Munte, 1909, p. 12.

¹⁹ Arh. st. Buc., fond. Direcția poliției și siguranței generale, dos. 39/906, p. 35.

²⁰ N. Iorga, *Corespondență*, anul 1907, Bibl. Acad., mss. A 63, p. 183.

²¹ *Ibidem*, A 63, p. 49.

²² *Ibidem*, A 66, p. 11.

²³ N. Iorga, *Orizonturile mele, O viață de om așa cum a fost*, vol. II, p. 158.

²⁴ N. Iorga, *Discursuri parlamentare*, vol. I, partea I, București, 1939, p. 49.

Cu accente de profundă indignare și minie și-a ridicat Iorga glasul contra sălbaticii represiuni, stigmatizând atrocitățile săvârșite împotriva țăranilor care „au mers cu pieptul deschis înaintea armatei care apăra o stare de lucruri răzimată pe o veche nedreptate”²⁵. Masarea de trupe în județele răsculate și dotarea lor cu muniție de război îl determină pe Iorga să înfiereze o asemenea măsură. „Nădăjdum — scria el la 4 martie 1907 în „Neamul românesc” — că nici între funcționari, nici între soldați nu se vor găsi ucigași ai celor sărmani și nedreptățiți, ce pier de foame în țara lor...”²⁶.

Dacă pînă la 4 martie cînd au avut loc cunoscutele acțiuni revoluționare ale țăranimii din Botoșanii marelui istoric cărora le cad victimă primii patru morți și nouă răniți N. Iorga mai nădăjduia că „măcar acum cîrmuirea se va încredința că e datoare a face altceva decît să împroaște cu gloanțele și să înțepe cu baionetele”²⁷, o dată cu acest „act sălbatic” nu mai nutrea nici o speranță că se va face dreptate țăranilor. Indignarea lui nu cunoaște margini atunci cînd află că „s-a tras asupra nenorociților a căror durere găsișe o clipă glasul pentru a se exprima”²⁸.

Nemărginita lui indignare față de atrocitățile comise se revarsă ca un blestem asupra „unei întregi clase parazitare”, a ciocoimii „obraznică și proastă”, a politicienilor „mîncăți de poște și nevolnici”, în celebrul articol *Dumnezeu să-i ierte*²⁹, considerat de o gazetă conservatoare drept o crimă contra națiunii³⁰.

„Să-i ierte Dumnezeu — scria Iorga în articolul amintit — pentru cîtă muncă de rob și a muncit, pentru ce trai de dobitoace nenorocite au dus, pentru cîtă înșelare au suferit, pentru cîtă jignire au îndurat, să-i ierte pentru clipa de desperare cînd s-au ridicat...”³¹. Necruțătoare au fost imprecățiile lui N. Iorga pentru cîrmuitorii „neghiobi sau vînduși, înaintea cărora, cufundați în orgii bugetare, fumează acuma acest sînge nevinovat”. „În vecii vecilor, cît va dăinui suflarea românească pe acest pămînt, să nu-i ierte Dumnezeu pe netrebnicii și făcătorii de rele. Să fie în casa lor atîta belșug ca în bordeiele celor ce au murit, atîta fericire în viața lor cît a fost în viața celor ce s-au vîrcolit de gloanțe, să fie atîta cinste și atîta demnitate, cîtă li s-a lăsat acelor sărmani ce s-au dus ca niște pîriși veșnici înaintea Scaunului judecăților celor mari; să mîntuie ca dînșii, vîrsîndu-și sîngele inimii în țernă, și pe urma lor să rămîie, ca pe urma împușcaților, copiii ca să moară de foame... Așa să dea Dumnezeu!”³².

Zguduitor act de acuzare și nu ultimul, deoarece Iorga avea să ia cunoștință la scurtă vreme de alte noi și mari nelegiuiri comise împotriva țăranilor.

²⁵ *Ibidem*, p. 45.

²⁶ „Neamul românesc”, nr. 86 din 4 martie 1907, p. 522.

²⁷ *Ibidem*.

²⁸ N. Iorga, *Orizonturile mele, O viață de om așa cum a fost*, vol. II, p. 157.

²⁹ Articolul a constituit, în anul 1957, obiectul analizei făcute de acad. Andrei Oțetea în studiul *Răscoala din 1907 în istoriografia românească*, în *Studii și referate privind răscoalele fărâșești din 1907*, București, Edit. Academiei, 1957, p. 85–98.

³⁰ „Patriotul” din 11 martie 1907.

³¹ „Neamul românesc”, nr. 87, din 8 martie 1907.

³² *Ibidem*.

N. Iorga, care fusese invitat la 11 martie să țină o conferință la Galați, luînd cunoștință și indignat de ororile săvîrșite în aceste zile împotriva țăranilor, refuză să mai vină în acest oraș pînă cînd asasinii nu-și vor primi pedeapsa cuvenită. „Galații — scria el la 12 martie senatorului G. Orleanu — s-au dezonorat prin fapta de ucigași de ieri. Pînă nu voi afla că vinovații au intrat în temniță, nu voi călca acolo”³³.

Gazeta condusă de Nicolae Iorga, „Neamul românesc”, a fost printre puținele ziare, alături de cele socialiste, care publicau știri reale despre situația țărănimii răscolate. Deși fusese rugat de reprezentanții guvernului să țină seama în tonul său „de catastrofa care intervenise”, Iorga va continua să publice extrase sau chiar scrisori integrale ale corespondenților, în cea mai mare parte intelectuali, din diferite județe ale țării. În aceste epistole de la sate erau descrise atrocitățile comise și bestiala reprimare a răscaloarelor de către trupele ce împinziseră cele mai multe dintre comune.

În coloanele gazetei apăreau, prin grija lui Iorga, articole referitoare la reprimarea răscoalei în comuna Costești (jud. Tutova), unde „timp de o săptămînă s-au petrecut schingiuri sălbatice, bătăi și vaiete nemaiauzite, încît lătrau și cîinii în sat și lumea țipa și plîngea”³⁴, sau corespondența învățătorului At. Nețula din comuna Băbeni-Vilcea, care îi scria că „... a curs sînge prea nevinovat”, iar ucigașii își făceau motiv de bravură din „împușcarea unui nenorocit care îndrăznise a veni la primărie să invoace mila soldaților ce legau în chip barbar pe cei ce nu prădaseră, nici nu omoriseră pe nimeni.

— « Vouă v-ar părea bine să vă lege cineva așa? » Iată cuvintele vinovate de sentința morții...”³⁵.

Cînd „ordinea se restabilise”, N. Iorga este acela care aruncă în fața guvernanților, a politicienilor, instalați comod pe băncile celui mai înalt for legislativ al țării, deplinul adevăr, înfățișînd dramaticul tablou al sălbaticii represiuni și demascînd virulent demagogia și cinismul claselor exploatoare. „I-am împrôscat cu tunurile — spunea el —, am încercat arma Mannlicher în ei, i-am tîrît în pușcării, i-am ținut luni întregi de zile acolo, nu li-am dat un ban de cheltuială celor rămași acasă, am acoperit ca Vlad Țepeș, pe morți cu scînduri și am dăntuit deasupra lor, și s-a urmat ospățul nostru înainte, ca și cum nimic nu s-ar fi întîmplat”³⁶.

Cu mîhnire și adîncă indignare Iorga este nevoit să constate însă că suferințele și lacrimile ce nu se mai uscau, rod al unei crunte spoliери a maselor țărănești, nu aveau nici un răsunset în inimile atît de „sensibile” ale celor ce cîrmuiau și aveau datoria de a face ceva pentru năpăstuiții satelor.

„Te aștepți ca zguduirea unor ținuturi întregi — scria el cu amărăciune — să miște puțin pe domnii miniștri, pe domnii deputați, domnii senatori. Ai zice că urletele de mînie, că strigătele de suferință ajung și mai sus. Desigur că miniștrii aleargă în locurile tragice, că se numesc comisiuni pentru a cerceta obîrșia relelor, că se anunță, se pregătesc legi pentru a opri arendarea fâlcii, luate cu 20 lei, cu preț de șase ori mai mare, pentru a

³³ N. Iorga, Corespondență, anul 1907, Bibl. Acad., mss. A. 69 p. 154.

³⁴ Ibidem, A. 66, p. 5.

³⁵ Ibidem, p. 10.

³⁶ N. Iorga, *Discursuri parlamentare*, vol. I, partea I, p. 60.

scurta omeneste ziua de muncă de optsprezece ceasuri în timpul verii, pentru a înlătura măcar abuzurile cele mai strigătoare”³⁷. Dar, constată Iorga dezamăgit, „aici pentru atita lucru nu se tulbură, nu se aprinde nimeni. Se dezbate în Camere legea avocaților, discută interpelări...”.

După ce masacrul fusese săvârșit, în mai 1907, guvernul liberal organizează alegeri parlamentare „în atmosfera încărcată de aburii singelui, cu prizonierii sociali putrezind prin temnițele județene sau scuturați de valurile Dunării”³⁸. În aceste alegeri, N. Iorga, candidând la colegiul al II-lea din Iași, reușește să întrunească sufragiul alegătorilor, intrând în Cameră ca unicul deputat independent.

Cu prilejul succesului reputat, N. Iorga primește numeroase scrisori de felicitare. Cei ce îi scriau relevau adâncul sens al alegerii sale, faptul că, întrunind aprobarea alegătorilor din Iași, aceștia îl aleseseră conștienți că votează pe acela al cărui succes înseamnă „triumful cauzei drepte asupra celei nedrepte”³⁹. În același timp, în scrisori, alături de cuvintele de satisfacție, erau exprimate păreri și speranțe în omul de știință, al cărui glas se va ridica de acum înainte, de la înălțimea tribunei parlamentului, cu și mai mare hotărâre și fermitate în apărarea celor mulți. „Lupta de atita vreme prin scris pentru apărarea celor năpăstuiți — i se scria la 30 mai — o veți avea de dus mai departe și cu vorba”⁴⁰.

Speranța că intrarea lui N. Iorga în Parlament va fi de folos cauzei pentru care luptaseră și se jertfiseră mii de țărani este împărtășită de profesorul George Oprescu, care, felicitându-l, îi scria: „Vă doresc încă, ca dragostea pentru țaran și nobilele dv. sentimente să poată avea ocazia să se traducă în acte durabile, pentru binele celor mulți și nenorociți și pentru al nostru al tuturor”⁴¹. Iar Alexandru Vlahuță, numindu-l pe Iorga „frate iubit” în ceea ce privește sentimentele de care erau animați în lupta lor, bucurându-se de succesul acestuia, își exprima părerea că „alegerea d-tale e un semn bun. Începe bietul nostru neam să-și deschidă ochii. N-ai strigat în deșert. Înainte!”⁴².

Nimeni în afară de N. Iorga nu s-a încumetat a rosti în fața deputaților, a „masei molatece, flasce a indiferenților funcționari-deputați, politicieni de carieră, crezul — după cum se exprimă el însuși — pe care pînă atunci îl strigasem în urechile lacome de adevăr ale mulțimilor sincere și oneste”⁴³.

În sesiunea parlamentară din iunie 1907, prima după răscoale, Iorga, revind deosebita semnificație a marii ridicări a țărănimii, glăsuia: „Domnilor, nu este îndoială că zilele în care trăim sînt zilele cele mai triste și pline de răspundere din ultima jumătate de veac. Ne găsim a doua zi după răscoale care se pot numi revoluție”⁴⁴. În aceeași sesiune el a avut curajul și tăria morală de a vesteji ororile săvârșite și regimul cruntei exploatări, condamnînd și cerînd cu vigoare judecarea și pedepsirea

³⁷ „Neamul românesc”, nr. 88 din 11 martie 1907, p. 549.

³⁸ N. Iorga, *Orizonturile mele. O viață de om așa cum a fost*, vol. II, p. 159.

³⁹ N. Iorga, *Correspondență 1907*, Bibl. Acad., mss. A 71, p. 144.

⁴⁰ *Ibidem*, p. 103.

⁴¹ *Ibidem*, p. 138.

⁴² *Ibidem*, p. 200.

⁴³ N. Iorga, *Orizonturile mele. O viață de om așa cum a fost*, vol. II, p. 159—160.

⁴⁴ N. Iorga, *Discursuri parlamentare*, vol. I, partea I, p. 11.

după cum se cuvine a acelor care se făcuseră vinovați de omorirea miilor de țărani. „Este necontestat — declară el — că în timpul represiunii s-au săvârșit însă crime, și sînt fără îndoială oameni răspunzători de aceste crime ce pot fi dați în judecată și pedepsiți”⁴⁵. Totodată, considerînd misiunea sa în Parlament ca pe o datorie față de masele țărănești, N. Iorga cere reprezentanților claselor dominante o largă amnistie pentru țărani ce umpluseră temnițele de luni de zile. În același timp, nelimitîndu-se numai la denunțarea actelor sîngeroase și demascarea vinovaților care au reprimat pe țărani, el cere instituirea unei anchete amănunțite și depline în ce privește represiunea, pentru „a se da celor vinovați pedeapsa pe care o merită”.

Ca urmare a unei atente cercetări, pe baza unui bogat și valoros material factic în posesiunea cărui intrase datorită intensificării legăturilor cu intelectualitatea sătească, vederile sale cu privire la răscoală și mobilul ei devin mai cuprinzătoare și înțelegerea cauzelor ce au condus țărănimea la răzvrătire în masă îl determină a fi necruțător față de asasini. De la tribuna parlamentului, eminentul istoric a făcut un veritabil rechizitoriu celor ce conduceau și administrau țara, care „cînd administrează apasă și în cea mai mare parte din timp nu administrează de loc !”.

„Cine sînt cei vinovați — întreba Iorga — ... pentru scoaterea lor [a țărănilor] din sate și împușcarea la marginea drumului fără să se articuleze nimic sigur în contra lor? Cine sînt vinovați de întemnițarea fără drept, cine sînt vinovați că s-a răpit libertatea la o mulțime de fii cinstiți și muncitori ai acestei țări?”⁴⁶.

Paralel cu poziția viguroasă în apărarea exploataților, demnă de remarcă este evoluția concepțiilor sale cu privire la răscoale, asupra cărora se oprește tot mai insistent, considerîndu-le „legitime”, căci, remarcă el, „... răscoala noastră a fost un strigăt de foame și de indignare...”⁴⁷.

Totodată, denunțînd groaznicul masacru al sutelor și miilor de țărani, marele nostru istoric nu poate să nu amintească de crimele josnice săvârșite împotriva robilor moșierilor și arendașilor.

Exprimîndu-și sentimentele de revoltă, el demască violența actelor de reprimare nemaîntîlnite, prezentînd de pe poziții protestatate tabloul asasinatelor săvârșite în numele claselor exploatare din ordinul guvernului, pentru stăvilirea luptei maselor asuprite. „Sînt și sate care trebuie colonizate din nou...” arăta el. Nicolae Iorga cita cazul unei femei care, omblînd din sat în sat, din loc în loc, s-a îngrozit de ceea ce a văzut în județul Dolj și Mehedinți, în satele care aveau cruci unele lîngă altele pe marginea drumului. Istoricul vorbea mai departe despre agenții puterii care au smuls și crucile din pămînt și au adus pe tatăl bătrîn care scrisese pe cruce: „Aici zace un nevinovat” și l-au bătut de moarte pe mormîntul fiului său. „Așa ticăloșii s-au săvîrșit”⁴⁸, conchidea Iorga.

Cu aceeași fermitate și hotărîre cu care se ridicase împotriva ororilor, N. Iorga combate goana după vinovați și ispășitori, metodele violente care au fost întrebunțate împotriva lor. „Unii [dintre țărani] — remarcă el dureros impresionat — au fost luați din sate, fiind nevinovați, duși

⁴⁵ *Ibidem*, p. 55.

⁴⁶ *Ibidem*, p. 55—56.

⁴⁷ *Ibidem*, p. 56.

⁴⁸ *Ibidem*, p. 61—62.

pe drumurile acelea strașnice de la sfârșitul iernii : au fost tratați cum tratează funcționarul administrativ de la noi pe omul îmbrăcat rău, căci la noi sînt două dreptăți : dreptatea pentru cei îmbrăcați bine și dreptatea pentru cei îmbrăcați rău, una pentru cei din belșug hrăniți și alta pentru flămînzi⁴⁹.

Descriind cruzimile represiunii și actele lipsite de responsabilitate ale clasei stăpînitoare, care s-a purtat cu țărani „...mai rău decît cum s-ar purta un gospodar cu vita lui de muncă”, N. Iorga își exprimă părerea că s-ar fi așteptat din partea acesteia la un gest umanitar de ajutorare a familiilor țărănești rămase pe drumuri. În momentul în care se lansau liste de subscripție pentru ajutorarea ucigașilor, a celor ce trăsese în răsculați, Nicolae Iorga — făcîndu-se ecoul opiniei publice — condamnă, cu demnitătea-i caracteristică în fața reprezentanților oficiali ai claselor exploataatoare, lașitatea și lipsa de caracter a acestora, subliniind că s-a așteptat ca banii celor bogăți, care trăiesc în lux și huzur „să se cheltuiască în satele săracilor, să îmbrățească întrucitva suferințele, să facă să se usuce lacrămile calde vărsate de cele mai multe ori de o femeie căreia îi murise și bărbatul și flăcăul cel mare și care era sortită la o viață întreagă de nenorocire”⁵⁰.

Merită a fi reliefată în mod deosebit atitudinea marelui istoric față de victimele răscoalei și de familiile acestora rămase pe drumuri pentru a continua, lipsiți de acum înainte de orice sprijin, lungul șir de suferințe al unei vieți de obidă.

Din inițiativa lui este lansată o listă de subscripție, al cărei fond era menit ajutorării familiilor țărănești rămase fără sprijin, văduvelor și orfanilor. Gestul său, profund uman, a fost apreciat de guvernanți ca un act periculos pentru „ordinea statului”. Serviciul de siguranță al poliției se interesa îndeaproape de această acțiune.

De altfel, în această perioadă fiecare mișcare, orice acțiune a sa erau urmărite de poliție. Agenți speciali îi spionau activitatea, precum și pe acei ce zilnic sau ocazional veneau în contact cu el sau îl vizitau. Rapoartele informative ale agenților secreți menționau diverse amănunte ale activității sale zilnice, văzînd pînă și în neobosita-i activitate științifică sau redacțională prilej de punere la cale a unor instigații⁵¹. Într-o notă informativă din 1 mai 1907, serviciul de siguranță semnala faptul că „dl. profesor Iorga a lansat liste de subscripție printre studenți, spre a veni în ajutorul țărănilor ce au suferit de pe urma răscoalelor”⁵². La această listă au subseris nu numai studenți, ci oameni din toată țara, de diferite profesii, muncitori, intelectuali, funcționari.

Pe mandatele poștale trimise pe adresa lui Iorga, alături de sumele subscrise, cei ce le trimiteau menționau : „Pentru victimele răscoalelor”⁵³, „Vă trimitem acești bani pentru orfani și răniți după lista ce ați făcut”⁵⁴, „...În folosul văduvelor și orfanilor țărănilor uciși în răscoale”⁵⁵, „Pentru

⁴⁹ *Ibidem*, p. 17.

⁵⁰ *Ibidem*, p. 60.

⁵¹ Arh. st. Buc., fond. Direcția poliției și siguranței generale, dos. 39/906, p. 5, 40.

⁵² Arh. I.S.I.S.P., fond. nr. 52, dos 4 823, p. 127.

⁵³ N. Iorga, Corespondență 1907, Bibl. Acad., mss. A. 71, p. 64.

⁵⁴ *Ibidem*, p. 65.

⁵⁵ *Ibidem*, p. 72.

famiile celor uciși în răskoale și pentru răniți”⁵⁶. Grupul studenților români din Berlin, aflînd de inițiativa luată, trimit în țară profesorului lor contribuția lor ca „o continuare a listei de subscripție deschisă aci...”⁵⁷, iar elevii Școlii de comerț din Craiova, trimițîndu-i modestul lor sprijin material, îi scriau : „Neînsemnata noastră sumă să contribuie la alinarea suferințelor părinților noștri, oropsiți pentru drepturile lor”⁵⁸.

Impresionat de cruzimea represiunii, a deznădejdiei și jalei ce domnea printre familiile țăranilor uciși, doctorul I. Brătulescu din Brăila îi trimitea prin mandat suma de 200 de lei, menționînd inițiativa „lăudabilă și umanitară” a eminentului învățat „de a deschide o listă de subscripție pentru țărani, victime ale dureroaselor evenimente prin care a trecut țara noastră ... spre a servi la alinarea suferințelor acelor victime : văduve, copii, orfani etc.”⁵⁹. Pe scrisoarea doctorului, N. Iorga însemna : „Primim această scrisoare de la dl. dr. I. Brătulescu din Brăila. Ea îi face cea mai mare onoare”.

Însuși savantul a donat a zecea parte din venitul său pentru „alinarea suferințelor din satele românești care au pătimit...”, iar de pe urma listei de subscripție lansată de el a fost strîns un fond de încă 7 000 de lei, cu care „s-a acoperit o mică parte din marea datorie pe care o avem față de nenorociții aceia”⁶⁰. Din acești bani, prin grija lui N. Iorga, s-au trimis la Botoșani și Galați, la Vaslui și Iași, în Vlașca și Olt, în Mehedinți și Dolj, diferite sume pentru a fi împărțite celor rămași fără sprijin și ajutor. La 8 aprilie, profesorul N. Răutu din Botoșani îi confirma primirea celor 500 de lei trimiși de Iorga pentru a fi împărțiți „famiilor rămase pe urma țăranilor împușcați...”, subliniind faptul că „în atît de neagră sărăcie se găsesc unele din numitele familii, încît sumele ce li se vor da, le vor fi un adevărat dar ceresc”⁶¹.

Cu ironia justificată a deznădejdiei, el nu se sfiște să denunțe cu curaj și să critice vehement farsa politică jucată de conservatori și liberali, care, după ce și-au strîns mîinile și s-au îmbrățișat, pentru actul lor anti-popular, au pus la ordinea zilei, după ce furtuna a trecut, acordarea de despăgubiri pentru marii proprietari.

„Ce fel de țară este aceasta — întreba el într-una din ședințele Camerei — dacă pentru că vreo citeva sute de proprietari și arendași au suferit, în împrejurări ce nu angajează întregul produs al muncii rurale, să se vorbească bătîndu-se cu pumnul în masă de despăgubirea bogaților și să nu se vorbească nimic de ajutorul săracilor !”⁶².

Protestul marelui om de știință este de-a dreptul incendiar atunci cînd, fără nici o rezervă, întrebă o sală, pe băncile căreia reprezentanții claselor exploatoare îl priveau ostil, pentru ce se acordă proprietarilor și arendașilor despăgubiri, iar țăranilor nimic. „Pentru ei nu este milă ? Ori nu sinteți miloși ?”⁶³.

⁵⁶ Ibidem, p. 77.

⁵⁷ Ibidem, p. 82.

⁵⁸ Ibidem, p. 87.

⁵⁹ Ibidem, A. 70, p. 45.

⁶⁰ N. Iorga, *Discursuri parlamentare*, vol. I, partea I, p. 60.

⁶¹ N. Iorga, *Corespondență*, 1907, *Bibl. Acad.*, mss. A. 70, p. 60.

⁶² N. Iorga, *Discursuri parlamentare*, vol. I, partea I, p. 61.

⁶³ *Ibidem*,

Chiar în prima luare de cuvânt în Cameră, după ce tragicele evenimente fuseseră potolite „în cel mai sălbatic fel ce se poate închipui”, N. Iorga, sesizînd tendința de amînare a reformelor promise, amîntea celor prezenți datoria ce o au față de popor de a face, după cum spunea el, „... o revoluție binefăcătoare : a da la cinci milioane de români o situație materială și morală la care au dreptul și care trebuie să li se dea...”⁶⁴.

N. Iorga milita pentru introducerea unor reforme economice mai largi, care să îmbunătățească viața țărănimii, pentru acordarea dreptului de vot universal, pentru ridicarea culturală a satelor din bezna în care se zbăteau. N. Iorga stăruia cu energie în aplicarea reformelor care să aducă schimbări vizibile în viața maselor țărănești, deoarece jertfa făcută de acestea merita „nu pomana unei reforme parțiale, ci dreptul unei reforme generale”. În continuare, Iorga, referindu-se la părăsirea unor proiecte de reformă anunțate, la corectarea altora, precum și la faptul că liberalii încep să dea înapoi în marea „operă” de reformă, în jurul căreia se făcuse atîta propagandă, declara : „Nu în forma aceasta mică ne trebuie reforme, ci în forma generală și deplină. Căci nu pier mii și mii de oameni într-o țară, fără ca sîngele acesta vărsat să nu fie fecund. Și, dacă este ticăloasă țara care nu cruță sîngele fiilor săi atunci cînd poate să-l cruțe, este cu atît mai ticăloasă țara aceea care lasă ca acel sînge să curgă fără ca din el măcar să răsară semănătura unui viitor mai fericit”⁶⁵. El vorbea de o „politică de dreptate” și de „adevărata întemeiere a unui viitor”, atunci cînd, trecînd în revistă ororile săvîrșite în reprimarea răscoalelor, promisiunile, vorbele goale și tergiversările în luarea unor măsuri ce se impuneau, votează împotriva răspunsului la mesaj în ședința Camerei din 23 noiembrie 1907.

Deziluzionat de ceea ce fusese săvîrșit din ordinul atît al conservatorilor, cît și al liberalilor, de caracterul îngust, ciuntit al reformelor preconizate de guvernul liberal, el se ridică împotriva politicianilor și a politicianismului lipsit de responsabilitate, declarînd : „Apoi, dacă este vorba de așa ceva, nu fac deosebire între liberal și conservator. Să vină cineva cu o politică de dreptate, cu o politică de reparațiune și adevărată întemeiere a unui viitor și atunci mă închin înaintea lui și-i votez, pe douăzeci de ani înainte, toate mesajele și toate bugetele”⁶⁶.

Privită în contextul general al desfășurării evenimentelor, evoluția gîndirii și poziției lui N. Iorga față de marea răscoală a țărănilor din 1907 scoate în evidență patriotismul și înalta ținută a conștiinței sale.

Cunoașterea temeiurilor care au generat răscoala determină pe eminentul savant să ia o atitudine fermă și curajoasă în apărarea și justificarea acțiunilor țărănimii.

Protestul său energic și curajos față de sălbaticile acte de represiune ale guvernanților conservatori și liberali, aprecierea realistă a cauzelor și semnificației istorice a răscoalei au avut un larg răsunset în inimile oame-

⁶⁴ *Ibidem*, p. 11.

⁶⁵ *Ibidem*, p. 45.

⁶⁶ *Ibidem*, p. 62.

nilor cinstiți, a unei părți a intelectualității românești, care și-a unit glasul în apărarea celei mai mari părți a poporului român, alcătuită din milioanele de țărani.

Cu toate limitele și carențele gândirii și concepției sale — viziunea idilică, necritică față de rolul vechii boierimi în trecutul istoric, concepția sa cu privire la ridicarea prin cultură a săteanului, prin îmbunătățirea situației țărănimii în cadrul regimului burghezo-moșieresc —, N. Iorga s-a înălțat, în perioada mării bătălii de clasă din primăvara lui 1907, la nivelul de înțelegere al imperativelor vremii, situându-se pe poziții democratice, progresiste.

CONSECINȚELE POLITICE ALE MARIII RĂSCOALE ȚĂRĂNEȘTI DIN 1907 ASUPRA CLASELOR DOMINANTE *

DE

TR. LUNGU

Marea carte a poporului român consemnează între paginile sale eroica și singeroasa răscoală din 1907, una din cele mai mărețe ridicări la luptă a țărănimii din țara noastră. Prin amploarea desfășurării ei, ca urmare a cuprinderii majorității țărănimii, ca și prin revendicările acesteia, lupta pentru pământ și libertate din primăvara anului 1907 a avut profunde consecințe economice, sociale și politice.

Pe plan politic, izbucnirea și desfășurarea răscoalei a grăbit procesul de regrupare a forțelor, atât în interiorul partidelor de guvernământ, cât și în afara lor. Deosebiri de vederi care existau în sînul partidelor de guvernământ au găsit, în condițiile create de răscoală, un cîmp larg de manifestare și au dus la desprinderea unor fracțiuni politice sau au determinat înlocuirea acelor conducători de partide care nu se puteau adapta cerințelor impuse de noile împrejurări. Cu prilejul frămîntărilor ivite în sînul partidelor de guvernământ s-a produs o delimitare și mai pronunțată a modului cum acestea înțelegeau să rezolve principalele probleme sociale, economice și politice.

Marea răscoală a țărănilor din 1907 a găsit oarecum nepregătite clasele dominante. Dacă ridicarea țărănimii la luptă nu mai constituia o surpriză după neîntreruptul șir de răscoale care izbucniseră la sfîrșitul secolului trecut și în primii ani ai secolului nostru, în schimb intensitatea acțiunilor țărănești din februarie-martie 1907 provocase peste tot derută și o profundă îngrijorare.

Încă din 1906, Vintilă Brătianu, în numele partidului din care făcea parte, atrăgea atenția asupra revoltei care mocnea în rîndurile țărănimii. „Un vînt puternic pare că suflă din nou în satele noastre și redeșteaptă un popor întreg, pînă ieri în amorțire, popor venind să ceară dreptul lui

---

* Articolul constituie un capitol din monografia *Marea răscoală a țărănilor din 1907*, în curs de apariție.

la viață și la lumină”¹. Numai că aceste cuvinte nu erau rostite cu îngrijorare de fruntașul liberal, atîta vreme cît partidul său se afla în opoziție. Mai mult chiar, eventualitatea izbucnirii unei asemenea răscoale avea să fie folosită de partidul liberal pentru a prelua puterea. Spre deosebire de alte ocazii similare, conducerea partidului liberal încerca de data aceasta sentimente noi. „Un partid național, liberal și democratic, numeros și capabil să ajute la această a doua renaștere națională, cum a slujit pe cea dintîi, așteaptă cu nerăbdare să-și îndeplinească rolul frumos ce-i revine”². Cuvintele rostite de liderul liberal care nu se deosebeau prea mult de formulele folosite și cu alte prilejuri, conțineau de data aceasta sensuri noi, impuse de profundele frămîntări din rîndurile țărănimii : erau expresia nemărturisită direct, a „îmbunătățirilor” pe care partidul liberal era dispus să le aducă maselor țărănești prin crearea unor instituții menite să treacă în proprietatea maselor rurale unele mici suprafețe de pămînt. Asemenea „îmbunătățiri” erau impuse atît de răscoalele care izbucneau aproape în fiecare început de primăvară cît și de impasul în care se găsea partidul liberal ca urmare a legiuirilor agrare elaborate sub guvernările anterioare de adversarii lor politici. Nu este exclus ca la luarea unor asemenea „inițiative” să fi contribuit și elementele socialiste care trecuseră nu de mult în rîndurile partidului liberal.

Dar la acestea avea să se adauge în primăvara anului 1907 un element în plus, semnalat pentru prima oară cu îngrijorare de reprezentantul unui partid de guvernămînt. „În acele zile critice, scria V. Brătianu, nu era de temut numai caracterul sălbatic (sic !!!) ce-l luau devastările din județele dunărene și repeziciunea cu care focul se întindea, dar era de temut și clocoteala care începea să se simtă puternic în orașe și mai cu seamă în Capitală. Cu drept cuvînt ne întrebăm cu ce forțe se va putea restabili liniștea în sate, cînd orașele de unde trebuia să plece pacificarea ar fi fost în flăcări. . . Cei care își amintesc de panica din acele zile în București pot să-și dea seama de efectele ce ar fi avut cea mai mică luptă pe străzile Capitalei”³. Erau motive puternice de reflectare pentru clasele dominante, provocate de începuturile de organizare ale mișcării muncitorești, care se manifestaseră cu destulă putere în anii de avînt revoluționar din 1905-1906. Era de așteptat deci ca odată ajunse la barierele capitalei, acțiunile de luptă ale țărănimii și muncitorimii să se întîlnească pe drumul unor revendicări asemănătoare pînă la similitudine în conținut, chiar dacă se deosebeau prin formele de manifestare.

Izbucnirea răscoalei țărănești în primăvara anului 1907 a grăbit și chiar a întregit legislația agrară preconizată pînă atunci mai ales sub forma unor avansuri electorale.

Partidul Conservator, aflat la conducere în momentul dezlănțuirii marelui iureș al țărănimii, trecea printr-o profundă criză. La divergențele existente între junimiștii conduși de P.P. Carp și conservatorii în frunte cu Gh. Gr. Cantacuzino, se adăugau în fiecare zi neînțelegerile dintre adepții politici ai lui Take Ionescu și restul conducerii conservatoare. Bătrînii conservatori, sprijiniți în mod activ și tăcut de junimiști, își îndreptau ascu-

¹ V. Brătianu, *Menirea partidului național-liberal*, București, 1906, p. 32.

² *Ibidem*.

³ V. Brătianu, *Scrieri și cunătățiri*, vol. II, București, 1928, p. 5.

țișul atacurilor atât împotriva lui Take Ionescu, cât și, mai ales, împotriva partizanilor săi. După o serie de violente atacuri îndreptate împotriva sa, Al. Bădărău, colaborator intim al lui Take Ionescu, a fost nevoit să-și dea demisia de la Ministerul de Justiție, fiind înlocuit cu D. Greceanu (iunie 1906). O serie de evenimente petrecute după deschiderea parlamentului în toamna anului 1906 indicau creșterea influenței politice a lui Take Ionescu în rândurile partidului. Un număr de cinci partizani ai acestuia (Al. Bădărău, Toma Cămărășescu, Pavlică Brătășanu, Nistor Cincu și Virgil Arion) fuseseră aleși președinți de secție. Semnificația acestor alegeri depășea cu mult importanța pe care faptul în sine o arăta, dovedind că Take Ionescu avea un cuvânt greu de spus în lupta deschisă pentru șefia partidului, care se dădea între P.P. Carp și Gh. Gr. Cantacuzino.

În fața pericolului prezentat de Take Ionescu, a început să-și facă din ce în ce mai mult loc ideea unor tratative între conducătorii celor două fracțiuni conservatoare, care se vor încheia prin alegerea lui P. P. Carp în fruntea Partidului Conservator. Încă înainte de vacanța parlamentară din iarna anului 1906 se ajunsese la o înțelegere, pe baza căreia șefia partidului urma să fie atribuită conducătorului junimist, rămânând să se facă demersuri pentru ca și șefia guvernului să fie dată lui Carp. Șeful grupării junimiste se bucura de multă simpatie și de un important sprijin în rândurile marilor proprietari. Atitudinea sa intransigentă în problema menținerii integrale a latifundiilor îl recomandase ca președinte al societății agrare. Vacanțele parlamentare, ca și unele șovăieli de ultim moment ale lui Gh. Gr. Cantacuzino, au întârziat încă o perioadă aducerea la guvern a lui P.P. Carp; dar între timp a izbucnit răscoala din februarie-martie 1907, care a dat, după cum se știe, o altă dezlegare problemelor guvernamentale.

Concomitent cu tratativele Cantacuzino-Carp, erau organizate o seamă de acțiuni menite să sădească în mintea conducătorilor conservatori ideea că Take Ionescu, ministru de finanțe, desfășura o largă acțiune de subminare a conducerii partidului în vederea ocupării șefiei. Principalul adversar al lui Take Ionescu se dovedise și de data aceasta Nicolae Filipescu, care prin influența avută în cercurile conservatoare reușise să acrediteze cu relativă ușurință această idee, fiind în același timp principalul mijlocitor al tratativelor Carp-Cantacuzino. Sarcina pe care și-o asumase N. Filipescu nu era prea grea, dacă se aveau în vedere succesele obținute de gruparea takistă și influența căpătată de data aceasta în rândurile conservatoare. Un număr apreciabil dintre fruntașii conservatori ai județelor se declaraseră partizanii lui Take Ionescu, ceea ce constituia un pericol evident pentru vechii conservatori. Mai mult chiar, în momentul izbucnirii răscoalelor țărănești, majoritatea prefectilor erau partizanii lui Take Ionescu⁴. Călătoria pe care acesta o făcuse la Berlin în calitate de ministru de finanțe la începutul anului 1907, ca și primirea făcută de cercurile politice burgheze, la revenirea în țară, adăugase la opoziția bătrînilor conservatori încă un element important, ceea ce a grăbit și mai mult tratativele de fuzionare⁵.

⁴ C. Bacalbașa, *Bucureștii de altă dată*, vol. III, p. 152.

⁵ Ascendentul politic pe care Take Ionescu îl avea asupra celorlalți fruntași conservatori a făcut ca, în cursul acestor tratative, unii dintre partizanii săi să-i ofere șefia partidului. Take Ionescu a răspuns atunci amicilor săi: „Nu vreau să adaug o revoluție de serai la nenorocirile războiului civil care îndoliază țara. Nimeni n-ar mai crede în sinceritatea atitudinii mele dacă aș consimți să trag foloase personale din situația pe care am creat-o” (vezi C. Xenii,

După anevoioase confruntări între cele două grupări, se ajunge la mult așteptata fuziune, din aprilie 1907, consemnată în următorul comunicat în presa Partidului Conservator : „În fața grelelor împrejurări prin care trece țara în urma răscoalelor țărănești și față de pericolul social care o amenință, subsemnații ne-am înțeles să facem concentrarea conservatoare menită a apăra interesele superioare ale țării, periclitată prin propaganda socialistă care a zdruncinat temelile ordinii sociale. Spre acest sfârșit a rămas stabilit între noi că dl. P.P. Carp este, de acum înainte, însărcinat cu direcțiunea Partidului Conservator”⁶. Comunicatul era semnat de cei doi fruntași conservatori P.P. Carp și Gh. Gr. Cantacuzino.

Din comitetul executiv al noului partid fuzionat, alături de P.P. Carp, Gh. Gr. Cantacuzino, T. Maiorescu, I. Lahovari, Al. Marghiloman și N. Filipescu, făcea parte și Take Ionescu, cu toată opoziția pe care o avea în rândurile conducerii partidului. Împreună cu Al. Marghiloman, el a fost chiar însărcinat să se ocupe de reorganizarea partidului în țară.

În afara cadrelor de conducere rămânea doar generalul Gh. Manu, adversar neîmpăcat al lui P.P. Carp, care declarase că în cazul fuziunii avea să se retragă din rândurile conducerii partidului. După fuziune a făcut cunoscută hotărârea luată, printr-o scrisoare adresată lui Gh. Gr. Cantacuzino⁷. Astfel își încheia cariera politică unul din cei mai viștici conservatori, de mai multe ori ministru și chiar prim-ministru, apărător notoriu al marii proprietăți funciare, unul din cei mai intimi colaboratori ai lui L. Catargiu.

Curînd după această fuziune aveau să iasă la iveală noi și profunde contradicții în sînul Partidului Conservator, care vor duce la desprinderea din rândurile acestuia a unui puternic partid condus de T. Ionescu, cunoscut sub numele de conservator-democrat.

Proaspăt venit la putere, Partidul Liberal cunoștea, la rîndul său, este adevărat în proporție mai mică, gustul amar al disensiunilor interne. În rândurile sale existau deosebiri de vederi manifestate îndeosebi cu privire la dizolvarea parlamentului. Aripa moșierească a partidului, în frunte cu primul ministru D.A. Sturdza, se pronunța pentru amînarea alegerilor pînă spre toamnă, cînd era de așteptat că spiritele ar fi fost mai liniștite.

Take Ionescu, ed. a 2-a, București, p. 201). Numai așa se explică atitudinea adoptată de Take Ionescu în memorabila ședință a Camerei din 13 martie 1907, cînd a depus toate eforturile pentru colaborarea tuturor partidelor politice în vederea reprimării răscoalei. Momentul îmbrățișării din parlament a fost magistral descris de I. L. Caragiale în cunoscutul său articol *1907. Din primăvară pînă-n toamnă*, 1907, p. 21 : „În fața primejdiei, pentru amîndouă egal de amenințătoare, fracțiunile de guvernămint dușmane își dau mina pentru restabilirea ordinii... Solidarizarea celor două fracțiuni, adversare la cuțite pînă ieri, cu uitarea oricărei vechi dușmării, cu călcarea peste toate scrupulele personale, cu excentrica paradă teatrală, trebuia firește să fie considerată de poporul întreg ca o ultimă opinteață a politicienilor pentru păstrarea privilegiilor oligarhiei”.

⁶ C. Bacalbașa, *op. cit.*, p. 164.

⁷ C. Gane, *P. P. Carp și locul său în istoria politică a țării*, vol. II, București, 1936, p. 350. Pentru conținutul acesteia, care reflectă divergențele din sînul partidului conservator, redăm *in extenso* scrisoarea menționată : „Față cu tendințele noi de compoziție politică și de activitate conservatoare ce observ că dobîndesc din ce în ce o mai mare preponderență în sînul partidului conservator, tendințe care nu sînt împărțășite de mine, cred că nu mă pot lua parte printre membrii comitetului partidului conservator. Generațiunea mai tinăra, care a hotărît asupra acestor tendințe, urmează a lua și răspunderea viitorului. Prin urmare, rămînd membru al partidului conservator, eu mă retrag însă din sînul comitetului diriguitor și-mi reiau locul de observator, fără nici o obligație față de deciziunile comitetului” (C. Bacalbașa, *op. cit.*, p. 167).

Elementele tinere din conducerea partidului, grupate în jurul lui I.I.C. Brătianu, Em. Costinescu și V.G.Morțun, dimpotrivă, militau pentru dizolvarea imediată a parlamentului și organizarea unor noi alegeri. Principalul argument invocat în sprijinul acestui punct de vedere era deruta în care se găsea Partidul Conservator în urma evenimentelor din martie; amânarea alegerilor ar fi dat Partidului Conservator posibilitatea de reorganizare, ceea ce ar fi constituit un pericol mai greu de înlăturat. În spatele acestor deosebiri tactice se ascundeau, de fapt, disensiuni mult mai profunde: liberalii bătrâni nu priveau cu simpatie proiectele cu conținut agrar elaborate în perioada următoare răscoalei. La rîndul lor, elementele tinere, speculînd unele greșeli săvîrșite de D. A. Sturdza, urmăreau înlocuirea acestuia din conducerea partidului. Lupta pentru înlăturarea lui D. A. Sturdza ascundea, de fapt, contradicțiile profunde izvorîte din atitudinea pe care cele două grupări ale Partidului Liberal o aveau față de problema agrară.

Deși se grăbise să facă declarații de fidelitate noului șef de partid, Take Ionescu desfășura o acțiune dizolvantă în sînul Partidului Conservator. La adunările intime, partizanii takîști își manifestau dorința de a proclama ca șef al partidului pe Take Ionescu. La un moment dat s-a propus chiar ca proclamarea acestuia să fie făcută de către majoritățile parlamentare, în care elementele takiste aveau numeroși aderenți.

Dar Take Ionescu ezita, mulțumindu-se să-și limiteze activitatea la cîștigarea de noi simpatizanți în organizațiile din provincie. Însărcinarea de comitetul executiv cu organizarea partidului în provincie constituia pentru Take Ionescu un prilej neașteptat de favorabil pentru a acționa în acest sens.

Paralel cu acțiunile desfășurate în vederea consolidării grupării sale, Take Ionescu a urmărit și o colaborare a celor două principale partide de guvernămînt — liberal și conservator — menită să confere legiurilor în curs de elaborare un prestigiu mai larg. Încercarea s-a izbit însă de opoziția și intransigența lui P.P.Carp și a marilor moșieri grupați în jurul său⁸.

Alături de demonstrația făcută în memorabila ședință a parlamentului din 13 martie 1907, cînd Take Ionescu și-a oferit serviciile sale Partidului Liberal pentru a „instaurî ordine” în satele răscolate, încercarea de colaborare dintre cele două partide, preconizată de viitorul șef al Partidului Conservator-Democrat, concomitent cu declarațiile de fidelitate făcute lui P.P.Carp după unificarea Partidului Conservator, trădează șovăiala care constituia o trăsătură distinctă a omului politic Take Ionescu. Dotat cu alese calități oratorice, cu o foarte ascuțită putere de pătrundere a lucrurilor, Take Ionescu a fost frînat în activitatea politică desfășurată de-a lungul a trei decenii tocmai de această lipsă de curaj și de inițiativă care l-a caracterizat.

Izbucnirea și desfășurarea răscoalei a pus în fața partidelor claselor dominante necesitatea imperioasă de a lua unele măsuri menite să contribuie la liniștirea maselor țărănești. Nu ne vom opri asupra conținutului acestor legiuri, care formează obiectul altor cercetări. Vom discuta doar consecințele răscoalei asupra vieții politice din țara noastră, asupra felului în care reprezentanții partidelor politice au înțeles să abordeze problema agrară.

⁸ C. Xenii, *op. cit.*, p. 203.

Partidul Conservator unificat, în frunte cu P.P.Carp, s-a situat pe poziția menținerii integrității marii proprietăți moșierești. Șeful Partidului Conservator a respins propunerea guvernului liberal de a desemna trei membri conservatori ai parlamentului pentru a participa la discutarea proiectelor de lege în curs de elaborare, mulțumindu-se să anunțe elaborarea unui „complex” de legi privind problema agrară.

Legiurile conservatoare, publicate în preajma deschiderii parlamentului, cuprindeau, printre altele, Legea tocmelilor agricole, Legea privind crearea de fînețe artificiale, precum și un număr de alte trei legi care nu aveau o legătură directă cu problema agrară (Legea administrativă, a băuturilor spirtoase și a notariatului rural).

Suita de legi citate era însoțită de o expunere de motive colectivă, care conținea în esență punctul de vedere conservator asupra cauzelor ce contribuiau la înrăutățirea stării țărănimii : „Săteanul este într-o stare de inferioritate față cu proprietatea cea mare, față cu administrația și față cu sine însuși. A stabili o dreaptă cumpănă între ceea ce dă și ceea ce primește săteanul, a-l pune la adăpostul tuturor nedreptăților la care este expus din partea unei administrații arbitrare și adeseori necorecte, a ridica nivelul lui moral și cultural, iată ceea ce ne propunem, iată ce căutăm să realizăm prin seria de măsuri cuprinse în alăturatele proiecte de legi”⁹. Nici un cuvînt despre nedreapta repartitie a pămîntului, nici o propunere concretă în vederea îmbunătățirii stării de mizerie a țărănimii. Punctul de vedere adoptat în expunerea de motive citată concordă în întregime cu opinia unuia dintre fruntașii conservatori, I. Lahovari, fost ministru al agriculturii și domeniilor, care scria într-un articol publicat în oficiosul partidului, „Conservatorul” : „Înainte de toate țin a declara sus și tare că tentativa de revoluție agrară la care asistăm n-a fost provocată prin starea de mizerie și împilare la care ar fi redus țăranul român... Una din dovezile cele mai strălucite că el [țăranul] nu se zbate în mizerie neagră se găsește în mișcarea populației rurale. O clasă surmenată, prea împovărată de impozite, insuficient hrănită, nu ar putea să sporească cu o repeziciune extraordinară, cum e cazul cu clasa noastră rurală”¹⁰.

Discuțiile purtate în jurul legilor elaborate de guvernul liberal și supuse dezbaterilor corpurilor legiuitoare dovedeau că Partidul Conservator nu învățase nimic din marea frămîntare a țărănimii, că exponenții marii proprietăți nu erau dispuși să accepte știrbirea acesteia.

Pentru a contracara efectele pe care legea casei rurale le-ar fi avut în cazul cînd ar fi fost pusă în aplicare, P.P. Carp a prezentat la 30 noiembrie, în Cameră, proiectul pentru înființarea Băncii agricole care de fapt aparținea lui Take Ionescu¹¹. Banca agricolă, cu un capital de 10 000 000 de lei — din care 4 000 000 aveau să fie suportate de stat, iar restul prin subscripție publică —, era menită să efectueze următoarele operații : cumpărarea de moșii prin bună învoială sau prin licitație, cu plata integrală sau prin credit, pe care urma să le vîndă țărănilor în loturi de 5-25 ha și acordarea de împrumuturi către sătenii care urmau să cumpere asemenea moșii.

⁹ C. Gane, *op. cit.*, p. 457—458.

¹⁰ „Conservatorul” din 17/30 aprilie 1907.

¹¹ C. Gane, *op. cit.*, p. 362—363.

Aceste prevederi aveau menirea, pe de o parte, să sprijine dezvoltarea în continuare a categoriei de țărani înstăriți, creată îndeosebi prin legea vânzării bunurilor statului din 1889, și, pe de altă parte, să vină în ajutorul acelor moșieri care, din cauza împovărării cu datorii a proprietăților lor, erau puși în situația de a-și instrăina pământurile.

Nu vom insista asupra poziției adoptate de conservatori față de legiurile propuse spre dezbateră de guvernanții liberali. Vom consemna doar că aceste discuții au demonstrat încă o dată că Partidul Conservator rămăsese pe aceleași poziții retrograde, reacționare față de problema agrară. Închistarea conducerii conservatoare pe poziții învechite va constitui principala cauză a alunecării partidului moșierimii pe drumul care-l va duce spre un iremediabil declin. Privită și sub acest aspect, dispariția Partidului Conservator după primul război mondial era nu numai explicabilă, ci chiar necesară.

Spre deosebire de conservatorii carpiști, gruparea condusă de Take Ionescu s-a situat pe poziții mai apropiate de realitățile existente. În proiectul Băncii agricole, elaborat de Take Ionescu în numele Partidului Conservator, acesta făcea următoarele aprecieri: „Trebuie să ne hotărîm repede la un nou 1864, cînd Vodă Cuza, ajutat de ilustrul Kogălniceanu, au făcut cu legea lor pe primii țărani proprietari din România”¹². Ideea exproprierii propuse în acest proiect avea să revină în expunerile ulterioare ale lui Take Ionescu cu și mai mare claritate. „Eu, domnilor, am convingerea că singurul mijloc de a se așeza mai bine viața economică a țaranului este ca proporțiunea dintre proprietatea mică și proprietatea mare să se schimbe în folosul proprietății mici”¹³. Din păcate, asemenea idei au rămas încă multă vreme în arsenalul partidelor politice, fiind folosite în preajma sau în timpul campaniilor electorale.

Influența crescîndă a lui Take Ionescu în rîndurile conservatoare, ca și poziția adoptată de acesta cu prilejul discuțiilor purtate la 13 martie 1907 în parlament, accentuaseră hotărîrea lui P.P. Carp de a se debarasa de serviciile colaboratorului său. Pretextul a fost găsit în timpul absenței din țară a lui Take Ionescu, cînd carpiștii și cantacuziniștii au procedat la excluderea partizanilor takiști din comitetul electoral al capitalei. Înștiințat de această măsură, Take Ionescu s-a reîntors de urgență în țară la 19 ianuarie 1908 și a pus bazele unui nou partid, cunoscut sub numele de conservator-democrat. În manifestul lansat cu acest prilej, Take Ionescu expunea, astfel, ideile sale cu privire la rolul noului partid: „Am convingere, neclintită convingere, că România are nevoie de un Partid Conservator, democratic în compoziția sa, progresist în tendințele sale, dar reprezentînd cu fermitate ideile de conservățiune socială. Acest partid trebuie să fie puternic pentru a forma contraponderea față de stînga, care, în mod fatal și după mersul lucrurilor, va merge din ce în ce mai spre stînga”¹⁴.

Desprinderea Partidului Conservator-Democrat, care crease o puternică breșă în rîndurile conservatorismului român, popularitatea de care Take Ionescu începuse să se bucure, ca și numărul mare de aderenți, concretizat prin succesele electorale obținute în primii ani ai existenței nou-

¹² C. Xenii, *op. cit.*, p. 199.

¹³ C. Gane, *op. cit.*, p. 366; vezi și C. Xenii, *op. cit.*, p. 205.

¹⁴ C. Xenii, *op. cit.*, p. 213.

lui partid politic, a constituit pentru acel moment o puternică lovitură dată adversarilor lor politici. Atît în capitală, cît și în provincie, unde Take Ionescu se deplasa aproape săptămînal, Partidul Conservator-Democrat cîștiga o tot mai mare popularitate. Cu prilejul unor alegeri parțiale senatoriale la Iași, candidatul takist a obținut 166 de voturi, împotriva candidatului guvernamental și a celui conservator¹⁵ (pe lista acestuia din urmă candidase D. Greceanu, fost ministru al justiției). O situație asemănătoare se petrecuse la colegiul II Ilfov, unde Take Ionescu cîștigase adeziunea a numeroși alegători.

În ceea ce privește viața politică a țării, Partidul Conservator-Democrat anunța o reformă electorală prin crearea unui colegiu unic, din contopirea celor trei existente. Militînd pentru o asemenea modificare a legii electorale existente, partidul condus de Take Ionescu considera că încă nu sosise momentul pentru introducerea votului universal, care „... ar însemna încredințarea vieții politice a României încă de acum colegiului al treilea”, caracterizat drept „ignorant și nepregătit politicește”¹⁶. Ideile lui Take Ionescu urmau să fie concretizate, conform opiniilor sale, în mod treptat, în așa fel încît „... elementele necultivate politicește să nu înăbușe pe celelalte”¹⁷.

Reprezentant tipic al burgheziei românești dinaintea primului război mondial, Take Ionescu, prin calitățile sale personale, ar fi putut să impună politicii românești o linie de orientare nouă. Dar în pofida succeselor electorale de moment, Take Ionescu nu a avut un program clar, care să grupeze în jurul său reprezentanți de seamă ai burgheziei românești, care aparțineau în continuare Partidului Liberal. El a trebuit să se rezume la concursul acelor elemente nemulțumite care părăsiseră din motive personale partidul liberal¹⁸ și al unor reprezentanți ai conservatorilor care-l sprijineau mai mult din considerente de oportunitate. Lipsa unor colaboratori politici de mare influență a alimentat inconsecvența și lipsa decuraj amintite mai sus, care au constituit piedici importante pe drumul acestei noi orientări. Aceasta a dus la nesiguranța care a însoțit aproape toate actele politice, chiar și acelea de mare răsunset pe care Take Ionescu le-a inițiat în primii ani de existență ai Partidului Conservator-Democrat. Astfel, chiar în cadrul discursului din decembrie 1908 pe care l-am citat mai sus, Take Ionescu a ținut să reamintească apartenența conservatoare a ideilor sale, pentru a nu îndepărta pe colaboratorii săi: „Ideile conservatoare, ca să trăiască... , trebuiesc pregătite în limba pe care masele o pot înțelege numai cu condițiunea ca propaganda să se facă fără periclitarea bazelor sociale, fără de care nu se poate pricepe un partid conservator”¹⁹.

Existența unui al treilea partid de guvernămînt, alături de cele cu tradiție cunoscută în viața politică a țării, ca și prezența tot mai activă în arena politică a socialiștilor, ar fi impus cu siguranță adoptarea unor legi cu conținut mai democratic, care ar fi dat un alt curs dezvoltării țării. Enunțarea unor puncte de vedere noi a avut însă menirea să grăbească înscrierea în programul politic al celui mai puternic partid al burgheziei

¹⁵ C. Gane, *op. cit.*, p. 374.

¹⁶ C. Xeni, *op. cit.*, p. 237.

¹⁷ *Ibidem*.

¹⁸ Vezi în acest sens N. Iorga, *Supt trei regi*, ed. a 2-a, București, 1932, p. 42.

¹⁹ Discursul d-lui Take Ionescu rostit în Adunarea Deputaților în zilele de 9 și 10 decembrie 1908, complinilor al programului Partidului Conservator-Democrat, București, 1908, p. 49.

din România, partidul liberal, a reformelor pe care evenimentele din preajma și din timpul primului război mondial le vor pune în aplicare.

Adversarilor de neîmpăcat ai lui Take Ionescu — în primul rînd conservatorii — aveau să li se adauge și șeful statului, regele Carol I. Adept al existenței doar a două partide de guvernămînt, sensibil egale ca influență politică, regele Carol I s-a opus, ori de cîte ori a avut prilejul, să i se încredințeze lui Take Ionescu formarea unui guvern. Într-o conversație avută cu D. Greceanu, fost ministru conservator, Carol I i-a spus categoric: „Dv., conservatorii, ați făcut o mare greșeală depărtîndu-vă de Take Ionescu. Liber, el poate fi un om periculos. Trebuia să-l înăbușiți cu sărutări”²⁰. Atitudinea lui Carol I era determinată însă și de o altă cauză: încă din primii ani ai carierei sale politice, Take Ionescu acționase ca un partizan al luptei pentru eliberarea națională a românilor transilvăneni. Sprijinirea memorandiștilor, subvențiile acordate școlilor și bisericilor române din Transilvania, în perioada cînd era ministru al instrucțiunii, prilejuiseră manifestarea unor asemenea convingeri. Între timp, apăruseră și alte elemente care-l făcuseră pe Carol I să n-aibă încredere în fruntașul conservator democrat; în urma unor călătorii făcute în Anglia și Franța în anii 1909-1911, Take Ionescu căpătase convingerea necesității orientării politicii externe a României spre aceste țări, care constituiau o garanție mai mare pentru desăvîrșirea unității naționale. Perspectiva unei asemenea orientări a României spre puterile Antantei îl făcuseră pe Carol I să urmărească mai atent evoluția politică a lui Take Ionescu²¹.

Dacă succesele obținute de Take Ionescu nu afectau prea mult Partidul Conservator, al cărui conducător, P.P.Carp, desconsidera corpul electoral, în schimb Partidul Liberal, aflat la putere, vedea în aceasta o slăbire a vitalității sale, pe care o puneă pe seama elementelor „bătrîne” din conducerea sa. De aceea, încet-încet, se trece la o înprospătare a cadrelor, mai întîi prin numirea lui Al. Djuvara la Ministerul Industriei și Comerțului și a lui N.N. Săveanu ca secretar-general la același minister. În rîndurile tineretului liberal se făcuse remarcat I.G.Duca, pe care de asemenea Ionel Brătianu îl pregătea pentru a fi lansat în viața politică.

Elementele liberale grupate în jurul lui Ionel I.C.Brătianu urmăreau însă înlocuirea lui D.A. Sturdza din fruntea guvernului, după ce în primele săptămîni ale anului 1909 locul său de la conducerea partidului fusese luat de cel mai mare din fiii lui I.C.Brătianu. La 5 martie 1909, în urma demisiei lui D.A.Sturdza, aflat într-un sanatoriu din Franța, regele însărcinează cu conducerea guvernului pe Ionel I.C. Brătianu, care fusese pregătit pentru șefie încă din ultimii ani ai secolului trecut, cînd își făcuse debutul în viața politică.

Noua conducere a Partidului Liberal își dădea seama că pentru a putea face față cu succes Partidului Conservator-Democrat, care cîștiga tot mai mulți aderenți, și mai ales pentru a împiedica răspîndirea ideilor socialiste era necesară adoptarea unor măsuri mai radicale care să vină într-un fel în întîmpinarea cerințelor tot mai frecvente ale maselor. Asemenea măsuri erau cu atît mai necesare, cu cît partidul simțea nevoia unui sprijin mai larg în rîndurile burgheziei mici și mijlocii și mai ales în rîndurile

²⁰ C. Xenii, *op. cit.*, p. 242. Vezi și R. Scisanu, *Take Ionescu, viața și opera sa*, București, 1930, p. 1^{ca}.

²¹ R. Scisanu, *op. cit.*, p. 139.

țărănimii. Cum aceasta din urmă avea prea proaspătă amintirea cruntei represiuni din 1907, singurul mijloc pentru apropierea maselor rămânea o reformă agrară. Ideea unei asemenea reforme, ca și a celei electorale, începea astfel să stăpânească din ce în ce mai mult noua conducere a Partidului Liberal. Pentru punerea în aplicare a acestor măsuri era nevoie însă de o perioadă de refacere a partidului, ieșit destul de slăbit după o guvernare de aproape trei ani, în care timp fusese nevoit să facă față nu numai atacurilor din afară, ci mai ales disensiunilor din interior, alimentate mai ales de alegătorii colegiului I, nemulțumiți de legiurile cu conținut agrar elaborate după 1907.

Spre sfârșitul anului 1910, Ionel Brătianu comunica majorităților parlamentare hotărârea de retragere de la guvern și proclama necesitatea unei intense pregătiri în vederea reorganizării partidului. Cu prilejul înmînării demisiei, șeful Partidului Liberal a recomandat drept succesor al său Partidul Conservator, apreciat, prin programa de guvernămînt publicat, drept un adversar mai puțin periculos decît celălalt mare partid politic condus de Take Ionescu.

Vestea investirii lui P.P.Carp cu formarea guvernului a provocat derută în rîndurile conservatorilor democrați. Tratatulele începute spre mijlocul lunii octombrie între conservatori și conservatori-democrați arătaseră că nu putea fi vorba de o apropiere între cele două partide, cu atît mai mult cu cît la ordinea de zi a discuțiilor stăteau principii împotriva căroră P. P. Carp luptase toată viața: revizuirea Constituției și reforma electorală. Aceste tratative avuseseră loc la insistența regelui, adversar al existenței în țară a trei mari partide; pe de altă parte, regele urmărea împingerea lui Take Ionescu în tabăra sprijinitorilor politici de orientare a României spre Puterile Centrale. Dar intransigența lui P.P.Carp, ca și resentimentele acestuia față de Take Ionescu, au împiedicat apropierea celor doi lideri. Într-una din lucrările monografice consacrate lui Take Ionescu se spune că regele ar fi sugerat, totuși, un guvern de colaborare între cele două partide conservatoare, însă s-a izbit de intransigența lui P.P. Carp²².

Conducerea Partidului Liberal recomandase pe conservatori drept succesori la guvern din rațiuni de ordin politic. În cunoscuta sa lucrare *Crize de stat, 1901—1907—1913*, Vintilă Brătianu arată clar că, în timpul discutării reformelor cu conținut agrar elaborate după 1907, Partidul Conservator-Democrat nu arătase ostilitate față de noile legiuri, ba chiar le sprijinise. Dimpotrivă, spunea Vintilă Brătianu, nu ar fi fost exclus ca într-un eventual guvern de colaborare cu conservatorii, partizanii lui Take Ionescu să fi acordat unele concesiuni ramurii vechi conservatoare în această problemă²³.

Pentru a preîntîmpina reeditarea unui nou 1907, Partidul Liberal a înscris în manifestul-program din 1911 ideea reformei agrare și a celei electorale²⁴. În vederea evitării opoziției ferme a marilor moșieri, manifestul făcea însă următoarele precizări: „Astfel, preocupați de dezvoltarea firească

²² Se spune că P. P. Carp, la insistența regelui, i-ar fi cerut chiar o întrevvedere lui Take Ionescu. „Cu monoculul la ochi, cu sufletul rece ca o lamă de cuțit, el intră, se așază pe scaun și scandează apăsător următoarele cuvinte: «Am venit Take, trimis de rege. El vrea să mă înțeleg cu tine pentru guvernare. Tu știi însă că noi doi nu sintem făcuți să ne înțelegem. Să vorbim dar de altceva mai interesant!» (C. X. ni, *op. cit.*, p. 243).

²³ V. Brătianu, *Crize de stat, 1901—1907—1913*, București, 1913.

²⁴ Partidul Național-Liberal. *Manifestul program al partidului*, București, 1911.

și liniștită a statului, am căutat și vom căuta întotdeauna, prin soluțiunile noastre, să dezrădăcinăm ideea greșită și primejdioasă pe care unele legislații agrare și unele făgăduieli interesate au sădit în sufletul țărânimii, că statul poate și trebuie să fie distribuitorul direct și etern al pământului”²⁵.

Includerea în programul Partidului Liberal a reformei agrare era impusă de evoluția societății românești de la începutul secolului și mai ales de puternicile răscoale care ridicaseră la luptă în primăvara anului 1907 întreaga țărâtime română. „... Pentru înlăturarea repetirii răului de care am suferit pînă la 1907, trebuie o acțiune hotărîtă pentru aplicarea reformelor, completarea operei sociale și economice începute, operă atît de necesară consolidării statului nostru — scria Vintilă Brătianu în lucrarea citată — . Nu trebuie să așteptăm ca o primejdie din afară, unită cu o frămîntare interioară, să prindă statul nostru într-o situație mai grea ca aceea din 1907”²⁶.

Principala învățătură pe care Partidul Liberal a tras-o după răscoala din 1907 a fost legată de necesitatea preîntîmpinării unei noi furtuni, împotriva căreia nu ar fi mai avut nici o eficacitate nici măcar tunurile sau puștile folosite în primăvara sîngeroasă a anului 1907. Cu atît mai mare era teama claselor dominante, cu cît acestea își dădeau tot mai mult seama că, pe măsura reintrării în arena politică a clasei muncitoare, lupta țărânimii devenea tot mai greu de frînat. „Uitarea învățămintelor ce ar fi trebuit să tragem din revolta de la sate din 1907 se agravează prin faptul că în viitor trebuie să ținem seama și de masele muncitoare de la orașe, mai lesne de aprins și de dezvoltat. . .”²⁷.

În afara preocupării pentru eliminarea cauzelor determinante ale răscoalelor țărănești, Partidul Liberal, exponent al burgheziei, urmărea în egală măsură servirea unor interese ale clasei pe care o reprezenta. „... Pe lângă faptul că țărâtimea își va avea asigurat pe viitor peticul său de pămînt, va izvorî un belșug pentru toți comercianții și industriașii noștri de pretutindeni”, scria același Vintilă Brătianu, într-o broșură menită să explice cauzele care determinaseră elaborarea proiectului de reformă agrară din 1914. „Aceste două clase (sic!) — arată mai departe V. Brătianu —, adică comercianții și industriașii, sînt cele dintîi care au cel mai mare interes să se realizeze reformele propuse de liberali”²⁸.

Perioada care a urmat mării răscoale țărănești din 1907 a cunoscut, așadar, o suită de schimbări în configurația vieții politice a țării.

Desprinderea grupării takiste, care reprezenta aripa burgheză a Partidului Conservator, a constituit una din principalele lovituri primite de formațiunea politică a moșierimii; prin alegerea lui P.P. Carp ca șef al conservatorilor se înlătura orice posibilitate de adaptare a acestui partid la necesitățile dezvoltării țării în această perioadă; situîndu-se împotriva oricăror încercări de înnoiri în sinul Partidului Conservator, P.P. Carp va grăbi și mai mult dezmembrarea acestuia, care, în anii imediat următori primului război mondial, se va autodesființa.

²⁵ Ibidem, p. 6—7.

²⁶ V. Brătianu, *Crize de stat, 1901—1907—1913*.

²⁷ Idem, *op. cit.*, p. 21.

²⁸ Idem, *Fofoasele exproprierii*, Bucharest, 1914, p. 5.

Spre deosebire de conservatori, noua conducere a Partidului Liberal, în frunte cu I.I.C.Brătianu, a înțeles sensul cerințelor arzătoare ale epocii și a inclus în programul său una din principalele doleanțe ale țărănimii : reforma agrară și cea electorală. Prin înscrierea acestor obiective majore ale societății românești, Partidul Liberal a reușit să-și apropie masele țărănești, pentru a le folosi în războiul a cărui iminență era de neînlăturat.

Schimbările intervenite în această perioadă în structura politică a țării au fost atât de profunde încât se poate spune că încă de pe acum s-au conturat direcțiile de orientare ale vieții politice din România postbelică.

FRĂMÎNTĂRI ÎN TRANSILVANIA ÎN PEAJMA RĂZBOIULUI ȚĂRĂNESC DIN 1514. RĂZVRĂTIREA LUI IOAN SECUIUL

DE

G. GÜNDISCH și P. BINDER

Spiritul revoluționar al luptătorilor de la Bobilna a dus în anul 1437 la dezvoltarea unui program social-politic care, în avântul său combativ, întrecea cerințele obișnuite ale țăranilor față de feudali, atacând chiar temeliile orînduirii feudale existente¹. Urmărindu-se evenimentele din deceniile imediat următoare s-ar putea crea impresia că acest spirit revoluționar ar fi pierit complet, datorită măsurilor represive luate de stăpînii feudali împotriva țăranilor implicați în răscoală. Din izvoarele cunoscute pînă astăzi în Transilvania au avut loc, în perioada de după 1438, răscoale mici, pe plan local², ca, în ajunul războiului țărănesc din 1514, spiritul de luptă al poporului asupra să atingă din nou un punct culminant. În ultimul deceniu al secolului al XV-lea și la începutul secolului următor răscoalele populare ale țăranilor iobagi, ale lucrătorilor de la mine și ocne s-au ținut lanț³. Iar după ce Gheorghe Doja a înălțat stindardul revoluționar și a chemat țăranimea la luptă împotriva vîrfurilor feudale exploatare s-a dovedit clar că în Transilvania acest spirit a trăit întotdeauna, așteptînd doar chemarea deșteptătoare.

Răscoala lui Doja, considerată de Friedrich Engels ca un precursor al marelui război țărănesc german din 1525, poate fi privită totodată și ca o paralelă sud-est europeană a acestui mare eveniment istoric. Războiul țărănesc german a fost precedat, între altele, de „mișcarea opincarilor” din teritoriile Rinului superior și de conspirația „bietului Konrad” din Württemberg, care i-au pregătit terenul⁴. La fel și în Ungaria și Transilvania în ajunul răscoalei antif feudale de sub conducerea lui Gheorghe Doja

¹ Șt. Pascu, *Bobilna*, București, 1957, p. 208; L. Demény, *Az 1437—38-as bábolnai népt felkelés* (Răscoala populară de la Bobilna 1437—38), București, 1960, p. 256—258.

² Șt. Pascu, *Răscoale țărănești în Transilvania*, Cluj, 1947, p. 11.

³ *Istoria României*, vol. II, București, Edit. Academiei, 1962, p. 559—560.

⁴ F. Engels, *Războiul țărănesc german*, în K. Marx și F. Engels, *Opere*, vol. 7, București, Edit. politică, 1960, p. 390—401.

au avut loc mișcări sociale mai pronunțate. Ca un fenomen asemănător celui din Germania pot fi considerate și mișcările sociale din 1513 de pe teritoriul privilegiat al sașilor din sudul Transilvaniei, legate de numele lui Ioan Secuiul (Zekel, Székely).

Meritul de a fi introdus în istoriografie numele lui Ioan Secuiul îl putem atribui istoricului Márki Sándor, primul biograf de seamă al lui Gheorghe Doja⁵. În 1913, când studiul lui a apărut într-o prelucrare cu totul nouă — prima încercare datase din 1883 —, activitatea lui Ioan Secuiul ca mobilizator al maselor largi populare de pe teritoriul Universității săsești din sudul Transilvaniei împotriva patricienilor exploatare era deja cunoscută dintr-o seamă de documente publicate referitoare la anii 1513 și 1514⁶. Figura lui Ioan Secuiul s-a conturat și mai clar după ce istoricul Michael Auner, într-o recenzie făcută cărții lui Márki, a stabilit identitatea lui Ioan Secuiul cu răzvrătitul din cronicile sighişorene locale, amintit în legătură cu evenimentele care au culminat în vara anului 1514 prinuciderea lui Anton Polner, judele regal al Sighişoarei⁷. În aceste cronici din secolul al XVII-lea⁸, care rețin însă tradiții locale mai vechi, numele răzvrătitului este redat în mod greșit ca István (Ștefan) Zekel⁹. Este, desigur, vorba de una și aceeași persoană. În rîndurile de mai jos ne vom ocupa în mod mai amănunțit și cu împrejurările în care a avut loc acest eveniment.

Istoriografia veche, care a neglijat în general relațiile sociale în prezentarea trecutului, s-a mulțumit cu constatările lui Márki și Auner. Abia cercetările mai noi ale lui Sabin Belu¹⁰ și îndeosebi ale lui Ștefan Pascu¹¹ au reluat firul și au continuat analiza împrejurărilor referitoare la marea răscoală țărănească din 1514 și la antecedentele ei din Transilvania.

În lucrarea citată, Márki a exprimat părerea, mai precis presupunerea, că Ioan Secuiul ar putea fi fratele lui Gheorghe Doja¹², dovedind totodată că acesta din urmă a aparținut ca *primipilus* nobilimii mici secuiești, fiind originar din satul Dalnic din Trei Scaune. Este știut, și Márki accentuează chiar, că în izvoarele contemporane, în documentele și cronicile contemporane, conducătorul răscoalei țărănești din 1514 apare exclusiv sub denumirea de „Secuiul” (Siculus, Zekel, Zeckl, Zeglius, Székely etc.). Această denumire nu trebuie înțeleasă decît în mod apelativ și indică proveniența lui din mediul secuiesc. În Transilvania, ca de altfel și în

⁵ S. Márki, *Dózsa György*, Budapesta, 1913, p. 34.

⁶ K. Szabó, *Székely Oklevéltár* (Documente privitoare la istoria secuilor), vol. III, Cluj, 1890, p. 180 și 185; vol. V, 1896, p. 43—47.

⁷ *Korrespondenzblatt des Vereines für Siebenbürgische Landskunde*, Sibiu, vol. 37, 1914, p. 138—143.

⁸ I. Crăciun și A. Ilieș, *Repertoriul manuscriselor de cronici interne. Sec. XV—XVIII, privind istoria României*, București, 1963, p. 295.

⁹ I. Kemény, Ioannis Goebel et Georgii Wachsmann, *Chronica civitatis Schaesburgensis 1514—1663*, în *Deutsche Fundgruben zur Geschichte Siebenbürgens*, vol. II, Cluj, 1840, p. 92; R. Schuller, *Das Patriziergeschlecht der Polner in Schüssburg*, în *Archiv des Vereines für Siebenbürgische Landskunde*, Sibiu, vol. 27, 1896, p. 386.

¹⁰ S. Belu, *Despre participarea orașenilor din Transilvania la răscoala populară din 1514*, în *Studii și referate privind istoria României*, partea I, București, 1954, p. 690—704.

¹¹ Șt. Pascu, *Contribuții noi privitoare la răscoala țărănilor din 1514 în Transilvania*, în „Studii”, VIII, 1955, nr. 5—6, p. 91—112.

¹² S. Márki, *op. cit.*, p. 34.

celelalte țări românești, numele de familie (numele dublu) se statornicește abia în cursul secolului al XVI-lea, iar la unele categorii de populație chiar mai târziu¹³. Astfel, este explicabil de ce numele propriu al conducătorului răscoalei populare din 1514 apare pentru prima dată numai către sfârșitul secolului al XVI-lea, și anume în analele săsești păstrate în *Breve chronicon Daciae*, pe pereții Bisericii Negre din Brașov, sub forma de „Doscha”¹⁴. Cronicarul brașovean anonim a redat numele probabil în forma transmisă de localnicii din părțile seeuiești învecinate.

De asemenea cu o denumire apelativă avem de-a face și în cazul lui Ioan „Zekel” (Secuiul). Identificarea acestuia cu unul din frații lui Gheorghe Doja, care poartă numele Ioan, cum presupune Márki, necesită dovezi noi.

Unele documente rămase pînă astăzi necunoscute, precum și altele, care n-au fost valorificate integral în această direcție, ne oferă posibilitatea de a da cîteva precizări referitoare la mediul din care provine Ioan Secuiul și de a contribui la lămurirea unor împrejurări în care și-a desfășurat activitatea pe teritoriul privilegiat al „Universității săsești” în a doua jumătate a anului 1513 și în 1514. Primele știri documentare despre Ioan Secuiul datează din 16 iulie 1513¹⁵. Ele ne sînt transmise într-o scrisoare a voievodului ardelean Ioan Zápolya, adresată Consiliului comunal a Sibiului și celor șapte juzi ai sașilor. Scrisoarea a fost redactată în Cenadul bănățean, Zápolya aflîndu-se în drum spre Transilvania, și se prezintă ca un răspuns la o reclamație în scris a conducătorilor sași împotriva activității duse de Ioan Secuiul în mijlocul lor, reclamație care s-a păstrat numai în această formă indirectă. În reclamație, conducerea patriciană a Sibiului și a celor șapte juzi se plînge că Ioan Secuiul, în calitatea sa de jude regal al scaunului Rupea, ar ațîța populația (*comunitas*) scaunului împotriva autorităților (*seniores*), pentru care fapt se cere înlăturarea acestuia din postul său¹⁶. În răspunsul său, Zápolya asigură Consiliul comunal din Sibiu și pe cei șapte juzi că, dacă lucrurile s-au întîmplat într-adevăr așa cum au fost relatate, atunci faptele lui Ioan Secuiul vor avea pentru acesta urmări grave, dar oficialitățile scaunale să aștepte pînă la întoarcerea voievodului în Transilvania, care va avea loc în curînd. Atunci se va efectua o anchetă serioasă asupra acestei probleme. Deocamdată Ioan Secuiul ar fi primit de la Zápolya dispoziții severe să nu mai întreprindă nimic împotriva obștii lor¹⁷, căci altfel nu va scăpa de pedeapsa meritată și își va pierde capul.

În încheierea scrisorii, Zápolya adresează Consiliului orășenesc din Sibiu muștrări grave pentru faptul că acesta, în legătură cu Ioan

¹³ N. A. Constantinescu, *Dicționar onomastic românesc*, București, 1963, p. XXIII—XXIV.

¹⁴ „Cruciatorum factio in Hungaria subito ex orta, Georgio Doscha Ciculo duce, per Johannem Zapoliensem, waywodam Transilvaniae, penitus exstincta est”, în *Quellen zur Geschichte der Stadt Kronstadt*, IV, Brașov, 1903, p. 5; I. Crăciun-A Ilieș, *op. cit.*, p. 218—220.

¹⁵ Arh. st. Sibiu, *Collectio posterior*, nr. 161, vezi anexa I.

¹⁶ *Ibidem*: „... Scribitis nobis ex parte Johannis Zekel, ut nos a iudicatu ipsium de Kwhalom removerimus, et quod non permitteremus, ipsum Johannem ea facere, que facit, et presertim apud comunitatem contra seniores”.

¹⁷ *Ibidem*: „... Ut nil contra rem vestram publicam attemptare audeat”, vezi textul integral în anexa nr. I.

Secuiul, precum și în problema încartiruirilor de trupe efectuate pe teritoriul privilegiat, se adresase și regelui. Zápolya s-ar fi așteptat din partea Consiliului sibian să nu trateze aceste chestiuni decît cu dînsul, adică cu voievodul Transilvaniei.

Din conținutul acestui document important trebuie reținut înainte de toate faptul că Ioan Secuiul apare aici în mod expres ca jude regal al scaunului săsesc Rupea. Referitor la felul cum a ajuns la această demnitate, se poate afirma cu o oarecare probabilitate că a dobîndit funcția prin numire oficială, căci din document nu rezultă că ar fi vorba de o uzurpare. Această constatare permite unele presupuneri mai apropiate de realitate privind mediul din care provine Ioan Secuiul.

În septembrie 1469, regele Matei Corvin a acordat celor șapte juzi și celor două scaune ale teritoriului privilegiat al sașilor dreptul de liberă alegere a juzilor regali¹⁸. Într-o a doua diplomă, și anume din 28 octombrie 1469, s-a precizat acest drept, stabilindu-se că un candidat la această funcție trebuie să îndeplinească două condiții : să provină din locul unde va fi ales și să vorbească graiul localnicilor¹⁹. Aceste condiții n-au rămas însă pe de-a-ntregul în vigoare. Încă în 1477, Matei Corvin revendica dreptul de confirmare pentru fiecare jude regal ales pe viață. Mai târziu și-a asumat din nou dreptul să instituie el singur juzii în scaunele mai mici, care au ca reședințe tirguri. Regele a practicat acest „drept” în repetate rînduri pentru scaunele Noerich și Cincul. În scaunul Rupea însă, care face parte din aceeași categorie de scaune rurale, succesorul lui Matei Corvin, Vladislav al II-lea Iagello, s-a izbit de o rezistență dură din partea obștii scaunale. În 1494, reprezentanții scaunului Rupea s-au opus cu dirzenie tuturor încercărilor de a fi instalat în funcția de jude regal nobilul Matei de Dindeleag, numit de rege. Nici intervenția voievodului transilvănean Ladislav de Losoncz, prin care acesta somase scaunul să primească în mijlocul lui pe judele regal nou numit și să-i presteze serviciile prescrise n-a fost de nici un folos²⁰. Pînă la urmă regele Vladislav al II-lea s-a văzut silit să renunțe, declarînd că funcția de jude regal ar avea un caracter care nu-i permite să dispună de ea²¹.

Atribuția principală a juzilor regali era cea militară. Încă în 1500, voievodul Transilvaniei Petru de Szentgyörgy și de Bozin a obligat cele șapte și două scaune săsești să atribuie funcția de jude regal numai unor oameni care știu să mînuiască și armele²². Însă obligația de a avea cunoștințe militare pentru această funcție este desigur cu mult mai veche. Din această cauză, juzii regali au fost aleși de obicei din rîndurile nobilimii, în primul rînd dintre greavii sași și, în lipsa lor, dintre nobilii maghiari. Este, de altfel, un lucru cunoscut că în cursul secolelor al XV-lea și al XVI-lea greavii sași s-au contopit în mare parte cu nobilimea transilvăneană. Numai în orașe juzii au fost aleși și din rîndurile patriciatului conducător,

¹⁸ G. Müller, *Stühle und Distrikte als Unterteilungen der Siebenbürgisch-deutschen Nationsuniversität 1141–1876*, Sibiu, 1944, p. 199–201.

¹⁹ „... Ut ipsi in electione iudicum regalium... iudicesque huius modi dum necesse fieret... de eorum medio et de ipsorum idiomate eligere possint”. Arh. st. Sibju, U. IV, nr. 1 488, citat după G. Müller, *op. cit.*, p. 369, n. 2 726.

²⁰ Arh. st. Sibiu, U. II, nr. 551 și 552.

²¹ Ibidem, U. II, nr. 560 și 561 ; III, nr. 99.

²² G. Müller, *op. cit.*, p. 201.

în primul rînd dintre negustori, apoi și din rîndurile meseriașilor înstăriți. În 1499, 1506 și 1509, reprezentanța scaunului Rupea, în lipsă de greavi corespunzători pentru această demnitate, precum și pentru a evita instalarea unui nobil maghiar în fruntea scaunului, a ales pe judele regal dintre patricienii sibiieni. Deocamdată nu sînt cunoscute împrejurările în care Ioan Secuiul a ajuns să obțină demnitatea de jude regal al scaunului Rupea. Faptul însuși permite însă concluzia că el a făcut parte din mica nobilime din părțile secuiești învecinate cu scaunul Rupea. Dintr-un alt document, datat din 30 august 1513 și rămas de asemenea necunoscut pînă acum, rezultă că Ioan Secuiul, înainte de a ajunge jude regal în tîrgul Rupea, se afla în slujba voievodului Ioan Zápolya. În documentul semnalat, Zápolya îl numește pe Ioan Secuiul în repetate rînduri servitorul lui (*servitorem nostrum*), ceea ce demonstrează că acesta a aparținut ca *familiaris* de Curtea voievodului²³. El a fost un om de încredere al lui Zápolya, care l-a recomandat probabil comunității scaunale din Rupea, precum și regelui pentru funcția dobîndită apoi.

De o însemnătate deosebită este și informația documentului sus-citat din 16 iulie 1513, care arată că Ioan Secuiul, în calitatea sa de jude regal, a făcut cauză comună cu populația împotriva dregătorilor scaunali²⁴. Scribul documentului se exprimă răs-picat că Ioan Secuiul ar fi uneltit „*apud comunitatem contra seniores*”. În acest sens, noțiunea de *comunitas* nu poate să cuprindă altceva, decît totalitatea oamenilor din scaun înzestrați cu drepturi civile, adică obștea scaunului. Este adevărat că noțiunea *comunitas* are mai multe înțelesuri în documentele ardelenene din jurul anului 1500. Astfel, în orașe, unde evoluția social-politică a avut ca urmare crearea instituției centumviratului, menită să contrabalanseze influența atotputernică a patriciatului care stăpînea consiliul orașenesc, adică magistratul, noțiunea de *comunitas* se folosea și pentru totalitatea membrilor centumviratului²⁵. Dar în împrejurarea de mai sus nu poate fi vorba de centumviri, căci această instituție nu exista decît la orașe²⁶. Cu expresia *seniores* sînt denumiți cei care formau forul de conducere al scaunului. La Rupea, acest for se recruta, pînă în 1547, exclusiv dintre jurații tîrgului, comunele aparținînd scaunului nefiind reprezentate pînă atunci în acest corp legislativ²⁷.

Din analiza acestui important document rezultă că Ioan Secuiul s-a erijat, în calitatea sa de jude regal al scaunului Rupea, ca purtător de cuvînt al năzuințelor maselor largi ale populației, încercînd cu succes să strîngă poporul de rînd din tîrgul Rupea și din satele acestui scaun într-un front comun, îndreptat împotriva păturii dominante din Rupea, care monopoliza conducerea scaunului și abuza de puterile ei.

Se pune însă întrebarea : care au fost motivele de care s-a putut folosi Ioan Secuiul în străduințele lui de a agita populația de rînd împotriva păturii conducătoare din scaun ? Un răspuns la această întrebare poate fi

²³ Arh. st. Sibiu, *Collectio posterior*, nr. 1918, vezi anexa nr. II.

²⁴ Ibidem, vezi anexa nr. I.

²⁵ Despre structura administrativă a orașelor transilvănene vezi *Istoria României*, vol. II, p. 566 ; S. Goldenberg, *Contribuție la istoria Bistriței și a Văii Rodnei la începutul secolului al XVI-lea*, în „*Studia Universitatis Babeș-Bolyai*”, series IV, 1960, fasc. 1, Historia, Cluj, p. 60.

²⁶ G. Müller, *op. cit.*, p. 75.

²⁷ *Ibidem*, p. 239.

găsit în urma studierii situației economice de pe pământul privilegiat al sașilor la sfârșitul secolului al XV-lea și la începutul secolului următor.

În secolul al XV-lea, și îndeosebi sub domnia lungă și relativ statornică a regelui Matei Corvin, cu tendințele lui spre centralizarea statului și încurajarea activității comerciale a orașelor, economia Transilvaniei a luat un avânt puternic²⁸. Datorită comerțului exterior și îndeosebi comerțului de tranzit, în centrele orașenești se ridică cite un mănunchi de familii mari negustorești, care formează patriciatul orașului. Prin capitalul comercial acaparat, ei se infiltrează în breslele mai de seamă, imprimându-le de asemenea un caracter mai pronunțat comercial. Puterea politică trecea acum din mina greavilor — conducătorii locali din secolele XIII — XIV — la acești reprezentanți ai capitalului comercial, care o foloseau adeseori în interesul lor. În urma acestei schimbări, masele populare au ajuns într-o dependență crescândă față de această pătură nouă a patriciatului, ceea ce duce la o înăsprire a raporturilor sociale de pe pământul crăiesc. Manifestarea luptei de clasă pe pământul privilegiat al Universității săsești devine tot mai mult o luptă socială dusă între patriciat și iobăgimea din satele aservite orașelor și o luptă între locuitorii satelor libere din scaunele săsești și magistratul orașelor. În cadrul urban, lupta se dă între „opozitia plebeiană” și patricieni. Pentru a îngrădi lupta plebeilor — a orașenilor mai săraci — împotriva patriciatului, s-a introdus în orașele din „provincia” Sibiului, la Brașov și la Bistrița, instituția amintită a centumviratului. În documentul emis cu acest prilej de regele Vladislav al II-lea Iagello se precizează scopul acestei noi instituții în dezvoltarea „pașnică” și „folositoare” a orașului²⁹.

Datorită fărâmițării feudale ce a urmat după moartea lui Matei Corvin, s-au adâncit contradicțiile de clasă. În timpul regimului nobiliar instituit de marii feudali, în lipsa unei stăpîniri centrale puternice, s-a intensificat exploatarea nemiloasă a maselor populare. Aceasta s-a resimțit și pe pământul crăiesc, unde exista o viață economică mai dezvoltată. Pe lângă impozitele obișnuite, locuitorii au fost impuși la plata a fel de fel de taxe și daruri extraordinare. În cursul domniei lui Vladislav al II-lea, situația financiară a țării s-a agravat din ce în ce mai mult. Populația se opunea uneori în mod deschis strîngerii taxelor extraordinare. Alteori se folosea de metoda rezistenței pasive. În 1497, scaune întregi refuzau să plătească taxele solicitate. Regele Vladislav al II-lea a fost nevoit să dea primarului din Sibiu puteri depline pentru a constrînge populația — chiar recurgîndu-se la arme — să plătească taxele impuse³⁰. Pentru a se sustrage de la contribuțiile bănești mereu crescînde, mulți țărani de pe pământul crăiesc și-au părăsit vetrele și s-au refugiat pe moșiile unor feudali, unde se așteptau să aibă cel puțin în această privință o situație mai avantajoasă. Această tendință a luat în jurul anului 1500 proporții atât de înspăimîntătoare, încît consiliul orașenesc din Sibiu a fost nevoit să se adreseze în această chestiune Curții regale, cerînd să se interzică cu desăvîrșire orice fugă de pe pământul crăiesc³¹.

²⁸ *Istoria României*, vol. II, p. 485 și 572.

²⁹ Arh. st. Sibiu, U, II, nr. 579. La Cluj instituția centumviratului este atestată deja din anul 1458 vezi G. Müller, *op. cit.*, p. 76.

³⁰ Arh. st. Sibiu, U, II, nr. 608.

³¹ *Ibidem*, U, II, nr. 609.

Unii negustori din orașul Sibiu au căutat să se sustragă de la plata taxelor bănești prin stabilirea lor vremelnică în Țara Românească, rămânând mai departe cetățeni ai Sibiului, dar scăpând astfel un timp oarecare de plata taxelor extraordinare. Voievodul Transilvaniei a intervenit la un moment dat pe lângă Consiliul orașenesc din Sibiu, cerind ca acei cetățeni ai orașului care se află în Țara Românească să fie rechemati, întrucât procedeul lor a fost în dauna tuturor³². Unele scaune ale „provinciei” Sibiu, adică cele șapte scaune, au rămas ani de-a rândul în urmă cu plățile lor față de tezaurariatul regal. Dintr-o însemnare a Consiliului orașenesc din Sibiu, în care se totalizează plățile provinciei, rezultă că scaunul Sighișoarei a efectuat în fiecare an numai plăți parțiale și avea datorii însemnate față de obștea provinciei³³.

În situația financiară gravă în care se afla Curtea lui Vladislav al II-lea Jagello, regele făcea deseori împrumuturi la unii bancheri italieni stabiliți la Curtea din Buda. La începutul secolului al XVI-lea, bancherul Raggione Bontempis din Florența a primit dreptul de a încasa impozitele din unele orașe de pe teritoriul Universității săsești în schimbul sumelor împrumutate³⁴. Mecanismul de încasare a dărilor se complica și prin faptul că regele a indicat bancherului italian unii mijlocitori, de obicei din rândul patricienilor sași, cărora le-a încredințat stringerea banilor de la populație³⁵.

Datorită înrăutățirii situației contribuabililor, în 1498 unii dintre membrii Consiliului orașenesc al Sighișoarei au fost atacați de mulțimea revoltată, iar casele lor au fost prădate. Motivul acestei răzvrătiri nu este cunoscut pînă acum. Cele șapte scaune nu îndrăzneau însă a lua măsuri energice împotriva poporului. Pentru a nu-i ațîța pe cei săraci (*pauperes*), Consiliul orașenesc din Sibiu izbuti să obțină asentimentul Curții regale din Buda pentru o reglementare locală a problemei³⁶.

În urma încasării unor subsidii regale, a izbucnit în 1511 la Sighișoara o nouă răzvrătire, îndreptată iarăși împotriva Consiliului orașenesc, și în special împotriva judeului regal Anton Polner, fiul lui Mihail Polner. Meșteșugarii și plebeii sighișoreni au sesizat just relațiile financiare dintre Anton Polner și Curtea regală, amenințându-l pe jude. Anton Polner, speriat, anunță cele întîmplate la Curte, care la rîndul ei, poruncește Universității săsești din Sibiu să oblige pe sighișoreni la plată și să pedepsească pe acei care s-au revoltat împotriva lui Anton Polner și a altor demnitari³⁷. Precum am văzut mai sus, regele Vladislav al II-lea a ordonat totodată Universității săsești să întreprindă o anchetă severă și să ia măsuri drastice împotriva celor implicați și mai ales împotriva fruntașilor

³² Ibidem, *Collectio posterior*, nr. 171.

³³ Ibidem, U, III, nr. 119.

³⁴ Brașovenii plătesc în anul 1512 censul numit „darea sf. Martin” bancherului florentin : „... Super littera; Rasonis mercatoris Florentini, cui praescripti pro illo censu beati Martini in flor 650”. Cf. *Quellen zur Geschichte der Stadt Kronstadt*, vol. I, p. 197.

³⁵ Tot în 1512, brașovenii plătesc censul sf. Martin bancherului Bontempis, prin mijlocirea lui Clement de Agnita : „Mer hat dy stat an sant Mertes czynss des Rason dyener durch Herr Clemem czu Agnethenn bezalt flor 50”. Cf. *Quellen zur Geschichte der Stadt Kronstadt*, vol. I, p. 195.

³⁶ Arh. st. Sibiu, *Collectio posterior*, nr. 1 194.

³⁷ „... Cives et inhabitatores civitatis nostrae Segesvariensis . . . contra fidelem nostrum Anthonium Polnar et certos alios potiores . . .”. Document emis de Vladislav al II-lea Jagello la Wroclaw, 2 februarie 1511, adresat celor șapte plus două scaune, Bistriței și Brașovului. Cf. R. Schuller, *op. cit.*, anexa IX.

răzvrătirii³⁸. În ciuda încercării de răzvrătire a sighișorenilor de la începutul anului 1511, Anton Polner continuă încasarea dărilor. Regele Vladislav al II-lea, la 4 decembrie 1511, ordonă celor două scaune (Mediaș și Seica) să achite dările pe anul 1512 în mina patricienilor Anton Polner și Paul Remser, care încasau probabil aceste sume cu scopul de a le plăti bancheului Bontempis³⁹.

Revenind în urma acestei expuneri la întâmplările din Rupea din 1513, se învederează că exploatarea poporului prin impozite și taxe excesive și continue i-a oferit lui Ioan Secuiul platforma potrivită ca să se ridice ca reprezentant al doleanțelor poporului de rînd împotriva conducerii abuzive. Obligațiile cele mai de seamă ale juraților scaunali erau încasarea și predarea impozitelor și taxelor extraordinare⁴⁰. În această privință, activitatea lor era desigur cunoscută de populația contribuabilă. Cu câțiva ani înainte, judele, vilicul și jurații scaunali fuseseră siliți de către opinia publică să protesteze la forul lor superior — Consiliul orășenesc din Sibiu, delegat cu conducerea celor șapte scaune — împotriva pretențiilor exorbitante în bani și împotriva taxelor și dărilor regale, cerînd suspendarea plăților pe un timp mai îndelungat. Totodată, ei au protestat împotriva deselor încartiruri⁴¹. În 1513, jurații nu s-au împotrivit la plata taxelor suplimentare instituite de cei șapte juzi. De aceea acțiunea lui Ioan Secuiul a găsit un teren bine pregătit, astfel încît populația nemulțumită cu conducerea scaunală i s-a alăturat în cea mai mare parte. În curînd, activitatea lui Ioan Secuiul ca reprezentant al doleanțelor poporului de rînd a prins rădăcini și în scaunele săsești învecinate. Documentul regal din 18 august 1513 specifică în mod vădit faptul că Ioan Secuiul a reușit să grupeze în mai multe scaune majoritatea poporului din jurul lui pentru țelurile urmărite de el⁴². Mișcarea era îndreptată în primul rînd împotriva potențailor scaunali. Juzii regali ai acestor scaune au fost siliți să demisioneze, iar posturile lor au fost ocupate de către oameni de încredere ai lui Ioan Secuiul. Aceste întâmplări au alarmat Consiliul orășenesc din Sibiu, care, neavînd mijloace proprii de a remedia situația, s-a adresat regelui Vladislav al II-lea; solicitînd ajutorul lui Vladislav a încercat să redobîndească încrederea răzvrătiților printr-un apel adresat populației din orașul și „provincia” Sibiu, prin care o soma să nu dea ascultare cuvintelor seducătoare ale lui Ioan Secuiul și să se lepede de el⁴³. Totodată, a pus în vedere că va trimite un comisar instituit cu drepturi depline pentru reinstalarea juzilor destituiți din funcție, precum și pentru pedepsirea celor vinovați de tulburările comise. Poporului i s-a poruncit să alunge din mijlocul lui pe Ioan Secuiul, considerat răufăcător, și să-l urmărească, dînd vechii conduceri ascultare întrutotul.

Avînd în vedere că regele abia pe la 18 august și-a manifestat părerea asupra evenimentelor arătate mai sus, credem justificată datarea lor

³⁸ Arh. st. Sibiu, U, II, nr. 145 și 146.

³⁹ R. Schuller, *op. cit.*, p. 379.

⁴⁰ G. Müller, *op. cit.*, p. 240.

⁴¹ Arh. st. Sibiu, U, III, nr. 120.

⁴² K. Szabó, *op. cit.*, vol. III, p. 181/1.

⁴³ „...Mandamus, quatenus acceptis presentibus prefato Johanni Zekel adherere velcius consilia sequi non audeatis, sed cum tamquam hominem sceleratissimum et libertatis vestre turbatorem fugere; pellere et prosequi debeatis” *Ibidem*, p. 180.

în jurul lunii iulie 1513. Ceva mai târziu, la 30 august, a luat atitudine față de cele întâmplate și voievodul Ioan Zápolya⁴⁴. Dacă am confrunta cele două documente, adică scrisoarea regelui din 18 august și cea a voievodului transilvănean din 30 august despre întâmplările în legătură cu Ioan Secuiul se poate constata un lucru foarte interesant și grăitor. În cele două scrisori se observă o diferență bătătoare la ochi în tratarea problemei lui Ioan Secuiul. Regele se arată foarte revoltat de acțiunea lui Ioan Secuiul întreprinsă pe teritoriul celor șapte scaune⁴⁵. Cu cuvinte severe dezaprobă activitatea răzvrătitoare a acestuia, temindu-se de o instigare generală a maselor largi împotriva autorităților din cuprinsul Universității săsești și a patriciatului întreg din care fac parte. Din acest considerent, regele a meditat chiar la delegarea unui comisar regal înzestrat cu depline puteri, pentru a termina o dată pentru totdeauna cu răzvrătirea populației din aceste părți din sudul Transilvaniei. Zápolya, la rîndul lui, evită orice cuvînt de osîndire la adresa lui Ioan Secuiul. Dimpotrivă, în două locuri ale scrisorii sale îl desemnează chiar în mod surprinzător pe Secuiul ca pe „servitorul lui”. Mai mult, el dă frîu liber supărării sale pentru faptul că sibienii au adus problema lui Ioan Secuiul direct în fața regelui Vladislav al II-lea. Din felul cum a reacționat Zápolya s-ar putea trage eventual și concluzia că Consiliul orașenesc din Sibiu a arătat regelui o oarecare suspiciune cu privire la atitudinea lui Zápolya în legătură cu Ioan Secuiul⁴⁶. S-a căutat probabil să se conteste și competența judiciară a lui Zápolya în cazul de față, arătîndu-se legăturile lui personale cu Ioan Secuiul. Pentru a pune capăt tuturor suspiciunilor, Zápolya, la rîndul lui, a invitat în mod categoric Consiliul orașului Sibiu să prezinte după patru săptămîni în fața instanței voievodale delegați, împreună cu toate persoanele care vor arăta plîngerile lor îndreptate împotriva lui Ioan Secuiul. Acolo Zápolya va delibera cu cîțiva oameni autoritari (*potiores*) asupra acestei materii⁴⁷. Se pare deci că această chestiune a mai fost o dată tratată.

Din păcate nu știm dacă sibienii s-au supus arbitrajului voievodal și nu știm nici la ce rezultat s-a ajuns. Cert este însă că deliberarea chestiunii n-a influențat cu nimic atitudinea lui Ioan Secuiul. El a continuat și mai departe cu multă dîrzenie și cu deplin curaj acțiunea sa de răzvrătire pe teritoriul celor șapte scaune. Dintr-o scrisoare a regelui din ziua de 2 octombrie 1513, adresată Consiliului orașenesc din Sibiu, aflăm că Ioan Secuiul a destituit în continuare juzii regali din funcțiile lor, schimbîndu-i cu oamenii lui⁴⁸. Poporul a fost organizat de Ioan Secuiul în facțiuni politice îndreptate împotriva oligarhiei patriciatului, cauzînd astfel păturii conducătoare multe neplăceri și greutăți. Datorită acestei

⁴⁴ Anexa nr. II.

⁴⁵ K. Szabó, *op. cit.*, vol. III, p. 180, doc. 535 din 18 august 1513: „Accepimus plurimum displicenter, qualiter perfidissimus ille Johannes Zckel, qui iam certam partem Saxonum nostrorum in certibus sediis saxonicalibus variis mendacibus suis seducendo contra postiores saxones insurgere fecisset”.

⁴⁶ Vezi anexa nr. II. „Nolentes igitur ipsas querelas, que in eo maxime, ubi illis nos implicassetis, nobis minus iuste fore videntur”.

⁴⁷ Ibidem, „Quem lis in eisdem a nobis et nonnullis harum parcium transilvanarum pocioribus ea sola occasione term'num ad prescriptum nos constituentibus debita revisione recepturi”.

⁴⁸ K. Szabó, *op. cit.*, vol. V, Cluj, 1896, p. 43/45.

activități, regele s-a hotărît să trimită în cele șapte scaune, în calitate de comisar regal extraordinar, pe Ioan Bornemisza, castelanul Budei.

În document regele pomeneste și de unele represalii ale lui Pavel Tomori, castelanul cetății Făgărașului, și ale vicecastelanilor săi, care au fost îndreptate într-un trecut apropiat împotriva scaunului Rupea și târgului Agnita, iar apoi împotriva unui sat din imediata apropiere a Sibiului⁴⁹. Aceste acte samavolnice trebuie considerate ca excese ale unor autorități subalterne, doritoare să-și manifeste puterea dobândită, și n-au nimic comun cu mișcarea populară pornită de Ioan Secuiul în scaunele săsești din Transilvania. De altfel, regele Vladislav al II-lea promitea că va termina cu toate aceste tulburări, solicitând în schimb în mod stringent plata subsidiului impus, care se va percepe de către trimisul său extraordinar fie și cu forța⁵⁰.

În realitate, Bornemisza n-a pornit imediat la drum, cum s-ar putea presupune din conținutul documentului. Astfel, răzvrătirea pusă la cale de Ioan Secuiul încă din lunile iunie și iulie în scaunul Rupea, de unde în curând s-a extins și asupra scaunelor învecinate, a putut să cuprindă și orașul Sibiu. Din păcate nu cunoaștem evenimentele care au avut loc la Sibiu în octombrie 1513 decât prin prisma câtorva documente regale. La 28 octombrie au sosit la Curtea din Buda primele știri alarmante despre extinderea mișcării lui Ioan Secuiul și în rîndurile populației sibiene. Din ascultare cererilor desperate ale patriciatului orășenesc, regele se hotărîse acum în mod definitiv să trimită acolo în grabă delegații săi, instituți cu puteri depline pentru a stinge focul răzvrătirii, restabilindu-se ordinea anterioară⁵¹. Pe la 30 octombrie au sosit date mai sigure, dezvăluind toată amploarea pe care o luase răzvrătirea. În această zi, precum și în ziua de 1 noiembrie, s-au luat apoi o seamă de hotărîri pentru a se înăbuși răzvrătirea și pentru a se pedepsi vinovații, precum și întreaga populație a orașului care s-a alăturat răzvrătirii⁵². Analele săsești, alcătuite sub supravegherea oficialităților, evită în mod scrupulos orice mențiune în legătură cu aceste întimplări. Abia dintr-o analiză succintă a documentelor menționate mai sus ne putem da seama de proporțiile însemnate ale răzvrătirii.

Argumentul principal folosit de Ioan Secuiul în agitația lui în rîndurile populației sibiene a fost subsidiul extraordinar de 25 000 fl. impus Universității săsești de puterea regală și dispoziția patriciatului orășenesc de a accepta această pretenție exorbitantă a Curții. Natural că de acest punct ușor s-a putut agăța agitația dibace a lui Ioan Secuiul, căreia în curând i-a dat curs aproape întreaga populație de rînd, plebeii și meseriașii din Sibiu. Patriciatul orașului a pierdut repede controlul asupra cetățenilor care au stăpînit străzile. Sub presiunea poporului, centumviratul a conștin consiliul orășenesc la hotărîrea categorică de a refuza plata

⁴⁹ V. Fraknói, *Tomori Pál élete*, în „Századok”, 15, 1881, p. 297, cu redarea unei părți din documentul din 2 octombrie 1513.

⁵⁰ K. Szabó, *op. cit.*, vol. V, p. 43–45.

⁵¹ *Ibidem*, p. 45–46: „... Elegimus et in medium vestri deputavimus homines nostros speciales cum plena potestate nostra, qui propediem ad vos proficiscuntur. et... ea omnia facient, accepta a nobis auctoritate quamcumque, ad extinguendum ignem predictarum discordiarum et sedicionum”.

⁵² *Ibidem*, p. 46–47; *Arch. des Ver. für Siebenbürgische Landeskunde* 27, 1896, p. 406–407 și *Arch. st. Sibiu*, U, IV, nr. 170 și 171.

subsidiului, ceea ce mai târziu a provocat mînia deosebit de violentă a regelui.

În oraș furia poporului s-a îndreptat îndeosebi împotriva judeului regal al Sibiului, Ioan Lulay⁵³. Acesta se număra printre cei mai de seamă patricieni ai orașului. Ca negustor și cămătar, Lulay a strîns o avere considerabilă. El a fost numit de rege comite al camerei de la Sibiu pentru preschimbarea aurului. Amenințat de poporul înarmat, Lulay a fost gonit din oraș, pe care l-a părăsit printr-una din cele patru porți, care, contrar tuturor prescripțiilor de siguranță în vigoare, a rămas apoi deschisă timp mai îndelungat.

Drept pedeapsă pentru împotrivirea față de impozitul suplimentar, Vladislav al II-lea a ridicat plafonul dării solicitate din partea Universității săsești de la 25 000 fl. la 40 000 fl.⁵⁴, iar sibienilor le-a fost impusă o pedeapsă separată de 6 000 fl., pentru că faptele comise în legătură cu Lulay le considera ca opera întregului oraș. Se stabilise totodată ca această dare să nu fie percepută după situația materială a fiecăruia, ci să fie plătită în măsură egală de fiecare gospodărie și cît mai urgent, o formulă la care, evident, regele a recurs în deplină înțelegere cu patriciatul sibian⁵⁵. În aceeași zi de 1 noiembrie, din care datează decretul menționat referitor la pedeapsa bănească impusă sibienilor din cauza răzvrătirii puse la cale de Ioan Secuiul, regele înștiințase Universitatea săsească de delegarea în mijlocul ei a voievodului ardelean Ioan Zápolya și a castelanului din Buda Ioan Bornemisza, cu misiunea de a stinge focul revoltei aprinse pe tot cuprinsul Universității⁵⁶. Concomitent, regele a dat ordin ca reprezentanții Universității săsești să se înfățișeze, la chemare, în fața acestor delegați la locul și data fixată, fără arme și în absolută supunere⁵⁷. Din faptul că acum pe lângă Bornemisza, a fost numit ca împuternicit regal și voievodul Ioan Zápolya rezultă că regele abia la 1 noiembrie și-a dat pe deplin seama de pericolul ce-l prezenta această mișcare populară pentru orînduirea feudală din Transilvania. O grijă permanentă a regelui era însă asigurarea subsidiilor din partea Universității săsești, dispunînd din nou ca să fie plătită vicetezaurarului său Paul de Varda⁵⁸.

Nu dispunem de nici o știră precisă asupra evoluției ulterioare a răzvrătirii sibiene. Faptul însă că la data de 24 noiembrie Consiliul orășenesc din Sighișoara anunță că a primit de curînd scrisori din partea Consiliului orășenesc din Sibiu că au trimis pe judele regal substituit, Gheorghe Zoch, la Sibiu și că solicită ajutorul judeului regal sibian Ioan Lulay, trebuie luat ca o realitate și nu poate fi desconsiderat cu ironie, cum procedează R. Schuller⁵⁹. Sîntem de părere că la această dată patricia-

⁵³ Despre Lulay, vezi G. Gündisch, *Die Grabsteine in der Ferula der evangelischen Stadtpfarrkirche in Hermannstadt*, în „Mittelungen aus dem Baron Brukenthalischen Museum”, 12, 1947, p. 20—21, și S. Goldenberg, *Hallerii. Un capitol din istoria comerțului și a capitalului comercial din Transilvania în sec. XVI*, în „Studii”, XI, 1958, nr. 5, p. 91.

⁵⁴ K. Szabó, *op. cit.*, vol. V, p. 46—47.

⁵⁵ „... Vos cum sola comunitate vestra sex milia florenorum non pro habitu sive quantitate pecuniarum neque secundum estimationem bonorum sed per singulas domus equaliter quam citissime exsolvere . . . debeatis” „Arch. des. Ver. für siebenbürgische Landeskunde”, 27, 1896, p. 407.

⁵⁶ Arh. st. Sibiu, U, IV, nr. 170; vezi și anexa nr. IV.

⁵⁷ *Ibidem*: „... In loco et termino per eosdem/sc. Zápolya și Bornemisza/vobis perfigendo non tumultuarie sed quiete absque ullis armis convenire . . .”.

⁵⁸ Arh. st. Sibiu, U, IV, nr. 171; vezi și anexa nr. III.

⁵⁹ R. Schuller, *op. cit.*, p. 284.

t ul din Sibiu a fost deja din nou stăpîn pe situație și că nici acum poporul răzvrătit n-a putut să-și mențină un timp mai îndelungat superioritatea dobîndită, așa cum de altfel s-a întîmplat și la răscoalele sibiene din 1556 și 1645⁶⁰. Cert este că centrul răzvrătirii s-a deplasat atunci la Sighișoara. Aici, forurile conducătoare au fost foarte curînd imobilizate și n-au mai fost în stare să mențină ordinea. Legătura cu lumea din afara orașului a devenit problematică, iar poporul agitat a refuzat *dures cervicis* să plătească impozitul tradițional Sf. Martin⁶¹. Primarul n-a putut da curs invitației la o ședință judiciară a Universității săsești, avînd în vedere tulburările ivite. Pentru a aplana disensiunile dintre populație și conducerea orașului, se intervenise ca să fie trimis la Sighișoara judele regal al Sibiului Ioan Lulay, împreună cu alți juzi regali din cuprinsul celor șapte scaune. Consiliul orașenesc din Sighișoara solicita destul de desperat acest sprijin, fără care n-ar reuși să potolească împotrivirea concetățenilor. În ceea ce privește intervenția trimișilor regali la Sighișoara, consiliul era de părere că aceasta n-ar putea decît să aducă un prejudiciu grav prestigiului Universității săsești.

Și despre evoluția ulterioară a acestei faze din mișcarea populară a anului 1513 din sudul Transilvaniei izvoarele cunoscute pînă azi nu conțin nici un indiciu. Se știe însă că în prima jumătate a anului 1514 conducerea orașului se afla din nou în mina patriciatului, împotriva căruia pe la sfîrșitul lui iunie 1514 poporul s-a ridicat din nou.

La 30 noiembrie 1513, trimisul extraordinar al regelui Vladislav al II-lea, castelanul Budei Ioan Bornemisza, sosit probabil abia pe atunci în Transilvania, se afla la Cluj, însoțit fiind de comandantul de trupe Ladislau Schertinger și de cei doi vicevoievozi ardeleni Leonard Barlabássy și Nicolae Turóczi⁶². Din Cluj aceștia au adresat Universității săsești o scrisoare, convocînd capii ei pentru ziua de 11 decembrie „propter loci comoditatem” la Sibiu, la o întîlnire unde vor fi discutate toate problemele ivite în legătură cu tulburările care s-au întîmplat. Cei invitați au fost totodată somați ca la această adunare, unde li se va vesti voința regelui, să se prezinte neînarmați și fără a face scandal, nu așa cum s-ar fi întîmplat la unele adunări scaunale din trecutul apropiat.

Faptul că trimisul regal a fixat orașul Sibiu ca loc pentru clarificarea problemelor care frămîntau pe atunci scaunele săsești confirmă afirmația noastră de mai sus că la Sibiu patriciatul a redobîndit într-un timp foarte scurt autoritatea în oraș, pierdută vremelnic în cursul lunii octombrie.

După părerea lui Márki, reprimarea mișcării revoluționare din sudul Transilvaniei pe la sfîrșitul anului 1513 a fost rezultatul unei lupte dintre răzvrățiți și nobilimea ardeleană, care ar fi intervenit pentru restabilirea ordinii⁶³. Márki se bazează în argumentația lui pe un singur izvor documentar și anume pe o copie de mînă a contelui Iosif Kemény, aflată în colecțiile acestuia păstrate azi în arhiva istorică a Academiei Republicii Socialiste

⁶⁰ G. Gündisch, *Der Hermannstädter Aufstand des Jahres 1556*, în *Forschungen zur Volks- und Landeskunde*, I, 1959, p. 98 ; idem, *Soziale Konflikte in Hermannstadt um die Mitte des XVII. Jahrhunderts*, în *Forschungen zur Volks- und Landeskunde*, III, 1960, p. 73.

⁶¹ *Arch. des Ver. für Siebenbürgische Landeskunde*, 27, 1896, p. 405—406.

⁶² *Arh. st. Sibiu*, U, IV, nr. 173. Documentul a fost tipărit parțial în : *Arch. des Ver. für Siebenbürgische Landeskunde*, 4, 1859, p. 281, nota 73.

⁶³ S. Márki, *op. cit.*, p. www.dacoromanica.ro

România, filiala Cluj⁶⁴. Este vorba de un pretins document al lui Vladislav al II-lea din 21 decembrie 1513 ("Datum... 1514, Calendas Ianuarii?"), prin care regele acordă nobilimii ardelenne unele drepturi excepționale. Kemény afirmă că el ar fi copiat documentul după o transcriere făcută de profesorul Koppi Károly din Pesta (1744-1801) „ex vetusti exemplari”, acesta fiind foarte defectuos. Pentru a sublinia acest fapt, Kemény notează la marginea copiei : „Sed juvat tamen depravatam habere, quam penitus carere”. Astfel de marginale sînt caracteristice pentru acest conte, cunoscut ca „un falsificator zelos de documente”⁶⁵, ceea ce a trezit bănuiala noastră privitoare la autenticitatea documentului în cauză. Ne-am străduit deci a da de urma acestui document în manuscrisele lui Koppi aflate la Budapesta, dar fără rezultat. Critica internă a dat de asemenea loc la suspiciuni în privința autenticității documentului. Se semnaleză aici o victorie dobîndită de nobili asupra șasilor, care la instigațiile dușmanilor regelui s-ar fi ridicat în totalitatea lor împotriva puterii regale. În ciuda victoriei dobîndite, se vorbește de nobili căzuți în captivitatea șasilor ! Nu se pomeneste nimic despre participarea lui Ioan Bornemisza și a căpitanului său Schertinger la luptă, cu toate că se știe că aceștia au fost la Cluj la 30 noiembrie, de unde s-au adresat Universității săsești pentru domolirea răzvrătirii. Pe cînd în toate documentele emise după 16 iulie 1513 regele a scos mereu în relief caracterul social al răzvrătirii conduse de Ioan Secuiul, aici nu se pomeneste de acest fapt. Documentul folosit de Márki este deci evident o plăsmuire a lui Kemény, astfel încît el nu poate fi considerat ca un un izvor istoric autentic.

În luna decembrie 1513, patriciatul celor șapte și două scaune săsești a reușit din nou să-și impună voința. La 18 decembrie regele se adresa deja celor șapte și două scaune, îndrumîndu-le să gireze un împrumut de 4 000 fl. făcut de rege la bancherul Antonio Mercator din Veneția⁶⁶. Iar la 24 decembrie 1513, Vladislav al II-lea ruga Universitatea săsească să plătească căpitanului de oaste Gaspar de Som solda datorată⁶⁷. Și de data aceasta mișcarea plebeiană n-a putut să păstreze poziția dobîndită. Patriciatul orășenesc i-a smuls din nou roadele tuturor străduințelor.

De la sfîrșitul anului 1513 se pierde timp de peste șase luni orice urmă a lui Ioan Secuiul. Probabil că în acest interval el se va fi retras din cuprinsul celor șapte scaune, așteptînd undeva în pribegie, poate chiar în Secuime, desfășurarea evenimentelor, pentru ca la un moment mai favorabil să iasă din nou pe primul plan. De fapt, în iunie 1514 îl aflăm pe Ioan Secuiul din nou la Sighișoara. Apariția lui în acest loc, unde nemulțumirea poporului față de judele regal Antoniu Polner — care în 1514 și-a asumat și demnitatea de primar al orașului — era cunoscută, desigur este în legătură strînsă cu izbucnirea răscoalei țărănești de sub conducerea lui Gheorghe Doja, care a stîrnit un val de răzvrătiri, ca cea a iobagilor români și sași din Cenadul ardelean⁶⁸, revolta lui Albert la Bistrița, răscoala lui Ioan Nagy la Dej și altele⁶⁹.

⁶⁴ *Appendix diplomatarii Transilvaniae*, D 8, nr. 178. Mulțumim tovarășului I. Dan din Cluj pentru ajutorul primit prin copierea documentului în cauză.

⁶⁵ Fr. Pall, *Despre două documente false*, în *Emlékkönyv Kelcmen Lajos születésének 80 évfordulójára*, București, 1957, p. 509, notă 5.

⁶⁶ Arh. st. Sibiu, U, IV, nr. 489 și nr. 175.

⁶⁷ *Ibidem*, nr. 175.

⁶⁸ B. Iványi, *Oklevelek az 1514 évi pörlázadás történetéhez* (Documente privitoare la răscoala țărănească din 1514), în „Történelmi Tár”, V, 1904. Budapesta, p. 231—232.

⁶⁹ *Istoria României*, vol. II, p. 603; S. Márki, *op. cit.*, p. 444.

Despre desfășurarea răzvrătirii lui Ioan Secuiul la Sighișoara, la sfârșitul lui iunie și începutul lunii iulie 1514 avem numai o mențiune documentară din 1520⁷⁰ și unele știri destul de fragmentare din însemnări cronicești datînd din secolul al XVII-lea⁷¹. *Cronica civitatis Schässburgensis ab anno 1514 usque 1663*, care în părțile ei mai vechi se bazează pe însemnări contemporane, iar mai târziu se prezintă ca un extras din cronica notarului G. Kraus, reține despre evenimentele anului 1514 numai uciderea primarului Antoniu Polner, comisă de către „Székely István”. În cronica scurtă alcătuită cu ocazia refacerii Turnului cu ceas din Sighișoara și depozitată în globul turnului, autorul ei, notarul sighișorean G. Kraus, a însemnat în legătură cu această răzvrătire următoarele știri: „În anul 1514, Antoniu Polner, primar al acestui oraș, a fost ucis de plebea comună, care s-a alăturat lui Székely István. Singele lui se poate vedea și astăzi la casa Orend din piață”⁷². Din aceste însemnări rezultă că, pe la jumătatea secolului al XVII-lea, amintirea acestor întîmplări era încă puternică. S-a schimbat însă în mod eronat în ambele tradiții prenumele lui Ioan Secuiul. Cu unele abateri relatează evenimentul și vechea matricolă a școlii din Sighișoara, alcătuită în 1666⁷³, arătînd că judele regal și primar al orașului, Antoniu Polner, ar fi fost ucis de un mercenar în slujba orașului într-un coteț al casei sale, unde căuta să se ascundă de furia poporului⁷⁴.

Ioan Secuiul trebuie să fi reușit deci foarte repede să atragă masele de partea lui, plebea fiind desigur agitată de diferite zvonuri în legătură cu răscoala lui Doja. Furia s-a îndreptat îndeosebi împotriva lui Polner, exponentul capitalului comercial în oraș, cu legături întinse la Curtea regală din Buda și la bancherii străini, cărora finanțele țării le erau în mare parte aservite. Poporul trecuse la asaltarea casei lui Polner, care a fost devastată. El însuși împreună cu soția lui au fost uciși⁷⁵. Important este că documentul din 1520, care ne relatează faptele de mai sus, îl pomenește pe Ioan Secuiul ca pe un căpitan al unor cete de cruciați (*cruciatos seu rusticos*).

Datarea destul de precisă a acestor întîmplări nu constituie nici o dificultate. La 24 iunie, Antoniu Polner eliberează unui aurar din Sighișoara un certificat de bună purtare⁷⁶. Ulterior nu mai este menționat în vreun document. Iar la 15 iulie voievodul ardelean Ioan Zápolya dobîndește lîngă Timișoara victoria decisivă asupra armatei cruciaților, ceea ce înseamnă și declinul avîntului revoluționar din Transilvania. Se pare însă că Ioan Secuiul a părăsit orașul Sighișoara mai înainte pentru a răscula și alte regiuni ale

⁷⁰ *Arch. des Ver. für Siebenbürgische Landeskunde*, 27, 1896, p. 400.

⁷¹ Cronica este publicată de I. Kemény, *Deutsche Fundgruben aus Siebenbürgen*, Cluj, 1840, p. 85–140, despre uciderea lui Polner, p. 92. Problema autorilor cronicii este arbitrară, vezi K. Fabritius, *Die Schässburger Chronisten des XVII Jahrhunderts*, în G. Kraus, *Siebenbürgische Chronik*, vol. I, Viena, 1862, p. LX, și I. Crăciun și A. Ilieș, *op. cit.*, p. 295. Noi presupunem ca autor al cronicii chiar pe G. Kraus.

⁷² *Arch. des Ver. für Siebenbürgische Landeskunde*, 27, 1896, p. 386. Cronica este inedită. Despre diferitele manuscrise în care s-a păstrat vezi I. Crăciun și A. Ilieș, *op. cit.*, p. 299–300.

⁷³ G. D. Teutsch, *Geschichte des Schässburger Gymnasiums*, în „Programm des Schässburger Gymnasiums”, 1851/52, p. 2.

⁷⁴ Fr. Müller, *Die Schässburger Bergkirche*, în *Archiv des Vereins für siebenbürgische Landeskunde*, 1, 1853, p. 321, nota 40.

⁷⁵ „... Nobili Antonio Polner, magistro civium civitatis... Segesvar... una cum uxore sua per quemdam sceleratum Joannem Székely capitaneum ipsorum rusticorum in ipsis partibus tumultuantium miserabiliter trucidatis”, în *Archiv...*, vol. 27, 1896, p. 400.

⁷⁶ *Ibidem*, p. 385.

Transilvaniei. Căci la 10 iulie Ioan Zápolya se adresa încă din Deva Consiliului orașenesc din Brașov, somându-l să prindă pe „răufăcătorul” Ioan Secuiul îndată ce va apărea în preajma orașului. Este ultima mențiune documentară despre Ioan Secuiul.

A N E X E

I

16 iulie 1513, *Cenadul bânățean*. Ioan Zápolya, voievodul Transilvaniei, scrie sibienilor și celor șapte scaune săsești despre uneltirile întreprinse de Ioan Secuiul în scaunul Rupea și îi admo-nestează că au intervenit și pe lângă rege.

Prudentes ac circumspecti nobis dilecti amici. Literas vestras accepimus et easdem intelleximus in quibus scribitis nobis ex parte Johannis Zekel in eo, ut nos a iudicatu ipsum ⁷⁷ de Kwhalom removerimus et quod non permitteremus ipsum Johannem ea facere, que facit et presertim apud comunitatem contra seniores. Certi sitis, quod cum scitu et voluntate nostra nil egit, et si quid tale egit, quod facere non debuisset profecto nobis displicet, neque id ipsi simpliciter pertransire volumus. Tamen usque nostrum illac ad illas partes Transsilvanas ingressum velitis habere pacienciam, quod de negotio officii ⁷⁸ iudicatus et preterea quitos quid melius et comodius tam pro rebus serenissimi maiestatis regie, domini nostri graciousissimi, ac honore nostro et vestro privato publico bono melius faciendum videbitur hoc facere volumus. Nihilomiŕs scripsimus ipsi Johanni Zekel et firmiter mandavimus, ut nil contra rem vestram publicam attemptare audeat. Nam si quid tale egerit, pro quo capite plecti deberet profecto condignam penam non evadet, quia nos preter maiestatem regiam contra quospiam in rebus vestris libenter vos ⁷⁹ defendere volumus. Ceterum admodum gravi animo audivimus, quod vos maiestati regie contra nos conquesti estis de negotio ipsius Johannis Zekel et item, quod exercitus noster inter Saxones manerit. Hoc nos a maiestate regia non intelleximus sed a quibusdam amicis nostris. Expectassemus a vobis, quod imprimis nobis de hac re scripsissetis et nos certificassetis. Et si nos pro pace et bono vestro aliquid facere neglexissemus, ita tandem ad aures regie maiestati rem ipsam deducere potuissetis. Commisimus enim capitaneo gentium nostrarum, ut nullum dampnum ipsis Saxonibus inferret. Si autem quid tale fecisset, usque ad obulum rectificare fecissemus. Quia si contra alios vos defendere volumus, longe magis contra nostros vos protegere volumus. Ex Chanadino, sabato post Margarethe 1.5.1.3.

Johannes comes et waiuoda
Transsilvanus et cetera.

Pe verso adresă : Prudentibus et circumspectis magistris civium
iudicibusque et iuratis ceterisque senioribus
Cibiniensium et septem scđium saxonicalium, ami-
cis nobis sincere dilectis.

Original în Arh. st. Sibiu, *Collectio posterior*, nr. 161, Hirtie, pecete ovală, 2 x 2,8 cm, din ceară roșie, aplicată pe verso.

⁷⁷ Scris peste rind.

⁷⁸ În original *offici*.

⁷⁹ Scris peste rind.

II

30 august 1513, Deva. Ioan Zápolya, voievodul Transilvaniei, ordonă Consiliului orășenesc din Sibiu să înainteze plingerile lor împotriva lui Ioan Secuicul într-un răstimp de patru săptămîni.

Iohannes de Zapolya, comes perpetuus terre Scepusiensis, wayuoda Transsilvanus et Siculorum comes et cetera. Prudentibus et circumspectis magistro civium iudicibusque et iuratis consulibus et senioribus civitatis Cibiniensis salutem cum favore. Recolimus vos contra et adversus Johannem Zekel, servitorem nostrum, nobis plurimas porrexisse querelas racione quarumlibet vobis scripserimus, ut infra nostrum ad hoc regnum ingressum in eisdem querelis quieti esse deberetis. Quas tum hoc regnum ingrederemur revidere et revideri facere vellemus. Verum vos eo minime contenti easdem querelas ad aures regie maiestatis, domini nostri graciousissimi, deferre et nos quoque ad easdem implicare vobisque superinde alium indicere contra nostram iurisdictionem petere curastis. Et quia nos ad scripta regie maiestatis, domini nostri graciousissimi, racione earundem querelarum ad nos data audivimus vobis et unicuique querulanti ex parte eiusdem servitoris nostri indicium et omnem iustitiam administrari. Nolentes igitur ipsas querelas, que in eo maxime ubi illis nos implicassetis nobis minus iuste fore videntur, simpliciter pertransire ea potissimum racione, quia nos per scripta vestra monuistis, tempus esse, quod illis factis et querelis provisionem faceremus, vos requirimus et non minus regia in persona firmiter committimus, quatenus acceptis presentibus in termino quatuor integrarum hebdomadarum a die datarum presencium computandarum, unacum illis si qui vobis in porrectione earundem querelarum forent consodales. Quem lis in eisdem a nobis et nonnullis harum parcium Transsilvanarum pocioribus ea sola occasione terminum ad prescriptum⁸⁰ apud nos constituentibus debitam revisionem recepturi, coram nobis constituti debeatis et teneamini. Secus non facturi presentibus perlecti exhibenti restituti. Datum in opido Dewa, feria tertia proxima post festum decolacionis beati Johannis baptiste, anno domini millesimo quingentesimo tredecimo.

Copie, secolul al XVII-lea, Arh. st. Sibiu, *Collectio posterior*, nr. 1 918

III

1 noiembrie 1513, Buda. Regele Vladislav al II-lea al Ungariei ordonă Universității sășești să achite subsidiul solicitat vicetezaurarului său Paul de Warda, cu care are de tratat toate problemele în legătură cu aceasta.

Wladislaus dei gracia rex Hungarie et Bohemie et cetera.

Din partea cancelariei:
Commissio propria domini regis.

Prudentes et circumspecti fideles nobis dilecti. Volumus et fidelitati vestre harum serie firmissime mandamus, quatenus acceptis presentibus pecunias presenti subsidii, quod a vobis exigimus ad manus fidelis nostri egregii Pauli de Warda, vicethezaurarii nostri ac supremi thezaurarii nostri in absentia eiusdem cum plena auctoritate locumtenentis, aut quemcumque ipse per litteras suas ad id deputaverit et nullus alterius in omnem eventum omni difficultate postposita dare et consignare et quitquid ipse vel in exolucione et administracione eiusdem subsidii faciendum commiserit facere et in omnibus hoc subsidium concernentibus iuxta infor-

⁸⁰ Urmează șters : ad. www.dacoromanica.ro

macionem eiusdem procedere debeatis. Et contra voluntatem atque deputationem ipsius nichil omnino facere audeatis. Et in quantum gravissimam indignacionem nostram et dampnum vestrum evitare cupitis. Secus in premissis facere non presumatis. Presentes superinde pro vestra expedicione reservetis. Datum Bude, in festo omnium sanctorum anno domini millesimo quingentesimo tredecimo.

Pe verso adresă : Prudentibus et circumspcctis magistris civium, iudicibus et iuratis ceterisque civibus et senioribus ac universis septem et duarum sedium saxonicalium Saxonibus necon civitatum Bistriciensis, Brassoviensis et terre Barcza fidelibus nobis dilectis.

Original în Arh. st. Sibiu, U, IV, nr. 171, Hirtie, pecete rotundă din ceară roșie, a fost aplicată pe verso.

IV

1 noiembrie 1513, Buda. Regele Vladislav al II-lea al Ungariei comunică Universității sășești că trimite pentru suprimarea răzvrătirii ivite pe voievodul Transilvaniei Ioan Zăpolya și pe castelanul Budei, Ioan Bornemisza.

Wladislaus dei gracia rex Hun-
garie et Bohemie et cetera.

Din partea cancelariei :
Commissio propria domini regie.

Prudentes et circumspccti fidelcs nobis dilecti. Deputaverimus in medium vostri fideles nostros spectabilem et magnificos Johannem de Zapolya, comitem perpetuum Scepusiensis wayuodam nostrum Transsilvanesem comitemque Siculoꝝ nostrorum, ac alterum Iohannem Bornemyza, castellanum castris nostri Budensis, ad extinguendum illam sedicionem que inter vos inter vos suscitata existunt /sic ! /. Quam ob rem volumus et fidelitati vestre harum serie firmissime mandamus, quatenus dum et quando per prefatos wayuodam nostrum et Johannem Bornemyza requisiti fueritis in loco et termino per eosdem vobis perfigendo non tumultuarie sed quiete absque ullis armis convenire et ea, que ipsi vobis nomine nostro dicturi sunt, credere et modis omnibus exequi debeatis. Quoniam quicumque vestrum aliud facere attemptaverit, graviter et absque ulla misericordia puniri faciemus. Secus igitur facere nulla ratione presumatis. Datum Bude in festo omnium sanctorum anno domini millesimo quingentesimo tredecimo.

Pe verso adresă : Prudentibus et circumspcctis magistris civium, iudicibus, iuratis ceterisque senioribus ac aliis universis septem et duarum sedium saxonicalium Saxonibus necnon civitatum Brassoviensis et terre Barcza fidelibus nobis dilectis

Redactare simultană, nesigilată, Arh. st. Sibiu, U, IV, nr. 170, hirtie.

Regest: Urkund-Regesten aus dem alten Bistritzer Archive II, 1491 1516. In „Programm d's evang. Gymnasiums A.B. Bistritz", 1893/94, p. 38, nr. 570.

DOCUMENTE INEDITE DIN SECOLELE XVI—XVII

DE

MATEI CAZACU

Cele șase documente prezentate în acest volum se referă la trecutul satului Virleți din fostul județ Ialomița din perioada 10 octombrie 1564 — 22 iunie 1698.

Primele trei sînt traduceri românești făcute de „Floru ierei” după originalele slave emise de cancelaria domnească în timpul lui Petru cel Tânăr și Alexandru Mircea voievod. Următoarele sînt originale românești: două zapise și o carte de hotărnicie dată de Constantin Brîncoveanu.

Este posibil ca satul Virleți din fosta plasă a Ialomiței, atestat în actele pe care le publicăm acum, să fie identic cu satul cu același nume identificat cu o așezare din raionul Urziceni¹.

Documentele din 10 octombrie 1564, 22 februarie 1566 și 28 iulie 1568 sînt confirmări de proprietate acordate de domnie moșnenilor din Virleți în urma unor judecăți. În cuprinsul lor este menționată o carte privind existența satului încă de pe timpul lui Dan-voievod — probabil Dan al II-lea —, dar care în divan este socotită „mincinoasă”, ca și alta datînd din vremea lui „Radu voievod Călugărul”.

Următoarele două documente se referă la vînzarea unor proprietăți din Virleți, cel din 30 mai 1658 fiind dat de preotul Necula Rusul, a cărui soție Gherghina era „roabă în Țara Tătărească”.

Ultimul act privește hotărnicirea unor părți de moșie din același sat, aparținînd lui Barbu Brătășanu, soției lui Voica și fiilor lor.

1. — 1564 < 7073 > octombrie 10, București —

Petru cel Tânăr voievod întărește lui Vladul Mîndrul și cetașilor lui satul Virleții.

2. — 1566 < 7074 > februarie 22, București —

Petru cel Tânăr voievod întărește lui Vladul și fraților săi și altora ocina la Virleții Vladului.

¹ Vezi *Documente privind istoria României. B. Țara Românească, veac XIII—XVI* Indicele numelor de locuri, București, 1956, p. 157.

3. — 1568 <7076> iulie 28 —

Alexandru Mîrcea voievod întărește lui Vladul Mîndrul și cetașilor lui satul Virleții.

4. — 1657 <7165> iulie 23 —

Vlada, fiica lui Stanciul, vinde sorii ei, Gherghina, 13 stînjeni de ocină la Virleți.

5. 1658 <7166> mai 30 —

Popa Nccula Rusul vinde lui Baicul Iuzbașa din Stoicnești 40 stînjeni de ocină la Virleți

6. — 1698 <7206> iunie 22 —

Constantin Brîncoveanu voievod poruncește hotarnicilor, luați de Barbu Brătășanu vâtaf și de Voica, să aleagă ocină la Virleți.

1

1564 (7073) octombrie 10, București. —

+ Cu mila lui Dumnezeu, Io Pătru voevod și domn a toată Țara Românească, feciorul marelui și precabunului Mircii vodă. Dat-am domnia mea această poruncă a domniei mele Vladului Mîndrul și frăținc-său Bădicăi și Chiciului și cu feciorii lor, Radul și Bădica și Nan și Savul și Stanciul și Căzan și Radului și cu ceata lui, și Vladului cu frații lui Dragomir, și Radul și Borcea cu frate-său Vladul și cu soru-sa Neaga și Cîrstii cu frații lui și cu feciorii lui și lui Crăciun cu feciorii lui și cu feciorii lor, cîți Dumnezeu le va da, ca să le fie lor moșie satul Virleții tot din cîmp și din braniște și din apa Ialomîiții și du preste tot hotarul, pentru că iaste a lor bătrîină și dreaptă moșie și de baștină. După aceia, au avut Vladul Mîndrul cu frații lui și cu feciorii lui și cu toată ceata lor plră înaintea domniei mele cu Vladu Calapod și cu Boboc din Steanca și cu Frățilă din oraș de la Floci și cu Bobolca logofăt și cu toată ceata lor, ce să numește Arămeștii de la Pisculești, și cu Pătru cu frații lui din Lumineni. Și așa plra Vlad Calapod și cu Boboc și cu Frățilă și cu Bobolca logofăt și cu toată ceata Arămeștilor cum sînt Virleții ai lor moșie de baștină, încă din zilele răpoosatului Dan voevod. Întru aceia domnia mea am căutat și am judecat după dreptate cu toți cinstiții boiarii domniei mele și am citit și cartea lui Dan voevod și cartea răpoosatului Radului voevod Călugărul, și am aflat și am adeverit domnia mea cum au purtat Vlad Calapod și Frățilă și Boboc și cu ceata lor 12 boiari încă din zilele răpoosatului Radului voevod Călugărul, ca să jure împreună cu dînșii cum iaste satul Virleții al lor moșie de baștină, dar ei nici cum n-au putut atuncea să aducă pre acci boiari ce s-au zis mai sus; ci iarăși plra accșli mai susziși oameni Arămeștii cu ceata lor de plra pe mai suszișii megiași din Virleți ca să ia satul Virleții de la dînșii. Iar domnia mea așa i-am judecat, și am căutat rîndul lor după dreptate, și așa am dat domnia mea Vladului Călugărul

cu ceata lui, și tuturor Arămeștilor ca să ducă pre acei mai sus ziși boiari ce i-au avut din zilele Radului voevod Călugărul să jure așa cum iaste moșlia a lor de baștină, iar Vlad Călăpod și Boboc și Frățilă și cu toată ceata lor, ei nici cum n-au putut să aducă pre acei 12 boiari de mai nainte vreme ca să jure înaintea domniei mele. Și așa au rămas de lege dinnaintea domniei mele Vlad Călăpod, și cu Boboc din Steanca și cu Frățilă de la Floci și cu Bobolea și cu toți Arămeștii de la Pisculești. Drept aceia domnia mea încă le-am spart cartea lui Dan voevod și cartea Radului voevod Călugărul, pentru că era acele doao cărți mincinoase.

Pentru aceia am dat și domnia mea Vladului Mîndrul cu frații lui și cu feciorii lui, și Vladului cu frații lui, și Borcii cu frații lui, și cu ceata lui, ca să le fie mai suszisul sat Virleții moșie ohabnică lor și feciorilor lor, nepoților și strănepoților lor, și de nimenea să nu să clătească, după zisa domniei mele.

Iată și mărturii punem domnia mea pe jupan Nedelco vel dvornic i jupan Ivan vel logofăt i Stan spatari i Iane vistier i Bărcan comis i Pană stolnic i Manea paharnic i jupan Ghiorma vel postelnic. Ispravnece Ivan vel logofăt.

Și am scris eu, Baciul, feciorul popei Stan de la Lipărești, cel mic între logofeți, în orașul Bucureștii, în luna octomvrie 10 dni, leat 7073 <1564>.

Acest izvod s-au tilmăcit de pre cartea cea sîrbească la școala domnească cea slovenească la sfinții Gheorghie vechi.

† Floru icrei dascăl slovenesc izpisah.

2

1566 (7074) februarie 22, București. —

† Cu mila lui Dumnezeu, Io Pătru voevod și domn a toată Țara Românească, feciorul marelui și preabunului Mircii voevod. Dat-am domnia mea această poruncă a domniei mele Vladului și frăține-său Borcii, și soru-sii Neagăi și Vladului cu frații lui, și lui Dragomir cu frate-său Vulpe și Ducăi cu frate-său Dragotă și Braia, și cu feciorii lor, cîți Dumnezeu le va da, ca să le fie lor moșie la Virleții Vladului, a lui parte de moșie toată, din apa Ialomității pînă în drumul Horjei, cu toate hotarile, însă Vladul și Borcea, și Neaga ei să fie jumătate dintru acea moșie, iar Vladul cu frații lui, și Dragomir cu frate-său Vulpe și Duca cu frații lui, Dragotă și Braia, ei să fie cealaltă jumătate dintru acea moșie, pentru că iaste a lor bătrînă și dreaptă moșie de baștină. Iar după aceia au avut pîră înaintea domniei mele cu Draghia, și cu Șărb, și cu Coia, și cu Radul, și așa pîra Draghia și Șărb și Coia, și Radul cum că au moșie la Virleți dintru acea moșie împreună cu Vladul și cu frații lui, și cu cetașii lor de slăt frați pre acea moșie ce s-au zis mai sus din Virleți. Iar domnia mea am căutat și am judecat după dreptate și după lege împreună cu toți cinstiții boiarii domniei mele, și am dat domnia mea lui Șărb, și Draghieci, și Coii, și Radului lege 12 boiari, iar ei nici cum n-au putut să ia lege, ei au rămas de lege dinnaintea domniei mele. Pentru aceia am dat și domnia mea Vladului, și frăține-său Borcii și soru-sii Neagăi și Vladului, cu frații lui, și lui Dragonir cu frate-său Vulpe, și Ducăi cu frații lui Dragotă și Braia, ca să le fie moșie ohabnică lor, și feciorilor lor, nepoților, și strănepoților lor, și de nimenea să nu să clătească după zisa domniei mele.

Iată și mărturii am pus domnia mea pe jupan Nedelco vel dvornic i jupan Ivan vel logofăt i Iane vistier i Stan spatari i Bărcan comis i Pană stolnic i Manea paharnic i jupan Ghiorma vel postelnic. Ispravnece Nedelco vel dvornic

Și am scris eu Patriarh logofătul în orașul Bucureștii în luna februarie 22 dni, leat 7074 <1566>.

Acest izvod s-au tîlmăcit pre limba românească de pre cartea cea sîrbească asemenea, la școala domnească cea slovenească la sfeți Gheorghie cel vechiu.

+ Floru ierei dascal slovenesc izpisah.

3

1568 (7076) iulie 28. —

+ Cu mila lui Dumnezeu, Io Alexandru voevod și domn a toată Țara Românească, feciorul marelui și preabunului Mircii voevod, nepotul Mihnei voevod, Dat-am domnia mea această poruncă a domniei mele Vladului Mîndrul și frăține-său Bădicăi și Chi[r]ciului și cu feciorii lui Radul și Bădica și Nan și Sarul și Stanciul și Cazan și Radul și cu cetașii lor, și Vladului cu frații lui Dragomir și Radul și Borcea cu frate-său Vladul și cu soru-sa Neaga și Cîrstii cu frații lui și cu feciorii lor și lui Crăciun cu feciorii lui și cu toți feciorii lor, cîți Dumnezeu le va da, ca să le fie lor moșic satul Virleții tot, din cîmp și din braniște și din apa Ialomiții și du preste tot hotarul, pentru că iaste a lor bătrînă și drcaptă moșie de baștină. Iar după aceia Vladul Mîndrul cu frații lui, și cu feciorii lui și cu toți cetașii lui ci au avut pră înaintea domniei mele cu Vladul Calapod și cu Boboc din Steanca și cu Frățilă din oraș de la Floci și cu Bobolea logofăt și cu toți cetașii lor ce să chiamă Arămeștii din Pisculești și cu Pătru cu frații lui din Lumineni. Și așa pira Vladul Calapod și cu Boboc și cu Frățilă și cu Bobolea grămătic și cu toată ceata Arămeștilor înaintea domniei mele cum că sînt Virleții ai lor, moșie de baștină, încă din zilele răpoosatului Dan voevod. Întru aceia domnia mea am căutat și am judecat după drcptate și după lege împreună cu toți cinstiții boierii domniei mele și am citit domnia mea și cărțile ale acelor domni bătrîni, cartea lui Dan voevod și cartea răpoosatului Radului voevod Călugărul și cartea lui Pătru voevod de rămas. Și au rămas și dinnaintea domniei mele cum au rămas și dinnaintea acelor mai sus scriși domni bătrîni, cum mai mult amcstec să nu aibă în veci cu această mai suszisë moșie.

Pentru această am dat și domnia mea acestor mai sus numiți oameni Vladului Mîndrul și frăține-său Bădicăi și Chiciului și cu feciorii lor Radul și Bădica și Nan și Sarul și Stanciul și Cazan și Radul și cu cetașii lor și Vladului cu frații lui Dragomir și Radul și Borcii cu frate-său Vladul și cu soru-sa Neaga și Cîrstii cu frații lui și lui Crăciun cu feciorii lui, ca să le fie lor moșie ohabnică și feciorilor lor, nepoților și strănepoților lor și de nimenea să nu să clătească, după zisa domniei mele.

Iată și mărturia am pus domnia mea pe jupan Dobromir vel ban de la Craiova i jupan Dragomir vel dvornic i jupan Radul vel logofăt i Dediul vistier i Stan spatari i Vladul comis i Ivașco stolnic i Gonța paharnic i Stoica vel postelnic. Și ispravnece jupan Radul vel logofăt.

Și am scris eu, Bercea logofăt, în luna lui iulie 28 dni, leat 7076 <1568>.

Acest izvod s-au tîlmăcit pre limba românească de pre cartea cea sîrbească asemenea, la școala domnească cea slovenescă la sfeți Gheorghie cel vechiu.

+ Floru ierei dascal slovenesc izpisah.

4

1657 (7165) iulie 23

Adecă eu Vlada, fata uncheşului Stanciului ot Vrlit, femeia lui Gostav, scris-am zăpisul meu ca să fie de mare credință la mîna sorii mele Gherghinii pre<o>tesei popii Nicoli cum să să ştie că e-m vîndut parte me de moşei totă cite să va alege stînjăni 13 însă moşie de la Virleţ. Şi o-m vîndut eu de a me bună voia să fie moşie stătătoare lor şi feciorilor lor şi nepoţilor şi strenepoţilor. Şi cînd o-m vîndut fost-au oameni buni ot Momene popa Burce i Belciul spătărelul i Draagătă i Vitan stegarulul za roşii şi Doiroşiu ot Virleţ, sinu David, ot Călăpodzi Radul, ot Uleşti Stan feciorul lui Şerbu mazilul şi Ivan ot Momeni, i Drăghici spătărelul. Şi am dat pentr-ace moşie ughi 5. Iar cene va întorce dintru feciori mie să fie afurisit de 318 oteţi ije vâ Nechei Şi pentru credința ne-m pus şi peceţile.

Pis meseța iulie 23 dnii, vâ leat 7165 <1657>.

Şi amî Inpromutat pe Vlada soru-m<ea> cu ughi 3 şi dec. du iarna ceare ughi 8, mărtorie Drum.

Vlada. Popa Borce. Belcio. Radul. Vitan. Doia. Stan. Dragotă. Drăghici. Ivanu.

Şi am dat la aldămaş cos <tande> 12.

Orig., hirtie (. . . . . cm.).

5

1658 (7166) mai 30 —

Adecă eu popa Necula Rusul împreună cu preotesea mea Gherghina, care iaste roabă în Ţara Tătărăscă, scris-am zăpisul nostru ca să fie de mare credință la mîna Baicului iuzbaşa ot Stoinesti, cum să să ştie că i-aam vîndut o moşie ot Virlețe stînjene 40 însă în plasa de jos. Deci această moşie a fost a trii surore, a Gherghinii şi a Moşiei şi a Vladei.

Deci Vlada şi Moşa şi-au vîndutu părţile lor de moşii surori-sa Gherghini preoteasa popii Neculii toată cîtă li s-au alis părţile lor. Deci cîndu au fost acum, iar Gerghena prioteasa ia au căzut în robia tătărălor. Deci popa Necula s-au dus în Ţara Tătărăscă şi au găsît preoteasa la tătara şi o au tocmît deriptu 120 de taleri mari. Deci pintru această nevoia şi robia am vîndut această moşie ce scrii mai sus ca să-i fie moşii lui şi ficiilor lui şi nipoţilor şi strinipoţilor în vece niilentit şi o am vîndutu dreptu bani gata ughi 12 pol. Şi ni-am tocmitū noi de a noastră bună voc. Şi la tocmila noastră fost-au mulţi boiare şi oamie buni şi de în sus şi de în jos deinpri <juru> lu locului. Şi pintru mai direaptă cridință ni-am pus şi peceţile. Şi marturi anume : Nidelcu ot Stoiniştii i Radul ot tam i Ventilă ot tam i Bogdan i Stan pircălab, starū Radul i Dumitru i Vladulu i Cirstea, i Moşat i Nicoară i Şirbu, sinu <S>toica i Bădeca, cumnatul popii Neculii, brat priotésii, ot Urize Drăghici.

Ispisa-az popa Anghil ot Stoiniştii meseța maiu 30 dni, leat 7166 <1658>.

Nedelco. Radul. Ventilă. Bogdan. Stan. Radul. Dumitru. Vlad. Cirstea. Muşat. Nicoară. Şirbu. Bădeca. Drăghici.

Orig., hirtie (. . . . . cm.).

6

1698 (7206) iunie 22. —

Milostiiu bojiiu Io Costandin voevod i gospodinū. Pisah gospodstvo mi voao 6 boiari-carii sinteț luat pre răvașele domnii méle de boiarenul domnii méle Barbul văt <aful> Brătăt șanul și de Voica, ce au fost făméea Radului Ceclău cu feciorii ei Radul i Mihăilă i Marin o Virleț, ca să le alégeț ale lor părți de moșie de la Virleț ot Ialomița. Către aceasta vă fac domnia mea în știre : în vréme ce veț vedea această carte a domnii méle și cu sluga domnii méle anume . . . ¹ vtori portar, iar voi să căutați cind va fi la zi și la soroc să vă stringeț toț împreună deplin și să mergeț acolo la acéle moșii la Virleț să faceț adeverință și să le alégeț părțile de moșie cine ce va avea acolo, precum scriu răvașele domniei méle și precum veți afla cu ale voastre suflete mai pre dreptate pre scrisori adevărate făr' de nici o fățarie nici spre o parte nici spre alta.

Și precum veți alége și veț așăza așa să le faceț și scrisori alése la miinile lor. Și într-alt chip să nu fie că așa iaste porunca domnii méle.

I ispravnic saam reci gospodstva mi ; iunie 22 dni, leat 7206 <1698>.

Io Costandin voevoda, milostiiu bojiiu gospodinū

Orig., hrtite (. . . . . cm.). pecete aplicată.

¹ Loc. alb.

CERCETĂRILE LUI NICOLAE IORGA PRIVITOARE LA ISTORIA STATULUI ȘI DREPTULUI

DE

GH. CRONȚ și O. SACHELARIE

Profesor universitar la vârsta de 23 de ani, Nicolae Iorga (1871 — 1940) a fost un învățat de renume mondială în domeniul cercetărilor istorice. Ca istoric, dar și ca scriitor, ca ziarist și ca om politic, a publicat peste 1 000 de volume, aproape 13 000 de articole și aproape 5 000 de recenzii. Principala sa activitate, susținută de o mare pasiune științifică și de o excepțională putere de muncă, a fost cea de cercetare istorică.

A cercetat numeroase arhive din țară și din străinătate și a publicat în întregime sau în fragmente mii de documente necunoscute pînă la el cu privire la istoria poporului nostru. A colaborat cu studii și articole la marile colecții de istorie universală. A ținut conferințe și comunicări în multe universități străine și în congresele internaționale de istorie. A tipărit lucrări de istorie în limbile franceză, germană, italiană și engleză. Dintre lucrările sale, unele s-au tradus și în alte limbi. Nici un alt istoric român n-a scris atît de mult pentru a înlesni învățaților și cititorilor din străinătate cunoașterea istoriei poporului nostru.

A făcut cercetări de istorie economică, socială, militară, juridică, politică, culturală și bisericească. A cercetat arta, literatura și instituțiile vechi. În cercetările sale a relevat întotdeauna interdependența popoarelor și unitatea omenirii în dezvoltarea ei istorică. A considerat istoria țării noastre ca parte integrantă a istoriei universale și a pus în lumină participarea activă a poporului nostru la lupta pentru independența popoarelor din sud-estul Europei. A învederat atît capacitatea poporului român de a se integra în cultura universală, cît și contribuția acestui popor la progresul culturii universale.

După cum însuși mărturisește, N. Iorga a ajuns să facă cercetări asupra dreptului vechi după ce ca istoric publicase mase de documente, în care a putut „să descopere treptat liniile ce aparțin științei dreptului”¹. Prin cer-

¹ *Les origines et l'originalité du droit populaire roumain*, în Académie Roumaine „Bulletin de la Section Historique”, t. XIX, Extrait, București, 1935, p. 3.

cetările sale istorice, el și-a format cu privire la vechile legiuri și instituții „o teorie”, pe care, cum recunoaște, a refăcut-o de mai multe ori, punând mereu în lumină aspecte noi ale vechilor realități juridice. Pentru a înțelege just contribuția marelui istoric la progresul cercetărilor istorico-juridice, trebuie să ținem seama în primul rând de metoda practică de el însuși și întru totul consacrată de știința istorică, potrivit căreia generalizarea se face și se reface mereu pe măsura îmbogățirii datelor documentare și pe măsura adâncirii eforturilor de comprehensiune istorică.

N. Iorga a cercetat cu remarcabile succese științifice multe legiuri și instituții europene, făcând investigații documentare proprii pentru a pune în lumină aspecte necunoscute ale istoriei popoarelor și statelor. A îmbogățit în mod substanțial prin lucrările sale mai ales fondul documentar destinat cercetărilor privitoare la istoria statului și dreptului poporului nostru. În afară de culegerea specială, intitulată *Anciens documents de droit roumain*, însoțită de o sintetică prezentare istorică a dreptului consuetudinar român, N. Iorga a publicat în numeroasele sale colecții zeci de mii de acte cu conținut juridic. Unele colecții pe care le-a editat cuprind studii introductive pline de interpretări noi cu privire la sensul istoric al unor vechi instituții. Alte colecții sînt însoțite de indici de materii, conținînd valoroase explicații asupra vechilor terminologii juridice. Culegerea în 25 de volume intitulată *Studii și documente* este, de pildă, și prin indicii de materii, un model de analiză științifică a actelor privitoare la vechile instituții românești. Marele istoric a publicat în întregime sau în fragmente nenumărate acte de vânzare, de schimb, de dănie, de zestre, testamente, mărturii, hotărnicii, plîngerii, anchete și decizii judiciare, sentințe penale, executări judecătorești, proiectînd de fiecare dată lumini noi asupra documentelor respective și precizînd împrejurările istorice în care fuseseră întocmite.

Din vasta activitate istoriografică a lui N. Iorga prezentăm în această expunere numai unele din principalele sale concepții și interpretări privitoare la istoria statului și dreptului. Încercăm să readucem în fața științei istorice unele din principalele rezultate obținute prin studiile sale istorico-juridice, să menționăm direcțiile de cercetare indicate în lucrările sale și să semnalăm unele interpretări ce ni se par infirmate sau depășite prin cercetările actuale. Considerăm că și o examinare ca aceasta constituie un omagiu pentru marele istoric, care nu a putut vedea în jurul său prea mulți ostentivi pe terenul special al cercetărilor de istorie a dreptului, deși el a avut o pasiune exemplară pentru asemenea cercetări și a dorit să le știe continuate.

I. DREPTUL ȘI DREPTATEA ÎN CONCEPȚIA ISTORICULUI

Adversitatea lui N. Iorga față de orice construcție juridică neinspirată din ideile milenare care dăinuiesc în conștiința poporului decurge din concepția sa că dreptul este o „elaborare a sufletului național purtînd peetea unei lungi dezvoltări istorice”². Dreptul viu, trăit și aplicat nu vine din

² *Brève histoire du droit coutumier roumain*, în *Anciens documents de droit roumain*, vol. I, Paris-Bucarest, 1930, p. 54.

afara societății respective, este *dreptul concret* și are caracter popular, continuînd să genereze forme proprii de viață juridică, chiar și după introducerea textelor scrise luate din legiuirile străine³. Marele istoric constată totodată că și dreptul popular este supus transformărilor, deoarece „tradiția nu e neatacabilă și nici forma de viață socială ce se reazemă pe dînsa nu e eternă...; ea se schimbă, se preface, evoluează”⁴. Alături de dreptul concret și evolutiv, istoricul găsește *dreptul abstract*, care „nu există decît în cărți”, nu corespunde efectiv nevoilor, ideilor și nici „prejudecăților” societății respective și, ca atare, nu se aplică⁵.

Fără să polemizeze direct cu reprezentanții filozofiei juridice burgheze, care proclamau autonomia dreptului față de relațiile sociale, susțineau caracterul universal și supranațional al dreptului burghez și glorificau permanența ideilor juridice în istoria omenirii, N. Iorga opunea gîndirii acestor teoreticieni, cu autoritatea erudiției sale istorice, concepția sa despre caracterul istoric și etnic al dreptului, despre natura abstractă a dreptului universal și despre ineficacitatea legiuirilor împrumutate. Față de filozofia universalismului juridic, concepția marelui istoric reprezintă un progres științific real, argumentele sale constituind o critică întemeiată mai ales împotriva legiuitorilor români din vremea sa, admiratori ai dreptului occidental pe care se grăbeau să-l transpună în legile României, nesocotind specificul istoric, etnic și juridic al poporului nostru.

Împotriva adepților împrumuturilor legislative, N. Iorga a dus o luptă neîncetată, folosind catedra universitară, presa, comunicările academice și discursurile parlamentare, dar mai ales amplele expuneri din lucrările sale. Menționăm doar una din relevantele sale concluzii: „Constituțiile deci nu se transportă și legislațiile nu se decalchiază. Nu de la ele se poate merge la realitatea care trăiește, ci ele însele nu pot fi, dacă vreau să fie un adevăr și un adevăr durabil, decît suprema expresie, mai bine încă: cel din urmă și mai înalt aflux natural dintr-o viață organică la care toate elementele colaborează către un ansamblu solidar”⁶.

Dînd o atenție deosebită cercetărilor de drept comparat, N. Iorga a examinat critic, cu interpretări în general juste, multe din vechile instituții și legiuiri ale popoarelor europene. Analizînd ideile și practicile juridice ale ilirilor și tracilor, el identifică transmiterea acestora în instituțiile popoarelor din sud-estul Europei și relevă caractererele proprii ale unora sau altora, cercetîndu-le totodată și în raport cu vechile realități istorice românești. Satul românesc, de aceeași esență cu *selo* slav și cu *χωρίον* grecesc, este tot o comunitate genealogică, avînd un strămoș comun, dar rudenția nu se întinde la români dincolo de limitele satului și nici stăpînirea funciară nu are un caracter strict colectiv. Românii au avut chiar și înainte de formarea statelor o organizație teritorială mai întinsă, numită *țară* (terra), care „este noțiunea cea mai înaltă la care s-a ridicat vechea tradiție neinfluențată de Roma și de Bizanț”⁷. Concluziile sînt valabile. Stăpînirea funciară pe cale de individualizare și închegarea organizațiilor prestatale sînt trăsături caracteristice ale perioadei prefeudale din istoria poporului nostru.

³ *Les origines et l'originalité du droit populaire roumain*, p. 23.

⁴ *Ideile în istoria universală*, în „Noua revistă română, 1900, I—II, p. 375.

⁵ *Caracterul dreptului românesc*, în „Gazeta juridică”, I, 1930, p. 4.

⁶ *Generalități cu privire la studiile istorice*, ed. a 3-a, București, 1944, p. 161—162.

⁷ *Le caractère commun des institutions du Sud-Est de l'Europe*, București, 1929, p. 3—20.

N. Iorga a făcut cercetări originale și cu privire la istoria statului și dreptului bizantin⁸. Menționăm numai valoroasele sale studii asupra instituțiilor proprii vieții rurale din Imperiul bizantin, precum și constatările sale referitoare la existența feudalismului bizantin⁹. Marele istoric ajungea la aceste constatări în vremea în care mulți bizantinologi occidentali susțineau că Bizanțul n-a cunoscut feudalismul. A studiat influențele juridice bizantine asupra popoarelor din sud-estul Europei. Poporul român a primit asemenea influențe, dar în același timp, a rămas deschis și ideilor Occidentului, despre care N. Iorga scrie : „...Nu ne-am oprit în loc, în acea imobilitate a ideilor, în acea neștrămutare a așezămintelor și obiceiurilor care deosebește Bizanțul. Apusul ne trimitea neconținut, în repede, viața, neconținut originala lui evoluție, gânduri pe care nu le avură grecii, asiaticii, sîrbii, bulgarii. Și noi nu le respingeam, ci primindu-le ne pătrundeam de ele”¹⁰. Asimilînd potrivit nevoilor sale influențe din Răsărit și din Apus, din Sud și din Nord, poporul nostru s-a integrat mereu în ritmul culturii universale. Cercetînd sensul istoric al influențelor străine asupra popoarelor balcanice din epoca modernă, N. Iorga accentuează că, în lupta influențelor, țările române s-au apropiat de Franța și Anglia, „resortul spiritual al popoarelor fiind întărit prin gîndirea liberă a Occidentului”¹¹.

Cercetînd instituțiile constituționale și legiuirile statelor europene din evul mediu și din perioada modernă, N. Iorga formulează multe interpretări și aprecieri ce au fost confirmate de știința istorică. El critică teza acreditată, potrivit căreia *Magna Charta Libertatum* acordată poporului englez de Ioan fără Țară în 1215, sub presiunea baronilor, ar fi fost o proclamare a libertăților poporului, arătînd că aceasta a fost „înainte de toate un document menit să asigure, cu totul în afară de noțiunea generală de libertate umană, dreptățile unei anumite clase, care tindea să se perpetueze ca o castă”. Această primă constituție engleză a fost opera „suprapușilor” și nu avea nimic nou, totul fiind „prevăzut în dreptul feudal”¹². Examinează apoi măsurile feudale ale cruciaților din Bizanț, structura instituțiilor juridice din Regatul celor Două Sicilii, viața constituțională a regatelor spaniole și a Germaniei din secolele al XIII-lea și al XIV-lea, susținînd că măsurile luate în favoarea maselor asuprite au fost determinate nu de vreo concepție umanitară, ci de „instinctul de apărare” al susținătorilor organismului politic existent.

Trecerea atribuțiilor judiciare din competența clericilor în competența instanțelor laice pentru judecarea crimelor și a proceselor de proprietate, fenomen examinat de N. Iorga în cercetarea sa privitoare la măsurile monarhiei feudale sub Frederic al II-lea, regele Celor Două Sicilii și împăratul Germaniei (1212—1250), se impune atenției marelui istoric „ca o noutate extraordinară în evul mediu”, pe care o interpretează, iarăși foarte just, ca oglindind slăbirea feudalismului bisericesc și înlocuirea practicilor judiciare teritoriale ale feudalilor printr-un drept centralizat al monarhiei¹³. Sensul

⁸ *The Byzantine empire*, Londra, 1911; *Histoire de la vie byzantine*, vol. I—III, București, 1933.

⁹ *Études Byzantines*, vol. II, București, 1940, p. 145—172 și 373—412.

¹⁰ *Scrisori domnești*, București, 1912, p. V—VI.

¹¹ *Histoire des États Balcaniques*, București, 1925, p. 316.

¹² *Dezvoltarea așezămintelor politice și sociale ale Europei*, vol. I, București, 1920, p. 114, 116, 118 și 121.

¹³ *Ibidem*, p. 177.

just al interpretărilor propuse de marele istoric este că dreptul constituțional modern reprezintă consolidarea politico-juridică a regimului social bazat pe colaborarea dintre nobilimea înaintată și burghezia în dezvoltare sub egida monarhiei.

În concepția lui N. Iorga, dreptatea nu este atît un element constitutiv al dreptului, cît un atribut al moralității. Concepția lui despre dreptate este idealistă și moralistă. Lupta pentru dreptate este considerată apostolat etic. „Dreptatea — scria el în 1900 — însutește puterile celui ce luptă pentru dînsa. Căci nu luptă el pentru dînsa, ci ea printr-însul. . . ”¹⁴. În lumina acestei concepții, dezvoltarea istorică a omenirii i se înfățișează savantului ca o înaintare continuă spre idealul de dreptate, căci „oricite clipe ar avea nedreptatea, dreptatea are o veșnicie”. Cu această concepție despre dreptate, N. Iorga apreciază în lumina idealului său moral relațiile sociale, obiceiurile, legile și practicile judiciare din trecutul popoarelor și statelor pe care le studiază. Conceptul idealist, dreptatea nu este examinată din punctul de vedere al conținutului ei social și al caracterului ei istoric. Cei striviți de nedreptăți sînt considerați promotorii idealului moral de totdeauna, exemplul victimelor stimulînd mereu societatea să lupte pentru dreptate și pentru moralitate. „În hecatombele învingșilor cari. . . mor pentru dreptate deosebesc biruința unei moralități superioare”, se exprimă el în lecția despre *Moralitatea și armonia istoriei*¹⁵, la deschiderea cursului său din anul 1900.

Neexaminînd deosebirea dintre concepția despre dreptate proprie, claselor stăpînitoare, care se străduiau să justifice relațiile sociale existente și concepția despre dreptate proprie claselor oprimate, care luptau să se elibereze de exploatare și de asuprire, N. Iorga a sprijinit de fapt prin concepția sa despre dreptate edificiul societăților împărțite în clase antagoniste. În anii tinereții, marele istoric a avut intuiția transformărilor structurale pe care le-a socotit necesare și poporului nostru, în sensul principiilor doctrinei marxiste. Chiar și mai tîrziu, ca în 1920, cu o sinceritate dezaprobată de susținătorii ordinii sociale de atunci, el a rostit aprecieri pozitive cu privire la valoarea doctrinei socialiste, exprimîndu-se astfel : „Partidul socialist voiește schimbarea regimului de producție și repartitie a bunurilor. Nici un om de bun simț, înzestrat de la fire cu puțin simț de dreptate, nu va fi împotriva acestei intenții de dreptate, nu va fi împotriva acestei intenții de umanitate și de progres. În adevăr, de o sută de ani producția e haotică. Din acest punct de vedere, critica lui Karl Marx e pe deplin întemeiată. Se lucrează cît nu trebuie și ce nu trebuie și aceasta se întoarce, foarte adesea, dacă nu de regulă, împotriva aceluia care produce”¹⁶.

Sînt de asemenea numeroase protestele sale împotriva actelor de nedreptate socială, pe care le-a înfierat cu o remarcabilă vehemență și cu o curajoasă sinceritate morală. Este cunoscută în acest sens mai ales apărarea pe care a luat-o mișcărilor țărănești din 1907 împotriva exploatarelor și opresorilor. În ansamblul gîndirii sale istorice nu găsim însă o teorie a dreptății sociale cu concluzii privitoare la necesitatea transformării structurale a societății întemeiate pe inegalitate și pe nedreptate. Concepția sa moralistă despre dreptatea socială are un sens reformist, marele istoric stră-

¹⁴ *Ideile în istoria universală*, p. 375.

¹⁵ „Notă revistă română”, I—II, 1900, p. 14.

¹⁶ „Neamul românesc”, nr. 43 din 7 martie 1920.

duindu-se să amelioreze un regim social care să poată fi menținut și cu sprinul maselor exploatate.

Reflectînd profunda sa sensibilitate și repulsia sa față de actele de injustiție din trecutul omenirii, cercetările sale istorico-juridice nu propun însă remedii operative. În analiza documentelor judiciare vechi, în examinarea structurii politice și juridice a societăților istorice pe care le studiază, el învederează în mod stăruitor nedreptățile și împilările practicate de exploatatori și asupritori. De asemenea, stigmatizîndu-i racilele, el critică aspru mai cu seamă orînduirea capitalistă, fără a-i dori dispariția. Înfierînd nedreptățile și abuzurile claselor dominante, N. Iorga a militat pentru reforma destinată să consolideze ordinea socială burgheză și s-o înalțe din punct de vedere moral și cultural. Luptînd pentru moralizarea claselor stăpînitoare și pentru culturalizarea claselor exploatate, marele istoric n-a reușit să amelioreze efectiv societatea în care trăia. S-a arătat mereu nemulțumit de neînțelegerea cu care erau primite operele și preceptele sale, dar n-a preconizat o altă ordine socială, care să întruchipeze marile sale idealuri morale de dreptate socială și să concretizeze marea sa dragoste de patrie.

II. CERCETAREA VECHILOR INSTITUȚII ȘI LEGIURI ROMÂNEȘTI

Asupra originilor dreptului consuetudinar al poporului nostru, N. Iorga a formulat concepții diferite, fiind mereu în căutarea adevărului. În 1908, el atribuie dreptului românesc origini tracice și slave, socotînd că rădăcinile tracice au fost „cele mai puternice și mai adînci” în ceea ce privește „legăturile omului cu pămîntul și legăturile dintre oameni determinate de pămînt”¹⁷. În 1925 admite că în dreptul consuetudinar românesc au supraviețuit, pe lângă moștenirea tracilor, elemente asimilate de la „elini”, „vecinii și rudele” tracilor¹⁸. Consideră apoi că unele dintre cele mai vechi instituții românești se bazează pe idei și practici romane¹⁹, întrucît viața băștinașilor Daciei primise „sigiliul Romei”²⁰. În 1930 atribuie aceluiași drept o întreită origine: tracă, bizantină populară și țărănească medievală, socotînd că prin aceste transmisiuni vechiul drept românesc formează un adevărat tezaur și pentru cunoașterea ideilor juridice ale vechilor rase din sud-estul Europei²¹. În sfîrșit, în 1935, el consideră de minimă importanță transmisiunea tracică asupra vechilor instituții românești, susținînd că acestea sînt în primul rînd un „produs popular”, elaborat de „o societate creștină” cu principii statornicite în evul mediu înainte de constituirea statelor românești²².

În esența lor, toate aceste interpretări pun în lumină realele aspecte istorice ale vieții juridice ce s-a dezvoltat pe teritoriul țării noastre, începînd

¹⁷ *Constatări istorice cu privire la viața agrară a românilor*, București, 1908, p. 5—6.

¹⁸ Prefața la studiul lui Georges Fotino, *Contribution à l'étude des origines de l'ancien droit coutumier roumain*, Paris, 1925, p. II—III.

¹⁹ „Revista istorică”, XXV (1939), p. 380—381.

²⁰ *Istoria românilor*, vol. I, partea a II-a, București, 1936, p. 157—306.

²¹ *Brève histoire du droit coutumier roumain*, p. 1.

²² *Les origines et l'originalité du droit populaire roumain*, p. 22—23.

din timpul Daciei preromane pînă în perioada României moderne. Ceea ce poate părea unora ca fiind ipotezele oscilante ale marelui istoric în studiul originilor vechiului drept românesc, nu este de fapt decît determinarea succesivă a conținutului vieții juridice ce s-a desfășurat pe teritoriul țării noastre în cursul veacurilor. Sensul dezvoltării vieții juridice, în sinteza pe care o reține știința noastră istorică, este cel indicat de N. Iorga : cu transmisiunile tracice și romane, cu influențele greco-bizantine și slave, cu instituțiile făurite de societatea românească medievală, vechiul drept românesc are conținutul istoric propriu poporului nostru.

În dezvoltarea istorică a dreptului românesc nescris, N. Iorga distinge în primul rînd perioada anterioară apariției statelor, susținînd că populația romanizată a Daciei se conducea după un drept agrar, cu o stăpînire funciară în devălmășie și cu o justiție exercitată de fruntașii comunităților în prezența vecinilor împričinaților²³. Acesta și este adevărul istoric privitor la dreptul popular al societăților gentilece. În perioada istorică anterioară întemeierii statelor românești, s-a constituit dreptul ce s-a numit *ius valachicum*. N. Iorga menționa în 1915 „principiul medieval că fiecare duce cu sine, oriunde, dreptul lui”²⁴. Juriștii numesc acest principiu *al personalității dreptului* și recunosc aplicarea lui în așezările din evul mediu întemeiate prin colonizare. Principiul personalității dreptului a fost propriu și vieții juridice a românilor înainte de întemeierea statelor lor feudale. N. Iorga a exprimat aprecieri foarte juste asupra dreptului românilor medievali trăitori în mase compacte în țările vecine. El arată că vlahii din Polonia, din Ungaria și din Serbia au continuat să se conducă în viața lor publică după obiceiurile lor juridice, care formau dreptul lor etnic : „*ius valachicum*”, „*vlahiskoe zakon*”, „*legea românească*”. Acest drept românesc apare ca un drept recunoscut și în primele documente ale regalității ungare privitoare la românii din Transilvania, „ceea ce însemnează că valahii au locuit acest pămînt fără întreprupere”²⁵.

Cea de-a două fază a dezvoltării dreptului românesc, potrivit perio-dizării propuse de N. Iorga, se caracterizează prin intervenția domnului în viața juridică a poporului. Domnul, ca autoritate suprapusă comunităților, putea să judece personal, dar în general prefera să delege dreptul de a judeca sfetnicilor săi și mai ales semenilor împričinaților²⁶. Această concluzie este pe deplin valabilă în știința istorică. Nu se confirmă însă documentar interpretarea propusă de marele istoric cu privire la instituția jurătorilor ca instanță judiciară de origine populară și la colaborarea acesteia cu justiția domnească. N. Iorga a căutat să determine mai întîi originile jurătorilor, susținînd în 1905 că această instituție a fost luată de români din vechiul drept german prin mijlocirea slavilor²⁷. Modificîndu-și apoi opinia, a socotit în 1922 că instituția jurătorilor pare să provină din „străvechiul fond tracice”²⁸. În 1939 a opinat că originea jurătorilor români trebuie căutată

²³ *Ibidem*, p. 17.

²⁴ *Istoria comerțului românesc*, București, 1915, p. 75.

²⁵ *Les origines et l'originalité du droit populaire roumain*, p. 9—10 ; *Constatări istorice cu privire la viața agrară a românilor și politica agrară a țărilor românești*, București, 1908, p. 5.

²⁶ *Les origines et l'originalité du droit populaire roumain*, p. 19—20.

²⁷ *Geschichte des Rumänischen Volkes im Rahmen seiner Staatsbildungen*, vol. I, Gotha, 1905, p. 23.

²⁸ *Istoria poporului român*, traducere din limba germană de Otilia Teodoru-Ionescu, vol. I, București, 1922, p. 381.

în instituția martorilor din dreptul roman²⁹. Succesiunea neconcordantă a opiniilor reflectă străduința cercetătorului de a căuta adevărul istoric și în această problemă.

În ceea ce privește competența jurătorilor ca instanță judiciară în colaborare cu justiția domnească, N. Iorga a susținut în mod constant că jurătorii n-ar fi fost utilizați atât pentru a aprecia faptele și obiectul procesului, cât mai ales pentru a învedera judecății onestitatea personală a împricinatului pe baza convingerii pe care ei și-o făcuseră despre caracterul său moral cu mult înainte și în afară de obiectul procesului³⁰. Știm, din recente cercetări bazate pe noi materiale documentare, că instituția jurătorilor, cunoscută de multe popoare din antichitate și din evul mediu, a fost proprie și poporului român, corespunzând în perioada prestatală necesității sociale de a se încredința fruntașilor comunităților sătești judecarea proceselor, iar după constituirea statelor românești corespunzând interesului domniei feudale de a se administra justiția țării cu sprijinul celor ce cunoșteau efectiv obiectul litigiilor supuse judecății.

Pentru cea de-a treia perioadă, caracterizată prin constituirea dreptului scris, N. Iorga ne-a lăsat interpretări privitoare îndeosebi la funcția istorică a pravilelor. În lucrările sale din 1901—1904, referindu-se la dreptul scris din secolul al XVII-lea, el menționează aplicarea pravilei moldovenești *Cartea românească de învățătură* din 1646, a pravilei muntenești *Îndreptarea legii* din 1652, precum și a textelor bizantine cuprinse în *Basiliicale* și în *Exabibulul lui Armenopol*. Marele istoric explică formarea dreptului scris prin cerințele societății românești în plină dezvoltare, precizând că dreptul nescris a continuat să se aplice efectiv, unele obiceiuri juridice fiind confirmate prin însuși textul pravilelor³¹. Această justă apreciere a fost însă modificată treptat.

Într-o lucrare din 1908, republicată cu amplificări în 1917 în traducere franceză, N. Iorga consideră că pravilele, cuprinzând „doctrine ale dreptului roman” redactate în românește, au fost texte „mai mult sau mai puțin aplicabile”³². Din lucrările publicate în 1929—1935 desprindem însă cu privire la utilizarea judiciară a dreptului scris unele aprecieri negative, ce nu se confirmă prin cercetările actuale. El susține anume că dreptul scris, aparținând mai curînd „bibliografiei”, nu a fost utilizat de instanțele judiciare. „Această legislație, care nu ține cont de dreptul nescris, de tradițiile seculare, milenare chiar, n-a putut fi aplicată niciodată”³³, afirmă el, admițînd că numai în procesele penale s-ar fi aplicat de către Vasile Lupu unele prescripții drastice din *Pravila Moldovei*³⁴. Teza neaplicării pravilelor este infirmată prin noile cercetări istorico-juridice efectuate în țara noastră.

²⁹ „Revista istorică”, XXV (1939), p. 380—381.

³⁰ *Le caractère commun...*, p. 77—78; *Anciens documents de droit roumain*, vol. I, Paris—București, 1930, p. 33; *Originea formelor vieții contemporane*, București, 1934, p. 99—100; *Les origines et l'originalité du droit populaire roumain*, p. 19.

³¹ *Istoria literaturii române în secolul al XVIII-lea (1681—1821)*, vol. II, București, 1901, p. 443—444; *Istoria literaturii religioase a românilor pînă la 1688*, București, 1904, p. 160 și 170; ed. a 2-a, vol. I, București, 1925, p. 280—281.

³² *Développement de la question rurale en Roumanie*, Iași, 1917, p. 31. Vezi și traducerea românească a acestui studiu în „*Neamul românesc*”, XII, Iași, 1917, p. 151—153, 155—157 și 163.

³³ *Les origines et l'originalité du droit populaire roumain*, p. 21.

³⁴ *Originea formelor vieții contemporane*, București, 1934, p. 98.

Cu privire la dreptul românesc din perioada modernă, cercetările lui N. Iorga reflectă preocuparea sa de a releva utilizarea obiceiurilor juridice și de a critica receptarea textelor legislative străine. El apreciază legiurile adoptate în timpul domniilor fanariote, deoarece în alcătuirea lor „se ține seama întotdeauna de dreptul consuetudinar”. Codurile întocmite în prima jumătate a secolului al XIX-lea cuprind împrumuturi franceze, italiene și „iosefiniste”, dar tot mai țin seama de dreptul consuetudinar³⁵. Cea mai vehementă critică însă o îndreaptă el împotriva legiurilor României moderne de după 1860, pe care le dezaproabă ca fiind copiate după cele franceze și introduse în țara noastră fără a avea vreo legătură cu vechiul nostru drept³⁶.

N. Iorga critică necruțător mai cu seamă *Constituția* din 1866, pentru că la elaborarea ei nu s-a ținut seama „de acel factor istoric care ar fi reprezentat aportul nostru național în opera ce trebuia să se înfăptuiască”. Examinând trecutul poporului român din punctul de vedere al dezvoltării ideilor constituționale, el învederează caracterul electiv al domniei și protestele poporului în fața domnului când se călcau obiceiurile țării, practici nesocotite de domnii fanarioți „nu cu intenții dușmane față de țara noastră, ci din cauza sistemului pe care-l aduceau cu dînșii”. El preconizează o Constituție întemeiată pe „trecutul nostru, care este experiență umană verificată”, și pe „sufletul maselor adânci ale poporului”, care resping formele ipocrite și reclamă o organizare constituțională „folositoare tuturor”³⁷.

Cu privire la instituțiile din timpul său, N. Iorga a exprimat în repetate rânduri critici necruțătoare, dar numai în scopuri moralizatoare și în sens reformist. A criticat „înmulțirea avocaților și procedura copleșitoare”³⁸, abuzurile prefectilor și ale agenților fiscali, subordonarea unor membri ai magistraturii față de politicienii deținători vremelnici ai puterii, servilismul multor funcționari ai statului față de partidele politice. A criticat individualismul dreptului burghez adoptat din Occident și i-a opus sistemul de solidaritate pe care îl considera baza existenței noastre naționale, susținând că „prin el ne-am putut ține”³⁹. Criticând instituțiile românești din timpul său, marea istoric învedera cu stăruință, potrivit concepției sale, superioritatea vieții juridice din trecut. Pentru studiul istoric al instituțiilor statului și dreptului burghez, critica multilaterală și curajoasă a lui N. Iorga este de cea mai mare utilitate cercetătorilor noștri.

Stăruind asupra originilor și particularităților dreptului poporului nostru, N. Iorga a studiat sub numeroase aspecte instituțiile vechi, scoțind mereu în evidență continuitatea istorică și originalitatea dreptului consuetudinar și criticând dreptul scris suprapus vieții juridice populare. Fără a constitui expuneri sistematice, cercetările sale reinvie sub forme sugestive

³⁵ *Les origines et l'originalité du droit populaire roumain*, p. 21.

³⁶ *Originea formelor vieții contemporane*, p. 40 și 97.

³⁷ *Istoricul Constituției românești*, în volumul colectiv *Noua Constituție a României*, București, 1923, p. 5–24.

³⁸ *Originea formelor vieții contemporane*, p. 95.

³⁹ *Caracterul dreptului românesc*, p. 4.

și admirative trecutul juridic al poporului român, pe care l-ar vrea model pentru viața juridică a României moderne. Preocuparea sa de a proiecta întotdeauna o lumină vie asupra vechiului drept consuetudinar se explică, într-o mare măsură, prin adversitatea sa față de legiuirile și practicile judiciare ale statului român modern, pe care le-a criticat cu asprime, ca fiind neorganice și necorespunzătoare tradițiilor și necesităților reale ale poporului nostru. Apare astfel o notă romantică pronunțată în multe din aprecierile marelui istoric referitoare la trecutul juridic al poporului nostru.

Concepția lui N. Iorga referitoare la caracterul popular al dreptului nescris și la valoarea deosebită a tradițiilor juridice trebuie privită în lumina gândirii sale idealiste despre dezvoltarea istorică a poporului nostru. Pentru a reînvia trecutul potrivit grandioasei sale viziuni patriotice, marele istoric privea poporul ca pe o comunitate etnică indivizibilă din punct de vedere social, posedând tradiții unitare, o viață juridică proprie și un drept omogen, produs original al maselor populare. În opoziție cu dreptul popular, dreptul scris nu ar avea conținut original, fiind bazat în mare parte pe textele bizantine receptate, iar în perioada modernă pe textele împrumutate din codurile occidentale. Acest drept scris îi apărea marelui istoric ca o nesocotire a tradițiilor strămoșești, ca o atingere condamabilă a sufletului popular și ca o restrângere silnică a creațiilor juridice originale. Știința istorică a infirmat însă identificarea dreptului nescris, care este în realitate un drept al claselor stăpînitoare, cu dreptul popular, ce trebuie înțeles ca fiind creația maselor populare.

Din punct de vedere metodologic, marele merit al lui N. Iorga este de a fi cercetat instituțiile și legiuirile românești în lumina istoriei universale. Pentru a învedera trăsăturile proprii ale vechilor instituții politice și juridice românești, precum și caracterele lor comune cu ale instituțiilor popoarelor sud-est europene, N. Iorga a făcut cercetări comparative și a demonstrat că în dezvoltarea lor istorică românii și-au creat instituții pe măsura nevoilor lor sociale, asimilînd și multe elemente din afară. Fiind un popor deschis istoriei universale, românii n-au fost însă imitatorii altor popoare, ci și-au făurit instituții proprii. Totodată, poporul nostru a exercitat înfruriri pozitive asupra instituțiilor altor popoare și îndeosebi asupra celor din vecinătate. Pentru inițierea unor cercetări speciale este dătătoare de sugestii însăși adversitatea marelui istoric față de împrumuturile legislative incluse în dreptul României moderne și față de mimetismul juridic al burgheziei.

Concepînd idealist și etnicist dezvoltarea vieții juridice a poporului nostru, N. Iorga nu a analizat factorii economici și sociali care au generat instituțiile și legiuirile românești. El a considerat că acestea au fost mai cu seamă produsul forțelor spirituale ale poporului român. De aceea și în analiza conținutului social al vechilor legiuri și instituții, cercetările sale au limitele poziției de clasă ce caracterizează întreaga sa activitate istoriografică. Cu toate aceste limite, el s-a străduit întotdeauna să învedereze

rolul activ al maselor populare în făurirea instituțiilor politice și juridice și a criticat cu asprime ignorarea vieții juridice populare de către legiuitorii moderni.

Moștenirea științifică pe care ne-a lăsat-o N. Iorga în domeniul special al cercetărilor istorico-juridice constă, în primul rînd, în vasta cantitate de documente smulse uitării din arhivele străine și românești. A lărgit orizontul istoric al acestor cercetări. A pus într-o lumină nouă vechiul drept consuetudinar românesc, învederînd valoarea acestuia pentru studiul dezvoltării istorice a poporului nostru. A criticat statul și dreptul burghez. A pus și în aceste cercetări marea sa pasiune pentru cunoașterea științifică a trecutului și marea sa dragoste de țară.

CAROL AL II-LEA ȘI PARTIDELE BURGHEZO-MOȘIEREȘTI (1930—1937)

DE

AL. GH. SAVU

După venirea lui Carol al II-lea pe tronul României, la 8 iunie 1930, conținutul reacționar al activității statului burghezo-moșieresc s-a accentuat. Carol a promovat o politică internă și externă corespunzătoare intereselor marii burghezii și moșierimi din țară și ale monopolurilor internaționale, căutînd totodată să consolideze și să dezvolte pozițiile deținute de monarhie.

În jefuirea avutului public și acumularea de bogății, Carol al II-lea a dat dovadă de o iscusință și lipsă de scrupule care au depășit cu mult pe acelea ale predecesorilor săi la tron. În acest scop, el a utilizat în egală măsură comercializarea prerogativelor coroanei și șantajul, eludarea legilor statului și comisioanele, scoaterea la mezat a bogățiilor țării și exploatarea sălbatică a muncitorilor și țăranilor din întreprinderile și de pe moșiile Coroanei, sporirea listei civile și însușirea frauduloasă de bunuri.

În condițiile cînd urmările crizei economice deveneau tot mai apăsătoare pentru situația maselor populare, Carol al II-lea, abia urcat pe tron, și-a inaugurat activitatea prin stabilirea unei liste civile pentru membrii familiei regale, în sumă de 74 000 000 de lei: 40 000 000 — lista civilă a regelui; 20 000 000 a reginei Maria; cîte 7 000 000 pentru principesa Elena și prințul Nicolae. La acestea se adăugau încă 7 000 000 de lei, reprezentînd subvenția statului pentru moștenitorul tronului¹. În afara listei civile, un mijloc important de jefuire a statului de către monarhie au fost diversele subvenții de stat, alocațiile bugetare pentru întreținerea și mărirea palatelor și castelelor regale, scutirile de taxe și impozite etc.². Toate transferurile de devize făcute de monarhie în străinătate erau scutite de prime — pe care le suporta B.N.R., adică de fapt statul — și pentru orice produse pe care aceasta le importa nu se plăteau nici un fel de taxe vamale³.

¹ V. Aescu, *Rolul monarhiei în jefuirea și exploatarea poporului român, în aservirea economică a țării față de puterile imperialiste*, în „Analele Institutului de istorie a partidului de pe lângă C. C. al P. M. R.”, 1962, nr. 6.

² Arh. M. A. I., dos. 24 general, vol. 8, f. 63—78.

³ Ibidem, 31—38.

Pe seama avutului public, folosind presiuni de tot felul, Carol al II-lea și-a mărit proprietățile personale sau aparținând altor membri ai familiei regale și camarilei. Astfel, în 1932, el a obligat pur și simplu consiliul comunal al Municipiului București să-i „doneze” o suprafață de pădure de 46,78 ha situată lângă lacul Snagov⁴. O mare afacere a reprezentat pentru rege construirea Palatului regal din Calea Victoriei. Cu acest prilej, în 1939 au fost expropriate și unele imobile aparținând regelui, deoarece era necesară lărgirea pieței și curții palatului. În schimbul acestor imobile, evaluate la 90 880 374 de lei, Carol al II-lea a impus să i se cedeze următoarele bunuri proprietate a statului: ferma Clinciu-Spanțov, o suprafață din terenul Școlii de horticultură de la Băneasa, stațiunea de montă Băneasa, pepiniera Murfatlar, bălțile Iezerul-Mostiștea și Boianu-Sticleanu, pădurea Herescu etc. Toate aceste bunuri au fost evaluate după registre vechi, mult sub valoarea lor reală, la suma derizorie de 69 685 564 de lei⁵.

În perioada care a urmat urcării lui Carol al II-lea pe tron, monarhia nu numai că a continuat să fie cel mai mare moșier din țară, dar și-a sporit considerabil proprietățile, reprezentând unul dintre factorii de bază în menținerea relațiilor de producție semifeudale. În calitate de mare moșier monarhia a întreținut strânse relații cu vechile familii princiare și boierești, ca Sturdza, Cantacuzino, Negroponte și multe altele, promovind totodată o politică de protejare a mării proprietăți fiuciare pe seama exploatării crunte a maselor țărănești.

Concomitent cu aceasta, Carol al II-lea a căutat, prin mijloacele și metodele amintite mai sus, să transforme monarhia și într-un puternic vîrf monopolist al țării, să acapareze importante pachete de acțiuni la principalele întreprinderi industriale și bancare din România. Regele și familia domnitoare au ajuns în perioada 1930—1940 mari acționari la numeroase întreprinderi industriale, de transporturi, precum și la instituții bancare din țară și din străinătate. Numai în depozitul personal al lui Carol al II-lea aflat la Banca de credit român, se aflau la 31 decembrie 1942 acțiuni și efecte publice în valoare reală de 1 088 366 011 lei⁶.

Regina Maria era acționară la societățile „Busteni” (cu un capital de 8085000 de lei), „Industria lemnului”, „Astra-vagoane”, „Titan-Nădrag-Calan”, „Bank of Roumania Ltd”, „General Petrolifer”, „General Motors”, „Chicago N. W. Ry” etc.; principesa Ileana la „Industria lemnului”, „Carpatina”, „Reșița”, „Titan-Nădrag-Calan”, „Textil Français”, „Bank of Roumania Ltd”, Banca națională egipteană și altele; principesa Elisabeta, fosta regină a Greciei, la Banca de credit român, unde deținea 121 376 de acțiuni, fiind al doilea mare acționar după fratele ei, regele Carol al II-lea; prințul Nicolae la „Domeniile Broșteni S.A.R.”, „Moldova”, Fabrica de celuloză de la Piatra-Neamț etc.⁷.

Toate acestea atestă faptul că monarhia a devenit în perioada dintre cele două războaie mondiale, îndeosebi în deceniul al 4-lea, unul dintre vîrfurile monopoliste cele mai puternice din țară. Centrul forței sale econo-

⁴ Ibidem, f. 17—18.

⁵ Ibidem, f. 18—24.

⁶ Aurel Vijoli, *Cercetări asupra capitalului financiar în țara noastră*, București, 1949, p. 68—69.

⁷ Maior V. Anescu și căpitan M. Popa, *Jefuirea poporului român de către monarhie*, Edit. militară, 1958, p. 49—53; vezi și Aurel Vijoli, *op. cit.*, p. 43, 102, 104.

mice îl reprezenta în preajma instaurării dictaturii regale Banca de credit român, care ocupa locul al II-lea în ierarhia marilor bănci din țară și unde regele era nu numai cel mai mare acționar, ci și conducătorul ei de fapt⁸. Prin sistemul de participații, credite și alte mijloace, regele a folosit această bancă asigurându-și o influență puternică asupra unor mari întreprinderi capitaliste din diferite ramuri industriale, îndeosebi în industria metalurgică, alimentară, textilă, petrolieră.

Treptat, cercurile oligarhice din jurul monarhiei au stabilit strânse legături de afaceri cu alte trei mari grupuri monopoliste: grupul „Reșița” condus de Max Auschnitt, grupul „Malaxa” și grupul „Mica”, în fruntea căruia se afla I. Gigurtu. Primele dominau industria metalurgică a țării, iar ultimul industria extractivă auriferă. Ca și cercurile din jurul lui Carol al II-lea, toate aceste grupuri monopoliste prezentau aceeași particularitate: ele erau nemijlocit legate de comenzile de stat, care forma principalul lor cumpărător. În decurs de numai câțiva ani s-a ajuns la o extraordinară întrepătrundere de interese, concretizată în participații reciproce, executarea în comun a unor comenzi, includerea conducătorilor unui grup în consiliile de administrație ale societăților monopoliste încadrate în celelalte grupuri etc. Cu toate că între aceste grupuri se manifestau și o serie de contradicții, ele acționau totuși unitar atunci când era vorba de jefuirea statului și luarea pe linie de stat a unor măsuri care să le asigure realizarea de profituri cât mai mari.

Bazele legăturilor strânse dintre reprezentanții acestor grupuri și monarhie s-au pus la scurt timp după urcarea lui Carol pe tron. Ele au început sub forma unor „daruri” de zeci de milioane făcute regelui pentru a-i câștiga „bunăvoința” pentru societățile capitaliste respective; ulterior o dată cu banii au început să-i fie remise regelui pachete întregi de acțiuni în mod gratuit, aceasta fiind una dintre căile cele mai importante prin care monarhia a reușit să acapareze o parte mare din capitalul pe care a ajuns cu timpul să-l posede⁹.

Marii capitaliști Malaxa, Auschnitt, Blank, Gigurtu, Kauffmann au devenit membri influenți ai camarilei și, alături de alte elemente, ca Ernest Urdăreanu, Paul Angelescu, Elena Lupescu, Gabriel Marinescu, au jucat un rol important în actele politice ale regelui și o influență în continuă creștere asupra statului. În culisele Palatului, la un chef sau la o masă de bridge, se luau hotărâri care se traduceau apoi în legi și măsuri favorabile societăților monopoliste, care loveau greu în situația maselor de oameni ai muncii. Rolul deosebit de important pe care camarila l-a căpătat în timpul domniei lui Carol al II-lea se explică în primul rând prin pătrunderea în rîndul ei a unor reprezentanți ai monopolurilor, con-

⁸ Vezi Aurel Vijoli, *op. cit.*, p. 43—44. Autorul conchide că din modul cum erau repartizate acțiunile, Carol al II-lea putea „... dicta, absolut, la Banca de credit român” (p. 139).

⁹ Cu banii „Reșiței” și ai altor mari societăți capitaliste, prin intermediul lui Max Auschnitt, regele a intrat în posesiunea unui număr de 435 000 de acțiuni ale fabricii de zahăr, „Lujaș”, care controla, la rîndul său, fabricile „Crisciatic”, „Jucica”, „Ripiceni” și altele; valoarea acțiunilor „dăruite” regelui se ridica la 217 500 000 lei (Arh. M. A. I., dos 24 general, vol. 8, f. 9—10). Într-un mod asemănător a intrat regele în posesiunea a 60 000 de acțiuni ale societății „Astra-vagoane”, 10 000 de acțiuni ale „Reșiței” și ale altor societăți (*loc. cit.*, f. 79—80). Sistemul „dărilor” către rege e folosit și de către alți mari capitaliști. Astfel, bancherul Aristide Blank, în 1934, a finanțat în întregime construirea a două vile la Eforie, care au devenit apoi gratuit, proprietatea personală a regelui și, respectiv, a Elenei Lupescu (*loc. cit.*, f. 16—17).

comitent cu cointeresarea celorlalți membri ai camarilei în afacerile marilor societăți capitaliste. În felul acesta, o dată cu monarhia, camarila s-a transformat și ea într-un exponent al oligarhiei financiare.

În aceste condiții, apar clar motivele care l-au determinat pe Carol al II-lea să impună în guverne și în alte organe conducătoare ale statului reprezentanți ai grupurilor monopoliste de care era legat, să intervină în repetate rânduri personal pentru a accelera trecerea prin parlament a legilor cerute de aceleași monopoluri¹⁰.

Între Carol al II-lea și cercurile din jurul lui, pe de o parte, și marile monopoluri internaționale, pe de altă parte, a existat o foarte strinsă împletire de interese. În raporturile cu monopolurile străine, dominante au fost încă de la început relațiile cu imperialismul anglo-francezi și americani.

Transformarea monarhiei într-un centru monopolist și închegarea în jurul ei, în deceniul al 4-lea, a unui puternic grup monopolist au constituit baza economică de pe care Carol al II-lea a acționat pe tărîm politic. În vederea instaurării unui regim de dictatură fățișă.

Imediat după urcarea pe tron, Carol al II-lea a făcut prima încercare de a instaura un regim dictatorial, folosindu-se de dezorientarea care cuprinsese atunci unele cercuri politice, mai înainte ca acestea să se desmeticească și să-i poată opune o rezistență organizată. Această primă încercare s-a concretizat în preconizarea unui guvern „național”, de coaliție a principalelor partide burghezo-moșierești. În planurile lui Carol, formarea acestui guvern trebuia să înlesnească ulterior lichidarea completă a „guvernării de partid”, destrămarea partidelor și statornicirea sistemului de guvernare personală. Sfătuit de oamenii politici care-i împărțeau planurile, regele a dat mandat pentru a încerca formarea guvernului de coaliție generalului Presan, militar de carieră, care avea un anumit prestigiu dobândit în timpul primului război mondial și, nefiind încadrat formal în nici unul din partidele politice, părea cel mai indicat să ducă la îndeplinire această sarcină¹¹. Alegerea lui Presan vădea și intențiile regelui de a spori rolul armatei în conducerea statului. Opoziția puternică și deschisă a partidului liberal, ca și aceea, mai puțin fățișă, dar nu mai puțin dîrză, a conducerii P.N.Ț. în frunte cu Iuliu Maniu și aripa „ardeleană” a acestui partid, l-au determinat pe generalul Presan să-și depună mandatul¹². În condițiile în care lib ralii îi rămîneau ostili și forțele politice pe care se sprijinea erau cu totul neînsemnate, regele a fost silit să numească un nou guvern național-țărănesc în frunte cu Iuliu Maniu. Era o înfrîngere

¹⁰ La 24 iulie 1933, Armand Călinescu scria următoarele în însemnările sale : „Mi se spune că Malaxa și Mirlo au pus la cale o afacere scandaaloasă la C. F. R. Direcția ar pune la dispoziția lui Malaxa 360 vagoane. Acesta le-ar înzestra cu motoare (cumpărate din străinătate) și drept plată i s-ar da o remiză de 20 lei la km parcurs timp de 4 ani. Malaxa ar putea câștiga un miliard și 1/2. Accastă combinație e nemaipomenită. Desigur că e interesată camarila”. Tot Armand Călinescu, la 27 iulie, nota : „Vaida îmi povestește de asemenea cît de greu este cu regele care vrea să expună legi. Astfel, anul trecut după alegeri i-a spus : «Am pregătit o lege pentru concesionarea atelierelor C. F. R. la particulari, fiindcă merg prost». În 1931 i a spus lui Mironescu : «Te rog să-ți însușești legea făcută de Blank pentru monopolul alcoolului și să o votezi». Mironescu a preferat să demisioneze. Îmi spune că regele acum grăbește chestia uzinelor militare și acum i-a dat ordin lui Samsonovici să prezinte raportul la consiliu” (Arh. M. A. E., dos. 4, cuprinzînd însemnările-notițe ale lui Armand Călinescu, f. 30—31).

¹¹ N. Iorga, *Doi ani de guvernare*, ed. a 5-a, Valcenii de Munte, 1932, p. 7—8.

¹² *Ibidem*, p. 10—11.

serioasă a regelui, care l-a temperat și l-a făcut să înțeleagă că instaurarea dictaturii personale în condițiile de atunci nu era un lucru ușor¹³.

Guvernul național-țărănesc prezidat de Iuliu Maniu s-a menținut numai 4 luni : de la 13 iunie pînă la 10 octombrie 1930. În acest interval de timp s-a desfășurat o adevărată încercare de forțe între președintele de consiliu și rege, primul încercînd să împiedice monarhia de a se amesteca în conducerea efectivă a treburilor statului, iar ultimul exercitînd presiuni pentru a se impune ca șef de fapt al guvernului și a înfrînge împotrivirea primului ministru și a aripii „ardelene” a P.N.Ț.

Încă în aceste prime luni de domnie, mai ales după eșecul suferit, Carol al II-lea a dovedit incontestabile calități de intrigant și o deosebită abilitate în specularea contradicțiilor dintre grupările politice burghezo-moșierești și din interiorul fiecăreia în parte, pentru a ieși din situația critică în care se afla. Astfel, cu toate că nu putea uita opoziția și dușmănia liberalilor — cu atît mai mult cu cît era extrem de ranchiunos —, Carol a început, pe diferite căi, să stabilească contacte cu P.N.L., să și-l apropie, pentru a-l putea opune la nevoie național-țărăniștilor. Pe de altă parte, regele a stimulat nemulțumirile aripii „țărăniște” a P.N.Ț. și cele ale foștilor takisti încadrați în acest partid, nemulțumiri determinate de faptul că ramura „ardeleană” în frunte cu Iuliu Maniu tindea să-i treacă pe planul al doilea și în partid, și în guvern. Concomitent cu aceasta, în ambele partide Carol al II-lea a reușit, prin făgăduieli, corupție etc., să recruteze o serie de elemente care au început să joace rolul de „cai troieni” în folosul monarhiei și camarilei. De exemplu, în P.N.Ț. pe această linie se situau — unii încă înainte de „restaurație” — Virgil Potîrcă și V. V. Tillea ; în P.N.L. o grupare dezidentă, a așa-zisului tineret intelectual în frunte cu Gheorghe Brătianu, care se va constitui ulterior într-un partid aparte. Regele n-a neglijat nici grupările politice reacționare de mai mică însemnătate, satisfăcînd ambițiile unora dintre șefii lor și hrănindu-i cu mirajul aducerii la conducerea statului, de neatîns în condițiile obișnuite ale parlamentarismului. O deosebită atenție a acordat regele creării unui puternic grup de partizani ai planurilor sale în rîndurile cadrelor de conducere ale armatei. Printre primele elemente recrutate după venirea în țară a fost generalul Paul Angelescu, pînă atunci adversar al regelui. „... Rînd pe rînd — scrie Zaharia Boilă în însemnările lui memorialistice — oamenii politici și generalii au fost captați, influențați, cîștigați, pentru ca să nu spunem cumpărați, de Carol al II-lea”¹⁴.

În urma contradicțiilor cu regele, cabinetul Maniu a demisionat, formîndu-se, la 10 octombrie 1930, tot un guvern P.N.Ț., în frunte cu fostul takist G. G. Mironescu. Pe lîngă Gr. Iunian și M. Manoilescu — introduși încă în guvernul Maniu, și împotriva dorinței acestuia, ca un fel de „ochi și urechi” din partea regelui — Carol al II-lea a reușit să includă în noul cabinet încă o persoană pe care considera că poate să se bazeze : Emil Hațieganu. Merită de reținut că metoda aceasta de a include persoane devotate regelui și camarilei în guvern, cu rol de observatori, informatori,

¹³ În legătură cu aceasta, N. Iorga scria că regele, după eșecul suferit, „arată foarte oboșit, fără nimic din atît de simpaticul (l) avînt încrezător, doritor de lucruri nouă, cu care, abia acum două luni, își începuse domnia” (*ibidem*, p. 14).

¹⁴ Zaharia Boilă, *Memorii*, în Arh. Institutului de studii istorice și social-politice de pe lîngă C. C. al P. C. R., fond. 6, c. 14.

supraveghetori și elemente de manevră a fost utilizată apoi frecvent de Carol al II-lea, indiferent de faptul că guvernele care se succedau la cîrma țării erau favorabile sau nu planurilor și intereselor Palatului. Pînă în aprilie 1931, perioadă în care guvernul G. G. Mironescu s-a menținut la putere, regele a reușit să netezească în mare măsură asperitățile cu P.N.L.¹⁵. Oameni politici ca I. G. Duca — care cu cîteva luni în urmă declara că nu va întinde niciodată mîna „aventurierului” — și-au manifestat public revizuirea vechii poziții, în sensul renunțării la politica de ostilitate față de Carol al II-lea. Moartea lui Vintilă Brătianu, la sfîrșitul anului 1930, a survenit tocmai la timp pentru a se putea grăbi tranzacția dintre Coroană și P.N.L.

În aprilie 1930, Carol al II-lea a obținut îndepărtarea guvernului, folosindu-se în acest scop de M. Manoilescu, care a demisionat după ce parlamentul îi respinsese un proiect de lege. Cu acest prilej, regele a făcut o nouă încercare în vederea constituirii unui guvern „de coaliție”, în afara partidelor, și în acest scop l-a rechemat în țară pe Nicolae Titulescu, în vremea aceea ambasador al României la Londra. Momentul ales pentru această nouă tentativă era mult mai favorabil lui Carol al II-lea datorită, pe de o parte, ameliorării relațiilor cu liberalii, iar pe de altă parte orientării care-și croise drum în sînul partidelor burghezo-moșierești în perioada guvernului Mironescu, și anume aceea că ar fi fost necesară instituirea unui guvern „de mîna forte”, care să ia măsurile necesare pentru stăvilirea luptelor în creștere ale maselor populare și pentru asigurarea ieșirii din criza economică pe seama oamenilor muncii. Cu toate acestea, nici Titulescu nu a reușit să realizeze o înțelegere între principalele partide burghezo-moșierești — P. N. Ț. și P. N. L. —, deoarece fiecare pretindea să obțină rolul hotărîtor în cazul formării unui guvern de coaliție și se temea de instaurarea unei dictaturi regale.

Criza de guvern a fost soluționată în cele din urmă prin formarea guvernului de „tehnicieni” Iorga-Argetoianu, la 18 aprilie 1931. Acesta a fost de fapt primul guvern personal al regelui, avînd vădite tendințe autoritare, dictatoriale. El a intensificat măsurile represive, a efectuat noi împrumuturi externe, acceptînd venirea în țară a controlorilor străini, și a introdus primele „curbe de sacrificiu”. Măsurile adoptate de guvernul Iorga-Argetoianu s-au bucurat, în genere, de asentimentul tuturor partidelor burghezo-moșierești, opoziția făcută de acestea avînd un caracter mai mult formal.

Guvernul Iorga-Argetoianu era însă departe de a corespunde planurilor dictatoriale ale regelui. Lipsit de o bază politică proprie, acest guvern fusese nevoit de la început să se bazeze pe sprijinul unuia dintre marile partide existente, și anume pe cel liberal; în parlament, în cazul cînd liberalii i-ar fi retras sprijinul, guvernul putea fi oricînd pus în minoritate și, ca urmare, obligat să demisioneze. Formal, în afara partidelor și avînd un caracter personal, guvernul era în realitate dependent și controlat de liberali și național-țărăniști, care-i puteau hotări soarta în funcție de interesele grupărilor respective.

Devenit cu totul impopular și incapabil să facă față enormelor dificultăți de care se izbea, îndeosebi pe tărîm financiar, guvernul Iorga-

¹⁵ N. Iorga, *Supt trei regi*, ed. a 5-a, Vălenii de Munte, 1932, p. 25—28.

Argetoianu și-a prezentat demisia la începutul lunii iunie 1932. Partidul național-țărănesc a fost readus la putere. Această nouă perioadă de guvernare național-țărănistă a luat sfârșit înainte de vreme, datorită, în primul rând, consecințelor pe care le-au avut în viața politică a țării eroicele lupte ale ceferiștilor și petroliștilor din ianuarie-februarie 1933. În această perioadă s-au perindat la cirna țării patru guverne național-țărăniste, dintre care trei au fost prezidate de A. Vaida-Voevod și unul de către Iuliu Maniu. Repetatele schimbări de guverne au fost urmarea, în primul rând, a presiunilor exercitate de masele populare, în frunte cu clasa muncitoare, sub conducerea P. C. R., pentru frinarea ofensivei capitaliste și moșierești împotriva nivelului lor de trai. Desele schimbări de guverne, însoțite de fluturarea unor promisiuni demagogice în privința ameliorării situației maselor, concomitent cu intensificarea măsurilor represive, reflectau existența unei crize politice și demonstau că cercurile dominante se străduiau să găsească o formulă de guvern și de guvernare care să poată rezista în condițiile agravării tuturor contradicțiilor sociale. Pe această fond s-au înăspriț și fricțiunile dintre diferitele cercuri și grupări reacționare.

În timpul acestei a doua — și ultima, de altfel — perioade de guvernare național-țărănistă s-au produs unele evenimente importante în ceea ce privește manevrele întreprinse de rege și de alte cercuri de dreapta în vederea instaurării unui regim dictatorial.

Carol al II-lea a făcut o ultimă încercare pentru a-l convinge pe Iuliu Maniu să-i accepte planurile, numindu-l în fruntea guvernului, la 20 octombrie 1932. Amestecul continuu al regelui și camarilei în atribuțiile guvernului au dus însă la înăsprirea relațiilor dintre Carol și Maniu și, în ultimă instanță, la demisia cabinetului. O dată cu aceasta, ruptura dintre Carol al II-lea și cercurile maniste a fost atât de profundă, încât, așa cum au arătat evenimentele ulterioare, peste ea nu s-a mai putut întinde niciodată o punte.

Planurilor regelui de a instaura un regim de dictatură personală, cercurile maniste le-au opus politica „constituționalistă” a lui Iuliu Maniu. Deosebirea esențială dintre pozițiile regelui și acelea ale cercurilor maniste consta în aceea că în timp ce primul se pronunța pentru lichidarea sistemului parlamentar, cercurile maniste revendicau menținerea sistemului parlamentar și limitarea regelui la exercitarea prerogativelor înscrise în Constituția din 1923. Maniu, după propriile declarații făcute public în repetate rânduri, nu era contra monarhiei și — cel puțin în primii ani — nici contra lui Carol al II-lea ca persoană, ci contra concentrării puterii în mâinile regelui, ceea ce ar fi însemnat, în fapt, moartea partidelor politice, inclusiv a propriei grupări, precum și dominația politică și economică a grupului monopolist advers constituit în jurul monarhiei. Astfel, într-o expunere făcută la 4 iulie 1935, Maniu afirma: „... Sînt adînc monarhic și nu vreau ca în țara noastră să fie frămîntări republicane. Sîntem cu toții hotărîți să apărăm regimul monarhic”¹⁶. Cercurile maniste aveau, ca și cele din jurul regelui, o orientare de dreapta, și unele și altele acționînd în direcția apărării și consolidării regimului burghezo-moșieresc, reprezentînd interesele vîrfurilor reacționare ale claselor exploatatoare;

¹⁶ Arh. M. A. I., dos. 40 001, vol. 40, f. 42.

pe plan extern, și unele și altele erau legate de cercurile imperialiste anglo-franco-americane. Anticomunismul le era, de asemenea, în egală măsură comun. Deși cercurile maniste făceau mult caz de crezurile lor „democratice”, ele s-au pronunțat nu o dată pentru modificări în exercitarea puterii care să ducă la restrângerea drepturilor și libertăților cetățenești. Totuși, gruparea manistă se pronunța pentru menținerea sistemului parlamentar, văzând în acesta și un mijloc de a face să eșueze încercarea de concentrare a puterii în mâinile cercurilor din jurul monarhiei, în timp ce pentru Carol al II-lea existența sistemului parlamentar constituia principalul obstacol. Cercurile maniste au reprezentat, în sinul claselor dominante, până în 1937, cel mai puternic adversar politic al lui Carol al II-lea.

În lupta împotriva cercurilor din P. N. Ț. potrivnice instaurării dictaturii regale, Carol al II-lea a folosit trei metode de bază: spargerea aripilor „ardelene” a național-țărăniștilor, până atunci în genere compactă și solidară în jurul persoanei lui Iuliu Maniu; lichidarea ultimelor obstacole care stăteau între Palat și P. N. L. pentru a elimina posibilitatea unui front comun liberalo-național-țărănist; concentrarea, sub steagul monarhiei, a tuturor grupărilor mici de dreapta, care să devină un suport politic propriu al monarhiei, un fel de „a treia forță”, pe care s-o poată opune, după împrejurări, atât liberalilor, cât și național-țărăniștilor.

În 1932—1933, Carol al II-lea a reușit să atragă de partea sa pe A. Vaida-Voevod, lider marcant al partidului național-țărănesc, șef influent al „aripiilor ardelenene”, vechi colaborator al lui Maniu și, totodată, prieten personal al acestuia. Acțiunea lui Vaida-Voevod a găsit ecou în rîndurile unei părți a partidului, care se temea că, urmînd politica lui Maniu, P. N. Ț. ar putea să ajungă în situația liberalilor și să piardă prilejul de a se menține mai mult timp la guvern. În grupul lui Vaida s-au concentrat elementele cele mai reacționare ale acestui partid, care erau dispuse să sprijine o dictatură personală a regelui. Aflat în fruntea partidului și a guvernului, Vaida-Voevod a devenit un instrument în mâinile lui Carol al II-lea, iar cabinetul a început să manifeste tendințe evidente spre autoritarism. Măsurile represive adoptate de guvernul Vaida-Voevod împotriva maselor și îndeosebi proclamarea stării de asediu, aveau și scopul de a crea un climat și condiții favorabile pentru a se trece la exercitarea dictaturii regale.

Drumul lui Carol al II-lea spre dictatură, folosindu-se de guvernul Vaida-Voevod, a fost barat de luptele ceferiștilor și petroliștilor din ianuarie-februarie 1933. Moment de o deosebită însemnătate în istoria partidului comunist, a clasei muncitoare și a întregii mișcări revoluționare, cu urmări profunde asupra cursului ulterior al vieții politice a țării, aceste lupte au avut drept rezultat imediat compromiterea guvernului prezidat de Vaida și căderea lui după câteva luni.

Luptele din ianuarie-februarie 1933 au dat o grea lovitură planurilor lui Carol al II-lea nu numai prin căderea guvernului, ci și prin compromiterea lui Vaida-Voevod în fața maselor, ceea ce a slăbit considerabil pozițiile grupului lui în sinul P. N. Ț. La 21 noiembrie 1933, Vaida a fost silit să-și dea demisia din fruntea P. N. Ț., postul de președinte al partidului fiind preluat de I. Mihalache. Astfel, în loc să atragă după el partidul și să-l subordoneze planurilor camarilei, Vaida însuși a trebuit pînă la urmă să părăsească P. N. Ț., fiind urmat de un mic număr de aderenți,

printre care Viorel Tillea, Eduard Mirto, D. R. Ioanițescu, I. Gr. Periețeanu, C. Angelescu, Aurel Vlad și alții. Gruparea înjghebată ulterior de Vaida sub numele de „Frontul românesc” a căpătat o orientare naționalist-șovină, cu un program asemănător aceloră grupărilor fasciste; ea a servit regelui ca grupare de manevră.

După căderea guvernului Vaida-Voevod, regele n-a avut altă soluție decît o înțelegere cu partidul liberal, pe care l-a chemat din nou la putere. Momentul în care I. G. Duca, președintele P. N. L., a întins mîna „aventurierului” este redat astfel de Zaharia Boilă: „Cu luni înainte încă Franasovici și-a oferit bunele sale servicii pentru a stabili o legătură între duduia cu părul roșu (Elena Lupescu — *Al. Gh. Ș.*) și între I. G. Duca, șeful partidului liberal . . . Un dejun de gală este oferit doamnei Lupescu, la care participă I. G. Duca. De atunci problema succesiunii a fost rezolvată”¹⁷. Instituit la 14 noiembrie 1933, guvernul liberal, prezidat de I. G. Duca, a organizat în scurt timp — așa cum obișnuiau toate guvernele burghezo-moșierești, pentru ca masele să nu aibă timpul necesar pentru a le vedea „la lucru” — noi alegeri parlamentare, obținînd circa 50 % din voturi. Numărul relativ mare de voturi se datora, pe de o parte, refacerii parțiale a influenței P. N. L., pe seama discreditării național-țărăniștilor, iar pe de altă parte abuzurilor și falsurilor electorale folosite pe scară largă de către liberali.

După guvernul Iorga-Argetoianu și după cele trei guverne prezidate de A. Vaida-Voevod care păruseră să-l apropie întrucîtva pe Carol al II-lea de realizarea planurilor sale dictatoriale, regele a fost astfel nevoit să facă un pas înapoi, deoarece oligarhia liberală, ai cărei reprezentanți de frunte erau nu numai membrii familiei Brătianu, ci și I. G. Duca, se situa, ca și maniștii, și din motive asemănătoare, pe poziții ostile întăririi grupului monopolist din jurul monarhiei. Format ca om politic în anturajul lui Ionel Brătianu, primul ministru și președintele P. N. L., I. G. Duca era figura cea mai reprezentativă a liberalilor în acel timp, devotată grupului capitalist pe care-l reprezenta, de la care regele nu se putea aștepta la tranzații de felul aceloră care-i reușiseră cu Vaida. Prezența lui I. G. Duca în fruntea guvernului îl incomoda vădit pe Carol al II-lea și regele trebuise să o accepte numai forțat de împrejurări

„Întimplarea” l-a servit însă în mod neașteptat pe Carol al II-lea pentru a se debarasa de I. G. Duca. În seara zilei de 29 decembrie 1933, Duca a fost asasinat pe peronul gării Sinaia de către o echipă legionară, drept răzbunare pentru interzicerea Gărzii de fier, măsură în adoptarea căreia primul ministru avusese un rol important¹⁸.

¹⁷ Zaharia Boilă, *op. cit.*, f. 268—269.

¹⁸ Unii oameni politici ai vremii, ca Zaharia Boilă, Armand Călinescu și alții, au ajuns la concluzia că existau indicii serioase că regele, sau cel puțin persoane din anturajul lui, n-au fost străini de acest asasinat. În perioada aceea, Carol se afla în relații apropiate cu Garda de fier și este puțin probabil că în împrejurările de atunci, cînd aveau la rîndul lor interesul să mențină bune raporturi cu Palatul, legionarii ar fi săvîrșit un act de asemenea gravitate, dacă ar fi știut că aceasta i-ar fi lipsit de protecția regelui și ar fi abătut contra gărzii măsuri represive. Mai mult, după unele date, Corneliu Codreanu, organizatorul atentatului soldat cu asasinarea lui Duca, a stat în zilele următoare ascuns la o rudă a Elenei Lupescu, fapt cunoscut de către rege. Toleranța manifestată ulterior de autoritățile față de asasinii lui Duca și sprijinul acordat fătîș de rege mișcării legionare duc la concluzia că, chiar dacă regele n-a fost amestecat direct în asasinat, este cert că moartea lui Duca i-a fost de mare folos în manevrele pe care le-a întreprins ulterior, iar Garda de fier i-a adus un mare folos.

La 30 decembrie 1933, imediat după asasinarea lui I. G. Duca, regele a numit în postul de prim ministru pe dr. C. Angelescu, înlocuit la 2 ianuarie 1934 cu Gh. Tătărescu, vechii titulari păstrându-și portofoliile deținute și în guvernul Duca.

În sinul guvernului Tătărescu existau reprezentanți din partea a două curente, care dăinuiau de mai mult timp în partidul liberal. Primul curent era constituit din politicieni strâns legați de marea finanță liberală și de familia Brătianu, așa-zisii „bătrâni liberali”, care dominau atît la B. N. R., la „Banca Românească” și în general în grupul oligarhic din jurul acestei bănci, cît și în conducerea partidului; interesele economice și politice îi făceau pe aceștia să se opună ascensiunii noului grup patronat de monarhie, precum și planurilor dictatoriale ale regelui. În cel de-al doilea curent se încadrau așa-zisii „tineri liberali” printre care Gh. Tătărescu, V. Iamandi, D. Iuca, I. Inceleț etc., care, mai puțin legați de marea finanță liberală și, în plus, nemulțumiți de rolul de „vioară a doua” pe care li-l rezervau „bătrînii”, nu erau la fel de interesați ca primii într-o rezistență față de planurile regelui. În afara acestora, din guvernul Tătărescu făceau parte și persoane aflate de mult în slujba lui Carol al II-lea, printre care Richard Fransovici, generalul de divizie N. Uică și, după demisia acestuia din guvern, generalul de corp de armată adjutant Paul Angelescu.

Tocmai de această situație s-a folosit Carol al II-lea pentru a slăbi forțele partidului liberal și, îndeosebi, pentru a înfrînge rezistența „bătrînilor” liberali, în frunte cu familia Brătianu, față de planul instaurării unui regim de dictatură personală. Sprijinit de regele Carol, grupul Tătărescu și-a consolidat treptat influența în partid și în guvern, s-a transformat din ce în ce mai vizibil într-un instrument al regelui, acționînd împotriva liniei oficiale a partidului, trasată de grupul brătienist. Tătărescu și partizanii lui, dat fiindcă se aflau la guvern, au folosit acest avantaj pentru a-și alătura o parte tot mai importantă din cadrele și organizațiile P.N.L. În sinul partidului liberal contradicțiile dintre grupul Tătărescu și cel brătienist s-au ascuțit, la început în culise, mai tîrziu începînd să devină de notorietate publică. S-a ajuns la adoptarea de către guvern a unor măsuri care nu numai că favorizau cercurile capitaliste din jurul lui Carol al II-lea, dar și lezau serios interesele burgheziei liberale¹⁹.

Concomitent cu atragerea grupului Tătărescu, Carol al II-lea a căutat în primii ani ai guvernării liberale să-și subordoneze Garda de fier și alte grupări fasciste sau de coloratură fascistă, pentru a face din ele o „treia forță” în stare să înfrîngă împotrivirea maniștilor și brătieniștilor²⁰.

¹⁹ De exemplu, în ianuarie 1935, Călinescu nota : „În presă se ventilează informația unui conflict între Tătărescu și Dinu Brătianu pe chestia înzestrării armatei. Dinu Brătianu, sub sugestia lui Tancred Constantinescu, cerea să se dea tot industriei naționale. Tătărescu tratează cu Skoda”. (Arh. M. A. E., dos. 5, cuprinzînd însemnările-notițe ale lui Armand Călinescu, f. 46).

²⁰ O serie de manifestări ale regelui lăsau să se întrevadă neechivoc aceste intenții. Astfel, la 5 martie 1934, Călinescu nota : „Dr. Lupu merge în audiență și informează pe rege despre fuziune [este vorba de fuziunea realizată la 11 martie 1934 între gruparea dezidentă pe care o conducea acesta și P. N. T.]. Regele i-a vorbit despre corporatismul lui Manoilescu”. În aceeași lună, C. Xeni, aflat de asemenea într-o audiență la Carol al II-lea, a fost întrebat de acesta dacă cunoaște programul Gărzii de fier. Regele a enumerat într-un spirit aprobativ cîteva puncte ale acestui program, printre care desființarea partidelor politice, a parlamentului etc., iar în continuare a afirmat că Corneliu Zelea Codreanu avea „un admirabil spirit organizator”. Xenii a plecat alarmat de la Palat. La 29 aprilie 1934, mișcarea legionară a organizat o manifestație de sim-

Guvernul Tătărescu, îndeosebi prin D. Inca, Eugen Titeanu etc., a sprijinit manevrele prin care regele încerca să-și subordoneze Garda de fier. Procesul intentat asasinilor lui Duca s-a rezumat la condamnarea pe diferite termene a echipei care comisese crima — N. Constantinescu, Belimace și Caranica —, dar autorii morali, inițiatorii și organizatorii ei (Corneliu Zelea Codreanu și generalul Zizi Cantacuzino) au fost absolviți de orice răspundere și achitați. Sub privirile binevoitoare ale autorităților și uneori cu participarea lor, manifestațiile organizate de legionari au devenit frecvente.

Deosebit de fățiș s-a manifestat sprijinul dat de rege și guvern mișcării legionare cu prilejul congresului studenților gardiști ținut la Tg.-Mureș în zilele de 3—5 aprilie 1936. Autoritățile au dat aprobare oficială pentru ținerea congresului, au permis organizarea unei „poliții de ordine”, constituită din bande legionare înarmate, și au pus la dispoziția participanților, în mod gratuit, garnituri de tren care să-i transporte la Tg.-Mureș. Pe parcurs, legionarii s-au dedat la scandaluri în gări și manifestații antisemite, iar în gara Sinaia au organizat acțiuni de profanare a memoriei lui I. G. Duca²¹. În vederea congresului, șeful studenților legionari, Gh. Furdui, a fost primit într-o audiență la Palat de către Carol al II-lea, care i-a dat o sumă de bani din caseta sa particulară²². Ministrul de interne a susținut cu largheță ținerea congresului cu bani din fondul „O. P.”, așa-zisul fond al ordinii publice, iar Titeanu s-a ocupat personal din partea guvernului de organizarea acestui congres. La deschiderea congresului, participanții au fost salutați în numele autorităților locale de către primarul orașului Tg.-Mureș²³. Demascînd toleranța manifestată de guvernul Tătărescu față de mișcarea fascistă și cu precădere față de Garda de fier, Armand Călinescu se adresa astfel liberalilor în ședința Parlamentului din 12 martie 1936 : „... Ați evoluat, d-lor miniștri. Nu mai văd la d-voastră hipersensibilitatea de odinioară. Sint chiar multe acte ale miniștrilor pe care opinia publică le socotește ca o profanare a memoriei șefului dv. Fiindcă în vremea aceasta sub aripile d-voastră mișcarea de odinioară (este vorba de mișcarea legionară — *Al. Gh. S.*) continuă să se dezvolte”²⁴.

Regele, camarila și guvernul Tătărescu nu au fost însă singurii susținători morali și materiali ai Gărzii de fier în acest timp. O serie de mari capitaliști și moșieri, urmărind să folosească Garda de fier ca instrument de teroare împotriva mișcării muncitorești și pentru tranșarea unor dispute cu diferiți adversari, i-au înlesnit prin mijloace multiple ascensiunea și au intervenit în fața autorităților în favoarea ei. De exemplu, echipa

---

patie față de Carol al II-lea în fața palatului regal din București. Regele a ieșit n balcon și i-a primit pe mînistre cu salutul fascist. De acolo, participanții, în frunte cu muzica prefecturii poliției, s-au îndreptat spre locuințele lui Nae Ionescu și generalului Zizi Cantacuzino — unde se afla și Codreanu —, aclamîndu-i și scandînd lozinci fasciste. Regele, Gabriel Marinescu, prefectul Poliției, Puiu Dumitrescu, secretarul particular al regelui și alți membri ai camarilei au stabilit contacte personale cu fruntașii mișcării legionare. Unele documente atestă că chiar Elena Lupescu ar fi avut legături cu garda, intenționînd s-o folosească în scopul asasinării oamenilor politici care-i erau ostili (*ibidem*, f. 17, 19 și 21).

²¹ Arh. st., fond. Casa regală, mapa 34, nota informativă din 6 aprilie 1936.

²² Arh. M. A. I., dos. 110 237, vol. 5, f. 50.

²³ Arh. st., fond. Casa regală, mapa 34, nota informativă nr. 1 126 din 8 aprilie 1936.

²⁴ Armand Călinescu, *Discursuri parlamentare. 1934—1937*, vol. II, „Monitorul oficial”, București, 1938, p. 330.

legionară care l-a asasinat pe Duca cheltuise cu prilejul organizării atentatului și suma de 40 000 de lei pe care o primise de la marele industriaș Tr. Orghidan în vederea uciderii lui . . . Max Auschnitt²⁵. În legătură cu susținerea gărzii de către unele vîrfuri ale burgheziei și moșierimii, un referat al Siguranței, întocmit la 15 februarie 1938, arăta : „S-au înființat cuiburi așa-zise financiare, formate din oameni avuți cari să susțină acțiunea cu fonduri. A fost fondată asociația « Prietenii legionarilor », ai cărei membri sînt recrutați dintre cadrele tuturor serviciilor statului și ale personalităților proeminente, care nu se cunosc între ei și care activează paralel cu partidul”²⁶.

În aceste condiții, Garda de fier a reușit, printr-o demagogie nemai-pomenită, să-și sporească rîndurile, să continue acțiunile de organizare și, mai ales, să cucerească poziții în multe organe și instituții de stat. Legionarii și-au stabilit legături în universități²⁷, magistratură, la poștă, telefoane, în diferite ministere, în unități militare. Ofițeri de toate gradele, îndeosebi ofițeri superiori, s-au pus în serviciul gărzii, în ale cărei rînduri se încadrau apoi deschis imediat ce ieșeau la pensie²⁸.

Deși în martie 1935 Garda de fier s-a reconstituit ca partid legal sub numele de Partidul „Totul pentru țară”, ea a continuat să-și organizeze membrii pe baze clandestine, iar caracterul terorist a devenit și mai accentuat. Membrii săi strîngeau arme și făceau antrenamente, pregătindu-se în vederea preluării puterii printr-un puci. Încă în februarie 1934 s-a constituit „corpul legionar al forțelor militare”, cu misiunea „de a strînge în jurul său și a organiza pe toți foștii ostași din România, constituind din ei o forță în serviciul țării legionare”²⁹. Numărul membrilor detașamentului de șoc al gărzii a crescut repede³⁰.

Garda de fier a căpătat tot mai mult curaj, dedîndu-se la amenințări, acte teroriste și asasinate împotriva adversarilor politici. La 11 februarie 1933, în Piața Fundației Carol, membrii mișcării legionare au avut o ciocnire de cîteva ore cu jandarmii, pentru a face să se țină o conferință a lui Nae Ionescu³¹. Fostul șef legionar Mihai Stelescu — care părăsise datorită unor neînțelegeri cu Codreanu, garda și înjghebase o organizație fascistă proprie, „Cruciada românismului” — a fost ucis la 16 iulie 1936 pe un pat la spitalul Brîncovenesc, cu peste 30 de gloanțe trase de o echipă, „a morții”, care l-a ciopîrjit apoi cu lovituri de topor³². Un agent al siguranței, fost membru al mișcării legionare, acuzat de trădare, ca și M. Stelescu, a fost înjunghiat cu cuțitele în str. Berthelot; cu ultimele forțe el a reușit să sară într-un tramvai care trecea pe acolo, dar a fost urmărit de asasini, care i-au aplicat ultimele lovituri de cuțit în spate pînă s-a prăbușit fără viață în mijlocul pasagerilor³³. Unui adept al lui Stelescu, legionarii i-au tăiat nasul în noaptea de 19 martie 1937, pe un

²⁵ Arh. M. A. I., dos. 19 785, vol. 198, f. 76—77.

²⁶ Arh. M. A. I., dos. 110 237, vol. 13, f. 67.

²⁷ N. Iorga, *Memorii*, vol. VII, Vălenii de Munte, 1939, p. 400—401.

²⁸ Arh. Institutului de studii istorice și social-politice de pe lngă C. C. al P. C. R., fond.

Armand Călinescu, doc. *Istoricul Gărzii de fier*.

²⁹ Ibidem.

³⁰ Ibidem.

³¹ Ibidem.

³² Ibidem.

³³ Ibidem.

cîmp din cartierul Bucureștii Noi³⁴. Diferiți oameni politici socotiți de Garda de fier drept adversari, printre care Nicolae Titulescu, Ion Mihalache, Armand Călinescu, Victor Iamandi, N. Iorga, au primit nenumărate scrisori de amenințare cu moartea³⁵. Pentru exterminarea lui P. Bejan și a unor oameni politici din Valea Prahovei, o echipă legionară făcea antrenamente speciale la sediul central al Gărzii de fier, „Casa verde”³⁶.

Ascensiunea mișcării fasciste a provocat o vie îngrijorare în rîndurile forțelor democratice ale țării. P. C. R. a desfășurat în perioada anilor 1934—1937 o amplă activitate pentru demascarea planurilor de instaurare a dictaturii fasciste, chemînd masele largi de oameni ai muncii să lupte pentru realizarea Frontului unic muncitoresc și a unui front antifascist larg, care să bareze calea fascismului spre putere. „Reușita unor instalări de dictatură fascistă deschisă — se spunea într-un articol apărut în ziarul „Scînteia” — ar însemna distrugerea completă a tuturor rămășițelor de drepturi și libertăți democratice ale poporului muncitor, mărirea fără de margini a mizeriei imense a maselor largi populare de la orașe și sate și mărirea pericolului imediat de război”³⁷. Chemînd la unirea tuturor forțelor antifasciste ale țării, ziarul „Slova”, editat de P. C. R., sublinia faptul că „Frontul popular se poate închea în România. Platforma acestui front este impusă de situație. Apărarea libertăților cetățenești, a dreptului de coaliție a muncitorilor inclusiv, pentru o politică de pace în afară, printr-un pact româno-sovietic, iată cîteva din punctele de contact pe cari le-ar putea găsi forțele democratice în România. O înțelegere pe baza unui asemenea program minimal ar fi primită cu entuziasm de toți cei ce muncesc și suferă pe pămîntul românesc. O asemenea înțelegere ar înzeci rezistența împotriva fascismului. O asemenea înțelegere ar constitui o forță imbatabilă, un zăgaz de netrecut, de care s-ar izbi toate încercările de aservire”³⁸. Rezoluția C. C. al P. C. R. din februarie 1935 a subliniat că sarcina principală a partidului era crearea unui larg Front popular antifascist, în care scop trebuia luptat cu hotărîre pentru întărirea partidului, a organizațiilor sale, și pentru strîngerea legăturilor cu masele largi³⁹.

În vederea închegării unui larg front al forțelor democratice și antifasciste au fost create numeroase organizații de masă legale, ca Liga Muncii, Comitetul național antifascist, asociația „Amicii U.R.S.S.”, Blocul democratic, Frontul studențesc democrat etc. Alături de ziarele și revistele ilegale, a fost editat un mare număr de publicații legale, cu caracter democratic, progresist. Toate acestea ilustrează amploarea pe care a căpătat-o activitatea partidului în perioada respectivă, marea bogăție a metodelor pe care le-a folosit, priceperea cu care a știut să îmbine formele muncii ilegale cu cele legale și semilegale. Roadele activității partidului s-au văzut în numeroasele acțiuni greviste desfășurate pe baza frontului unic, în ralierea unui șir de organizații democratice într-un front

³⁴ Ibidem.

³⁵ Ibidem; vezi și N. Iorga, *Memorii*, vol. VII, p. 399—400.

³⁶ Arh. Institutului de studii istorice și social-politice de pe lângă C. C. al P. C. R., fond. Armand Călinescu, doc. *Istoricul Gărzii de fier*.

³⁷ „Scînteia”, an. V, nr. 15, din 24 mai 1935.

³⁸ „Slova”, an. I, nr. 1, din 21 iulie 1935.

³⁹ *Documente din istoria Partidului Comunist din România. 1934—1937*, București, E. S. P. L. P., 1957, p. 215—

comun de luptă, care a obținut succese importante în alegerile parlamentare parțiale și comunale din anii 1936 și 1937 etc.⁴⁰.

Un curent potrivnic organizațiilor fasciste se dezvolta în această perioadă și în rândurile diferitelor partide și grupări burghezo-moșierești. O asemenea orientare manifestau, de exemplu, N. Lupu, Armand Călinescu, M. Ghelmegeanu, Virgil Madgearu, M. Ralea, Dem. Dobrescu în partidul național-țărănesc, V. Iamandi în partidul liberal, N. Iorga șeful partidului național, numeroși conducători și membri ai partidului radical-țărănesc condus de Gr. Iunian, Grigore Filipescu etc. Anticomunismul și antisovietismul, care erau proprii multora dintre elementele burgheze ostile fascismului, legăturile lor strânse cu regele și cercurile Palatului, ca și obstrucțiile făcute de Maniu și Brătianu, care aveau o influență dominantă în partidele național-țărănesc și liberal, au făcut să nu se realizeze frontul antifascist pe scara întregii țări. La acest fapt au contribuit și unele greșeli de natură stângistă și sectaristă comise de conducerea din acel timp a partidului comunist. De lipsa Frontului unic muncitoresc și a Frontului popular au profitat grupările fasciste în frunte cu Garda de fier.

Pe măsură ce a acumulat forțe, Garda de fier, care simulase în anii 1933—1935 docilitate față de Carol al II-lea, făcând totul pentru a-i întări părerea că se poate folosi de această organizație în vederea instituirii regimului dictatorial, a început să manifeste tot mai multă independență, să întreprindă acțiuni care nu numai că contraveneau intereselor monarhiei, dar arătau totodată că legionarii nu sînt dispuși să servească drept instrument de realizare a planurilor regelui.

Perioada în care s-a produs răsturnarea raporturilor dintre monarhie și Garda de fier, cînd aceste raporturi, atît de amiabile în trecut, s-au transformat într-o adversitate fățișă, care a degenerat ulterior într-o dispută îndîrjită și violentă pentru putere, poate fi fixată, în linii mari, între congresul studenților legionari de la Tg.-Mureș și alegerile parlamentare din decembrie 1937.

Într-adevăr, în planurile lui Carol al II-lea, congresul de la Tg.-Mureș fusese menit să devină o mare demonstrație de fidelitate a mișcării legionare față de cercurile Palatului și de rege, o dovadă că aceasta se afla în slujba planurilor dictatoriale ale camarilei și cercurilor oligarhice din jurul său. Era în această manifestare și intenția nemărturisită a regelui de a exercita presiuni asupra forțelor de dreapta nefasciste, pentru a atrage alături de rege o parte a elementelor sovăielnice și a izola pe cele mai îndărătnice. Desfășurarea congresului de la Tg.-Mureș și manifestațiile fasciste tipice care au însoțit-o au evidențiat însă faptul că Garda de fier era hotărîtă să acționeze în continuare potrivit propriilor interese, că ea urmărea să lichideze sistemul parlamentar pentru a acapara singură puterea și că,

⁴⁰ În legătură cu succesele obținute de P. C. R. în lupta pentru realizarea Frontului unic muncitoresc și a Frontului popular antifascist, vezi P. Constantinescu-Iași, *Organizații de masă legale conduse de Partidul Comunist din România în anii 1932—1938*, București, Edit. Academiei 1952; Gh. Ioniță, *Blocul democratic, organizație de masă legală condusă de P. C. R. (1935—1936)*, în „Analele Institutului de istorie a partidului de pe lângă C. C. al P. M. R.”, 1962, nr. 5; T. Georgescu, *Din lupta antifascistă a poporului român — 30 de ani de la crearea Comitetului național antifascist (iunie 1933)*, în *op. cit.*, 1963, nr. 3; vezi și Titu Georgescu și Mircea Ioanid, *Presă P. C. R. și a organizațiilor sale de masă, 1921—1944*, București, Edit. științifică, 1963, p. 200—283; I. M. Oprea, *Masele muncitoare, forța principală în lupta împotriva fascismului în perioada 1934—1938*, în „Studii”, an. XVII, 1964, nr. 1, p. 725—748.

în calea acestui țel, înseși planurile monarhiei reprezentau un obstacol. Cei 800 de participanți la congres au reînnoit în mod ostentativ jurământul față de Codreanu, omul care aspira să devină dictator în România, în timp ce despre fidelitatea față de tron aproape că nu s-a vorbit⁴¹. Cu multă stupefacție și îngrijorare s-a aflat la Palat că, la sfârșitul congresului, s-au creat echipe „ale morții”, având sarcina să extermine o serie de adversari ai gărzii, printre care... Elena Lupescu și Gabriel Marinescu⁴².

Evenimentele de după congres au scos și mai mult la iveală faptul că garda se contura ca un adversar și concurent deosebit de primejdios pentru Carol al II-lea. În anul 1936, și la începutul lui 1937, între rege și Corneliu Codreanu s-au purtat tratative urmărind înlăturarea divergențelor dintre cercurile Palatului și mișcarea legionară. În legătură cu aceste tratative, ținute în cel mai mare secret, există foarte puține referiri în documentele timpului sau în memoriile unor politicieni burghezi, a căror autenticitate nu poate fi întru totul verificată. Unul dintre documentele care atestă existența acestor tratative, fără însă să dea lămuriri mai ample asupra conținutului lor, este stenograma dezbaterilor la procesul lui Corneliu Codreanu din 25 mai 1938. Printre martorii apărării propuși de Codreanu a fost audiat și fruntașul legionar Constantin Iarca, care a relatat că în cursul anilor 1936 și 1937 regele a căutat prin intermediul șefului Siguranței de atunci, Cernat, să-l determine pe Codreanu să-i accepte condițiile în privința instituirii unui regim dictatorial bazat pe Garda de fier. „... Și în casă la mine și la Carmen Sylva au fost mai multe întrevederi, peste 7—8, nu-mi amintesc bine câte, între dl. Cernat și dl. Codreanu. Aceste întrevederi au fost solicitate de dl. Cernat, în vederea constituirii de guvern. Se făceau tatonări pe lângă dl. Codreanu, pentru a i se oferi constituirea guvernului”⁴³. Intervenția lui Codreanu a oprit destăinuirile lui C. Iarca în privința conținutului concret al convorbirilor. Codreanu s-a temut că, dezvăluind mai mult, putea să atragă asupra lui represalii din partea lui Carol al II-lea, ușor de exercitat în condițiile date. Că asemenea tratative între Codreanu și Cernat au avut într-adevăr loc, există mărturii și în alte izvoare.

Despre conținutul convorbirilor dintre rege și șeful Gărzii de fier, mai multe amănunte dă Zaharia Boilă. La începutul anului 1937, Codreanu s-a întâlnit cu Boilă, cerându-i să-i transmită lui Iuliu Maniu propunerea unei alianțe contra regelui. Exprimându-și uimirea față de această propunere, dat fiind cunoscutele raporturi bune de pînă atunci dintre gardă și Palat, șeful gărzii a dat următoarele explicații asupra cauzelor opoziției dintre el și Carol al II-lea: „Mai acum câteva săptămîni — a spus Codreanu — am fost chemat în audiență la rege. Ea a avut loc noaptea, într-o casă particulară (probabil la Malaxa. — *Al. Gh. S.*). Regele mi-a spus înainte de toate că simpatizează mult cu mișcarea noastră și că are de gînd să demită guvernul (Tătărescu. — *Al. Gh. S.*), să înlătore din mecanismul politic partidele, să inaugureze o guvernare absolutistă, personală, bazată pe mișcarea legionară. Regele mi-a cerut să-l proclam «căpitanul» mișcării,

⁴¹ Organele polițienești care au întreprins o anchetă în legătură cu desfășurarea congresului raportau că congresul a avut „un caracter eminentemente codrenist” și că „s-a redus, în fapt, la un mare congres codrenist pe . . . cheltuiala statului”. (Arh. st., mapa 34, doc. nr. 225.)

⁴² *Ibidem*, doc. nr. 32.

⁴³ Arh. M. A. I., dos. 110.227, vol. 15, p. 153.

eu voi fi locotenentul său și mă va numi șeful guvernului”⁴⁴. Sub diferite pretexte, Codreanu a respins însă propunerile regelui, ceea ce a înăsprit și mai mult relațiile dintre cercurile Palatului și mișcarea legionară⁴⁵. În această nouă situație își găsește de fapt explicație orientarea surprinzătoare a gărzii spre o apropiere de P.N.Ț., pe care pînă atunci îl combătuse cu înverșunare. În încercarea de a zădărnici planurile dictatoriale ale regelui, Iuliu Maniu nu a pregetat să apuce mîna pe care i-a întins-o Codreanu.

Îngrijorarea lui Carol al II-lea și a cercurilor din jurul lui s-a amplificat pe măsură ce organele serviciului secret furnizau tot mai multe materiale care atestau neîndoiește că în spatele poziției ostile a Gărzii de fier și a intențiilor ei de a acapara puterea stătea Germania hitleristă. Garda de fier a stabilit legături cu N. S. D. A. P. relativ mai tîrziu decît alte grupări fasciste, dar ea a reușit curînd să devină favorita Oficiului de politică externă al partidului nazist, datorită caracterului său terorist pronunțat și antisemitismului sîngeros, organizării militare, precum și influenței mai mari pe care o dobîndise. Mișcarea legionară a început să fie susținută material și moral de la Berlin, transformîndu-se într-o agentură plătită a hitleriștilor, iar acțiunea ei a fost regizată în tot mai mare măsură de partidul nazist și de Gestapou⁴⁶. Succesele Germaniei hitleriste i-au dat curaj, iar politica agresivă a imperialismului german în centrul și sud-estul Europei i-a întărit speranțele într-o apropiată acapărare a puterii⁴⁷. Încotro se îndrepta Garda de fier și la ce se puteau aștepta susținătorii de pînă atunci ai legionarilor dezvăluia, pe un ton grosolan și cinic, tipic metodelor hitleriste de intimidare, organul central al partidului nazist „Völkischer Beobachter”, într-un articol publicat în septembrie 1936 : „Dacă sprijinul acordat de dl. Tătărescu naționaliștilor (este vorba de grupările fasciste — *Al. Gh. S.*) a fost numai o simplă concesie, atunci gestul său a fost greșit. Naționaliștii vor impune d-lui Tătărescu punctele lor de vedere, pe care d-sa va fi obligat să le accepte. Este mai mult ca sigur că dl. Tătărescu se va afla, mai curînd sau mai tîrziu, într-o asemenea situație”⁴⁸. Articolul însemna mai mult decît o profeție : el era o amenințare deschisă și un îndemn la răzvrătire adresat Gărzii de fier și celorlalte organizații fasciste.

Dirijată de la Berlin, la începutul anului 1937, Garda de fier și-a intensificat acțiunile împotriva guvernului Tătărescu și a regelui. În arsenalul propagandistic al Gărzii de fier au intrat tot mai insistent atacurile

⁴⁴ Zaharia Boilă, *op. cit.*, f. 301—304.

⁴⁵ *Ibidem*.

⁴⁶ În privința susținerii Gărzii de fier și a altor grupări fasciste din România de către Germania hitleristă, există, pe lîngă documentele aflate în țară, o serie de referiri în diferite lucrări apărute peste graniță, ca, de exemplu Andreas Hillgruber „*Hitler, König Carol und Marshal Antonescu*, Wiesbaden, 1954.

⁴⁷ Cu prilejul manifestației legionare la înmormîntarea lui Moța și Marin — două din căpeteniile Gărzii de fier ucise în războiul din Spania, unde luptaseră în rîndul trupelor rebele ale lui Franco — ambasadorii Germaniei și Italiei au comis un act de imixtiune grosolană în treburile interne ale României și cu totul neuzitat în relațiile diplomatice, însoțind cortegiul funebru. Germania hitleristă ținea astfel să-și exprime oficial poziția față de legionari și, totodată, să le dea acestora mai multă încredere și prestanță pe plan intern. Evenimentul a provocat un val de indignare în opinia publică democratică a țării, discuții furtunoase în Parlament și un protest al guvernului român.

⁴⁸ „Völkischer Beobachter” www.dacoromanica.ro

la adresa „camarilei”, a „oculței” etc., la care recurgeau, de altfel, și alți adversari ai planurilor regelui, ca, de exemplu, Iuliu Maniu. Au devenit și mai frecvente tulburările produse de legionari. Astfel, la 17 ianuarie, un grup de legionari a atacat cu focuri de pistol pe aderenții P. N. Ț. din comuna Mălureni, jud. Argeș; aceștia din urmă au scăpat cu viață numai datorită sprijinului populației, care a intervenit punându-i pe fugă pe agresori⁴⁹. În universități, dezordinea elementelor legionare se țineau lanț. La 1 martie, Traian Bratu, rectorul Universității din Iași, cunoscut pentru atitudinea lui democratică, a fost atacat de 3 legionari, pe care îi exmatriculase; legionarii l-au străpuns cu cuțitele⁵⁰. La 4 februarie 1937, N. Iorga nota: „Prinz la D. Weck și M. Popovici, Călinescu, ba chiar d-rul Dobrescu de la Făgăraș. Călinescu e foarte neliniștit, Garda de fier a sechestrat și maltratată un « trădător »; Codreanu a insultat pe directorul Poștelor, care i-ar sechestra scrisorile; gardiștii bat din picior autorităților”⁵¹.

În momentul în care le-a devenit limpede că Garda de fier nu mai putea fi utilizată ca masă de manevră și că, mai mult, constituia un obstacol neașteptat în calea planurilor lor, regele și guvernul Tătărescu au început să adopte primele măsuri mai eficiente împotriva mișcării legionare. Presiunile opiniei publice democratice asupra guvernului, care exprimau îngrijorarea față de ascensiunea agenturii hitleriste în România, au influențat și ele într-o măsură noua atitudine a guvernului, manifestată la începutul anului 1937 față de Garda de fier.

Trecerea aceasta bruscă de la sprijinirea la reprimarea legionarilor nu a fost un lucru ușor. Unii membri ai guvernului și numeroși funcționari stabiliseră de-a lungul anilor relații strînse cu legionarii pe care nu înțelegeau sau nu voiau să le rupă; alții se temeau să nu cadă victimă actelor teroriste ale gardiștilor, acte rămase în trecut nepedepsite. În aceste împrejurări, prima grijă a regelui a fost să întărească în guvern pozițiile deținute de persoanele pe care le considera de încredere și hotărâte să acționeze împotriva Gărzii de fier, îndeosebi la departamentele „ordinii publice”. Acestui scop i-a fost subordonată remanierea guvernului, efectuată la 23 februarie 1937. Primul ministru, Gh. Tătărescu, a preluat și conducerea Ministerului de Interne, iar V. P. Sassu, ministrul agriculturii, a devenit titular și la Departamentul Justiției. Gabriel Marinescu, prefectul Poliției capitalei și membru marcant al camarilei, a fost introdus în guvern ca subsecretar de stat la Ministerul de Interne. Alte remanieri s-au produs la Ministerul Apărării Naționale, contopit cu acest prilej cu Ministerul Armamentului⁵². Pentru prima dată de la instaurarea sa, guvernul Tătărescu și-a exprimat, printr-o declarație a primului ministru, intenția de a apăra „liniștea” și „ordinea” contra legionarilor⁵³. Printre măsurile antigardiste adoptate de guvernul Tătărescu după remanierea sa au fost; închiderea vremelnică a universităților și evacuarea căminelor studențești

⁴⁹ „Dimineata”, an. 33, nr. 10 803 din 19 ianuarie 1937.

⁵⁰ „Facla”, nr. 1 829 din 3 martie 1937.

⁵¹ N. Iorga, „Memorii”, p. 397.

⁵² „Facla”, an. XVII, nr. 1 824 din 25 februarie 1937.

⁵³ În declarație, Gh. Tătărescu spunea: „Nu voi lăsa ca această liniște și această ordine să fie amenințate de cîteva focare de agitație create de oameni fără de răspundere și nu voi tolera ca bunul renume al țării să fie sdruncinat de o mică minoritate de tulburători care nu au nimic comun cu sufletul maselor și cu interesul țării” (ibidem).

pentru a curma agitațiile studenților legionari⁵⁴; interzicerea formațiunilor paramilitare și a uniformelor distinctive ale partidelor politice⁵⁵; punerea în vigoare a unei noi legi a stării de asediu și înăsprirea legilor privind apărarea ordinii publice.

Regele și guvernul Tătărescu nu au fost însă consecvenți și nu au aplicat cu fermitate măsurile împotriva Gărzii de fier. Astfel, Partidul „Totul pentru țară” nu a fost interzis și nici una dintre căpeteniile legionare nu a fost arestată. Tolerate de autorități, organizațiile legionare și-au continuat pregătirile de înarmare și de instruire în folosirea armelor, propaganda — cu deosebire la sate — s-a extins. Lipsa de fermitate a guvernului și unele tentative ulterioare ale Palatului de a restabili „bunele relații” cu garda atestă că, în perioada respectivă, Carol al II-lea mai credea încă posibilă folosirea mișcării legionare în scopurile sale și nu dorea să încordeze și mai mult relațiile cu aceasta.

Agravarea relațiilor regelui cu Garda de fier, survenită spre sfârșitul perioadei de guvernare a partidului liberal, a însemnat o lovitură grea pentru Carol al II-lea și forțele reacționare care-i sprijineau planurile dictatoriale. În această conjunctură, legat de problema succesiunii la guvern, o parte a oamenilor politici din anturajul Palatului au căutat să accelereze concentrarea grupărilor de dreapta și de extremă dreapta care erau credincioase regelui, în vederea formării unui guvern de personalități, de „coalitie națională”.

Purtătorul de cuvânt în vederea realizării unui acord între grupările reacționare favorabile unui guvern de „personalități” a fost mareșalul Alexandru Averescu. El a început, în acest scop, tratative cu diferite grupări, inițiind o consfătuire a șefilor de partide, care să elimine divergențele existente între ele⁵⁶. Demersurilor lui Averescu, ca și ideii unui guvern de „personalități”, li s-au făcut de către cercurile interesate o largă publicitate în presă, cu intenția vădită de a crea în opinia publică un curent favorabil. La 2 aprilie 1937 a avut loc, în sala „Liedertaffel” din București, întrunirea foștilor miniștri, convocată de Averescu. La întrunire nu au participat însă decât 14 din cei 99 de invitați. Unii dintre aceștia reprezentau grupări politice minuscule (partidul poporului, liberal georgist etc.) sau nu făceau parte în mod oficial din nici o grupare⁵⁷. Adunarea s-a soldat, practic, printr-un mare eșec. O nouă întrunire, preconizată pentru data de 20 iunie 1937, nu a mai avut loc⁵⁸.

Data fiind această evoluție a evenimentelor, o serie de comentatori politici din acel timp au considerat că problema succesiunii după plecarea partidului liberal de la guvern nu putea să aibă altă soluționare decât un cabinet național-țărănesc prezidat de Ion Mihalache. Regele însuși făcuse în mai multe rânduri promisiuni — este adevărat, în general vagi — că la momentul oportun Mihalache va fi chemat să formeze guvernul. Congresul P. N. Ț. din aprilie 1937 s-a pronunțat pentru venirea la guvern

⁵⁴ „Facla”, an. XVII, nr. 1 830 din 4 martie 1937.

⁵⁵ Ibidem, nr. 1 833 din 16 martie 1937.

⁵⁶ „Facla”, an. XVII, nr. 1 858 din 6 aprilie 1937.

⁵⁷ „Facla”, an. XVII, nr. 1 873 din 23 aprilie 1937.

⁵⁸ Arh. st. Buc., fond. Palat., mapa 58, doc. 62. O concentrare asemănătoare a încercat să realizeze și Octavian Goga, între cuziști, legionari și vaidiști, grupări fasciste și de coloratură fascistă („Facla”, an. XVII, nr. 1 830 din 4 martie 1937).

în cazul când regele ar avea să facă o propunere în acest sens. Grupul Brătianu din conducerea P. N. L., nemulțumit de faptul că guvernul Tătărescu se transformase în așa măsură într-un instrument al Palatului încît refuza să mai țină seama de indicațiile „partidului”, s-a arătat dispus să contribuie la o succesiune național-țărănistă.

Carol al II-lea, camarila și grupul oligarhic format în jurul monarhiei nu aveau însă intenția să cedeze din pozițiile dominante obținute în stat în perioada guvernului Tătărescu. De aceea, ele au căutat să se asigure că, prin venirea P. N. Ț. la guvern, această situație nu va suferi modificări. Încă în perioada premergătoare demisiei guvernului liberal, în cadrul contactelor neoficiale, de sondaj, cu I. Mihalache și alți lideri ai P.N.Ț., regele a cerut conducătorilor partidului național-țărănesc să-și fixeze limpede punctele de vedere în legătură cu următoarele probleme: 1) atitudinea față de Elena Lupescu (și, implicit, față de camarilă); 2) cine va trata cu Palatul diferitele chestiuni financiare; 3) ce poziție va adopta conducerea P. N. Ț. față de Iuliu Maniu; 4) menținerea lui Gabriel Marinescu în atribuțiile lui; 5) cum va acționa guvernul față de „extremiștii de dreapta”⁵⁹. Lipsa de unitate din conducerea P. N. Ț. l-a determinat pe I. Mihalache să nu se angajeze în nici un fel față de rege, ceea ce a contribuit la creșterea șovăielii, bănuielilor și reținerilor lui Carol al II-lea și cercurilor palatului față de eventuala insti-tuire a unui guvern P. N. Ț.

La 13 noiembrie 1937, regele l-a primit în audiență pe I. Mihalache și l-a însărcinat cu formarea unui nou cabinet. Mandatul încredințat de Carol al II-lea președintelui P. N. Ț. vădea însă hotărîrea regelui de a obține un guvern P. N. Ț., pe care să-l poată supraveghea și controla, să-l poată influența în așa măsură, încît să-i anihileze orice încercare de independență față de Palat. Astfel, regele i-a condiționat lui Mihalache aducerea la guvern de o așa-zisă „lărgire a bazei de guvernare” prin care înțelegea includerea în cabinet a unor reprezentanți ai grupării „Frontul românesc”, condusă de A. Vaida-Voevod⁶⁰. Era în această condiție și intenția mai veche a regelui de a scinda partidul național-țărănesc⁶¹. Dîndu-și seama de substratul condițiilor puse de rege, conducerea P. N. Ț. a respins colaborarea cu gruparea lui Vaida și, ca urmare, la 15 noiembrie 1937 I. Mihalache și-a depus mandatul⁶². Imediat regele l-a primit în audiență pe Gh. Tătărescu, însărcinîndu-l să constituie un nou cabinet. În aparență, lui Tătărescu i s-au pus condiții similare aceluia în care, cu puțin timp în urmă, primise mandatul de a forma guvernul și Ion Mihalache: realizarea unui acord cu gruparea vaidistă, precum și cu partidele național-liberal Gh. Brătianu, național-Iorga și radical-țărănesc de sub conducerea lui Gr. Iunian⁶³. Tratatările lui Tătărescu cu aceste grupări s-au izbit însă de o serie de dificultăți: Vaida-Voevod și Gh. Brătianu au formulat pretenții prea mari în privința portofoliilor ministeriale și a mandatelor

⁵⁹ Aceste puncte fuseseră transmise de rege lui I. Mihalache prin intermediul lui N. Costăchescu, căruia, în cursul unei lungi întrevederi, îi spusese în concluzie: „Eu lucrez cu voi și cu Mihalache, dar trebuie să ne înțelegem mai întîi” (Arh. M. A. E., dos. nr. 7, cuprinzînd însemnările-notițe ale lui Armand Călinescu).

⁶⁰ „Timpul”, an. I, nr. 193 din 15 noiembrie 1937.

⁶¹ „Politica” (Iași), an. IV, nr. 191 din 12 decembrie 1937.

⁶² „Timpul”, an. I, nr. 194 din 16 noiembrie 1937.

⁶³ Ibidem.

de deputați; Gr. Iunian, ținând seama de starea de spirit existentă în partidul radical-tărănesc, ostilă partidului liberal, a refuzat de la început orice colaborare. Principalul obstacol pe care Tătărescu a reușit să-l depășească numai după mari eforturi, a fost opoziția îndârjită a grupului Brătianu din propriul său partid. Brătienii așteptaseră sfârșitul guvernării pentru a-l trece pe Tătărescu pe planul doi; perspectiva unui nou guvern Tătărescu, însoțită de aceea, inevitabilă, a consolidării pozițiilor acestuia în partid, a alarmat grupul brătienist. În sinul conducerii P. N. L. s-a dat câteva zile o luptă aspră între cele două grupări. Tătărescu a triumfat în cele din urmă, impunând totodată pe lista viitorului cabinet pe toți partizanii săi, printre care I. Inculeț și Valer Pop, în pofida opoziției lui Dinu Brătianu⁶⁴. La 17 noiembrie, regele a aprobat lista prezentată de Gh. Tătărescu, deși acesta nu îndeplinesc în fapt condiția de a lărgi „baza de guvernare”.

Prin componența sa, noul guvern Tătărescu căpăta în și mai mare măsură decât cel precedent independență față de conducerea oficială a P.N.L. și, implicit, caracterul de guvern personal al regelui. „Noul cabinet — scria ziarul „Timpul” — ne amintește ministerul de „tehnicieni”⁶⁵. Mai întâi, fiindcă are mulți, foarte mulți tehnicieni . . . În al doilea rând, ca și ministerul « tehnic », cabinetul Tătărescu caută un sprijin electoral. D. Argetoianu se sprijinise pe popularitatea de atunci a partidului liberal. D. Tătărescu se proptește pe voturile Frontului românesc. Dl. președinte al Consiliului se desprinde tot mai mult de tradiția și de baza politică a partidului liberal. În opera lui de guvernare începe o etapă nouă : etapa de « tehnician »”⁶⁶. O altă trăsătură caracteristică a noului guvern Tătărescu o constituia tendința lui fățișă de a se sprijini în viitoarele alegeri parlamentare și în activitatea sa pe grupările de dreapta, favorabile instituirii unui regim autoritar monarhic : „Frontul românesc”, Partidul Național, precum și pe aparatul birocratic al statului.

O dată cu menținerea la putere a guvernului Tătărescu, regele a înmormântat sistemul rotativei guvernamentale, făcând un pas fără precedent în analele vieții parlamentare postbelice. Încălcând în mod brutal uzanțele și tradițiile parlamentare, Carol al II-lea a făcut un nou pas spre instituirea unei guvernări personale.

Masele populare, opinia publică democratică a țării au primit cu o vie îngrijorare numirea noului guvern Tătărescu, fiind conștiente de creșterea primejdiei trecerii la dictatura regală. Referindu-se la această stare de spirit, ziarul „Facla” remarca, după numirea noului cabinet Tătărescu : „Criza, sus, la guvern, s-a rezolvat. Jos însă, în mase, criza abia s-a dezlănțuit”⁶⁷. Caracterizând starea de spirit a maselor, potrivnică guvernului Tătărescu, *Declarația C. C. al P. C. R. cu privire la criza de guvern din România* din noiembrie 1937 sublinia faptul că „guvernul Tătărescu este un guvern antipopular, urit nu numai de masele muncitorești și țărănești, ci și de masele largi ale micii burghezii”⁶⁸.

⁶⁴ Ibidem, nr. 197 din 19 noiembrie 1937.

⁶⁵ Ziarul se referă la guvernul Iorga-Argetoianu.

⁶⁶ „Timpul”, an. I, nr. 197 din 19 noiembrie 1937.

⁶⁷ „Facla”, an. XVIII, nr. 2 048 din 20 noiembrie 1937.

⁶⁸ Arh. Institutului de studii istorice și social-politice de pe lângă C. C. al P. C. R., cota Ab XXII—11, inventar nr. 1 www.dacoromanica.ro

Perspectiva unei noi guvernări de patru ani a cabinetului Tătărescu, în condițiile transformării lui într-un instrument în vederea instaurării dictaturii regale, a dezlănțuit profunde frământări și nemulțumiri și în diferite cercuri burghezo-moșierești. Astfel, partidul național-țărănesc, umilit și îndepărtat în mod brutal de la succesiune, și-a exprimat hotărîrea de a lupta pentru înfrîngerea guvernului în alegerile parlamentare, inițiind în cadrul întrunirilor și prin presă o zgomotoasă campanie împotriva cabinetului și a camarilei. Iuliu Maniu a preluat, la 23 noiembrie 1937, președinția partidului național-țărănesc în scopul orientării tacticii partidului potrivit liniei sale „constituționaliste”⁶⁹. Noul cabinet a început, totodată, să fie supus unor vii atacuri din partea mișcării fasciste și în primul rînd a Gărzii de fier, care își vedea periclitate propriile planuri dictatoriale de eventualitatea instituirii unei dictaturi regale cu sprijinul grupului liberal tătărăscian.

O dată cu dizolvarea parlamentului, la 20 noiembrie 1937 și fixarea unor noi alegeri pentru data de 20 decembrie 1937, a început una dintre cele mai violente campanii electorale din istoria vieții parlamentare a României burghezo-moșierești. Această particularitate decurgea din faptul că, de data aceasta, dincolo de obișnuitele dispute, divergențe, frecusuri și contradicții care se manifestau cu prilejul fiecărei alegeri în rîndurile partidelor și grupărilor politice, se aflau în joc interese profunde, care afectau atît masele, cît și cercurile burghezo-moșierești : rezultatul alegerilor putea să fie decisiv pentru soarta sistemului parlamentar din România. O victorie a guvernului în alegeri ar fi echivalat, în fapt, cu un pas decisiv pe calea realizării planurilor dictatoriale ale regelui.

În aceste împrejurări, P. C. R. a propus tuturor forțelor democratice, inclusiv grupărilor burgheze nefasciste, ostile instaurării dictaturii regale, crearea unui front larg în alegeri, care să înfrîngă guvernul și să permită instituirea unui cabinet al acestui front. Iuliu Maniu și cercurile din jurul lui, temîndu-se atît de frontul popular, de mase, cît și în dorința de a împiedica instaurarea dictaturii lui Carol, au preferat însă o înțelegere cu Garda de fier, încheind cunoscutul „pact de neagresiune” cu Codreanu la 25 noiembrie 1937 și dînd, în felul acesta, girul lor politic acestei organizații teroriste.

Rezultatele alegerilor parlamentare din 20 decembrie 1937 au constituit o lovitură de teatru pentru grupările politice burghezo-moșierești din România. Ele nu numai că nu au simplificat situația politică, dar au complicat-o și agravat-o și mai mult : guvernul Tătărescu a căzut în alegeri — fapt neînregistrat pînă atunci în analele vieții parlamentare din România —, iar relațiile dintre partide și chiar din rîndurile fiecărui partid erau de așa natură, încît nu era posibilă crearea nici unei coaliții capabile să dea o majoritate parlamentară.

Campania electorală și rezultatele alegerilor au arătat, totodată, cît de amenințător devenise pericolul fascismului și, îndeosebi, al Gărzii de fier. Înarmarea legionarilor, acțiunile cu caracter pucist întreprinse de ei în ziua alegerilor, declarațiile repetate ale lui Codreanu că, în cazul acaparării puterii, va realiza imediat o alianță cu Germania hitleristă și

⁶⁹ „Facla”, an. XVIII, nr. 2.051 din 24 noiembrie 1937

amenințările fățișe proferate la adresa celorlalte partide au îngrijorat puternic nu numai masele populare și organizațiile politice cu adevărat democratice, dar și cercurile burghezo-moșierești nefasciste, adepte ale menținerii sistemului parlamentar și a alianțelor externe tradiționale cu puterile occidentale.

Teama de mase a căror orientare potrivnică dictaturii se vădise pregnant în înfrângerea guvernului Tătărescu în alegeri, precum și îngrijorarea în fața primejdiei unei lovituri de stat a Gărzii de fier și orientării politicii externe a României spre Germania hitleristă, au determinat cercurile anglo și francofile să treacă pe un plan secundar divergențele dintre ele, ceea ce a contribuit la crearea unor condiții favorabile instaurării dictaturii regale. Această regroupare a forțelor politice burghezo-moșierești s-a produs în timpul guvernului național-creștin instituit la 28 decembrie 1937.

SESIUNEA ŞTIINŢIFICĂ DE COMUNICĂRI CU PRILEJUL ANIVERSĂRII A 60 DE ANI DE LA RĂSCOALELE ȚĂRĂNEȘTI DIN 1907

Împlinirea a șaizeci de ani de la răscoalele țărănești din 1907 a prilejuit numeroase manifestări științifice și cu caracter de evocare în aproape toate regiunile țării, dar mai ales în acelea care au fost teatrul puternicelor acțiuni ale țărănimii din primăvara anului 1907. Presa, radioul și televiziunea au acordat o mare importanță acestui eveniment, consacărându-i ample articole sau emisiuni speciale. Acestora li s-au adăugat conferințele publice ținute în unele localități ale țării, precum și o manifestare comemorativă specială, organizată de C.C. al P.C.R. Totodată, aniversării acestui eveniment i-a fost dedicată o sesiune științifică specială, în zilele de 25 și 27 martie 1967, organizată de Institutul de studii istorice și social-politice de pe lângă C.C. al P.C.R., Institutul de istorie „N. Iorga” al Academiei și Academia de științe sociale „Ștefan Gheorghiu” de pe lângă C.C. al P.C.R. Toate aceste manifestări au constituit un puternic mijloc de relevare a unuia din evenimentele care au îmbogățit tradițiile revoluționare ale poporului român.

Sesiunea științifică amintită mai sus a avut ca obiectiv prezentarea publică a unor rezultate recente ale activității desfășurate stăruiitor, de mai mulți ani, de către un colectiv însărcinat cu elaborarea unei ample și multilaterale monografii asupra răscoalelor țărănești din 1907. Programul de lucru al sesiunii a fost alcătuit în chip judicios, urmărindu-se prezentarea unui număr cât mai mare de comunicări, capabile să înfățișeze evenimentele din 1907 sub multitudinea formelor sub care s-au desfășurat.

Cuvîntul de deschidere a fost rostit de Ion Popescu-Puțuri, directorul Institutului de studii istorice și social-politice de pe lângă C.C. al P.C.R., care, printre altele, după ce a enunțat, în general, cauzele social-economice care au generat marea ridicare la luptă a maselor țărănești, a insistat apoi asupra consecințelor și asupra importanței pe care acest eveniment l-a exercitat asupra dezvoltării ulterioare a României.

Cercetînd minuțios structura social-economică a României, două comunicări și-au propus să înfățișeze locul pe care îl ocupa problema agrară în viața societății românești, la sfîrșitul secolului al XIX-lea și începutul celui următor. În această ordine de idei, D. Hurezeanu și T. Postolache în expunerea *Problema agrară — problemă fundamentală a societății românești la sfîrșitul secolului al XIX-lea și începutul secolului al XX-lea* au prezentat trăsăturile caracteristice ale sistemului agrar din România în perioada abordată. Ei au arătat, printre altele, că agravarea situației țărănimii, dar mai ales lipsa de pămînt a acesteia s-a datorat existenței marii proprietăți moșierești, care, în ciuda reformei agrare din 1864 și a celor ulterioare care au succedat-o și completat-o, n-a fost atinsă decît parțial. Frecvențele frămîntări ale țărănimii și lipsa ei de condiții materiale satisfăcătoare au provocat o vie dispută pe plan politic și ideo-

logic. Personalități politice și culturale, militanți ai mișcării muncitorești și socialiste — arată autorii —, de pe poziția intereselor lor, dar și de pe poziția țărănimii, au încercat să găsească pentru această problemă anumite soluții teoretice sau practice. Legislația agrară elaborată după înăbușirea răscoalei, deși apreciată de autori că a ușurat într-o anumită măsură situația țărănimii și a contribuit la accelerarea dezvoltării capitalismului în agricultură, n-a realizat transformări structurale în domeniul relațiilor agrare. Abia reforma agrară din 1921 — atrag atenția autorii — atinge în mod serios marea proprietate moșierească.

Înfățișarea condițiilor obiective care au împins țărănimea la luptă în primăvara anului 1907 a constituit și scopul comunicării *Structura social-economică a satului românesc în perioada premergătoare răscoalei din 1907*, susținută de V. Axenciuc, C. Corbu și M. Iosa. Remarcînd că agricultura constituia ramura dominantă a economiei românești, autorii constată nedreapta repartitie a pămîntului. Peste 60 % din întinderea arabilă a țării era deținută de aproximativ 7 000 de moșieri. Tot aceștia, împreună cu statul, dețineau în exclusivitate pădurile și pășunile țării. Totodată, arendașia, cămătăria și impozitele față de stat — se relevă în comunicare — atingeau gospodăria țărănească în însăși substanța ei. Se semnalează o sărăcire a țărănimii în preajma răscoalei, însoțită de un proces de diferențiere a rîndurilor ei. Totuși — subliniază autorii — principala contradicție la sate era aceea dintre moșieri și arendași, pe de o parte, și țărănime, pe de alta.

Prezentarea modului în care s-au desfășurat răscoalele țărănești din 1907 a stat în centrul preocupărilor unui grup de cercetători, care în comunicări speciale au înfățișat concluziile lor cele mai recente în această direcție. *Desfășurarea răscoalei în Moldova* a constituit obiectul expunerii susținute de Traian Lungu și Georgeta Tudoran. Ei au arătat, printre altele, că aria răscoalei s-a extins, aproape, la dimensiunea întregii provincii. Totodată, s-a subliniat caracterul spontan al răscoalelor, dar în același timp s-a arătat că izbucnirea lor în alte localități a fost grăbită de vestea ridicării țărănimii în satele care au pornit cele dintîi lupta. Fenomenul acesta a fost similar și pentru restul provinciilor României, dar, firește, că au existat și particularități. Astfel C. Fotino și M. Badea în comunicarea *Caracteristici ale desfășurării răscoalei în Muntenia* subliniază că aici, deși au predominat forme de acțiune spontane și izolate, țărănimea a acționat, uneori, în vederea organizării luptei la nivelul unui anumit număr de sate. Răscoala a dobîndit forme din cele mai violente în Oltenia, fenomen pus în lumină de comunicarea prezentată de A. Iordache și M. Florescu sub titlul *Desfășurarea răscoalei în Oltenia*. Viguroasa acțiune a țărănimii oltene a culminat cu rezistența și lupta eroică cu armata, moment de un rar dramatism, soldat cu sacrificarea a numeroși răsculați. În general, cele trei comunicări referitoare la desfășurarea răscoalelor din 1907 au relevat, pe alocuri, pe lângă spontaneitatea acțiunilor țărănești, și o tendință de organizare a luptei. Țăranii au atacat conacele și acareturile moșierilor și arendașilor, uneori trecîndu-se chiar la împărțirea pămîntului. Totodată, pe timpul răscoalelor țărănimea și-a definit țelul luptelor ei, care viza desființarea monopolului marii proprietăți asupra pămîntului. În același timp, comunicările au subliniat încercările răsculaților de a pătrunde în orașe, spre a se răfui cu moșierii și arendașii fugiți acolo, precum și cu aparatul administrativ represiv al burgheziei și moșierimii.

Spectrul nimicirii marii proprietăți și realizării unor transformări revoluționare în structura agriculturii românești a înspăimîntat clasele dominante — burghezia și moșierimea —, obligîndu-le să treacă peste rivalitățile politice care le separau și le plasau pe poziții diferite în lupta pentru putere. Problema aceasta este relevată de comunicarea *Coalizarea claselor dominante în înfrîngerea răscoalei din 1907* întocmită de N. Huscaru și V. Varghida, care înfățișează acțiunile comune ale reprezentanților celor două clase posedante pentru a lichida răscoalele țărănești și a-și salva interesele amenințate.

Poziția mișcării socialiste și a clasei muncitoare față de problema agrară, în general, și față de răscoala din 1907, în special, a constituit, de asemenea, o altă temă majoră a dezbaterilor care au avut loc în cadrul acestei sesiuni științifice. Expunerea *Ideile programatice ale mișcării*

socialiste din România în problema agrară de la sfârșitul secolului al XIX-lea și începutul secolului al XX-lea prezentată de N. Petreanu și E. Andreescu relevă că socialiștii români, încă de la începutul activității lor, au luat apărarea țărănimii și au militat pentru rezolvarea situației ei sub diferite forme. Înscriind însă în program sechestrarea pământului și a uneltelor mari de muncă, ei n-au înțeles că la acea dată necesitatea istorică cerea cu stringență exproprierea latifundiilor moșierești și împărțirea lor la țărani. *Solidarizarea clasei muncitoare din România cu răscoala din 1907* a constituit titlul unei alte comunicări susținută de I. Felea și Nicolae Vasile. Ei au demonstrat existența unor acțiuni spontane sau organizate ale clasei muncitoare privind susținerea luptei țărănimii. Autorii citează în această direcție poziția ceferiștilor din gara Pașcani, a muncitorilor textiliști din Buhuși, grevele de pe Valea Prahovei, precum și mitingurile de solidarizare cu țărani și de condamnare a represiunii, în capitală și în alte orașe.

Răscoalele din 1907 au beneficiat de simpatia și sprijinul intelectualității progresiste din România. Cei mai de seamă reprezentanți ai acesteia au dezvăluit suferințele și lipsa de pământ a țărănimii și au militat pe diferite căi pentru rezolvarea problemei agrare în folosul ei. Comunicarea *Poziția unor oameni de știință și cultură față de răscoală* de Titu Georgescu, relevă că personalități ca Iorga, Gherea, Vasile Kogălniceanu, I. Cantacuzino, N. Titulescu, Al. Vlahuță, Caragiale și mulți alții au protestat viguros împotriva represiunii sîngeroase a țărănimii. Intelectualitatea rurală a constituit, de asemenea, un alt element de sprijin pentru țărănime, fenomen relevat de comunicarea *Solidarizarea învățătorilor și a altor categorii sociale cu răscoala*, întocmită de I. Ilincioiu și Ion Călin. Se apreciază că, în general, atât înainte de răscoale cât și în timpul desfășurării acestora, învățătorii și, parțial, preoții au fost alături de țărănime.

Deși răscoalele țărănești au fost reprimare în chip sîngeros, totuși în armată au existat elemente care s-au solidarizat cu răsculații. Problema aceasta a fost prezentată în comunicarea *Manifestări de solidarizare a unor soldați și ofițeri cu țărani răsculați* de col. Dumitru Tuțu și maior N. Nicolae. În această ordine de idei sînt relevante o serie de cazuri de nesupunere la ordinele de represiune, subliniindu-se că starea aceasta de spirit domnea mai ales în rîndul rezerviștilor.

De o deosebită importanță s-a bucurat cercetarea ecoului răscoalei din 1907 în provinciile românești aflate sub dominația monarhiei austro-ungare. Augustin Deac în comunicarea *Influența răscoalei din 1907 în Transilvania și Bucovina* a arătat, printre altele, că cercurile guvernante ale monarhiei erau nclinabile de evenimentele din România, manifestîndu-și ostilitatea față de acestea și chiar intenția de a provoca o intervenție armată. Răscoalele țărănești erau în centrul atenției presei românești de peste munți, care sublinia similitudinile situației sociale din vechea Românie, cu cea din Transilvania. Țărănimea română își manifestă simpatia față de răscoale, iar pe alocuri este în plină frămîntare, fapt care provoacă sporirea vigilenței autorităților jandarmerești.

Comunicarea *Ecoul internațional al răscoalei țărănilor din 1907* susținută de Ion Iacoș a subliniat că evenimentele din România au produs o puternică impresie nu numai în Europa, ci și în America. Opinia publică progresistă, mișcarea muncitorească și socialistă au condamnat cu asprime violența cu care clasele dominante din România au înăbușit lupta țărănimii pentru pământ. În schimb, cercurile reacționare europene salutau metodele represive utilizate de guvernul liberal, văzînd în acestea singura modalitate de reintroducere a „ordinii” legale în țară.

Legislația agrară întocmită după 1907, precum și reforma agrară din 1921, deși au contribuit la micșorarea latifundiilor moșierești și la extinderea proprietății țărănești, n-au fost de natură să rezolve problema agrară în România. Numai orînduirea socialistă, lichidînd proprietatea privată asupra mijloacelor de producție și asupra pământului, a realizat sub conducerea P.C.R. cooperativizarea agriculturii și crearea unor condiții obiective pentru creșterea bunăstării materiale și spirituale a țărănimii. Problema aceasta deosebit de complexă și-a găsit reflectarea în comunicarea *Rezolvarea problemei țărănești sub conducerea P.C.R. Importanța ei istorică*, întocmită de Aron Petric și M. Fătu.

Comunicările au fost urmate de discuții, care au relevat importanța problemelor abordate. S-au citat, în unele intervenții, mărturii și fapte noi, menite a întregi tabloul acestui complex eveniment din istoria patriei noastre. Totodată, cu ocazia dezbaterilor, unii vorbitori au insistat asupra unei mai precise nuanțări a interpretării unor momente sau probleme considerate de ei insuficient conturate. În general, discuțiile au subliniat utilitatea acestei sesiuni științifice.

Sesiunea științifică a fost încheiată de acad. prof. Andrei Oțetea, director al Institutului de istorie „N. Iorga” al Academiei, care, printre altele, a subliniat originalitatea comunicărilor prezentate și importanța lor pentru elucidarea acestui moment important din istoria patriei noastre. D-sa a mai arătat că violența cu care s-au desfășurat războaiele din 1907 a demonstrat acuitatea problemei agrare în România, fapt care a obligat apoi clasele dominante să ia unele măsuri cu caracter social-economic. S-a apreciat că deși schimbările survenite după război în structura relațiilor agrare n-au fost fundamentale, ele au creat totuși condiții pentru dezvoltarea capitalismului în ritm mai rapid.

A. Stan

COLOCVIUL INTERNAȚIONAL DE ISTORIE A CELUI DE-AL DOILEA RĂZBOI MONDIAL, BUDAPESTA (13—15 octombrie 1966)

Între 13 și 15 octombrie a avut loc la Budapesta un colocviu internațional cu tema *Europa danubiană de la München până la sfârșitul celui de-al doilea război mondial. Ocupație și rezistență*, la care au participat istorici din Bulgaria, Cehoslovacia, Franța, Republica Federală a Germaniei, Italia, Iugoslavia, Polonia, România, Statele Unite ale Americii, Ungaria și U.R.S.S. Colocviul a fost organizat de Comité International de liaison pour l'organisation de Conférences sur l'histoire de la Résistance en Europe, avînd ca președinte pe Feruccio Pari, cu concursul Institutului de istorie a partidului de pe lîngă Comitetul Central al Partidului Socialist Muncitoresc Ungar, al Institutului de istorie al Academiei, al Institutului și muzeului de istorie militară, cît și al Asociației partizanilor unguri.

În prima zi a colocviului au fost prezentate referate cu tema „Marile puteri și state dunărene”. M. Brószat (Institutul de istorie contemporană, München) a vorbit despre *Les facteurs de la politique d'alliance et de domination hitlériens dans les pays danubiens durant la deuxième guerre mondiale*; V. L. Israelian (Școala superioară de diplomație a Ministerului Afacerilor Externe al Uniunii Sovietice, Moscova) a prezentat un referat privind *La politique extérieure et l'activité diplomatique pratiquées par l'Union Soviétique à l'égard des pays danubiens au cours des années de la deuxième guerre mondiale*, iar E. A. Boltin (Institutul de marxism-leninism Moscova s-a ocupat de *Le rôle de l'Union Soviétique dans la libération des pays danubiens et la collaboration des armées soviétiques avec les forces antifascistes nationales libératrices de ces mêmes pays*. Maurice Baumont (Institut de France, Paris) și-a consacrat referatul temei *La France et l'Europe danubienne, des accords de Munich à la fin de la deuxième guerre mondiale*; H. Michel (secretar-general la Comitetul de istorie al celui de-al doilea război mondial, Paris) a dezvoltat tema *La prise de possession par le Reich des avoires français dans l'Europe danubienne*. E. Collotti (Institutul național de istorie a mișcării de rezistență în Italia, Milan) a ținut un referat privind *La politique de l'Italie dans l'espace danubien-balkanique, des accords de Munich à l'armistice italien*.

Problemele ridicate de aceste referate au suscitat interesante discuții, care s-au purtat îndeosebi în jurul politicii expansioniste a Germaniei naziste și a mijloacelor utilizate de acest stat pentru dominarea țărilor din Europa danubiană. Istoricii francezi au scos în evidență efectele dăunătoare ale politicii de concesiuni promovate de Marea Britanie, secundată de Franța, față de

Germania nazistă, fapt care a îngăduit celui de-al III-lea Reich acapararea mai rapidă a statelor din Europa Centrală. Au fost relevate, de asemenea, numeroase aspecte ale luptei popoarelor, ale mișcărilor de rezistență împotriva cotropitorilor fasciști.

În a doua și în a treia zi a colocviului, discuțiile au continuat să se poarte și pe marginea referatelor prezentate pe tema „Les problèmes particuliers des pays danubiens en 1938-1945 et le mouvement de Résistance”. În acest sens au dezvoltat referate: Gy. Iuhász (Institutul de științe istorice al Academiei de Științe a Ungariei, Budapesta), *La situation internationale et les conditions de politique intérieure de la Hongrie 1938-1945. Les principaux traits du mouvement de Résistance*; A. Snejdarek (Institutul de politică și economie politică internațională, Praga), *La Tchécoslovaquie et l'Europe Centrale dans les années 1938-1945*; I. Popescu-Puțuri (Institutul de studii istorice și social-politice de pe lângă Comitetul Central al Partidului Comunist Român, București), *La Roumanie pendant la deuxième guerre mondiale*; N. Gormenski (Institutul de istorie a partidului de pe lângă Comitetul Central al Partidului Comunist Bulgar, Sofia), *La Bulgarie pendant la seconde guerre mondiale 1939-1945*; Henryk Batowski (profesor de istorie contemporană la Universitatea din Cracovia), *Les Etats danubiens et balkaniques et la guerre polono-allemande en septembre 1939*; D. Zografski (Institutul național de istorie, Skoplje), *La question nationale en Macédoine durant la deuxième guerre mondiale*. Atât referatele, cât și discuțiile au scos în evidență aspecte noi privind legătura dintre lupta armatelor coaliției antihitleriste și forțele rezistenței interne ale mișcării de eliberare națională din statele dunărene. A fost relevată de asemenea contribuția militară și economică a României în războiul antihitlerist, precum și faptul că statele de democrație populară au fost făurite de propriile lor popoare.

Delegația română, compusă din I. Popescu-Puțuri, șeful delegației, Gh. Zaharia, Gh. Matei, I. Răduțiu, Eliza Campus, a participat la colocviu atât prin referatul *La Roumanie pendant la deuxième guerre mondiale*, expus de I. Popescu-Puțuri, cât și prin intervențiile la discuții ale membrilor delegației.

Principalele teze expuse în referatul ținut de I. Popescu-Puțuri s-au axat mai ales pe probleme privind lupta poporului, a Partidului Comunist Român, împotriva fascismului, pentru păstrarea integrității teritoriale, a suveranității și independenței naționale a țării.

De asemenea, s-au trecut în revistă și unele acțiuni întreprinse de diferitele guverne între 1933 și 1940 pentru menținerea statu-quo-ului teritorial existent. Examinându-se poziția de aliat fidel a României în timpul crizei müncheneze, s-au constatat totodată gravele consecințe ale tranzacției de la München, atât pentru România, cât și pentru întreaga Europă danubiană.

O dată cu izbucnirea războiului, se precizează în referat, cercurile conducătoare au încercat să evite antrenarea țării în inflagrația mondială, căutând totodată să păstreze integritatea teritorială a României. Se arată, în același timp, ajutorul frățesc dat în septembrie 1939 Poloniei cotropite, în pofida presiunilor naziste, precum și faptul că, prin Gardă de fier, hitleriștii au asasinat atunci pe primul ministru, Armand Călinescu, a cărui politică antinazistă dispăcea la Berlin. În referat se subliniază că, din cauza evenimentelor externe și îndeosebi a capitulării Franței, în primăvara și vara anului 1940 apar la suprafață, din ce în ce mai pregnant în politica României, grupările fasciste prohitleriste, formându-se în iulie 1940 guvernul condus de I. Gîgurtu. Când în august 1940 s-a produs ultimatumul germano-italian de la Viena, dictatul prin care a fost smuls din trupul țării nordul Transilvaniei, România se găsea singură, abandonată de toate puterile Europei, obligată să accepte condițiile nedrepte hotărâte de puterile Axei.

Poporul român a primit cu indignare dictatul de la Viena, manifestându-se cu vigoare împotriva Germaniei naziste. A crescut în această vreme din ce în ce mai mult ostilitatea contra hitleriștilor. Masele populare aparținând unor păături sociale diferite, avînd orientări politice variate, au purtat în 1940—1944 — precizează referatul — o susținută luptă antifascistă, exprimîndu-și totodată, sub diferite forme, opoziția față de războiul hitlerist.

Referatul consacră o parte importantă a conținutului său mișcării de rezistență din România. Această mișcare a constituit, în noile condiții impuse de război, o dezvoltare a

luptei antifasciste și antihitleriste, purtată în anii anteriori de poporul român, pentru apărarea integrității teritoriale și a independenței naționale. Relevând faptul că în fruntea mișcării de rezistență se găsea clasa muncitoare, Partidul Comunist Român, apărătorul consecvent al intereselor naționale ale întregului popor, referatul stăruie asupra faptului că în jurul clasei muncitoare și al partidului său s-au concentrat numeroase forțe patriotice din rindurile țărănimii, armatei și intelectualității progresiste. Rezistența împotriva regimului dictaturii militaro-fasciste antonesciene, ca și împotriva Germaniei hitleriste, a cuprins în acești ani, se arată în referat, cercuri antinaziste deosebit de numeroase, chiar și ale partidelor burgheze și ale palatului regal, care din diferite motive își exprimau opoziția contra ocupației naziste și jafului comis de al III-lea Reich în România. După ce se arată o parte dintre numeroasele acțiuni antinaziste, acțiuni atestând eficiența politicii de rezistență promovate de P.C.R., ca și intensificarea acțiunilor patriotice conduse de partid în anii 1943—1944, se accentuează faptul că în vara anului 1944 s-a realizat, din inițiativa P.C.R., o coaliție a forțelor social-politice antinaziste. Această coaliție a cuprins o masă numeroasă și variată de pătri sociale, în frunte cu clasa muncitoare și partidele sale și terminând cu partidele burgheze și cercurile palatului.

Victoria insurecției naționale antifasciste, răsturnarea dictaturii antonesciene, ca și contribuția României la înfrângerea Germaniei hitleriste, sînt cuprinse în ultima parte a referatului, conținând numeroase date și fapte din eroica luptă a maselor populare, a armatei române, atât pentru eliberarea patriei, cît și a contribuției date la eliberarea altor țări de sub jugul fascist. În încheiere, se arată că insurecția antifascistă, ca și participarea României cu numeroase forțe militare și economice la războiul antihitlerist, au reprezentat principala formă de rezistență a poporului român.

Prin intervențiile lor la discuții, membrii delegației au accentuat unele probleme, subliniind, de pildă, caracterul politic al Micii Înțelegeri și al Înțelegerii Balcanice, organizații care, îndeosebi în perioada anilor 1933-1940, au intensificat lupta pentru păstrarea statu-quo-ului teritorial, pentru securitate colectivă, împotriva naziștilor cotropitori și a revizionistilor revanșarzi (E. Campus). Totodată s-a scos în evidență poziția României de sprijinire a Cehoslovaciei în timpul crizei de la München, relevîndu-se faptele ce atestă în mod incontestabil această situație istorică (Gh. Matei). Au fost precizate, de asemenea, unele aspecte necunoscute ale politicii externe a României în perioada primei faze a războiului mondial, arătîndu-se, de pildă, metodele noi utilizate de guvernul A. Călinescu în scopul de a evita antrenarea României în război și de a păstra integritatea teritorială a țării (Gh. Zaharia).

Coloquiul a constituit un bun prilej de informare reciprocă, aceasta cu atât mai mult, cu cît referatele și discuțiile au scos în genere în evidență ultimele rezultate ale cercetării științifice întreprinse de istoricii din statele participante.

Eliza Campus

În legătură cu unele puncte de vedere exprimate de Ioan I. Neacșu în articolul *Prima luptă a pandurilor români cu turcii la Drăgășani* (29 mai 1821), apărut în „Studii”, t. 18 (1965), nr. 5, p. 1 091 — 1 096, redacția a primit două materiale, pe care le publică în paginile ce urmează :

LOCALIZAREA „MĂNĂȘTIRII“ DRĂGĂȘANILOR ÎN LEGĂTURĂ CU LUPTA DINTRE PANDURI ȘI TURCI DE LA 29 MAI 1821

Este cunoscut faptul că la Drăgășani s-au dat lupte între pandurii lui Tudor Vladimirescu și turcii, în zilele de 27-29 mai 1821. Izvoarele narative amintesc de „mănăstirea Drăgășanilor” și de „două case boerești” în care s-au închis turcii, pentru a rezista atacului dat de panduri. Este vorba de un loc unde turcii au fost asediați de ostașii lui Tudor, cu care nu s-au putut război mai

mult timp în câmp deschis. Identificarea și localizarea mănăstirii și a celor două case prezintă un interes deosebit, cu atât mai mult cu cât „mănăstirea” n-a fost localizată pînă acum pe teren și cu cât ipotezele de lucru privind o eventuală localizare la Girdești sau Sutești sînt infirmate prin cele ce urmează.

Să restabilim faptele¹. În prima fază, 300 de panduri, venind de la Vulturești, în noaptea de 27-28 mai (vineri spre sîmbătă), au trecut Oltul „prin trei puncte”² și au ocupat mai multe case mari (probabil case cu etaj, de tipul culcilor) din viile de la nord de Drăgășani, pe care le-au transformat în „puncte de foc”. Turcii au atacat pe panduri în Dealul Drăgășanilor „toată ziua de sîmbătă 28 mai”, dar au fost respinși. În timp ce turcii luptau în viile Drăgășanilor, „forțele principale” ale pandurilor au trecut Oltul „împotriva orașului Drăgășanilor”, protejați de zăvoiu ce era pe malul drept al Oltului, și către seară s-au plasat „pe câmp, mai sus de Drăgășani, către apus”. Pe la nămiezi, turcii fiind respinși, au dat foc orașului Drăgășani „de l-a ars, și putea omul de trei sterturi de ceas departe, a vedea pe jos para în noaptea aceea de la flacăra cea mare care se urcase în aer”. Seara turcii au părăsit lupta cu grupul celor 300 de panduri și s-au retras în partea de sud-est, „intrînd în mănăstirea Drăgășanilor și în două case boierești mari, care, fiind depărtate de oraș, împotriva mănăstirii, nu s-au yătămat de flăcările focului”.

În cursul nopții, 250 de panduri (din 300, au murit 33 și au fost răniți 17) s-au unit cu „forțele principale”. A doua zi, duminică 29 mai, turcii au angajat lupta în viile Drăgășanilor, dar au fost din nou respinși și s-au retras în curtea mănăstirii, sub focul pandurilor. De aici turcii răspundeau și ei „mai virtos din casa sătrarului, care era aproape de mănăstire”. Cealaltă casă era, desigur, mai departe.

Pandurii au continuat atacul, susținuți de două tunuri mici, dar au terminat muniția și s-au retras în sus, spre Zăvideni. Lupta ar fi fost cîștigată, turcii ar fi fost luați prizonieri, dacă Iordache Căpitanul și Farmachi nu le-ar fi cprît.pandurilor muniția la Pitești, „că vrăjmașii noștri — spune Chiriac Popescu — au fost prăpădiți, că poziția lor era cu șanțuri, în trei binale [clădiri] de zid zdravăn și noi pe câmp, de din afară ; cu toate acestea l-am fi făcut muhasir [închis] de toate părțile și nu putea scăpa nici picior de la dînșii, după ce predam mănăstirea și dărimam zidurile cu cel mai mare tun al trupului nostru, care ni lipsia”³. Turcii au luat retragerea pandurilor ca o tactică de luptă „și nu cutezară a ieși două zile din monastire și din casele unde erau închiși ; după aceea, rămînînd puțini turci de pază în monastire, ceilalți plecară spre Craiova cu rănii lor”⁴.

În ultimele decenii nu s-a mai știut nimic despre existența acestei mănăstiri în Drăgășani. „Nici un izvor nu confirmă existența unei mănăstiri la Drăgășani. Credem că în realitate este vorba de o biserică, dar nu de biserică existentă în acea vreme la Drăgășani (fondată în 1793), care se afla în mijlocul tîrgului ⁵, înconjurată de prăvălioare, iar nu izolată, cum rezultă din relatarea lui Chiriac Popescu. Este posibil — spun Dan Berindei și Traian Mutașcu — ca memoria-listul să se refere fie la biserică ce apare pe harta austriacă din 1790, la 1,5 km nord-vest de Drăgășani, și aparține cătunului fără nume ce făcea parte din comuna Sutești, fie la biserică din cătunul Girdești, situată la 1,5 km sud-vest de Drăgășani... În ceea ce privește « casele boierești mari », în stadiul actual al documentării de care dispunem, ele nu pot fi identificate”⁶.

¹ Relatarea evenimentului după Dan Berindei și Traian Mutașcu, *Aspecte militare ale răscoalei populare din 1821*, București, 1962, p. 178—179.

² Trecerea prin trei puncte au făcut-o din tact strategic, pentru a induce în eroare pe inamic, în cazul că ar fi fost descoperiți într-un punct.

³ Citat după Dan Berindei și Traian Mutașcu, *op. cit.*, p. 185—186.

⁴ C. D. Aricescu, *Istoria revoluției românești din 1821*, București, 1873, p. 285—286.

⁵ Este vorba de vechea biserică „Adormirea”.

⁶ Dan Berindei și Traian Mutașcu, *op. cit.*, p. 177, n. 1. Cf. Arh. st. Buc., ms. 183, f. 159 ; Harta Austriacă din anul 1790, Bibl. Acad., hărți : D. XXVI, 6, foaia 30. Biserica din Girdești este zidită în 1826.

Din relațarea lui Chiriac Popescu reiese că cele trei obiective militare erau în marginea orașului, izolate oarecum, intrucît au scăpat de foc. Din aceeași relațare reiese că pandurii ocupaseră poziții în partea de apus a orașului. În jurul bisericilor din Sutești și Gırdești (în cazul că ar fi fost aici o biserică mai veche decît cea din 1826) nu a existat nici o casă boierească apropiată, fiind sate de moșneni.

Lucrînd la un studiu privitor la mănăstirile din Oltenia, în 1947, am identificat „mănăstirea” Drăgășanilor cu o clădire destul de mare, pe care episcopia Rîmniceului o avea în partea

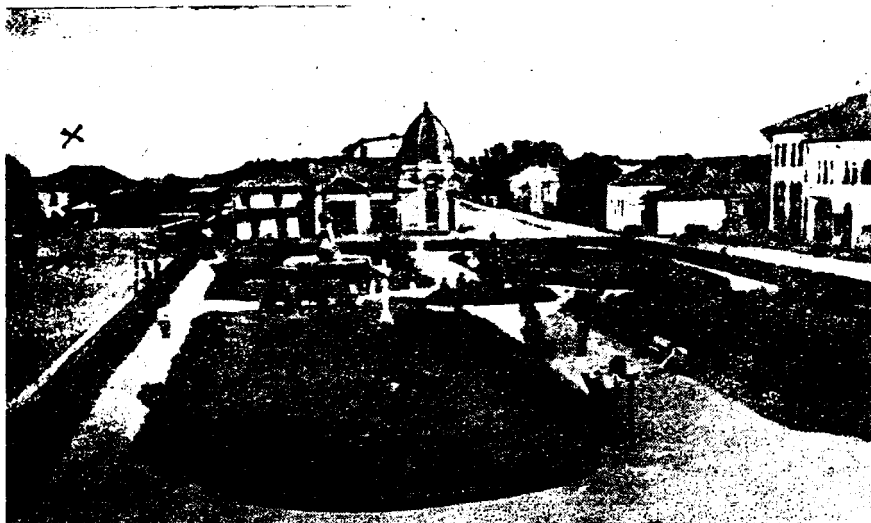

Fig. 1. — Vedere din orașul Drăgășani. În fund „Mănăstirea” Drăgășanilor.

de răsărit a orașului Drăgășani, pe locul unde este acum piața, la cîțiva metri spre apus de castelul de apă (vezi fig. 1). Ea a fost ridicată, probabil, pe „ocinele și averea” din Drăgășani, pe care Maria monahia o dă episcopiei Rîmniceului înainte de 30 iunie 1599⁷.

Altă donație în Drăgășani o primește episcopia Rîmniceului de la Petronie monahul, care pe nume mirenesc s-a chemat Preda sin Cernat, în 1684 (7192), aprilie 15⁸. Cu timpul episcopia a primit și alte donații, în așa fel încît în catagrafia din 1840 găsim în proprietatea ei următoarele: Tîrgul Drăgășani, satul Birsanu, satul Călina cu mahalaua Bereni, satul Prundeni cu mahalaua Dăiaștii, satul Aurești cu mahalaua Verdea, satul Zlătărei cu Schitul Dobrușa, satul Gușoeni⁹. În afară de acestea, episcopia mai avea vii în diferite puncte, pe dealuri. În nevoia de a administra și strînge produsele, o casă în Drăgășani era o necesitate. În memoriile generalului von Bauer din 1778, găsim „Dragazani [= Drăgășani], sat cu o casă episcopală și cu o curte boierească, o biserică, vii, un tîrg și o trecere peste Olta, situat pe Olta”¹⁰.

Noi reținem de aici *casa episcopală, curtea boierească și un tîrg*. Tîrgul era pe moșia episcopiei Rîmniceului¹¹.

⁷ *Doc. priv. ist. României*, B, sec. XVI, vol. VI, p. 356, și sec. XVII, vol. I, p. 47: „din Drăgășani partea mea toată și din Momotești iarăși partea mea toată...”.

⁸ Document comunicat de avocat Vasile Ion din Drăgășani.

⁹ Catagrafia publicată de I. Popescu-Gilieni, *Biserici, tîrguri și sate din jud. Vlcea*, Craiova, 1941, p. 7, 9, 11 și 20.

¹⁰ Const. I. Karadja, *Oltenia după memoriile generalului von Bauer (1778)*, în „Arh. Olt.”, III, 14, 1924, p. 306.

¹¹ I. Cojocaru, *Documente privitoare la economia Țării Românești, 1800—1850*, vol. I, București, 1958, p. 399. În 1836 se amintește de „proprietaru moșiei Drăgășani”, Ghiță Oromulu. Vezi *ibidem*, vol. II, p. 651.

În 1821, „casa episcopală” se numea în popor „mănăstirea Drăgășanilor”, nume care s-a păstrat pînă după secularizare, cînd casa a trecut în proprietatea statului și i s-a dat altă destinație. Aici a funcționat un timp o școală primară. Înainte de 1890 găsim aici o școală de dogărie¹², iar în 1900 o „școală de meserii, școală de dogărie”¹³.

În 1911 se găsea aici reședința Regiunii Viticole Drăgășani. La 25 noiembrie 1911, statul vînduse Ministerului Instrucțiunii Publice imobilul — fosta casă a episcopiei — cu 14 000 de

Fig. 2. — „Mănăstirea” Drăgășanilor (Casa Episcopiei Rîmniceului).

lei. I. Găvănescu, dirigintele școlii de meserii din Drăgășani, ia în primire imobilul cu „ecaretele aflate pe el, care ecarete se compun dintr-un corp de case din zidărie de cărămidă, cu parter și subsol, avînd la parter 7 camere cu antreu și în subsol o cameră și o pivniță mare...”. Suprafața totală 1,2578 ha¹⁴. În registrul de inspecție al școlii găsim consemnată de mai multe ori starea rea în care se găsea clădirea din cauza vechimii¹⁵.

În 1947 cînd am vizitat-o, am văzut aici o clădire masivă cu ziduri groase. Avea un demisol și parter. În demisol se intra pe partea de nord. Dintr-un antreu, în partea stîngă era o cameră, iar în dreapta o pivniță mare cu ferestre în formă de crenele, largi în interior și strîmte în exterior (vezi fig. 2).

Parterul avea ferestre mai mari, iar în partea de răsărit și miazăzi se observa *forma altarului unui paraclis*, în felul celui ce se observă și azi la etajul caselor Băniei din Craiova.

În parterul caselor episcopale din Drăgășani se intra printr-o ușă prin partea de apus și avea „7 camere cu antreu”. Inițial fusese închisă cu gard din zid. În 1948 casa a fost demolată pînă la suprafața pămîntului, resturile au fost acoperite cu pămînt, pietriș și asfalt, pentru piața orașului¹⁶. Dogarul Călinescu m-a informat că aici era „un fel de mănăstire. În ea locuiau călugări, care administrau averile Episcopiei”. D-tru Grecu din comuna Sutești îmi spunea că

¹² Șt. Ionescu-Cheianu, *Geografia județului Vlcea*, București, 1893, p. 67.

¹³ *Marele dicționar geografic al României*, vol. III, București, 1900, p. 238.

¹⁴ Comunicare făcută de avocat Vasile Ion din Drăgășani.

¹⁵ Condiția de procese-verbale la învățătorul pensionar Șt. Rădulescu.

¹⁶ Informație de la avocat Vasile Ion.

În paraclis înainte de secularizare se făcea slujbă regulat și că părinții săi, Preda și Vasilichia, se spovedeau regulat la sărbători aici „la mănăstire”.

În ceea ce privește cele două case mari boierești, Chiriac Popescu spune că erau „în spatele mănăstirii”, ceea ce înseamnă la răsărit. Casa șetrarului „era aproape de mănăstire”.

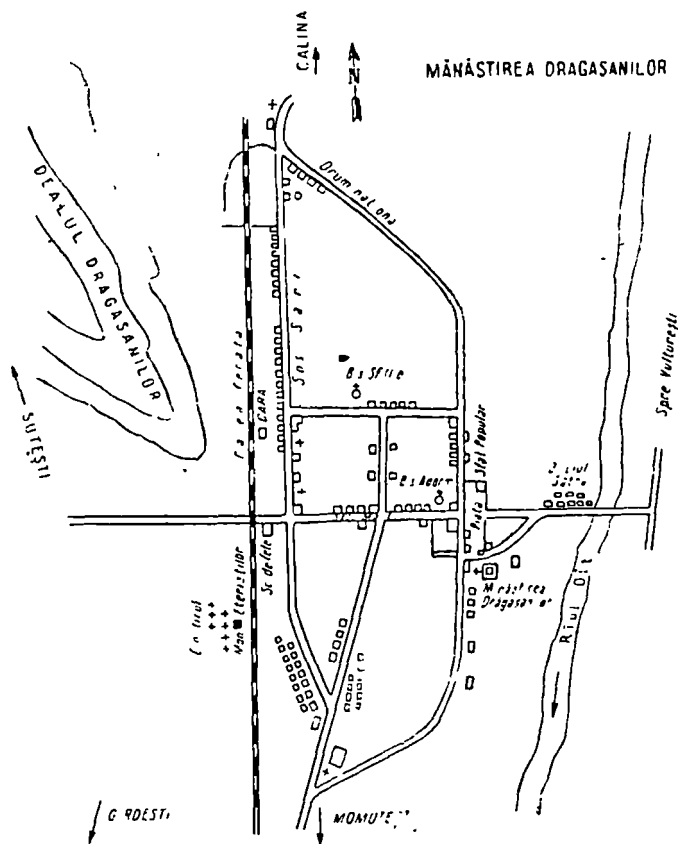

Fig. 3. — Planul Drăgășanilor în 1893. Adaptare după harta lui Ionescu-Cheianu.

Notă: Drăgășanii s-au extins spre vest îndeosebi după construirea căii ferate și a gării.

La circa 50 m la răsărit de „mănăstire”, lângă Batcă, se află o casă veche cu etaj. Aici ar fi fost cula „Șetrarului și șetrăriței”, cum spunea Dumitru Grecu ¹⁷.

Ceea ce stabilim cu precizie este situarea în plan a „mănăstirii” Drăgășanilor. Aceasta a fost așezată pe locul unde este astăzi piața orașului, la 4-5 m la apus de castelul de apă. Fixarea în plan a „mănăstirii” Drăgășanilor elucidează problema urmăririi pe teren a luptei de la Drăgășani din 29 mai 1821, desfășurată îndeosebi în jurul pieței actuale a orașului. Localizarea „mănăstirii” Drăgășanilor dă posibilitatea urmăririi în concret a evenimentului militar tratat.

D. Bălașa

¹⁷ În planul orașului Drăgășani al lui Ionescu-Cheianu, *op. cit.*, la nord de șoseaua ce merge la Olt, sînt trecute cîteva case: „Satra”.

CUM S-A DESFĂȘURAT PRIMA LUPTĂ DE LA DRĂGĂȘANI (29 MAI 1821) (Răspuns unei critici)

În cadrul cercetărilor consacrate mișcării revoluționare din anul 1821, li revine lui I. Neașu meritul de a fi readus în discuția istoriografiei în 1954, prin pagina pe care i-a consacrat-o¹, problema primei lupte de la Drăgășani și de a fi stabilit totodată data exactă a acestui eveniment (29 mai 1821). Trebuie însă precizat, contrar celor afirmate de d-sa², că C. D. Aricescu a făcut *perfectă* distincție între prima și a doua luptă de la Drăgășani³. După cum arată și I. Neașu, problema readusă în discuție în 1954 a fost reluată, în 1962, „în cadrul unei lucrări speciale” ; este vorba de lucrarea autorilor rîndurilor de față, *Aspecte militare ale răscoalei populare din 1821* (capitolul al VI-lea, p. 173-182). Potrivit opiniei lui I. Neașu, autorii lucrării, deși au urmărit „elucidarea” problemei, au ajuns „la rezultate contrare adevărului istoric”, ceea ce i-a impus d-sale prezentarea luptei „în lumina unor materiale neutilizate”, în cadrul a două articole⁴.

În privința materialelor *neutilizate*, acestea *se rezumă* la declarația fraților Macedon-schi, la cîteva informații din Liprandi incluse în volumul al V-lea din colecția de documente consacrate mișcării revoluționare din 1821, publicat după apariția *Aspectelor militare...*, precum și la o hartă, cea austriacă din 1855—1857, căci harta rusă din 1835, care mai este menționată, a fost utilizată și în lucrarea din 1962 (vezi p.173, n.4 și p. 176, n. 1); restul materialului pe care se întemeiază I. Neașu în ultimul său articol din „Studii” este identic celui folosit în *Aspecte*, unde pentru prima oară în noua istoriografie această luptă a fost prezentată în mod amănunțit, cu o detaliată analiză a faptelor.

Deși în relatarea sa urmează în linii generale șirul expunerii autorilor din 1962, I. Neașu nu amintește lucrarea acestora decît atunci cînd le contestă valabilitatea unor afirmații⁵; s-ar părea că cele zece pagini consacrate de autorii din 1962 problemei în discuție n-ar cuprinde decît afirmațiile pe care ultimul autor le respinge, cînd de fapt ele conțin detaliata prezentare menționată mai sus și pe care I. Neașu a repetat-o acum, după trei ani.

Observațiile critice pe care I. Neașu le face lucrării *Aspecte militare...* se referă la : *itinerariul* urmat de oastea pandurilor de la plecarea din Pitești și pînă la sosirea la satul Vulturești ; *locul unde s-a făcut trecerea Oltului* ; *locul unde a fost așezată tabăra* pandurilor ; *direcția* în care s-a executat *atacul* împotriva trupelor turcești.

În legătură cu itinerariul de marș, I. Neașu e de părere că oastea pandurilor s-a pus în mișcare „pe drumul Craiovei” spre Slatina, fiind precedată la două zile de marș de o avangardă ; în *aproiere de Slatina*, pandurii au aflat de la avangardă că aceasta învinsese pe turcii care ocupaseră amintita localitate ; o oră mai tîrziu, oastea pandurilor a primit știrea că la Drăgășani se aflau 3 000 de turci ; *la această știre*, pandurii s-au deplasat *spre nord*, la Vulturești (circa 30 km nord de Slatina), unde au sosit la 27 mai și unde au fost *ajunși* de avangarda lor, care timp de *șapte zile* oprise pe turci să înainteze *spre nord* și să treacă pe malul stîng al Oltului ; la Vulturești pandurii și-au pregătit trecerea Oltului la Drăgășani⁶.

¹ Ioan I. Neașu, *Oastea pandurilor condusă de Tudor Vladimirescu în răscoala din 1821*, în *Studii și referate privind istoria României*, partea a II-a, București, 1954, p. 1 042.

² Idem, *Prima luptă a pandurilor români cu turcii la Drăgășani (29 mai 1821)*, în „Studii”, tomul 18 (1965), nr. 5, p. 1 091.

³ Chiar în capitolul amintit de I. Neașu! (ibidem, p. 1 091, n. 1).

⁴ Articolul amintit la nota 2 și articolul *Unele precizări cu privire la prima luptă de la Drăgășani (29 mai 1821)*, în *Omagiu lui P. Constantinescu-Iași*, București, 1965, p. 393—395.

⁵ Nu se face excepție de la această regulă decît în nota 5 de la p. 1 092 a articolului *Prima luptă...*

⁶ Ibidem, p. 1 092—1 093.

Pentru precizarea itinerariului urmat de panduri, I. Neacșu face apel la memoriul lui Chiriac Popescu, unde se arată că pandurii au pornit de la Pitești „pe drumul Craiovei”⁷ (pe care I. Neacșu îl consideră că trecea *obligatoriu* prin Slatina, via Colonești), și la declarația fraților Macedonschi, în care se spune: „... Îndată am plecat spre tirgușorul Slatina, unde, după ce am înfrînt pe turci, am trecut riul Olt în Oltenia, lângă Drăgășani, și acolo, înfrîngînd pe cei 4 000 de turci care se aflau la Drăgășani, am pornit să-l urmăresc pe trădătorul serdar Iamandî”⁸. Trebuie observat mai întîi că formularea lui Chiriac Popescu „s-au pornit tot trupul lui Vladimirescu din Pitești pe drumul Craiovei” nu arată numai decît un drum *anumit* (căci spre Craiova duc mai multe drumuri), ci o direcție generală avînd ca obiectiv *final* Craiova. De altfel, alte amănunte pe care I. Neacșu *le-a omis* din memoriul lui Chiriac Popescu înfirmă ipoteza pe care d-sa o enunță, cum se va arăta mai departe. Nici informația dată de Macedonschi nu este concludentă. Macedonschi prezintă faptele *într-un ansamblu* care include și acțiunile independente duse de avangardă; altfel nu ar fi susținut că a înfrînt pe turci la Slatina, căci izvoarele arată clar că acest lucru l-a făcut avangarda înainte de sosirea forțelor principale ale pandurilor. De asemenea, cînd afirmă că după înfrîngerea turcilor la Slatina „am trecut riul Olt în Oltenia, lângă Drăgășani” se referă la *întreaga* oaste a pandurilor, cu care se unise la Vulturești și avangarda.

Tot în legătură cu itinerariul, afirmația făcută de I. Neacșu că în lucrarea *Aspecte militare*... s-ar fi arătat că „oștirea pandurilor s-a deplasat pe itinerariul Pitești-Făgețelu-Cîmpu Mare-Vulturești; iar avangarda sa pe itinerariul Pitești, Slatina” este neîntemeiată. În lucrarea amintită se scrie: „Coloana pandurilor a fost *precedată* (subl. ns.) de o avangardă formată din 175 ostași aleși — pedestri și călări —, conduși de Simion Mehedințeanu și Iovanciu Bitolianul” (p.174). Nu se vorbește nicăieri de două itinerarii și I. Neacșu trebuia să țină seama de faptul că la Slatina se ajungea și prin Făgețelu!

Dar pentru clarificarea deplină a discuției în legătură cu itinerariul este necesar să se urmărească în detaliu cele relatate de Chiriac Popescu, izvorul principal în această problemă (folosit și de I. Neacșu). Iată ce scrie memorialistul: „... După două zile, ajungînd noi cu trupul nostru *la Olt*, am aflat că *la Slatina* au fost un trup mic de turci și, cu trei zile mai înainte, biruindu-se turcii de un trup de panduri și de arnăuți ai noștri, sub comanda căpitanului Simion și a bulibașului Iovanciu, au pus turcii foc și au ars orașul. Așa aflînd noi aceasta de la avangardia noastră *pe drum*, *ne-am îndreptat* noi cu trupul nostru *într-acolo*. Și după un ceas sosi altă știre fără veste, că peste Olt la Drăgășani, se afla un alt trup de turci, de vreo 3 000, veniți din trupul cel mare al Craiovei, taclm al lui Carafeiz vestitul, și pedestrași și călăreși. Dar, acest aflînd comandirii noștri, adică Prodan și Macedonschi, *am stătut* din marșul care făceam *pe calea Oltului*, din partea stîngă, la satul *Vulturești* (a treia zi de la pornirea noastră din Pitești), unde au sosit și avangardia noastră”⁹.

Pesajul citat *răstoarnă complet* ipoteza formulată de I. Neacșu asupra executării marșului oastei pandurilor. Chiriac Popescu arată clar că nu „undeva mai la nord” și implicit în apropiere de Slatina, ci la sosirea *la Olt*, la nord de Vulturești, forțele principale ale pandurilor au fost informate despre ciocnirea de la Slatina. Același izvor răstoarnă teza deplasării pandurilor *spre nord*, dinspre Slatina la Drăgășani, căci Chiriac Popescu arată că îndată ce au aflat de lupta de la Slatina pandurii *s-au îndreptat* „*într-acolo*”, deci spre Slatina. Tot Chiriac Popescu indică limpede zona în care au atins pandurii Oltul, ca și direcția în care se execută marșul, cînd arată că, după o oră de mers, pandurii, aflînd de prezența turcilor la Drăgășani, au *stătut* la Vulturești, în timp ce I. Neacșu, interpretînd arbitrar, susține că pandurii *s-au deplasat* spre Vulturești la primirea acestei vești¹⁰. De altfel, în formularea ipotezei sale inacceptabile, I. Neacșu

⁷ N. Iorga, *Izvoarele contemporane asupra mișcării lui Tudor Vladimirescu*, București, 1921, p. 206.

⁸ *Doc. răsc. 1821*, vol. V, p. 522.

⁹ N. Iorga, *op. cit.*, p. 203—204 (subl. ns.).

¹⁰ Ioan I. Neacșu, *op. cit.*, p. 1093.

n-a ținut în seamă nici faptul că distanța dintre Slatina și Vulturești era de circa șase ore de marș. Or, dacă am admite ipoteza ațingerii Oltului de către panduri în apropierea Slatinei, se ridică întrebarea : cum au putut ajunge pandurii — potrivit mărturiei clare a lui Chiriac Popescu — într-un ceas în dreptul Vultureștilor, unde „au stătut”? Interpretarea confuză nu se oprește aici. I. Neacșu susține că la Vulturești pandurii „au fost *ajunși* (subl. ns.) de avangarda lor”, care asigurase până atunci cale liberă forțelor principale pe stnga Oltului. Aceasta însemna că avangarda mergea în spatele forțelor principale și că deci era de fapt o ariergardă ! Totuși, ceva mai sus, în aceeași pagină, tot I. Neacșu arată că oastea pandurilor a fost „precedată” de avangardă, până la Vulturești ¹¹.

Rezumând cele de mai sus, rezultă că obiecția lui I. Neacșu referitoare la itinerar nu este susținută nici de documente, nici de logică. Informațiile eliptice ale lui Macedonschi și ale lui Liprandi trebuie privite prin prizma celor mult mai precise ale lui Chiriac Popescu, care rămâne indiscutabil izvorul principal al episodului studiat. *Itinerariul propus cu trei ani în urmă* de autorii lucrării *Aspecte militare ale răscoalei populare din 1821, apare ca deplin justificat și drept ipoteza cea mai plauzibilă*.

O a doua observație critică a lui I. Neacșu se referă la locul de trecere a Oltului de către pandurii în ajunul primei lupte de la Drăgășani¹². După d-sa, trecerea s-ar fi efectuat în dreptul satului Căllna (circa 5 km nord Drăgășani), ușurată fiind de prezența unei păduri „dese și mari”, „situată mai la nord de Drăgășani, care se întindea spre est până la malul drept al Oltului, în dreptul satului Vulturești”¹³, și nu în dreptul târgului Drăgășanilor, cum se indică în lucrarea *Aspecte militare...* Trebuie să semnalăm, înainte de toate, o nouă așertiune inexactă a criticului nostru, care susține, contrar realității, că în lucrarea amintită s-ar afirma că pandurii ar fi trecut *prin* Drăgășani după forțarea Oltului. Argumentul de bază al lui I. Neacșu, în temeiul căruia combate ipoteza trecerii în fața Drăgășanilor, și anume acela că la est de această localitate terenul era expus, nefiind protejat de pădure, este infirmat de unele izvoare contemporane. Liprandi (folosind ca izvor de autoritate de către I. Neacșu) arată, de exemplu, că „tîrgușorul Drăgășani... este situat pe marginea unei ridicături, în fața căreia la *est* și *sud* se întinde o vale destul de vastă, *Inconjurată de o pădure deasă*”¹⁴. De asemenea, pe harta austriacă din 1855-1857 (tîrzie față de evenimente) apar la est de Drăgășani porțiuni de pădure, care ar putea fi resturile unei păduri tăiate. Așadar, în aceste condiții trecerea se putea face și aici tot prin surprindere.

Discutînd problema forțării Oltului, I. Neacșu susține că textul memoriilor lui Chiriac Popescu (publicate inițial în ziarul „Românul”) a fost alterat de N. Iorga în culegerea sa *Izvoarele contemporane...*, prin adăugarea unei virgule care a schimbat sensul frazei, creînd confuzii asupra locului în care au trecut pandurii Oltul. Textul corect, reconstituit de I. Neacșu după ziarul „Românul”, ar fi acesta : „... Fiind și locul nostru de trecere a Oltului ascuns de o pădure deasă și mare împotriva orașului Drăgășani”¹⁵. În consecință, sensul exact ar fi acela că locul era ascuns de pădure *față de* Drăgășani, iar nu că locul de trecere se afla *în fața* Drăgășanilor. Dar, de vreme ce *mărturia documentare semnalează existența unei păduri și la est de Drăgășani*, rezultă că — cu sau fără virgulă — *pandurii au putut trece tot atît de bine și în dreptul Drăgășanilor, ca și la Vulturești*. De altfel, declarația fraților Macedonschi, care s-a bucurat de toată aprecierea criticului în problema itinerariului, pare să confirme că trecerea s-a făcut la Drăgășani, atunci cînd arată că pandurii au trecut „rîul Olt în Oltenia *îngă* Drăgășani”¹⁶ (subl. ns.). Acest *îngă* se potrivește mai bine cu localizarea trecerii în zona Drăgășani, așa cum susțin autorii lucrării *Aspecte militare...*, decît cu trecerea în zona Vulturești, propusă de I. Neacșu.

¹¹ *Ibidem*.

¹² *Ibidem*, p. 1 093—1 094.

¹³ *Ibidem*, p. 1 093.

¹⁴ *Doc. răs. 1821*, vol. V, p. 316.

¹⁵ Ioan I. Neacșu, *Unele precizări...*, p. 394.

¹⁶ *Doc. răs. 1821*, vol. V, p. 592.

În ceea ce privește afirmația lui I. Neacșu că turcii aflați în „mănăstirea” Drăgășani ar fi reprezentat o piedică pentru o trecere în dreptul Drăgășanilor¹⁷, trebuie precizat în primul rând că nici un document nu confirmă existența unei *mănăstiri* a Drăgășanilor. I. Neacșu identifică probabil mănăstirea Drăgășanilor (în realitate inexistentă ca mănăstire) cu biserica din Drăgășani sau — mai probabil — cu clădirea metohului episcopiei de Vilcea. Or, această clădire, ca și biserica — zidită în 1793 — erau în interiorul sau spre marginea tîrgului, iar nu în afara localității, cum apare în crochiul întocmit de I. Neacșu. D-sa mai susține că terenul de la est de Drăgășani „era expus vederii și focului mănăstirii, fapt ce ar fi determinat un schimb de focuri”¹⁸. Lăsînd la o parte faptul că inexistența pădurii ocrotitoare la est de Drăgășani nu este dovedită, trebuie arătat că și atunci cînd s-ar accepta acest lucru, distanța de la „mănăstire” * — și în crochiul lui I. Neacșu — pînă la malul Oltului (unde pandurii au stat *ptîna seara*) era mai mare decît bătaia armamentului portativ din acea epocă care nu depășea cîteva sute de metri¹⁹. Deci nu se putea pune problema unui schimb de focuri între panduri și forțele turcești din așa-zisa mănăstire.

În legătură cu cea de-a treia obiecție, aceea privind locul unde și-au așezat pandurii tabăra în noaptea de 28/29 mai 1821, I. Neacșu susține că tabăra a fost instalată lîngă satul Călina. Nici această teză nu este însă susținută de izvoare. Chiriac Popescu arată că „s-au pus trupul nostru în bună rînduială pe cîmp, mai sus de Drăgășani, către Apus”²⁰. Informația nu lasă nici un fel de îndoială: tabăra a fost așezată în cîmp, la nord-vest de Drăgășani (nu la nord, unde este satul Călina). I. Neacșu pierde din vedere că locul taberei trebuia să se găsească nu numai „mai sus” de Drăgășani, ci și „cître apus”, ceea ce înseamnă în fond la nord-vest de această localitate, adică în apropierea satului Sutești, teză susținută de D. Berindei și T. Mutașcu. Pentru a-și justifica teza Călina, I. Neacșu arată că așezarea taberei pandurilor la Călina este confirmată de tradiția locală, care indică că acolo a poposit Tudor Vladimirescu cu pandurii săi. Dar pentru că și în legătură cu satul Sutești tradiția vorbește de poposirea pandurilor pe cîmpia din apropiere, I. Neacșu afirmă că „informația” folosită în această privință în *Aspecte militare*... „nu este justă”²¹ și că ea se referă la ceata de panduri a căpitanului Oarcă, prezentă aici în cea de-a doua luptă de la Drăgășani (7 iunie). Prezentînd astfel lucrurile, I. Neacșu uită — voit sau nu — că D. Berindei și T. Mutașcu au menționat existența a trei popasuri la Sutești, nu doar a unuia, că au arătat că unul dintre aceste popasuri a fost cel din noaptea de 28/29 mai, iar *ultimul* cel al lui Oarcă din 7 iunie²². Un alt argument pe care-l aduce I. Neacșu, acela al pericolului de încercuire a pandurilor — dacă ei s-ar fi instalat la Sutești — de către turcii din cele patru „mănăstiri” de la sud de

¹⁷ Ioan I. Neacșu, *Prima luptă*... , p. 1094.

¹⁸ *Ibidem*.

* După ce aceste precizări au fost predate revistei „Studii”, redacția a primit interesanta notă a lui D. Bălașa, care — în temeiul unor cercetări efectuate la fața locului — a identificat „mănăstirea” cu metohul episcopiei și a determinat totodată situarea ei pe hartă. Această fixare pe teren a „mănăstirii” clarifică discuția și nu infirmă cele susținute de subsemnații în răspunsul de față. Nota lui D. Bălașa arată că la Drăgășani — după cum am afirmat în 1962 — n-a existat o mănăstire și de asemenea că identificarea „mănăstirii” cu biserica din localitate (cea cu hramul Adormirii din 1793) nu este potrivită. Contribuția lui D. Bălașa, care acceptă, de altfel, în expunerea sa introductivă asupra evenimentului, relatarea noastră din 1962, a creat condițiile pentru urmărirea „pe teren” a luptei de la 29 mai 1821.

¹⁹ După M. Thiriaux, *Notions élémentaires de balistique appliquées aux armes à feu portatives, et aux principales bouches à feu*, Versailles, 1844, p. 155, bătaia eficientă a puștii era de 500 m, deci cea maximă sub 1 000 m. Or, aceste caracteristici balistice sînt proprii armamentului utilizat în Apus și într-o epocă mai tîrzie cu aproape un sfert de veac. La noi armamentul avea bătaia mult mai mică în anul 1821. O confirmare în acest sens o constituie o amintire contemporană a evenimentelor la care ne referim. Astfel, Iordache Oletelișanu, în însemnările sale referitoare la evenimentele din 1821, arată într-un loc că pușca bătea „bine” în acea vreme la 52 de stîlnjeni (deci circa 100 m) (*Doc. răs. 1821*, vol. V, p. 522)!

²⁰ N. Iorga, *op. cit.*, p. 205.

²¹ Ioan I. Neacșu, *Prima luptă*... , p. 1094.

²² Dan Berindei și Traian Mutașcu, *Aspecte*... , p. 176, n. 3.

Drăgășani, nu rezistă nici el unei examinări atente²³. Forțele turcești din aceste schituri — de altfel regrupate, poate, la Drăgășani (problema rămîne deschisă) — nu au intervenit nici împotriva celor 300 de voluntari din vii, nici împotriva forțelor pandurești principale care au stat o jumătate de zi pe malul Oltului și nici în lupta de la 29 mai. Prin urmare ele nu prezentau un pericol real pentru panduri. Pe de altă parte, deplasarea pandurilor s-a făcut *noaptea* („însurat simbătă”), ceea ce infirmă încă o dată ipoteza Călina, căci aici, ocrotiți și dinspre sud de pădure și fiind și la o distanță mai mare de Drăgășani, pandurii s-ar fi putut deplasa în timpul zilei fără a fi nevoiți să aștepte noaptea. De asemenea, nu se poate vorbi de un marș „în prezența” turcilor²⁴, pe care ar fi trebuit să-l execute pandurii care s-au deplasat de pe malul Oltului la locul taberii de la Sutești fiind seama de bătaia armamentului. În sfârșit, Călina nu asigură față de Sutești o mai bună legătură a pandurilor cu „baza de operații” din Oltenia, deoarece și de la Sutești plecau comunicații în aceeași direcție și dovada însemnătății din acest punct de vedere a cîmpului de la Sutești o fac tocmai cele trei popasuri pe care tradiția le menționează.

În ceea ce privește direcția în care au atacat pandurii, I. Neacșu afirmă că ea ar fi fost de la nord spre sud. Această ipoteză însă ar putea fi acceptată numai atunci cînd s-ar demonstra temeinic așezarea taberei la Călina, ceea ce I. Neacșu n-a reușit*.

În încheiere, trebuie observat că I. Neacșu, reluînd problema primei lupte de la Drăgășani (29 mai 1821), nu a adus puncte de vedere noi, susceptibile de a fi acceptate. Este de regretat și maniera sa de a critica în bloc, fără a releva acele contribuții ale predecesorilor, pe care tacit le acceptă ca pozitive, ca și aceea de a merge pe certitudini, de a nu da o interpretare ipotetică atunci cînd documentarea este incompletă sau confuză. Datorită acestui fapt, cele două articole ale lui I. Neacșu, departe de a elucida problema, creează o imagine neclară asupra felului în care a fost pregătită și s-a desfășurat prima luptă de la Drăgășani.

Dan Berindei și Tr. Mulașcu

CRONICA

La începutul lunii decembrie 1966, biblioteca publică din Birlad și-a sărbătorit 60 de ani de existență. Acestui eveniment i-au fost consacrate o seamă de manifestări, printre care și un simpozion pe tema „Biblioteca publică în ansamblul vieții culturale din Birlad”, organizat de către instituția sărbătorită în colaborare cu filiala locală a Societății de științe istorice și filologice.

La simpozionul care a avut loc în sala Teatrului de stat „Victor Ion Popa” au fost prezentate comunicările: *60 de ani de activitate a Bibliotecii publice din Birlad* de prof. Ștefan Secară, directorul bibliotecii; *George Bacovia — colaborator la revistele birlădene*, de prof. C. Parfenie, directorul Teatrului de stat din localitate; *Preocupări pentru cultivarea limbii în revistele birlădene*, de prof. Mihai Luca; *Cercuri și cenacluri literare din Birlad*.

Cu prilejul aniversării a 48 de ani de la luptele muncitorești din 13 Decembrie 1918 — moment însemnat în șuvoiul marilor bătălii revoluționare desfășurate în țara noastră în perioada 1918—1920 —, în piața fostului Teatru Național, în memoria luptătorilor de atunci, în fața

²³ Ioan I. Neacșu, *Prima luptă . . .*, p. 1094.

²⁴ *Ibidem*.

* După localizarea „mănăstirii” de D. Bălașa se poate aprecia că atacul a avut direcția generală NV spre SE, el desfășurându-se însă prin ocolirea tirgului pe la nord sau pe la sud, căci pandurii nu au putut trece *prin tirg*, unde abia se potolise incendiul.

plăcii comemorative, a avut loc o solemnitate, la care au fost prezenți delegați ai oșmenilor muncii din capitală, participanți la demonstrația din piața Teatrului Național, pionieri. Au fost depuse coroane și jerbe de flori din partea Consiliului local al Uniunii Generale a Sindicatelor, din partea Întreprinderii poligrafice „13 Decembrie”, a Întreprinderii poligrafice „Informația”, a unor grupuri de pionieri.

În urma unei numărări recente, bibliotecă orășenească din Sibiu dispune de aproape 300 000 de volume, în afară de colecția de cărți foarte rare, de sutele de manuscrise literare, tipărituri foarte vechi etc., multe din acestea adevărate comori ale literaturii românești.

Biblioteca, una din cele mai vechi din țară, numără azi 105 ani de existență. Creată la început în cadrul Astei (Asociația transilvană pentru literatura română și cultura poporului român), prin donațiile unor oameni de cultură din Transilvania și din alte regiuni ale țării (George Barițiu, Al. Papiu-Ilarian, Iosif Vulcan, August Treboniu Laurian, M. Kogălniceanu ș. a.) și prin adunarea în decursul vremii a numeroase tipărituri, colecții și manuscrise, ea a ajuns astăzi, datorită sprijinului acordat de partid și guvern, să dispună de condiții mult mai bune de activitate și să-și îmbogățească fondurile de cărți.

Printre manuscrisele rare, în bibliotecă se află: *Părți alese din istoria Transilvaniei*, de George Barițiu (1889), prima *Enciclopedie română* (1898—1904), unele dintre primele gramatici românești ale lui T. Cipariu, Radu Tempea și Heliade-Rădulescu. Se află de asemenea un exemplar din *Zbornicul slavonesc*, tipărit de Coresi la Sebeș în 1580, apoi o carte foarte rară, *Rudimenta cosmographica* (unul din cele mai vechi manuale de geografie și astronomie), lucrarea lui Houterus, tipărită la Brașov în 1542. Se află de asemenea faimoasa *Carte de învățătură*, tipărită la Iași în 1643, și *Noul testament*, apărut la Bălgrad (Alba-Iulia) în 1648.

Printre tipăriturile rare ale bibliotecii din Sibiu se mai găsesc o serie de lucrări istorice aparținând lui Dimitrie Cantemir (*Istoria Imperiului otoman* apărută în străinătate între 1743 și 1756, precum și *Descriptio Moldaviae*, apărută în limba germană în 1771).

În prima jumătate a lunii ianuarie 1967 s-a deschis în localul Muzeului Arhivelor statului o expoziție cu tema: „Dreptul vechi românesc oglindit în documente”. Expoziția, organizată de Direcția generală a Arhivelor statului se adresează în primul rând studenților Facultăților de drept și istorie, contribuind la lărgirea documentării lor și la cunoașterea nemijlocită a materialelor arhivistice privind perioada de formare și dezvoltare a țărilor române.

Vizitatorii au posibilitatea să cunoască modul de redactare, limba folosită în cancelariile domenești, modul de întărire a actelor cu peceti (atârinate sau timbrate), materialele pe care se scria în acea epocă. Expoziția pune de asemenea la dispoziția publicului un bogat material informativ privind unele aspecte ale vieții sociale din țările române în secolele XIV—XVII.

ȘTEFAN PASCU, ION IONAȘCU, CONSTANTIN CIHODARU,
GHEORGHE GEORGESCU—BUZĂU, *Istoria medie a României*.

Partea întâi (secolul al X-lea — sfârșitul secolului al XVI-lea).

București, 405 p. + 3 h., Editura didactică și pedagogică, 1966

În mai puțin de un deceniu, epoca medie din istoria României se bucură de o atenție deosebită din partea istoricilor, prin publicarea citorva monografiilor și sinteze de mare importanță. Începutul s-a făcut prin *Viața feudală în Țara Românească și Moldova* (secolele XIV—XVII), de V. Costăchel, P. P. Panaitescu și A. Cazacu (1957), urmată apoi de primul volum al lucrării *Din istoria Transilvaniei*, de C. Daicoviciu, Șt. Pascu, V. Cheres-teșiu, T. Moraru (1960), și de cele două volume (II și III) ale tratatului de *Istoria României*, apărute în 1962 și 1964, prin grija unui comitet de redacție sub conducerea acad. A. Oțetea.

Volumul de față, pe care-l recenzăm, este partea întâi a manualului universitar *Istoria medie a României*, care cuprinde perioada istoriei patriei noastre din secolul al X-lea, când are loc cristalizarea relațiilor feudale, pînă la sfârșitul secolului al XVI-lea, când se produce cea dintîi unire politică a celor trei țări românești — Țara Românească, Transilvania și Moldova — realizată în timpul domniei lui Mihai Viteazul. Fiind un manual destinat studenților din anul II de la institutele pedagogice de 3 ani, autorii, așa cum se menționează în „Cuvînt înainte”, au urmărit un îndoit scop: instructiv (cunoașterea în mod științific a evenimentelor și faptelor istorice mai importante din trecutul țării noastre) și educativ (întărirea patriotismului socialist și a internaționalismului proletar). La redac-

țarea lui, autorii — cadre universitare din București, Iași și Cluj — au avut ca îndreptar în primul rînd programa analitică a cursurilor de istorie a României de la facultățile de istorie și apoi materialele cuprinse în unele lucrări menționate mai sus, și anume în volumul al II-lea din tratatul de *Istoria României* și volumul I al lucrării *Din istoria Transilvaniei*.

Lucrarea de față cuprinde o introducere, alcătuită din două capitole, intitulate: „Periodizarea orînduirii feudale pe teritoriul țării noastre” și „Izvoarele istoriei medievale a României” (p. 7—30). Urmează apoi cuprinsul, sistematizat pe trei părți, și anume: „Feudalismul timpuriu” (p. 31—114), „Feudalismul dezvoltat” (p. 115—280) și „Aservirea țărilor române de către turci” (p. 281—402).

Introducerea la începutul cursului universitar de istorie medie a României (secolele X—XVI) a unor capitole consacrate problemei periodizării orînduirii feudale pe teritoriul țării noastre și izvoarelor istoriei medievale a României permite cititorului să aibă de la început o privire de ansamblu atît asupra concepției care stă la baza alcătuirii cursului — concepția marxist-leninistă —, cît și asupra diversității izvoarelor folosite.

Periodizarea orînduirii feudale pe teritoriul țării noastre este privită în ansamblul periodizării istoriei universale și în special a istoriei sud-estului european, ținîndu-se seama de particularitățile locale atît în ceea ce privește geneza feudalismului, cît și destră-

marea lui. De aceea limitele cronologice ale celor trei perioade principale — feudalismul timpuriu (secolul al X-lea — mijlocul secolului al XIV-lea), feudalismul dezvoltat (mijlocul secolului al XIV-lea — a doua jumătate a secolului al XVIII-lea) și feudalismul târziu, adică perioada de destrămare a feudalismului (a doua jumătate a secolului al XVIII-lea — până în 1848) — apar cu totul specifice istoriei poporului român în evul mediu. În expunerea fiecărei perioade a epocii feudale în parte se insistă nu numai asupra factorilor determinanți care au hotărât trecerea de la o perioadă la alta, dar și asupra caracteristicilor fiecărei perioade în parte, relativ la nivelul forțelor de producție, proprietatea asupra pământului, stadiul de așevire a țărănimii, raporturile dintre feudali, țărani și orășeni, organizarea statală, dezvoltarea culturii etc.

Relativ la izvoarele istoriei medievale a României se stabilesc trei mari categorii: izvoare arheologice, izvoare etnografice și folclorice și izvoare scrise. Subliniindu-se importanța arheologică medievală — disciplină nouă, creație a regimului democrat-popular — pentru cunoașterea celor mai felurite probleme ale dezvoltării feudalismului din țara noastră, se acordă, cum era și firesc, o atenție deosebită prezentării marii diversități a izvoarelor scrise, începând cu cele epigrafice și încheind cu cele narative. Totodată, se arată contribuția valoroasă a istoricilor români din trecut și din prezent în domeniul publicării marilor colecții de documente și cronici interne și externe, care au lărgit în mod considerabil baza noastră de informare.

Prima parte a lucrării „Feudalismul timpuriu”, redactată în mod exclusiv de prof. univ. Șt. Pascu, redactorul responsabil al volumului, cuprinde o expunere documentată asupra unor probleme-cheie ale acestei perioade. Astfel, „Cristalizarea relațiilor feudale și apariția primelor formațiuni politice pe teritoriul țării noastre (secolul al X-lea și începutul secolului al XI-lea)” este prezentată ca fiind rezultatul destrămării economice și sociale a obștilor sătești, care permite, pe de o parte, apariția proprietății private feudale din sinul proprietății colective obștești, iar pe de altă parte stratificarea socială de tip

feudal a societății. Relativ la formațiile politice apărute în această vreme în Transilvania și la Dunărea de Jos, sînt studiate nu numai organizarea lor statală, dar și relațiile lor internaționale. Un capitol special îl constituie „Dezvoltarea feudalismului timpuriu pînă la mijlocul secolului al XIII-lea”, unde sînt analizate caracteristicile dezvoltării social-economice în secolul al XI-lea și al XII-lea, așezarea și modul de viață al unor popoare migratoare pe teritoriul țării noastre, ca, de exemplu, pecenegii, uzii și cumanii, dezvoltarea feudalismului în Transilvania (sfîrșitul secolului al XI-lea — mijlocul secolului al XIII-lea), în Moldova (secolul al XII-lea — prima jumătate a secolului al XIII-lea), în Dobrogea (secolele XII—XIII), între Carpați și Dunăre (secolul al XII-lea — prima jumătate a secolului al XIII-lea), precum și invazia și dominația tătarilor asupra unei părți a teritoriului țării noastre. În problema formării statelor feudale Țara Românească și Moldova se stabilesc nu numai cele două faze ale procesului lor de formare, dar și condițiile care au dus la desăvîrșirea acestui proces istoric. În același timp, este prezentată într-un capitol special „Cultura în perioada feudalismului timpuriu”, cu formele ei specifice: cultura populară și cultura claselor dominante.

A doua perioadă a istoriei medii a României — feudalismul dezvoltat — este studiată nu numai pînă la sfîrșitul secolului al XVI-lea în două părți distincte: „Perioada de fărîmițare feudală” (secolul al XIV-lea — mijlocul secolului al XV-lea) (p. 115—277) și „Așevirea țărilor române de către turci” (p. 281—402).

În prima parte a noii perioade istorice — de fărîmițare feudală — sînt prezentate progresele realizate în domeniul dezvoltării economice (agriculturii, creșterea vitelor, păstoritul, mineritul, meșteșugurile, comerțul) și sociale (prefacerile în sinul țărănimii și al clasei dominante, consolidarea orășenimii), precum și agravarea exploatării maselor populare prin creșterea obligațiilor față de puterea centrală și față de feudali. Drept urmare, se arată în expunere, s-a ajuns la intensificarea luptei antif feudale a maselor populare care, prin răscoala de la Boblna

(1437—1438) și războiul țărănesc condus de Gh. Doja (1514), se ridică la nivelul răscoalilor țărănești din celelalte țări europene. O deosebită atenție se acordă problemei consolidării organizării statale a celor trei țări românești sub toate aspectele (politic, administrativ, judecătoresc, militar), care corespundea dezvoltării sale social-economice și era totodată necesară în lupta împotriva anarhiei feudale și pentru centralizarea statului.

În același timp sînt analizate relațiile internaționale ale țărilor române, care, plină la mijlocul secolului al XV-lea, joacă un rol de seamă în sud-estul și răsăritul Europei. În acest sens, sînt menționate relațiile lor cu Polonia, Ungaria, cu statele sud-dunărene, cu Imperiul otoman, Veneția, Burgundia, Ar. gonul, Austria, precum și negocierile încheiate cu tratate de alianță. În același timp, sînt studiate luptele duse de cele trei țări românești pentru apărarea independenței lor împotriva turcilor pe timpul lui Mircea cel Bătrîn, Vlad Tepeș, Iancu de Hunedoara și Ștefan cel Mare, a căror amploare a trezit nu numai interesul, dar și admirația întregii opinii publice europene.

În a doua parte, caracterizată prin întărirea caracterului feudal al relațiilor sociale pe teritoriul țării noastre, după o largă expunere asupra prăbușirii statului feudal ungar (1526) și instaurarea dominației otomane în tot sud-estul Europei, sînt prezentate consecințele economice, sociale și politice ale aservirii țărilor române de către turci. Astfel, se constată că, deși feudalismul se întărește pe întregul teritoriu al țării, totuși ritmul său de dezvoltare este mai lent și diferit din punct de vedere teritorial tocmai datorită instaurății dominației otomane. Țările române sînt supuse în această perioadă unei nemiloase exploatare de către feudații locali și virfurile feudale ale Imperiului otoman. Prin dominația otomană s-au introdus haraciul și prestațiile în bani, în natură și în muncă pentru turci. Ca și acestea, monopolul turcesc asupra comerțului a dus nu numai la înstrăinarea unei însemnate părți a producției țărilor române, dar și la înfrînarea dezvoltării pieței interne și externe, a orașelor și țărgurilor, a producției miniere și meșteșu-

gărești și a comerțului intern, extern și de tranzit, fără să mai adăugăm devastarea gospodăriei țărănești și robirea locuitorilor, săvârșite în timpul incursiunilor turcilor și tătarilor.

În această perioadă, se arată de către autorii cursului, țările române își păstrează autonomia, dar sub o suzeranitate otomană mai accentuată. Aceasta s-a împlinit cu decăderea politică a țărilor române, care s-a prelungit pînă la domnia lui Mihai Viteazul, decădere caracteristică prin tendința continuă a marii boierimi pentru menținerea fărîmițării feudale. Această anarhie feudală, cu forme accentuate în secolul al XVI-lea, prin sprijinul acordat din afară de Imperiul otoman, Polonia și Austria, este lichidată pentru scurt timp de Mihai Viteazul, care, ca și Ioan Vodă în Moldova, dezlanțuie războiul de eliberare împotriva turcilor, polarizînd în jurul său forțele sociale noi. El depășește prin aceasta pe toți domnitorii români în lupta pentru lichidarea fărîmițării feudale, mai ales că reușește să realizeze pentru prima dată unificarea politică a celor trei țări românești. Ultimul capitol al acestei părți cuprinde o expunere asupra dezvoltării culturii în secolele XIV—XVI, unde se arată cum cultura claselor dominante continuă să fie un monopol al bisericii, iar cultura maselor populare să se manifeste prin noi forme de valoare remarcabilă.

Ținînd seama de principiile didactice și pedagogice ale procesului de învățămînt, autorii au adăugat la sfîrșitul fiecărui capitol bogate note bibliografice, în care sînt prezentate, în mod critic, principalele izvoare istorice și lucrările de bază relativ la problemele respective, subliniind atît aportul vechii istoriografii, cît și al celei actuale.

Lucrarea bogat ilustrată este însoțită de cîteva hărți, în care sînt ilustrate stadiul descoperirilor arheologice pentru perioada feudalismului timpuriu, limitele unor domenii feudale (secolele XIV—XV) și dezvoltarea economică și teritorială a țărilor române în secolele XIV—XVI.

Așa cum am mai arătat, volumul de față cuprinde prima parte a istoriei medii a României. Aceasta presupune continuarea lucrării

cu volumul al II-lea, pentru prezentarea ultimei părți a feudalismului dezvoltat și a perioadei feudalismului târziu sau a destrămării feudalismului.

De aceea ne permitem să menționăm câteva observații și să facem unele sugestii pentru a contribui atât la îmbunătățirea conținutului și formei primului volum, cât și pentru a se evita unele inadvertențe cu prilejul redactării volumului următor.

Ne vom referi în primul rând la cele două capitole din partea introductivă referitoare la periodizarea orânduirii feudale pe teritoriul țării noastre și la izvoarele istoriei medievale a României. Credem că n-ar fi lipsit de interes pentru lectorii acestui curs dacă cele două capitole din introducere ar fi însoțite fiecare de câte o bibliografie care să ilustreze stadiul cercetării acestor probleme. Atât în problema periodizării, cât și a izvoarelor istoriei medii a României, s-au făcut în trecut și în ultimele două decenii ample cercetări, care merită să fie cunoscute. De asemenea, considerăm că era util ca la capitolul despre izvoarele istoriei medii a României să fie menționată continuarea pe baze noi a colecției de documente interne medievale după 1625, o dată cu retipărirea vechilor volume și publicarea documentelor din secolul al XVIII-lea și prima jumătate a secolului al XIX-lea pe teme speciale. În ceea ce privește hărțile se putea aminti existența în arhive a hărților topografice din secolul al XVIII-lea asupra Țării Românești și Moldovei, precum și a hărții rusești din 1835 a Principatelor Române, care a și fost publicată în 1957.

Sintem de acord cu autorii care au împărțit epoca feudalismului în trei mari perioade, din care numai prima — feudalismul timpuriu — este cuprinsă în întregime, iar din a doua numai două părți, pînă la sfîrșitul secolului al XVI-lea. La a doua perioadă a feudalismului, observăm că cele două părți — perioada de fărîmîtare feudală și aservirea țărilor române de către turci — aparțin fiecare unui criteriu deosebit de clasificare.

Prima parte are în vedere funcțiile interne ale statului feudal, a doua funcțiile lui externe ; de aceea credem că a doua parte a perioadel

feudalismului dezvoltat ar putea să aibă, în loc de titlul „Aservirea țărilor române de către turci”, următorul titlu : „Sfîrșitul anarhiei feudale și unificarea politică a țărilor române”, deci avînd în vedere tot funcțiile interne ale statului.

O altă problemă este aceea cu privire la felul cum se oglindește istoria Dobrogei în ansamblul lucrării. Autorii volumului au avut în vedere aceasta și au inclus două paragrafe : „Dobrogea în timpul stăpînirii bizantine” (p. 64—67) și „Dobrogea în secolul al XIV-lea” (p. 164—165). Pentru restul perioadei (secolele XV—XVI), ici și colo în diferite capitole, ceva mai mult la partea a treia (p. 306—308), sînt menționate unele materiale cu privire la teritoriile românești devenite raiale și pašalicuri. Totuși, credem că ar fi fost mai bine dacă se constituia un paragraf deosebit pus în cuprinsul ultimei părți, care să cuprindă totuși mai multe date cu privire la dezvoltarea economică-socială și organizarea sa administrativ-teritorială.

Iată acum unele observații mai mici referitoare la unele capitole și paragrafe din fiecare parte a lucrării. Astfel, considerăm că la sfîrșitul secolului al XI-lea — mijlocul secolului al XIII-lea se poate vorbi de o stratificare a țărănimii din Transilvania chiar în titlul unui paragraf (p. 59) și nu numai în text (p. 60), după cum între Carpați și Dunăre în secolul al XII-lea și prima jumătate a celui de-al XIII-lea (p. 67) s-a dezvoltat feudalismul *timpuriu*, nu pur și simplu feudalismul. Paragraful relativ la tătari (p. 70—74) are o formulare prea lungă ; ar putea fi numai „Tătarii”. Cît privește afirmațiile relativ la supraviețuirea formațiilor locale sub dominația tătarilor menționate la alt capitol (p. 88—89) ar putea fi incluse tot la capitolul relativ la tătari (p. 74), unde se fac de altfel unele referiri în acest sens.

Față de volumul al II-lea al tratatului de *Istoria României*, în problema formării statului feudal Țara Românească, în prezenta lucrare se constată unele noutăți, ca de exemplu fixarea voevodatului lui Ioan numai în fostul județ Romanai. Dar credem că este totuși o eroare să se afirme că depresiunea Brezoi sau Aref este în stînga Oltului. În realitate

depresiunea Aref este similară cu aceea a Titeștilor și sînt ambele pe malul *stîng* al Oltului, iar depresiunea Brezoi se află pe malul *drept* al Oltului (p. 81). Cît privește formarea statului feudal Moldova, credem că și aici se pot distinge două faze: prima caracterizată prin lupta împotriva tătarilor și formarea voevodațului condus de Dragoș, a doua drept consecință a luptei duse împotriva regalității maghiare de către voevodul Bogdan (p. 90). Referitor la capitolul de cultură al primei părți, subtitlul de „Literatură orală populară” ar fi mai adecvat decît „Cultura populară”, pentru că însuși conținutul paragrafului răspunde la această problemă (p. 96).

Capitolul I al părții a II-a este bine înche-gat, unitar. Totuși, un subcapitol relativ la țirguri și orașe și unul menționînd numai comerțul ar fi fost mult mai potrivite. În această perioadă (secolul al XIV-lea — mijlocul secolului al XV-lea) se poate vorbi în paragrafe separate despre proprietatea țără-nească, de vreme ce se menționează proprie-tatea feudală, sau despre obligațiile țără-nilor și orășenilor față de puterea centrală (p. 137), despre lupta țărănimii și a orășe-nilor, fapte care sînt reflectate de altfel în text. Este util de asemenea să se mențio-neze în titlu, alături de *adunările obștești și congregațiile generale* (p. 145), și materiale despre organizarea *satelor* alături de acela referitor la orașe (p. 148). Subtitlul „Relațiile Țării Românești cu vecinii și luptele cu turcii” ar fi mai sugestiv sub forma „Relațiile inter-naționale ale Țării Românești. Luptele cu turcii”, pentru că în acea vreme Țara Romă-nească nu era vecină cu Polonia, dar avea relații cu acest stat (p. 168). Adesea s-au strecurat în capitolele de istorie politică materiale de istorie economică (p. 170—171). Credem că titlul subcapitolului 5 (p. 176) ar fi mai cuprinzător sub forma „Anarhia feuda-lă în prima jumătate a secolului al XV-lea”, de vreme ce expresia de „lupte feudale”, se repetă la celelalte paragrafe.

Ca și în prima parte, și în a doua s-au strecurat unele probleme de istorie economică printre paragrafele relative la istoria politică. Ne referim la acele părți unde sînt menționate

activitatea lui Vlad Țepeș și Ștefan cel Mare (p. 208 și 222—224). Pentru personalitatea lui Ștefan cel Mare credem că era mai nimerit să se rezerve un paragraf *special* (p. 238—239).

În măsura în care o fragmentare a dez-voltării economice a țărilor române privită pe jumătate de secol corespunde realității istoriei, ea este admisibilă. Totuși, observăm că la două subcapitole referitoare la această problemă (p. 117 și 243) se repetă aceleași lucruri, deși de la o epocă (secolele XIV—XV) la alta (secolul XVI-lea) se arată că ar fi unele lucruri noi. În legătură cu agricultura, aceleași unelte sînt și într-o epocă și în alta și aceleași ocupații ale țăranilor, ca pomi-cultura, vița de vie, ca și creșterea vitelor, grădinaritul, numai că ele sînt atestate de alte izvoare; totuși credem că pentru o epocă mai tîrzie (secolul XVI-lea) se pot da și alte amănunte și noutăți. De asemenea se pot alcătui paragrafe speciale privind dezvoltarea orașelor (p. 245), se poate face afirmația de *stratificare* socială (p. 249). Din acest punct de vedere subcapitolul despre situația social-economică din a doua jumătate a se-colului al XVI-lea este mai înche-gat (p. 297—312), cu observația că și aici este necesar un paragraf despre *orașe și țirguri*, mai ales că materialul permite aceasta.

Cît privește istoria politică a țărilor române în a doua jumătate a secolului al XVI-lea, s-ar fi putut alcătui un paragraf *separat* despre domnia lui Ioan-Vodă, iar la capitolul unde este prezentată domnia lui Mihai Viteazul putea fi inclus un paragraf intitulat „Destră-marea unirii celor trei țări române” (p. 363) și unul separat despre personalitatea acestui domn al Țării Românești. Și capitolul de „Cultură” privind secolele XIV—XVI ar putea fi îmbunătățit, dacă s-ar vorbi despre cultura *orală* populară, dacă s-ar desprinde paragrafe speciale care să menționeze literatura reli-gioasă, literatura istorică, literatura juridică, tiparul, învățămîntul, arta cu subdiviziunile sale (arhitectura, artele plastice).

Așa cum am mai menționat, bibliografia prezentată în mod critic la sfîrșitul fiecărui capitol este de un real ajutor celor care stu-diază acest curs. Totuși, ne permitem să semnalăm omiterea unor importante lucrări

și articole apărute în 1965 și 1966, ca cele din următoarele reviste și lucrări: *Nouvelles études d'histoire*, vol. III, „Romanoslavica”, vol. XI, „Anuarul Institutului de istorie din Cluj”, 1965; „Studii”, 1965; „Revue Roumaine d'Histoire”, 1965, monografia lui Radu Manolescu, *Comerțul Țării Românești și Moldovei cu Brașovul* (secolele XIV–XVI), București, 1965, precum și articolul lui I. Totoiu, *Contribuții la problema stăpînirii turcești în Banat și Crișana*, în „Studii”, 1960, nr. 1. Dintr-un articol apărut în *Studii și articole de istorie*, vol. VII, 1965, s-ar fi putut corecta data luptei de la Fintina Țiganului, fixată de autori la 1545 (p. 295). În legătură cu bibliografia, credem că volumul *Cultura din Moldova în vremea lui Ștefan cel Mare*, 1964, care este o culegere de articole, ar fi fost mai nimerit de menționat la capitolul de „Cultură” (p. 402), și nu la prezentarea domniei lui Ștefan cel Mare (p. 241), iar acolo defalcat pe articole. O observație se poate face și la lucrările menționate în subsolul paginilor și anume că unele ediții sînt învechite din operele lui F. Engels. De exemplu, lucrarea *Originea familiei, a proprietății private și a statului* se află în *Opere*, vol. 21 (1965); tot așa, *Anti-Dühring* în *Opere*, vol. 20 (1964), *Războiul țărănesc german* în *Opere*, vol. 7 (1960), *Despre destrămarea feudalismului și apariția statelor naționale* în *Opere*, vol. 21 (1965), în loc de ediții din 1957–1958, cum sînt folosite în lucrare.

Ilustrațiile de bună calitate sînt în cea mai mare parte similare cu cele din volumul al II-lea al tratatului de *Istoria României*. Alegerea lor a fost corespunzătoare pentru diferitele probleme prezentate, dar explicațiile la multe din ele sînt incomplete sau ero-

nate. La unele lipsește mențiunea cronologică (de exemplu, p. 97, 105, 106, 107, 124, 126, 151, 158–159, 215, 223, 224, 229, 235, 246, 274, 275, 293, 294, 327, 329, 343, 355, 367), la altele nu sînt suficiente explicații. De exemplu, stema cu reprezentarea plugului din secolul al XV-lea este de pe cheia de boltă a bisericii din Dîrjin-Odorhei din jurul anului 1460 (p. 107), monumentul actual de la Boblna a fost ridicat în 1960 (p. 196), firmanul din 1566 este al sultanului Soliman Magnificul către Ioan Sigismund (p. 298), *Ostașul călare* din secolul al XVI-lea este după o stampă din 1601 (p. 306), lupta de la Tîrgoviște din octombrie 1595 este după o gravură din 1602 (p. 315). Ilustrația care reprezintă țărani români din Transilvania la începutul secolului al XVII-lea (p. 300) este publicată în altă lucrare sub numele de țărani „liberi”, iar în alta „țărani” din secolul al XVII-lea.

În două cazuri monedele au fost publicate răsturnat (p. 121 și 135), iar figurile de la p. 399 ne pun în dilemă. Una (cea de sus) reprezintă castelul Bethlen din Criș și alta (cea de jos) castelul de la Mănăstirea. În tratatul de *Istoria României*, vol. II, p. 1 061 explicația acelorași ilustrații este *invers* făcută!

Aceste observații nu micșorează valoarea în sine a lucrării ce recenzăm, lucrare care depășește în multe privințe stadiul de cercetare al unor probleme similare abordate în volumul al II-lea al tratatului de *Istoria României*. Ea rămîne un curs universitar prețios nu numai pentru studenții cărora le este adresat, dar chiar și tuturilor acelora care studiază unele probleme ale istoriei medii a României.

C. Șerban

*
* *
Zarys dziejów wojskowości polskiej do roku 1864
(Schită asupra istoriei armatei și artei militare polone
pînă în anul 1864),

Varșovia, Edit. Ministerului Apărării Naționale, t. I (pînă la 1648), 1965, 501 p.; t. II (1648–1861), 1966, 667 p.

Operă colectivă, a fost elaborată și publicată de Institutul Istorie militară din Varșovia în cadrul aniversării mileniului statului și

armatei polone și dedicată uzului tineretului din școlile superioare militare și civile, precum și publicului doritor să cunoască trecutul

de arme al poporului polon. Cronologic, ea cuprinde epoca de la începuturile statului polon și pînă la insurecția din ianuarie 1863 inclusiv, iar din punctul de vedere al conținutului, sînt analizate problemele de organizare a forțelor armate polone, precum și cele de artă militară, ilustrate cu exemple luate din operațiile militare mai importante. La împărțirea materiei s-a luat ca bază periodizarea generală adoptată în prezent în istoria Poloniei, cu considerarea specificului problemelor militare, deci a modificărilor survenite în cursul timpului în organizarea și dotarea armatei, precum și în arta militară polonă. Fiecare perioadă este precedată de o analiză critică a izvoarelor și literaturii, precum și de o caracterizare generală a situației social-economice și a relațiilor politice interne. Opera conține, în sfîrșit, un mare număr de schițe, planuri, hărți și fotografii.

În paginile ce urmează se urmărește felul în care sînt tratate în această lucrare relațiile militare româno-polone.

În capitolul care analizează armata și arta militară polonă din anii 1340—1454, și care este scris de Sf. Kuczyński (p. 147—243), se arată că sub Cazimir cel Mare (1333—1370), din cei 37 de ani de domnie a lui, numai 8 ani regatul polon nu s-a aflat în stare de război. În acești 8 ani de pace, autorul plasează totuși expediția polonă în Moldova, care a avut loc, după Długosz, în 1359 și care s-a terminat prin înfrîngerea polonilor. Autorul arată că această datare a expediției a fost pusă sub semnul întrebării de mulți cercetători și că multe considerente pledează împotriva ei. Dar, arată el în continuare, la fel de multe considerații pledează pentru faptul că, indiferent în care an, această expediție a avut loc pe timpul lui Cazimir cel Mare.

Prin urmare, problema datei primei expediții armate polone în Moldova rămîne deschisă.

Autorul amintește apoi de participarea moldovenilor de partea polonilor la bătălia de la Grünwald (Tannenberg) împotriva cavalerilor teutoni (1410). Se arată că această luptă s-a desfășurat pe două aripi; pe aripa dreaptă escadroanele lituano-rutene, întărite de detașamentele tătarăși și moldovenești, precum și cavaleria polonă, au luptat împotriva

cavaleriei grele a Ordinului Teutonic. Avem de-a face deci cu o nouă confirmare din partea istoriografiei actuale polone a participării moldovenilor la această bătălie.

În continuare, autorul arată că în 1431, cu ocazia războiului dintre Polonia și Lituania, teritoriul polon a fost atacat de cavalerii teutoni și de moldoveni, aliații marelui principe lituan Świdrigillo. Atacul moldovenilor a avut loc în timp ce armata polonă era angajată în luptele cu lituanienii în Volinia. Moldovenii au năvălit atunci în Pocuția și în Rusia Roșie, pustiind districetele Śniatyn, Halez și Camenița. Regele polon a trimis din tabăra sa pe frații Buezaeki cu steagurile de călăreți formate din șleahă din Podolia și Rusia Roșie, care au înfrînt trupele de cavalerie ale lui Alexandru cel Bun. Acesta s-a salvat prin fugă, iar pentru această pustiire a plătit fiul și urmașul său, Ilie, dînd Poloniei țara Șpenișului.

Ocupîndu-se apoi de războiul civil din Lituania (1432—1438), autorul menționează lupta de pe rîul Murachwa din Podolia de la 30 noiembrie 1432, în care polonii au învins pe encazul lituan Fedko Nesveski, care a fost ajutat de tătari, de „basarabi” și de moldoveni.

Autorul arată mai departe că în 1448, față de atitudinea dușmănoasă a lui Petru, domnul Moldovei, care a adăpostit la el pe un prinț lituan, adversar al regelui polon, acesta a decretat contra lui mobilizarea generală a șleahței din regiunile rutene. Nu s-a ajuns însă la război, deoarece domnul moldovean a acceptat cererile regelui. În schimb, în 1450, trupele polone din voievodatul Rusiei și din Podolia au intervenit în Moldova în favoarea pretendentului Alexandru și împotriva domnului Bogdan, dînd la 6 septembrie o singeroasă, dar victorioasă luptă la satul Crasna. În această expediție, polonii, sub comanda lui Jan din Sienna, au cucerit fără greutate cetățile Hotin, Succava și Neamț, pe care le-au dat pretendentului Alexandru. În timpul retragerii însă, comandantul polon n-a reușit să-și protejeze armata de atacul lui Bogdan. Armata polonă a luptat greu, dar victorios, cu pierderi însă simțitoare.

Apreciind, în sffrșit, rezultatele războaielor duse de poloni în această perioadă, autorul arată, între altele, că problemele puse de Moldova, cu toate luptele intestinale frecvente în această țară, au fost în general favorabile Poloniei. Din punct de vedere militar, aceasta a avut o superioritate atât de mare asupra vasalului ei moldovean, încât, dacă n-ar fi fost opoziția Ungariei, atunci, pentru a termina cu luptele continue din Moldova, poate ar fi încorporat această țară, potrivit tendințelor ce se manifestau în jurul anului 1450, în anturajul regelui.

Prin urmare, după autor, polonii, iar nu moldovenii, au fost aceia care au învins în 1450 la Crasna. În realitate, după cum se știa de mult la noi și după cum s-a arătat recent de alt istoric polon¹, polonii, care sub pretextul ajutorului pentru pretendentul Alexandru au pornit să cucerească și să încorporeze Moldova la Polonia, au fost înfrinți în pădurile de la Crasna de lângă Vaslui. Pe de altă parte, având în vedere eșecul expedițiilor armate polone de plină atunci în Moldova, credem că nu se poate vorbi de o netă superioritate a polonilor în luptele lor cu moldovenii.

Să trecem acum într-o succintă revistă relațiile militare româno-polone din capitoul consacrat armatei și artei militare polone din perioada 1454—1576, scris de Zdz. Spieralski (p. 244—351). Aici se arată că, după pierderea Chilie și Cetății Albe (1484), o primejdie de moarte plana asupra Moldovei. Ce-i drept, Ștefan cel Mare a bătut pe turci cu ajutor polon la Catlabuga (1485), dar căderea Moldovei sub turci era o chestiune de timp, și aceasta cu atât mai mult cu cât Polonia și Ungaria nu renunțau la pretențiile lor de suzeranitate asupra ei. După autor, marșul expediției a lui Ioan Albert în Moldova din 1497 a avut oficial scopul de a lua înapoi de la turci Chilia și Cetatea Albă. În realitate însă, continuă autorul, era înainte de toate vorba de a lega Moldova de Polonia și abia după aceasta de a lovi pe turci. Expediția

s-a terminat însă cu o înfringere compromițătoare. În apărarea lui Ștefan au venit nu numai turcii și tătarii, ci și ungurii. Albert a trebuit să se retragă de la Suceava asediată fără succes, iar în timpul întoarcerii a suferit pierderi importante în pădurile de la Cozmin, unde a fost atacat de turci, tătari și moldoveni. Autorul arată, în continuare, că această expediție demonstrează criza la care ajunsese mobilizarea generală a șleahței (*pospolite ruszenie*), ca principal element constitutiv al armatei polone. La această expediție, nobilimea, fiind mobilizată în întregime, a participat cu un număr de plină la 120 000 de oameni, cifră în care intrau nobilii, luptătorii aduși de ei și oamenii de la convoaie. Autorul precizează că asemenea mulțimi impozante de oameni nu aduceau, de cele mai multe ori, nici un folos în războaie. După autor, expediția în Moldova a îndatorat statul polon, cu cel puțin 350 000 de zloți, luați cu împrumut de regele Albert prin amanetarea veniturilor regale. Autorul arată apoi că, spre deosebire de Europa occidentală, unde la acea epocă predomina infanteria, în Polonia, ca și în toată Europa de răsărit, principalul gen de forță armată continua să fie cavaleria. Pentru Polonia faptul era determinat de mediul geografic și de vecinătatea armatelor răsăritene (tătare, moldovene, moscovite), care operau exclusiv sau aproape exclusiv cu cavaleria. Aceasta era o cavalerie ușoară și mobilă, care nu pune accentul pe lupta directă, ci pe cuprinderea teritoriului străin. Autorul face apoi un scurt istoric al armatei polone de mercenari și al începuturilor apărării curente (*obrona potoczna*) la hotarele de sud-est ale Republicii polono-lituane. Cu mercenari din acest sistem de apărare curentă s-a dat ajutor în 1485 lui Ștefan cel Mare în lupta sa cu turcii de la Catlabuga. În 1497, trupele de mercenari ale apărării curente au luat parte la expediția lui Albert în Moldova și tot ele, împreună cu curtenii (*curienses*) regelui, au scăpat șleahța mobilizării generale de o completă nimicire în codrii Cozminului. Eșecul acestei expediții și criza vistieriei regale, provocată de marile cheltuieli ale expediției, au făcut ca în 1498—1500 apărarea

¹ Zdz. Spieralski, *Z dziejów polsko-moldawskich* (Din istoria războaielor polono-moldovene), în „Studia i materiały do historii wojskowości”, tom XI-2, Warszawa, 1965, p. 70.

curentă a hotarului de sud-est să decadă cu totul. Urmarea a fost că regiunile rutene și Podolia au fost prădate aproape fără încetare de tătari, de turci și de românii din Moldova și din Țara Românească. În același timp, criza mobilizării generale a șleahței a adus cu sine decăderea artei militare polone. Imaginea acestei decăderi o constituie, în ultimă instanță, expediția în Moldova din 1497. De aceea Polonia a continuat să fie apărată pînă la sfîrșitul perioadei studiate de armata de mercenari din apărarea curentă. În orice război purtat fie la marginea de sud-est (cu tătarii și cu moldovenii), fie la cele de est (cu Moscova), fie la cele de nord-est (cu Ordinul Teutonic), trupele de mercenari ale apărării curente, completate cu angajări suplimentare de mercenari, au constituit principala, iar adeseori unica forță armată a statului polon. Dar menținerea apărării curente a constituit o problemă foarte greu de soluționat, din cauza dificultăților constante financiare. Abia în 1563, seimul polon a votat o lege, prin care un sfert (o „cvartă”) din veniturile domeniilor regale a fost alocat întreținerii unei armate permanente de mercenari. Atunci a luat ființă așa-numita „armată cvarciană”, al cărei efectiv s-a menținut în secolele al XVI-lea și al XVII-lea la 4 000 de soldați.

În continuare, autorul arată că după Albert menținerea bunelor relații cu Turcia a devenit principiul călăuzitor al politicii externe a ultimilor regi din dinastia iagiellonă. Această s-au împăcat cu ideea dominației turcilor în Moldova și au păstrat neutralitatea în războaiele dintre turci și Habsburgi. Atitudinea pașnică a Poloniei față de turci a fost determinată mai ales de angajarea ei în marele conflict lituano-moscovit. Aliații Moscovei au fost domnii Moldovei, care au ridicat pretenții asupra Pocuției, pornind un șir întreg de războaie împotriva Poloniei. Dintre acestea, autorul descrie războiul început în 1509 de Bogdan și pe cel din 1530—1531 dus de Petru Rareș. În războiul cu Bogdan, apărarea polonă curentă a participat cu 1 700 de călăreți și cu circa 3 500 de pedestrași mercenari. În războiul cu Rareș, polonii au folosit 4 800 de călăreți și 1 200 de infan-

teriști mercenari, precum și 12 tunuri. Efectivul armatei lui Rareș a fost de 16 000 de călăreți și 50 de tunuri. Autorul descrie apoi cu precizie și amănunte operațiile militare, dispozitivul trupelor polone din tabăra de care de la Obertyn și desfășurarea luptei finale, soldată cu înfrîngerea moldovenilor.

El arată, în sfîrșit, că anumite cercuri ale magnaților poloni n-au renunțat la gîndul de a pune stăpînire pe Moldova. În 1552 N. Sieniawski, în 1561 Albert Łaski, în 1563 același Łaski și D. Wiśniowiecki, iar în 1572 N. Mielecki au intrat pe contul lor propriu în Moldova, pentru a instala domni legați de ei și vașali ai regelui. În aceste acțiuni se ascundeau în intrigile Habsburgilor, care tîneau în propriul lor interes să provoace în felul acesta războiul între poloni și turci. Expedițiile menționate, întreprinse fără știrea și voia regelui și dezavuate de acesta la Poartă, s-au terminat fie cu un eșec total (Wiśniowiecki a pierit în cîngi la Constantî-nopol), fie printr-un succes parțial și temporar, fără a afecta însă interesele Turciei. În aceste expediții s-a ajuns la lupte cu trupele moldovene și turcești. Cea mai importantă a fost cea de la Hotin (1572), cînd Mielecki, urmărit, a reușit să treacă Nistrul fără pierderi prea mari.

Ultimul capitol din tomul I al operei recenzate se ocupă de organizarea și operațiile armatei polone în războaiele din perioada 1576—1648. El este scris de St. Herbst. Interesante pentru noi sînt paginile consacrate artei militare polone în expedițiile lui Jan Zamoyski la Dunăre (p. 407—410). Autorul arată că Zamoyski, pe lîngă intenția moștenită de la regele Báthory de a începe un mare război cu turcii, fără colaborarea Habsburgilor, era interesat și personal, ca magnat de margine, în expansiunea polonă spre sud. Regele a fost nevoit să-i dea libertatea de acțiune în problemele românești. Complicațiile din Principatele Române, pentru stăpînirea cărora Polonia rivaliza cu turcii și cu Habsburgii, au determinat intervenția armată polonă din 1595, în timp ce turcii erau angajați în luptele din Țara Românească, iar tătarii amenințau Moldova. Armata polonă, cu un efectiv de 7 000 de oameni (între care 2 300 de infanteriști), a intrat la 27 august

În Moldova, a ocupat Hotinul și la 1 septembrie a instalat la Iași, ca domn, pe Ieremia Movilă, vasal polon. În fața amenințării turco-tătare, Zamoyski s-a întărit în tabără la Țuțora. Acolo l-au găsit la 19 octombrie tătarii și turcii (cu toții plni la 25 000 de oameni) și după două zile de hărțuiri s-a ajuns la o înțelegere, în urma căreia hanul a recunoscut pe Ieremia ca domn al Moldovei.

În continuare, autorul arată că în 1599 Mihai Viteazul a cucerit Transilvania și a încercat, sprijinindu-se pe Turcia, să unească țările române. În cale-i stătea însă suzeranitatea polonă asupra Moldovei. De aceea el a cucerit această țară, înfringând la 16 mai 1600 pe Ieremia la Suceava. Acesta, părăsit de proprii săi supuși, a fugit sub scutul mercenarilor poloni la Hotin. Hatmanul de cîmp, Żółkiewski, trimis în ajutorul lui, a reușit numai să împiedice pustiirea Pocușiei și trecerea trupelor lui Mihai peste Nistru. S-a produs apoi reacțiunea polonă, adică expediția lui Zamoyski împotriva lui Mihai. Armata polonă, la început cu un efectiv de 8 800 de oameni (3 510 husari, 1 560 de cazaci și 2 153 de infanteriști, în total 7 300 de poloni și 1 500 de moldoveni), a intrat la 4 septembrie în Moldova, iar la 16 ale aceleiași luni a ajuns la Suceava. Cetatea, apărată de 300 de pedestrași români, a rezistat atacului polon. La 22 septembrie, Zamoyski, lăsînd-o blocată, și-a continuat marșul, intenționînd să urmărească pe Mihai în Transilvania. Pentru recunoaștere și acoperire, el a trimis un corp de 7 000 de călăreți (între care peste 5 000 de moldoveni și 1 100 de unguri) pe valea Moldovei la Bistrița. Se descrie apoi marșul armatei Moldovei prin Moldova și Țara Românească, unde i s-a alăturat corpul reîntors de la Bistrița și un detașament de 3 000 de cazaci zaporojeni, astfel că efectivul ei s-a ridicat la circa 20 000 de oameni (între care peste 5 000 de infanteriști) și peste 50 de tunuri. Cu această armată, Zamoyski a înfrînt pe Mihai la Bucov la 20 octombrie 1600. Autorul arată apoi că Mihai a fugit în Transilvania, iar că în locul său Iacob Potocki a instalat domn la București pe Simeon Movilă, căruia i s-au lăsat pentru apărare 900 de husari și 550 de infanteriști. În sfîrșit, după autor, scopul expediției a fost

cucerirea unei țări roditoare, care putea asigura polonilor hrana în acțiunile lor la Dunăre.

În expunerea de mai sus, autorul, care nu folosește nici o lucrare românească, nu amintește nimic de războiul de eliberare al românilor de sub jugul otoman și nici despre influența dezastruoasă ce a avut-o intervenția armată polonă asupra destinului celui ce conducea acest război, adică asupra lui Mihai Viteazul. Pe lângă aceasta, expunerea abundă în greșeli de fond. Dintre acestea se remarcă afirmația autorului că Mihai, în lupta sa pentru unirea țărilor române, s-a sprijinit pe turci, adică tocmai pe aceia împotriva cărora pornea să creze un stat unitar și independent. Greșite sînt și afirmațiile că Żółkiewski a fost trimis în ajutorul lui Ieremia, că acesta a fost înfrînt de Mihai la Suceava, că Mihai a fugit după lupta de la Bucov în Transilvania și că Iacob Potocki a condus pe Simeon la București. În realitate, misiunea hatmanului de cîmp al Coroanei a fost numai aceea de a apăra hotarul pe Nistru; Ieremia n-a așteptat pe Mihai la Suceava, ci a fugit la Hotin; Mihai, după înfringerea de la Bucov, s-a retras în munți, dar n-a trecut în Transilvania, care-i era doar ostilă; și nu Iacob, ci Ioan Potocki, starostele Cameniței, l-a instalat pe Simeon în scaun, dar nu la București, ci la Tirgoviște.

În sfîrșit, autorul se ocupă de expediția lui Żółkiewski în Moldova contra turcilor și tătarilor (1620) și de războiul de la Hotin (1621), la care au participat de partea turcilor 13 000 de români din Moldova și Țara Românească.

Din volumul al II-lea al operei recenzate important pentru noi este capitolul scris de J. Wimmer și dedicat armatei și artei militare polone în perioada războaielor cu turcii din a doua jumătate a secolului al XVII-lea, în care rolul hotărîtor l-a avut arta de a comanda a lui Sobieski (p. 5—142). Ca o ilustrare a artei operative folosite de acesta se dă campania polonă din 1673 din Moldova împotriva turcilor, campanie care constituie un splendid exemplu de acțiune pe liniile interioare. Dispozitivul forțelor turcești din Moldova era următorul: grupul principal (circa 30 000 de oameni) se găsea la Hotin;

al doilea grup (circa 10 000 de oameni) constituia garnizoana Cameniței (cetate care fusese ocupată de turci cu un an mai înainte); al treilea grup (circa 15 000 de oameni) se afla la Iași. Sobieski dispunea de o armată ceva mai mare de 30 000 de oameni. Cu aceasta s-a hotărât să atace mai întâi grupul de la Hotin și apoi pe celelalte. Atacul asupra acestui grup s-a efectuat din interiorul teritoriului stăpinit de inamic, adică din Moldova, unde Sobieski a trecut cu armata sa și unde a executat o întoarcere spre nord. Această manevră a avut ca rezultat nimicirea grupului turcesc. Datorită însă refuzului marelui hatman litvan de a participa cu trupele sale la alte acțiuni militare, Sobieski s-a văzut nevoit să renunțe atunci la o ofensivă spre Dunăre. El a instalat o parte din forțele sale în cetățile Hotin, Neamț și Suceava; cu alte forțe a blocat Camenița, în timp ce alte trupe, sub comanda lui Sieniawski, au pătruns adânc în Moldova și au pus stăpînire pe Iași, corpul turcesc de acolo retrăgîndu-se fără lupte la Dunăre. În ianuarie 1674 însă turcii au alungat pe Sieniawski din Moldova și au străpuns blocada Cameniței, aducînd alimente garnizoanei înfometate de acolo.

În continuare se descriu luptele dintre poloni și turci din anii 1674—1676 de la Nistru și din Moldova. Scopul strategic al conducerii militare polone era de a redobîndi teritoriile pierdute. Sobieski avea chiar planuri mai vaste și anume de a organiza o alianță a statelor amenințate de Turcia și de a alunga pe turci din Europa. Succesele raportate de el în războaiele din 1673—1675 n-au dus însă la înfrîngerea armatei turcești, iar armistițiul încheiat în 1676 n-a redat Poloniei decât părți din teritoriile ocupate de turci. În 1683, regele polon a încheiat cu Austria un tratat ofensiv-defensiv, în virtutea căruia Polonia și Habsburgii s-au angajat să poarte un război comun cu Turcia. Armata imperială (60 000 de oameni) avea să lupte în Ungaria, iar cea polonă (10 000 de oameni) în Podolia și Moldova. Regele polon s-a gândit inițial să-și îndrepte principalul efort militar spre a cuceri Camenița și a declanșa ofensiva în Moldova. El a contat că Austria va reuși să oprească înaintarea turcilor în Ungaria

și să mențină angajată acolo majoritatea trupelor lor, înlesnind astfel operațiile polone în Moldova. Dar, față de marșul biruitor al turcilor, care la 10 iulie 1683 au ajuns la Viena, pe care au încercuit-o, planurile lui Sobieski au trebuit să fie modificate. El a fost nevoit să despresoare cu toate forțele polone (27 000 de oameni) capitala imperială, înfrîngînd dar nu distrugînd armata turcescă.

În 1684, Sobieski a venit cu proiectul unei ofensive din mai multe părți asupra turcilor: austrieicii asupra Budei și Timișoarei, venețienii asupra forțelor turcești din Dalmația, iar polonii asupra Moldovei.

Ofensiva polonă asupra Moldovei era justificată de Sobieski printr-o serie de argumente: prin ocuparea gurilor Dunării el spera să taie legătura pe uscat dintre tătarii din Crimeea și Turcia, silind pe cei dinții la neutralitate, iar garnizoanele turcești din Camenița și din cetățile ucrainene la capitulare; prin luarea în stăpînire a Moldovei și prin așezarea pe tronul ei a unui candidat polon, s-ar fi cîștigat pentru Polonia un aliat; în același timp polonii s-ar fi apropiat de Țara Românească, unde pregătirile de răzcoală împotriva turcilor se aflau în toi; în sfîrșit, prin apropierea armatei polone de cea imperială din Ungaria s-ar fi deschis posibilități de cooperare menită să îndrepte lovitura finală asupra Constantinopolului. Aceste întinse planuri n-au fost însă realizate din cauza austrieicilor, care nu voiau ca polonii să se instaleze în principatele dunărene, ci urmăreau să pună ei stăpînire pe ele. Sub aceste auspicii, campaniile lui Sobieski în Moldova (din anii 1685, 1686 și 1691), efectuate cu mari cheltuieli, au eșuat, avînd ca rezultat slăbirea armatei polone și a spiritului ei combativ. Atacurile polonilor prin Moldova în direcția Dunării n-au putut fi efectuate în condiții favorabile pentru ei. Tătarii s-au ferit să se angajeze în lupte decisive, ci au dat numai lupte de hărțuială, îngreunînd marșul armatei polone în interiorul Moldovei prin pustiirea țării și golirea ei de provizii. Moldova n-a putut fi păsărată de poloni și din cauza lipsei de sprijin din partea populației, care se temea să schimbe jugul otoman prin unul, tot așa de greu, al magnaților poloni, la care s-ar

mai fi putut adăuga și răzbuarea turcească. Autorul precizează că planurile ofensive antiotomane prin Moldova s-au conjugat (după 1684) cu planurile dinastice ale lui Sobieski, care urmărea să așeze în scaunul acestei țări pe fiul său Iacob. Realizarea acestor planuri de mare anvergură la Dunăre nu era însă posibilă fără cooperarea forțelor austriace. De aceea, după eșecul cămpaniilor sale în Moldova, Sobieski s-a mulțumit să blocheze numai Cămenița, în care scop au fost așezate în interiorul Moldovei și anume la Cîmpulung, Dragomirna și Neamț trupe polone. În ceea ce privește tactica folosită de poloni în campania lor din Moldova din 1685, autorul arată că ei s-au servit în apărare de șanțuri de pământ și palisade. Această campanie constituie un exemplu clasic și pentru luptele de retragere. Retragerea efectuată excelent de Jabłonowski prin pădurile din nordul Moldovei a salvat armata polonă de o totală distrugere de către tătari. În sfârșit, se relevă că planurile militare ale lui Sobieski au fost reluate în 1698 de urmașul său la tron, August al II-lea. Acesta intenționa să dezlănțuie o nouă ofensivă în principatele dunărene, dar expediția condusă de el n-a ajuns nici plină la Cămenița. Războiul cu turcii s-a încheiat prin tratatul de la Karlowitz (1699), prin care au fost retrocedate

Poloniei teritoriile pierdute în războaiele ei anterioare cu Turcia.

Celelalte capitole din volumul al II-lea al operei care formează obiectul prezentării de față se ocupă de armata și arta militară polonă din perioadele cuprinse între anii 1700—1764 (p. 143—173), 1764—1794 (p. 174—267), din perioada Legiunilor și a Principatului Varșoviei, 1795—1815 (p. 268—357), din perioada Regatului Congresului și a Insurecției din noiembrie 1805—1831 (p. 358—430) și în sfârșit, din perioada 1832—1864 (p. 431—508). De remarcat că în toate aceste capitole autorii nu amintesc nimic de politică sau de acțiunile militare ale țării române în cadrul războaielor purtate de poloni cu turcii și tătarii și nici în cel al insurecțiilor polone din anii 1831 și 1863. În felul acesta românii nu apar ca element politic și militar pe scena atât de frământată a sud-estului european în tot cursul celor două secole și mai bine cîte le cuprinde acest volum din opera studiată. Este o lipsă care s-ar explica doar prin totala absență a vreunei colecții de documente sau a vreunei lucrări românești din întreaga și vasta literatură istorică folosită de autorii ambelor volume ale acestei importante opere, care, prin nouțatea și valoarea ei științifică, se recomandă totuși atenției cercetătorilor români.

I. Corfus

H. AHRWEILER, *Byzance et la mer*,
Paris, P. U. F., 1966, 503 p.

Printre tinerii bizantinști, care s-au afirmat în ultimii ani în Franța, H. Ahrweiler s-a impus prin studii de o bogată informație și cu vederi personale noi și interesante. Studiul său despre administrația în Imperiul bizantin în secolele IX—XI, ca și cel despre regiunea Smirnei între cele două ocupații turcești, sînt lucrări de bază, de care orice cercetător viitor al problemelor bizantine va trebui să țină seama. La acestea se adaugă volumul dens *Byzance et la mer*, apărut recent.

H. Ahrweiler se ocupă numai de marina militară; dezvolta și vicisitudinile pe care aceasta o cunoaște de-a lungul milenarei existențe a Bizanțului, modul ei de organizare, contribuția ei în diferite acțiuni cu caracter ofensiv sau defensiv. Pentru ca să explice diferitele transformări suferite de marina militară, autoarea însă lărgește mult cadrul expunerii prin frecvente și ample incursiuni în întreaga istorie a Bizanțului.

Ideea centrală asupra căreia autoarea revine mereu și îi dă o formulare pregnantă în

concluzii este că politica bizantină a urmărit de-a lungul întregii sale istorii, exceptând perioada iconoclastă și, un timp, Imperiul din Niceea, „une grande Idée”: recucerirea Occidentului, refacerea Imperiului universal roman. Urmărind această himeră, statul bizantin a neglijat adeseori soarta teritoriilor sale micasiatice, care singure erau în măsură să ofere imperiului efectivele militare și fondurile materiale necesare apărării împotriva popoarelor migratoare și ostilității statelor vecine. Marina de război a fost și ea pusă în slujba acestei idei; ea se dezvoltă numai în acele perioade în care se duce o politică expansionistă, îndreptată înspre Occident. Când Bizanțul este preocupat de apărarea teritoriilor orientale, activitatea sa se limitează numai la asigurarea poliției coastelor și a căilor de navigație a flotei comerciale. Lipsa de înțelegere pentru condițiile istorice și geografice, refuzul de a se adapta la situația de stat continental-oriental ar părea că ar fi determinat în cele din urmă dispariția Bizanțului.

Nu putem subscrie în totul acestor concluzii atât de categorice ale autoarei. Bizanțul a fost deținătorul și continuatorul unei culturi milenare puternic ancorate în spațiul mediteranean, marea a însemnat pentru lumea greacă din totdeauna plămînul prin care a respirat. Acest stat, situat la intersecția a două continente, a două civilizații, nu se putea altfel orienta decât în direcția mării care le unea. Cu alte cuvinte, o grijă deosebită pentru întreținerea unei flote și, în egală măsură, pentru provinciile sale orientale și occidentale, ca și pentru stăpînirea căilor de comunicație care le deserveau. Limitat la teritoriile sale micasiatice, Bizanțul ar fi rămas un modest stat asiatic, expus la toate riscurile pe care nesfîrșitele stepe din nord și nord-est i le puteau oferi.

În partea introductivă, autoarea analizează situația creată în urma acțiunii de recucerire a lui Iustinian: stabilirea unui adevărat monopol naval bizantin în Marea Mediterană. Aceasta a făcut ca marina militară, plină la apariția flotelor arabe și slave, să fie de proporții reduse, rolul ei limitîndu-se la poliția navală a porturilor importante. Politica

prooccidentală ar fi accentuat contradicțiile dintre partea orientală (terestră, agricolă) și cea occidentală (maritimă, comercială). Afirmatie din nou prea categorică, fiindcă orașele cu o bogată activitate meșteșugărească și comercială se aflau în Siria și Egipt. A trecut multă vreme pînă cînd centrele administrative din partea europeană să suplînească funcțiile economice deținute mai înainte de orașele cucerite de arabi. Chiar și atunci, orașe ca Efes, Trebisonda etc. și-au mai păstrat rolul de importante centre comerciale, în timp ce Thessalia a rămas tot timpul o regiune agrară.

Apariția flotei arabe în Marea Mediterană, caracterul ei agresiv determină o modificare în politica maritimă bizantină. Se creează astfel după anul 678, o flotă regulată de război, care să intervină prompt acolo unde este nevoie; aceasta este flota Karabisianoilor. Cum această flotă nu a reușit să stăvilească ofensiva piraiților arabi și nici nu a intervenit cînd Constantinopolul a fost atacat în anul 717, Leon al III-lea a trecut după părerea autoarei la o totală reorganizare. Pe lângă o flotă imperială compusă din nave grele, întreținută și subordonată direct puterii centrale, care în timp de pace supraveghea principalele drumuri maritime și în timp de război participa la acțiuni militare, mai apare o flotă thematică și una provincială. A luat astfel naștere prima temă maritimă Cibyrreotă — a cărei căpetenie era comandantul unei flote întreținută și recrutată din elemente locale și al cărui obiectiv era apărarea teritoriului themei. În afară de aceasta, unele theme avînd de apărut și regiuni de coastă, sînt dotate și ele cu unități maritime supuse autorității conducătorilor locali — aceasta este flota provincială.

Autoarea se ocupă apoi de organizarea flotei militare și de bazele navale; distinge două categorii de comandanți, acei ai bazei navale și circumscripțiilor maritime și ofițerii din flota operativă aflați sub comanda directă a comandamentului central.

O mare prețuire manifestă autoarea pentru politica isaurienilor, fiindcă aceștia ar fi înțeles că tot interesul trebuie acordat regiunilor micasiatice. Credem că era singura

politică posibilă în acel timp, fiindcă în Orient se disputa existența Bizanțului. Noua organizare a flotei nu a rezolvat însă dificultățile maritime ale Bizanțului în luptă cu arabii, ci evenimentele din Califat de la mijlocul secolului al VIII-lea, care au deplasat centrul de gravitate arăb de la Damasc la Bagdad.

Un eveniment de seamă, care pentru autoare încheie un capitol din istoria marinei bizantine, este cucerirea Cretei de arabi; aceasta a dus la grave prejudicii pentru comerțul maritim și pentru securitatea regiunilor de coastă și a dat o grea lovitură stăpînirii bizantine în Sicilia. Fără a minimaliza importanța pierderii Cretei, și eforturile continue ale Bizanțului de a o recuceri sînt cea mai bună dovadă, nu se poate vorbi totuși de un declin al comerțului bizantin cîtă vreme Creta a fost stăpînită de arabi. Prosperitatea comerțului maritim face chiar o împărăteasă să se aventureze în astfel de speculații (Theophanes Continuatus, Bonn, p. 88, Genesisus, Bonn, p. 75 — 76, Zonaras, Bonn, vol. III, p. 357—358) și traficul este deopotrivă de viu atît în Constantinopol, cît și la Thessalonic (Cameniates, Bonn, p. 500). De altfel, Cartea Prefectului reflectă aceeași situație prosperă. Atitudinea ofensivă a Bizanțului în tot timpul cît Creta a fost ocupată de arabi a împiedicat pe aceștia să desfășoare acțiuni navale de mare amploare împotriva impeiului.

Noile condiții impun o reorganizare a apărării maritime, așa după cum rezultă din Kletorogionul lui Philotheu și Taktikonul Beneševič. Pe lângă thema Cibyrreotes, apar încă două theme maritime: Samos și a Mării Egee. Un rol important în această perioadă pentru marile campanii împotriva arabilor din Creta și Sicilia revine flotei imperiale.

După recucerirea Cretei și consolidarea autorității bizantine în Italia, urmează o perioadă de acalmie în spațiul mediteranean, care are ca rezultat diminuarea flotei. Pentru modul ei de organizare la sfîrșitul secolului al X-lea, autoarea se folosește de taktikonul încă inedit din biblioteca Escorial.

Cea de-a doua jumătate a secolului al X-lea este considerată o perioadă de mari transformări. Schimbările sînt atribuite lui Constan-

tin al IX-lea Monomahul. Puterea civilă crește în dauna celei militare, obligațiile militare se transformă în obligații bănești. Autoarea este de părere că numai împărații militari din această perioadă au provocat ruina imperiului, fiindcă sub ei Bizanțul a cunoscut cele mai mari dezastre militare și deprecierea monedei (p. 134). În realitate, deși un Constantin Monomah sau Constantin Ducas au redus cheltuielile militare, nu au reușit să asigure prosperitatea economică a Bizanțului; o relativă ameliorare a situației se constată tot în vremea unui împărat militar, Isaac Comnenul (Attaleiates, Bonn, p. 60—63).

În partea a doua a volumului, intitulată sugestiv „Byzance entre les Turcs et les Latins”, autoarea urmărește istoria flotei militare din vremea Comnenilor și pînă la cucerirea Bizanțului de către turci.

Credeam că este pe de-a-ntregul justificată părerea autoarei că Alexis Comnen a dispus de o flotă de proporții reduse în războiul cu normanzii și că ea doar a secundat flota venețiană. Totuși, nu numai acesta a fost motivul care a determinat pe împărat să acorde venețienilor privilegiul atît de larg și cu atît de grave consecințe pentru Bizanț. Probabil s-a exercitat și o presiune a elementelor marii feudalități bizantine, care aveau interese comune cu venețienii. Împotriva lui Tzachas, a răscoalelor din Cipru și Creta și mai tîrziu împotriva cruciaților și aliaților acestora, Alexis revine la politica tradițională a marilor împărați, construind o importantă flotă. Despre forța și valoarea ei reală avem însă motive de îndoială: ea nu s-a afirmat în nici o luptă navală, dimpotrivă Bizanțul nu a reușit să înlăture grelele angajamente față de venețieni. Rolul acesteia a fost, așa cum arată și autoarea, limitat la transportul de trupe și la construirea de fortificații orașelor de pe coasta Asiei Mici. Ca și pentru armata terestră, sînt folosiți mercenari și pronieri. După părerea autoarei, armata locală stratiotică a dispărut. Acest punct de vedere, susținut în mod frecvent în ultima vreme, nu ni se pare pe de-a-ntregul îndreptățit. Pasajul atît de cunoscut din Anna Comnena (Ed. Leib, vol. II, p. 45), în care se vorbește de împărțirea pămînturilor manicheenilor soldaților lui Alexis, sau acela din Ni-

cetas Cloniatas (Ed. Bonn, p. 22—23), în care se arată că prizonierii erau încorporați în armată și primeau pământ, cred că sînt destul de clare dovezi asupra vicuirii unui sistem de loturi ostășești.

Manuil Comnen, în încercarea de a redobîndi thalassoerația în Marca Mediterană, este ultimul împărat care construiește o flotă numeroasă. Flota din vremea împăraților din dinastia Angelos cunoaște o rapidă decădere. Marca este stăpînită de pirați și Bizanțul trebuie să încredințeze apărarea coastelor tot unor pirați ca Steiriones. Autoarca explică cucerirea Constantinopolului în 1204 prin lipsa unei flote bizantine. În realitate nu se poate face abstracție și de situația internă, așa după cum am arătat într-o lucrare mai veche (E. Frances, *Sur la conquête de Constantinople par les Latins*, în „Byzantinoslavica”, XV, 1954, p. 21—26).

Un întreg capitol este consacrat organizării flotei în Imperiul din Niceea. Acesta reușește să înfrunte adeseori cu succes flota venețiană și să recucerească unele insule.

Autoarca explică împrejurarea că venețienii în această perioadă nu au pătruns în Marca Neagră, fiindcă aceasta nu ar fi prezentat interes pentru comerțul republicilor italiene.

În judecarea politicii lui Mihail Paleolog apar unele inconsecvențe. Autoarca consideră că interesul său pentru problemele occidentale vădește o tendință de hegemonie universală asemănătoare politicii de aspect grandios și utopic duse de Manuil Comnen (p. 332). Mai departe, recunoaște că primejdia principală pentru existența Bizanțului o constituiau în acel moment tendințele revanșarde ale angevinilor (p. 371—372). Totuși, nu se poate contesta valoarea activității diplomatice desfășurate de Mihail Paleolog în Orient, da-

torită căreia s-a creat o stare de relativă stabilitate. Numai intervenția unui factor nou — turcii osmanlii — a modificat raportul de forțe. În vremea lui Mihail, flota a avut un rol deosebit de important și afirmația autoarei că aceasta ajunge să controleze efectiv Marea Egee mi se pare justă.

În paginile care urmează, autoarea caută să explice cauzele abandonării flotei de către Andronic al II-lea. Necesitatea apărării resturilor din teritoriul micrasiatic împotriva turcilor — un adversar care nu dispunea de flotă — și starea dezastruoasă a finanțelor bizantine ar fi circumstanțele prin care autoarea încearcă să explice greșelile lui Andronic al II-lea. În realitate, indignarea contemporanilor pentru politica sa mioapă dovedește că, totuși, condițiile nu erau de natură să permită licențierea flotei, primejdia latină nu era complet înlăturată. Dispariția flotei mi se pare mai curînd o cauză decît consecința decăderii imperiului.

Încercările lui Andronic al III-lea și Cantacuzen de a-și înjgheba o motieștă flotă următoare, după părerea autoarei, să creceze o armă economică pentru a impune o nouă reglementare vamală genovezilor. Cu alte cuvinte, obiectivul ei era limitat la un control al traficului maritim și tranzacțiilor comerciale în jurul coastelor și porturilor bizantine.

Volumul se completează cu patru apendice, în realitate primele trei sînt studii temeinice despre compoziția echipajului vaselor bizantine, despre denumirea și caracteristicile vaselor folosite de flota militară și despre așezarea și organizarea șantierelor și arsenalelor navale. Un ultim apendice, intitulat *testimonia*, reproduce texte care se ocupă de flotă, de echipaje și de activitatea acestora.

E. Frances

„Revista arhivelor”, organ al Direcției Generale a Arhivelor Statului,

București, an. VIII (1965), nr. 1—2, 698 p.; an. IX (1966), nr. 1—2, 740 p.

În anii 1965—1966, „Revista arhivelor” a continuat să publice numeroase materiale interesând pe toți acei care se ocupă de studierea trecutului poporului nostru. Din simpla parcurgere a sumarelor celor patru numere se constată că tematica revistei s-a îmbogățit, a devenit mai variată și interesantă, alături de articole ce abordează probleme de istorie propriu-zisă figurînd materiale cu caracter teoretic sau de analiză concretă din domeniile științelor auxiliare ale istoriei, prezentări de fonduri arhivistice ce se păstrează în țară sau în instituții culturale de peste hotare, informații privind activitatea arhivistică etc. De asemenea, în numerele din 1965—1966 au fost publicate, spre deosebire de anii trecuți, numeroase documente din toate perioadele istoriei. Toate aceste constatări îndreptătesc afirmația că, prin eforturile evidente ale colectivului redacțional, „Revista arhivelor” a început să capete un profil propriu, în concordanță cu sarcinile ce revin activității arhivistice din țara noastră, activitate pe care va trebui s-o stimuleze, s-o reflecte amplu și cât mai complet în însuși interesul dezvoltării științei istorice.

În cele ce urmează vom expune succint, în ordine cronologică, problematica articolelor de istorie, pentru ca în continuare să consemnăm și celelalte materiale mai interesante.

Mai multe studii tratează câteva aspecte importante ale feudalismului. Astfel, Aurelian Sacerdoțeanu, într-un articol din nr. 2/1966,

urmărește dezvoltarea instituțiilor supreme ale Moldovei (domnia, marea adunare a țării, sfatul obștesc) pînă la sfîrșitul domniei lui Ștefan cel Mare. Analiza atentă a documentelor a permis autorului să ajungă la concluzia că instituțiile supreme ale Moldovei își au originea într-o perioadă anterioară întemeierii statului, iar conținutul acestora a suferit transformări succesive pe linia întăririi prerogativelor domnului, astfel încît Ștefan cel Mare, după 1470, conducea țara numai cu ajutorul unui sfat domnesc operativ, compus din dregători, în timp ce boierimea fără funcții nu mai participa decît în cazuri excepționale. Damian P. Bogdan repune în discuție o problemă mult disputată în trecut: aceea a actelor false, plătuite din diferite motive, în decursul veacurilor. În studiul din nr. 2/1965, d-se dezvoltă o bogată și convingătoare demonstrație, din care rezultă că documentele cu datele: 11 februarie 1400, 15 februarie 1410, 14 aprilie 1411, 28 iunie 1411 și 28 decembrie 1428, atribuite lui Alexandru cel Bun, sînt false. Dintre tipăriturile siblene descoperite de G. Nussbächer în februarie 1965 la Arhivele statului din Brașov și prezentate într-un scurt articol din nr. 1/1966, reține atenția în mod deosebit, pe lângă calendarele în limbile maghiară și germană din 1602—1608 (acestea fiind primele exemplare găsite pe teritoriul Transilvaniei), fragmentele din poemul istoric tipărit în 1597, scris în limba

maghiară și atribuit umanistului Baranyai Decsi Czimor Iános, prin care populația era chemată la luptă împotriva turcilor, iar clasele dominante denunțate ca asupritoare ale maselelor populare. Pentru cunoașterea mai temeinică a susținătorilor domniei lui Antonie-Vodă din Popești, Ion Ionașcu stabilește într-un articol din nr. 2/1966 marii demnitari din perioada 1669—1672, conchizând că inițial domnul s-a sprijinit și pe cțiva reprezentanți ai Bălenilor, deși poziția Cantacuzinilor era dominantă. Același autor, prin folosirea unor date statistice inedite, aduce contribuții interesante (nr. 2/1965) asupra populației din Vrancea între 1774 și 1829, cînd se înregistrează o creștere a birnicilor de la 564 în 1774 la 1 690 în 1829, iar a familiilor, în aceeași perioadă, de la 722 la 2 167, cifre care arată că informațiile transmise de Dimitrie Cantemir sînt cu totul exagerate. Valentin Al. Georgescu, într-un studiu din nr. 1/1966, prezintă pe larg în prima parte codicele grecesc nr. 1 434, păstrat la Biblioteca Academiei, care reprezintă o copie numai a primelor două cărți a *Manualului din 1766* al lui Mihail Fotino, iar în partea a doua discută consultația cuprinsă în același codice despre regimul juridic al trimiriei, instituție succesorală caracteristică pentru organizarea feudală a familiei. Despre elvețianul Fr. Racordon, care ne-a lăsat o scriere bine informată și obiectivă a evenimentelor din Țara Românească din anii 1815—1821, S. Iancovici aduce (nr. 2/1966) date inedite privitoare la viața acestuia și la activitatea comercială desfășurată la București timp de mai mulți ani.

Dintre materialele de istorie modernă, consemnăm mai întîi articolul semnat de Constantin C. Giurescu (nr. 2/1966), care aduce noi informații asupra intervalului de timp petrecut la Viena de Al. I. Cuza în anii 1866 și 1867, cînd și-a cumpărat acolo cu 75 000 de florini o vilă, ce nu mai există în prezent, și în care s-a instalat la 10 august 1867. În legătură cu tratatul secret de alianță româno-serb din 1868, N. Ceachir și C. Bușe (nr. 1/1966) aduc documente necunoscute pînă acum în istoriografia românească, din care rezultă că acest tratat a fost semnat la Belgrad la 2 februarie și apoi ratificat; în articol se

relevă de asemenea rolul agentului român în încheierea acestei alianțe și se subliniază însemnătatea tratatului pentru cele două state. Pe linia unor preocupări mai vechi, de studiere a luptei țărănimii în secolul al XIX-lea, C. Corbu prezintă (nr. 2/1965) mișcarea muncitorilor căruțași din Giurgiu (1873), cunoscută în istoriografie și sub numele de răscoala bivolarilor, pe care autorul o consideră ca avînd caracteristici specifice mișcărilor spontane ale țăranilor, dar și formelor de început ale mișcării muncitorești. În continuarea articolului *Din istoria emancipării orașelor și Țrgurilor (1848—1865)*, apărut în nr. 2/1964 al revistei, P. Cîncea înfățișează (nr. 1/1966) procesul de emancipare a orașelor și Țrgurilor între 1866 și 1900, proces în care mai ales mica burghezie orașenească a deținut rolul principal în lichidarea majorității resturilor feudale ce încetăușau dezvoltarea capitalistă a localităților urbane.

Aspecte ale istoriei contemporane sînt tratate în mai multe articole. Cu acțiunile greviste, premergătoare grevei generale din octombrie 1920, se ocupă V. Arimia și I. Toacă (nr. 1/1966); aducînd o bogată documentație, autorii pun în lumină frecvența mișcărilor greviste mari și mici ce au cuprins întreaga economie, și în special amploarea și însemnătatea acestei forme a luptei de clasă în industriile de bază: metalurgică, mine, căi ferate etc. Într-un editorial despre crearea Partidului Comunist Român, semnat de A. Petric și Gh. Țuțui (nr. 1/1965), se relevă principalele momente și acțiuni care au dus în mai 1921 la crearea P.C.R. și se subliniază însemnătatea covârșitoare a acestui eveniment în istoria mișcării revoluționare din țara noastră, în istoria României contemporane. Contribuții interesante la studierea luptei ceferiștilor în perioada 1934—1937 aduce Gh. I. Ioniță (nr. 1/1965); expunerea și analiza a numeroase fapte cuprinse în articol duc la concluzia — explicit formulată de autor — că marile bătălii de clasă din 1933 n-au însemnat sfîrșitul luptei feroviarilor, ci un semnal pentru continuarea ei, în perioada 1934—1937 frontul unic de acțiune continuînd să se afirme în lupta împotriva pericolului fascist și a intensificării măsurilor represive luate de regimul burghezo-

moșieresc. Activitatea susținută desfășurată pentru sprijinirea frontului antihitlerist, ajutoarea populației din regiunile sinistrate de război, organizarea asistenței sociale pentru victimele terorii fasciste — iată liniile principale ale activității organizației „Apărarea patriotică” din perioada dintre 23 August 1944 și 6 Martie 1945, cercetate de O. Matichescu¹ și expuse într-un articol din nr. 2/1965. Ocupându-se de reforma agrară din 1945 în perspectiva istorică a celor două decenii care au trecut de la înfăptuirea ei, M. Fătu (nr. 1/1965) evidențiază justețea politicii P.C.R. în această problemă și acțiunile revoluționare ale maselor țărănești care au dus, în pofida împotrivirii claselor exploatoare, la lichidarea marii proprietăți moșierești. Instaurarea la 6 Martie 1945 a guvernului dr. Petru Groza a determinat schimbări importante în esența statului, în sensul democratizării lui. Din această perspectivă, D. Mazilu (nr. 2/1966) examinează câteva aspecte ale activității P.C.R. în domeniul construcției de stat în prima etapă a revoluției populare (constituirea parlamentului în urma alegerilor din noiembrie 1946, democratizarea aparatului de stat, formarea unor organisme economice menite să contribuie la refacerea economiei naționale și să limiteze exploatarea capitalistă), activitate ce a dus la întărirea puterii muncitorești-țărănești la desăvârșirea sarcinilor revoluției burgheze democratice și la pregătirea condițiilor necesare trecerii la revoluția socialistă.

Caracteristică majorității studiilor și articolelor a căror problematică am înfățișat-o în paginile anterioare este largă folosire a materialelor de arhivă inedite, ceea ce le conferă un plus de interes și le consacră drept contribuții științifice notabile în istoriografia contemporană românească. Interpretarea acestor date vădește eforturile autorilor de a pătrunde în esența evenimentelor studiate prin explicarea faptelor în concordanță cu procesul istoric obiectiv, nefîntîindu-se, după părerea noastră, idei ce ar genera confuzii sau ar

necesita luări de poziții. Se impune totuși din partea colectivului redacțional o muncă mai susținută pentru a înlătura din unele materiale fapte și aprecieri intrate deja în circuitul științific. Credem că a sosit momentul ca „Revista arhivelor” să-și sporească eficiența și printr-o participare substanțială la elucidarea problemelor de bază ale istoriei României, în special prin valorificarea bogătelor fonduri de arhivă.

Inițiativa comitetului de redacție de a publica materiale cu caracter teoretic despre științele auxiliare ale istoriei — paleografie, codicologie, arhivistică — a fost primită favorabil de arhiviști și istorici, cunoscută fiind lipsa simțită tot mai acut în ultimii ani a unor atare studii. Dat fiind spațiul restrîns al acestei recenzii, nu vom prezenta problematica lor, consemnându-le doar titlurile: Sigismund Jakó, *Concepția modernă a paleografiei și aplicarea ei în cercetările de paleografie latină în țara noastră* (nr. 1/1965) și *Dezvoltarea problematicii și a metodelor de cercetări paleografice latine* (nr. 1/1966); Radu Manolescu, *Scrierea latină în Moldova și Țara Românească în evul mediu* (nr. 2/1966). Aceste trei studii constituie capitole din *Manualul de paleografie latină* în curs de elaborare de către cei doi istorici. Tot în cadrul acestor preocupări se înscrie și eruditul studiu al prof. Damian Bogdan, *Despre codicologie* ca disciplină ce se ocupă de conservarea manuscriselor în formă de carte, apărut în nr. 1 și 2/1966. Sugestii prețioase oferă și studiul semnat de A. Sacerdoțeanu, *Sarcinile științelor auxiliare ale istoriei* (nr. 1/1966). Aceste studii, scrise de specialiști buni cunoscători ai problemelor respective, sînt deosebit de utile tuturor celor care doresc să-și completeze cunoștințele în domeniile științelor auxiliare ale istoriei, ca și în învățămîntul universitar. Tocmai de aceea credem că este necesar ca „Revista arhivelor” să publice și în viitor asemenea articole.

După cum este și firesc, în paginile revistei au fost incluse numeroase materiale cu o tematică variată, dar care în general discută, sub raport istoric, probleme de arhivistică. În cele 4 numere pe anii 1965—1966 au apărut astfel de materiale: Gh. Ungureanu, *Probleme de terminologie arhivistică*; O. Pescariu, *Con-*

¹ Vezi și articolul semnat de același autor, *Din activitatea „Apărării patriotice” sub conducerea P. C. R. în perioada 9 mai 1945—iunie 1948*, apărut în „Studii”, XVIII (1965), nr. 2, p. 383—402.

scripțiile urbariale. Împrejurările în care au fost create și valoarea lor documentară; C. Goncearu, *Județele sătești din Moldova și arhivele lor pînă la aplicarea legii comunale (1832—1864)* — toate în nr. 1/1965; Gh. Ungureanu, *Date inedite cu privire la modul de redactare a actelor în cancelaria lui Miron Barnovski; V. Apostolescu, Analiza diplomatică a două documente din 1803 și 1806 presupuse false, făcînd de către o comisie instituită special în anul 1845*, în nr. 2/1965; Ion Gheorghiu și Nicolae Radu, *Arhivele și cercetarea istorico-juridică*; M. Dogaru, *Vechi instituții arhivistice pentru preluări de materiale documentare (Moldova 1832—1838)*; V. Micluța, *Unele materiale documentare achiziționate de D.G.A.S. în anii 1963—1965*; M. Soveja, *Cîteva păreri privind prelucrarea materialelor documentare de la Serviciul Arhiva istorică centrală*, în nr. 1/1966; C. Botcz și Gh. Balica, *Arhivele — izvor bogat de informare privind istoricul exploatareii forestiere în Moldova*; A. Moldovan, *Tabele de impunere din arhiva Comitatului Solnocul interior dintre anii 1790—1848 și valoarea lor documentară*, în nr. 2/1966. Toate aceste materiale, pe lângă faptul că aduc informații și sugestii prețioase pentru istorici, constituie, în același timp, împreună cu alte studii apărute în anii trecuți, puncte de plecare în elaborarea unei atît de necesare istorii a arhivisticii românești.

Într-un alt domeniu al științelor auxiliare ale istoriei, și anume în sfragistică, se integrează articole semnate de M. Regleanu, *Sigiliul iconografic al lui Cernica mare vornic* (nr. 1/1966), și Gh. Ungureanu, *Sigiliul orașului Iași în secolul al XIX-lea* (nr. 2/1966), care conțin interesante observații și precizări de natură istorică.

De-a lungul mai multor ani, la rubrica „Oameni de seamă în arhivele statului” revista a inserat succinte prezentări, adeseori cu informații noi, despre personalități care au lucrat în această instituție, subliniindu-se, pentru fiecare în parte, meritele în adunarea, păstrarea, prelucrarea și interpretarea materialelor arhivistice. În numerele de care ne ocupăm au apărut la această rubrică articolele: *Teodor Codrescu*, de D. Ivănescu; *Cezar Bolliac*, de Tr. Rus și M. Pirvulescu

(ambele în nr. 1/1966); *C. D. Aricescu*, de M. Soveja (nr. 2/1966). Menționăm de asemenea, deși nu fac parte din rubrica amintită, evocarea *Nicolae Iorga* de V. Arimia (nr. 2/1965), scrisă cu prilejul împlinirii a 91 de ani de la nașterea marclui savant, articolul *Nicolae Filimon*, de M. Regleanu (nr. 2/1965), cu interesante date despre activitatea lui la Arhivele statului din București, precum și studiile *Grigore Cobălcescu (1831—1892)*, de N. Macarovici (nr. 2/1966), și *Din activitatea arhivistică a lui Ch. Pomarius*, de G. Nussbäcker (nr. 2/1965), cu numeroase informații inedite din arhive.

Un spațiu larg, în cadrul unei rubrici permanente, a fost consacrat publicării de documente inedite, păstrate în Arhiva istorică centrală sau în arhive locale, referitoare la probleme social-economice, politice, mișcări revoluționare etc. Pentru informarea cititorilor revistei „Studii”, le vom înregistra în succesiunea numerelor în care au apărut, fără a intra în detalii asupra conținutului lor: E. Zaharia, O. Rotaru, documente despre răscoala țăranilor din 1907 în județul Vlașca; Gh. Matei, D. Mioc, noi documente despre cluburile socialiste la sate și mișcărilor țăărănești din 1899; Fl. Constantiniu, un hățșerif inedit de la sfîrșitul secolului al XVIII-lea; Gh. M. Dascălu, o catagrafică inedită a ținutului Covurlui din 1774; Mihail Guboglu, 7 documente turcești din arhivele Brașovului din secolul al XVII-lea; Gh. Balica, informații arheologice în materialele documentare din Arhivele statului de la Iași; două scrisori din 28 iunie 1855 și 12 decembrie 1877 de la Vasile Alecsandri, toate în nr. 1/1965. P. Munteanu, documente privitoare la luptele minerilor din Valca Jiului în 1929—1933; A. Gheorghiu, noi documente despre 1907; M. Soveja, documente noi despre V. Alecsandri din anii 1859—1862, 1883 și 1889; Gh. Ungureanu, proiectele unor lucrări despre anul 1848 în Moldova și Unire întocmite de un contemporan; D. Ivănescu, un document inedit din 11 aprilie 1855 de la Alecu Russo; C. Dima-Drăgan, contribuții la istoricul bibliotecii colegiului Sf. Sava între anii 1836—1859, în nr. 2/1965. Georgeta Tudoran, documente despre răscoala țăranilor din

1907 în județul Neamț; Apostol Stan, mărturii despre situația supușilor străini după Unirea Principatelor; G. Bardoș, date topografic-statistice referitoare la Țara Românească oglindite în documente bănățene; A. Răduțiu, negustori și meșteșugari în urbariul din 1772, în nr. 1/1966. M. Gherghedeau, acțiuni ale maselor populare din jud. Hunedoara pentru un guvern democratic; Al. Bălintescu și V. Bădoi, documente din 1899 și 1907—1910 privind mișcarea socialistă în jud. Dolj; Tr. Rus, unele documente din 1852—1854 despre tipărirea cronicii lui Gheorghe Șincal; Al. I. Gonța, cum arăta o velniță și berărie în secolul al XIX-lea; M. Regleanu, un document necunoscut din 8 ianuarie 1748 cu privire la vâcărit; N. Grigoraș, un document din 23 mai 1543 de la Petru Rareș, în nr. 2/1966.

Subliniind faptul că documentele publicate aduc elemente prețioase în elucidarea științifică a unor evenimente importante — și acesta este un merit al „Revistei arhivelor” —, trebuie totuși să arătăm că un periodic, prin spațiul limitat de care dispune, nu poate edita documente decât după criterii selectivă, înălțurind pe acelea mai puțin importante. În lumina acestui adevăr, surprinde editarea unor documente nesemnificative (pentru ilustrare, vezi doc. 25 editat de E. Zaharia și O. Rotaru în nr. 1/1965; doc. 13, 14 și 17 publicate de A. Bălintescu și V. Bădoi în nr. 2/1966 și altele). În ultimii ani, Direcția Generală a Arhivelor statului a achiziționat numeroase documente ce se păstrează în arhive din alte țări. Ar fi extrem de util ca cele mai importante documente să fie publicate în coloanele revistei, pentru a fi cunoscute nu numai de câțiva specialiști, ci și de cercuri largi ale opiniei publice, care se interesează de probleme de istorie.

La rubrica permanentă „Prezentări de fonduri”, revista a continuat să publice o serie de materiale utile, unde se întreprinde nu numai o descriere a condițiilor care au generat întocmirea fondului respectiv și o analiză

arhivistică a lui, dar sînt cuprinse și comentarii pline de date interesante — din păcate nu același lucru putem spune și despre nivelul științific al unora dintre ele —, ce pot sugera istoricilor teme de cercetare. În această categorie intră articolele: *Despre casa de comerț D. Paciura din Sibiu*, de D. Limona (nr. 1/1965); *Despre fondul primăriei municipiului Galați (1832—1945)*, prezentat de G. M. Dăscălescu; *Despre fondul judecătoreii mixte Gheorghieni (1862—1950)*, de A. Chertes; *Despre fondul Direcției reformei agrare din 1921*, de M. Rusenescu și V. Tatomir, toate în nr. 1/1965; *Despre fondul prefecturii județului Ilfov (1832—1850)*, de P. Stavrance, V. Grozav, E. Ciocan; *Directoratul ministerial VII Timișoara (1930—1931)*, de A. Corui; *Arhiva mănăstirii Cotroceni (acte dintre 1562 și 1888)*, de C. Sirbu, toate în nr. 1/1966; *Despre fondul șantierului de construcții navale din Tr.-Severin (1900—1948)*, de N. Chipurici; *Camera agricolă a județului Albă (1925—1949)*, de I. Pleșa; *Fundația culturală (1821—1948)*, de P. Paliu; *Colecția „Spiru Harel” (1897—1912)*, de M. Dogaru și M. Tudorică, toate în nr. 2/1966.

Informații privitoare la participarea delegațiilor române la reuniuni arhivistice internaționale, materiale ce înfățișează importanța documentelor din arhive străine pentru istoria țării noastre, dări de seamă asupra unor expoziții organizate de D.G.A.S. sau de serviciile regionale ș.a. sînt inserate în paginile fiecărui număr. În cadrul ultimei rubrici au apărut recenzii, prezentări și note bibliografice despre cărți și reviste, o pondere sporită căpătînd-o cele ce tratează probleme specifice ale muncii arhivistice.

În concluzie, cele patru numere pe anii 1965—1966 ale „Revistei arhivelor” cuprind materiale variate tematic și interesante, prin conținutul lor, pentru toți acei care se preocupă de istoria României.

Gr. Chiriță

„Revue des études byzantines”, Paris, Institut français d'études byzantines, t. XXII, 1964, 323 p.; t. XXIII, 1965, 327 p.

Volumele apărute în 1964 și 1965 merg pe linia unor preocupări mai vechi, care fac ca revista să aibă o orientare bine definită în raport cu alte publicații de bizantinologie, axîndu-se mai ales pe probleme de istorie ecleziastică, analizate de pe pozițiile istorio-

grafiei catolice, precum și de literatură istorică, publicare de texte sau prosopografie, studiile privind problemele de istorie socială sau politică fiind puțin numeroase.

În ceea ce privește interesul pentru o mai bună cunoaștere a relațiilor feudale din Bizanțul târziu, remarcăm în primul rând studiul lui N. Oikonomidēs, *Contribuții la studiul pronoiei în secolul al XIII-lea. Formular privind atribuirea de pareci unui pronoiar* (XXII). Lacunele privind studierea instituției pronoiei sînt încă mari, dat fiind lipsa izvoarelor, și de aceea sînt deosebit de interesante completările făcute de autor pe marginea lucrării clasice a lui G. Ostrogorski¹. Publicarea textului și traducerii unei formule de atribuire a unor pareci, probabil din vremea împăratului Ioan Vatatzes, permite autorului să facă importante precizări privind evoluția pronoiei în veacul al XIII-lea. Atribuirea unei pronoia se făcea printr-o prostagma imperială căci bunurile pronoiarilor s-au aflat permanent sub controlul statului, care putea dispune de ele. Din formular reies o serie de date privind stratificarea țărânimii în patru categorii diferite: zeugaratoi, boidatoi, aktemones, aporoi. De menționat că întîlnim aici o clasificare după situația economică, numărul de vite mai ales, întrucît clasificarea se referă numai la parecii ce trebuiau să asigure renta, posotes, datorată pronoiarului. N. Oikonomidēs presupune că procedura de atribuire a unui domeniu cu titlul de pronoia ar fi fost următoarea: în prima fază, administrația centrală dă o prostagma, precizînd numărul de zeugaria pe care-l primește beneficiarul. În faza a doua, se întocmește de către un funcționar subaltern din administrația provincială, cunoscător al realităților din satul respectiv, o praktikă, cuprinzînd situația exactă a pareciilor și numărul vitelor posedate de aceștia. După aceasta, în faza a treia, reprezentanții autorității imperiale în provincia respectivă, de obicei ducele, atribuie loturile și fixează renta datorată de pareci pronoiarului. În

ansamblu, studiul pe marginea documentului publicat reține atenția, deoarece ne permite să vedem mai îndeaproape aspectele destul de puțin cunoscute ale mecanismului administrației funciare în Bizanț și, în ansamblu, problemele feudalității bizantine.

Un alt aspect interesant al transformărilor suferite de societatea bizantină în ultimele săte secole de existență face obiectul studiului lui J. Verpeaux, *Oikeioi. Note de istorie instituțională și socială* (XXIII). Autorul urmărește modul în care legăturile personale se substituie autorității statului, aceasta fiind o trăsătură importantă a organizării feudale, cunoscută în evoluția ei mai ales în Europa occidentală. Un loc important în acest proces îl ocupă *oikeioi*, oameni în serviciul suveranului și depinzînd personal direct de acesta, dar făcînd parte din rîndurile clasei dominante. După o analiză a termenului ce apare pentru prima dată în veacul al X-lea și apoi în actele din secolele următoare, autorul arată că traducerea latină ale termenului de *oikeioi* prin *familiaris, domesticus familiaris* sau, mai târziu, prin acele de comite palatin scot în evidență semnificația de serviciu personal. La baza raporturilor dintre *oikeios* și personajul de care este legat, mai ales împăratul, stau serviciul, deci achitarea unor obligații, precum și credința, fidelitatea (ἐκδοῦλευσις καὶ πίστις), neputîndu-se însă afirma cu certitudine, în actuala situație a informării, dacă există și un contract². Această instituție, în forma cunoscută prin documente, este anterioară cruciadelor și deci nu întîlnim o influență occidentală, ci, dimpotrivă, un început de constituire a unor relații vasalice alături de menținerea controlului statului în condițiile accelerării procesului de feudalizare. În secolele XII—XV, *oikeioi* au jucat un rol deosebit de însemnat la Curte sau în administrația statului ca funcționari și demnitari. O problemă interesantă, ce merită a fi studiată pe baza actelor din aceeași

¹ G. Ostrogorski, *Pronija. Prilog istoriji feudalizma u vizantiji, i u južnoslovenskima zemljama* (Pronoia. Contribuție la istoria feudalismului în Bizanț și în țările sud-slave), Belgrad, 1951.

² Cf. opinia pozitivă a lui N. Svoronos, care face analogii cu obligațiile vasalice vest-europene: *Le serment de fidélité à l'empereur byzantin et sa signification constitutionnelle*, în „Revue des études byzantines”, IX, 1951, p. 106—142.

periodă, este aceea a conținutului exact și semnificației termenului de *doulos* (δ δούλος). Putem conchide și pe marginea studiului lui J. Verpeaux³ că, atât în ierarhia de Curte, cât mai ales în administrație, relațiile bazate pe serviciul personal au jucat un rol însemnat, acesta fiind încă un argument privind existența unei organizări feudale în Imperiul bizantin.

Sclavia a continuat să existe în Bizanț de-a lungul întregii sale istorii⁴. Documentul publicat de A. Dain, *Formulă de eliberare a unui sclav* (XXII), permite să urmărim mai îndeaproape procedura în urma căreia un sclav putea să-și capete libertatea.

În ceea ce privește istoria administrativă, remarcăm în primul rând studiul lui N. Oikonomidès, *Constantin al VII-lea Porfirogenetul și temele Cefaloniei și Longobardiei* (XXIII), care aduce noi elemente în problema originii și cronologiei sistemului temelor. Tema Cefaloniei a fost creată la granița occidentală înainte de 809, foarte probabil în secolul al VIII-lea, pentru a asigura imperiul contra longobarzilor și arabilor. E o temă ce are mai ales un caracter militar. Tema Longobardiei a fost creată în timpul lui Leon al VI-lea. N. Oikonomidès e de părere că primul strateg a fost Symbaticus, în anii 891—892, tema fiind creată puțin anterior anului 891. În continuare sînt tratate unele aspecte ale raporturilor dintre tema Cefaloniei și Longobardiei și rolul lor la granița apuseană a Imperiului. Problema așezămintelor caritabile în Bizanț în general și mai ales cea a orfelinatelor nu este încă suficient cunoscută. O contribuție în această direcție o aduce R. Guillard, *Studii de istorie administrativă a Imperiului bizantin. Orfanotropul* (XXIII). Guillard urmărește evoluția titlului de orfanotrop — administrator al orfelinatului —, precum și atribuțiile sale. Enumeră pe toți cei cunoscuți ca purtînd acest titlu între secolele al VI-lea și al XV-lea, schițînd

și cîteva date biografice pentru fiecare, din care reținem pe cele despre Ioan Orfanotropul, celebru ministru din prima jumătate a veacului al XI-lea.

Urmînd seria sa de studii din numerele anterioare ale aceleiași reviste (XVII, XIX, XXI, XXII), L. Stiernon analizează diferitele aspecte ale ierarhiei bizantine din veacul al XII-lea în studiul *Note de titulatură și prosopografie bizantină. Sebastos și Gambros* (XXIII). Pornind de la constatarea că ierarhia bizantină, atît cea de Curte, cât și cea de stat, se schimbă în bună măsură în vremea lui Alexis I Comnenul, autorul încearcă o nouă sistematizare a ierarhiei bizantine, făcînd în același timp și scurte notițe biografice despre unii demnitari care apar în documente și scrieri din vremea Comnenilor. Aceleași preocupări apar și în alt studiu al lui L. Stiernon, *Note de titulatură și prosopografie bizantină. Despre trei membri ai familiei Rogerios (secolul al XII-lea)* (XXII).

Istoria Imperiului de la Trapezunt este unul dintre domeniile puțin cercetate și care în ultimul timp atrage tot mai mult atenția bizantinologilor. M. Nystazopoulou, în studiul *Ultima recucerire a orașului Sinope de către grecii din Trebizonda* (XXII), arătînd că orașul Sinope s-a aflat din nou în mâinile bizantinilor între 1254 și 1265, urmărește un capitol interesant al istoriei statului de la Trapezunt, insistînd îndeosebi asupra relațiilor sale cu turcii la jumătatea veacului al XIII-lea.

Situația Imperiului bizantin la începutul veacului al XIV-lea, atît de frămîntată pe plan politic intern, ne arată locul pe care l-au luat problemele religioase în cadrul general al vieții bizantine, în fond fiind o reflectare a crizei ce va duce la prăbușire din ce în ce mai rapidă. Relațiile dintre împărat și patriarh în această perioadă sînt prezentate de V. Laurent, în *Jurămîntul împăratului Andronic al II-lea către patriarhul Atanasie I la cea de-a doua urcare a sa pe scaunul ecumenic* (septembrie 1303) (XXIII). Patriarhul Atanasie a încercat să reformeze nu numai biserica, dar să intervină în mod direct și în viața societății laice, pe care o cunoștea foarte bine, după cum ne arată cores-

³ Vezi și I. Ferluga, *La ligesse dans l'Empire byzantin*, în *Recueil des travaux de l'Institut de Byzantinologie*, VII (1961), p. 97—123.

⁴ A. Hadjinicolaou-Marava, *Recherches sur la vie des esclaves dans le monde byzantin*, Atena, 1950.

pondența sa, izvor însemnat pentru cunoașterea situației interne a Bizanțului în acea epocă⁵. El a încercat de asemenea să subordoneze patriarhiel și puterea imperială.

Un important izvor narativ — text grecesc și traducere — este publicat de către P. Gautier, *Povestire inedită despre asediul Constantinopolului de către turci (1394—1402)* (XXII). Relatarea, nu lipsită de talent și calități literare, se datorează unui anonim și a fost alcătuită între 1405 și 1411 de către un martor ocular al evenimentelor pe care le prezintă într-un mod deosebit de viu. Principalele probleme ce rețin atenția sînt din cele mai importante, căci întreaga perioadă e cunoscută mai ales prin scrierile tirzii, alcătuite la jumătatea veacului al XV-lea. Autorul ne arată pe scurt expansiunea turcilor, slăbirea Imperiului bizantin sub Manuil al II-lea, greutatea aprovizionării Constantinopolului cu cereale și depopularea orașului din această cauză, desfășurarea asediului, încheindu-și povestirea cu lupta de la Ankara și moartea lui Baiazid.

Importanța scrisorilor pentru cunoașterea istoriei bizantine este deosebit de mare. Continînd o mai veche preocupare, J. Darrouzès publică textul grecesc și traducerea în limba franceză a opt scrisori, însoțite de elemente de diplomație și politică externă. Studiul său *Scrisori din 1453* (XXII), mai cuprinde, pe lîngă text, și scurte analize pentru fiecare dintre scrisorile publicate. Aceste scrisori sînt importante, pentru că prezintă unele aspecte ale lumii bizantine după cucerirea Constantinopolului la 29 mai 1453. Sînt arătate preocupări mărunte, ce completează fresca înfățișată de cunoscutele scrieri istorice ale lui Ducas, Sphrantzes, Laonic, Critobul. Tot pe linia publicării unor manuscrise inedite, remarcăm editarea critică, de către P. Gautier, a unor interesante scrieri din vremea lui Alexis I: *Dosarul unui înalt funcționar al lui Alexis I Comnen, Manuel Strabo romanos* (XXIII).

⁵ N. Bănescu, *Le patriarche Athanase Ier et Andronic II Paleologue. Etat religieux, politique et social de l'empire*, în Académie Roumaine Bulletin de la section historique, XXIII (1942), p. 28—56.

Între studiile de critică a izvoarelor, deosebit de important este cel al lui R.-J. Loenertz, *Ordine și dezordine în memoriile lui Ioan Cantacuzino* (XXII). Autorul profund cunoscător al surselor bizantine din veacul al XIV-lea, face o analiză a textului memoriilor lui Ioan Cantacuzino, constatînd o inversiune a două fragmente din cartea a II-a, cap. XXI—XXVIII, care trebuie corectată, ea datorîndu-se modului în care s-a făcut redactarea finală a lucrării și probabil faptul că Ioan Cantacuzino nu și-a recitat niciodată memoriile sale. Această analiză permite ca să stabilească de asemenea o minuțioasă cronologie a evenimentelor din anii 1330—1335.

Istoria ecleziastică, sub cele mai diferite aspecte, constituie obiectul unui mare număr de studii. Mai importante sînt cele ale lui V. Laurent, *Opera canonică a conciliului în Trullo (691—692), sursă primară a dreptului bisericii orientale* (XXIII, p. 7—41), și R. Ianin, *Monahismul bizantin în evul mediu. Commende și typica (secolele X—XIV)* (XXII).

În cadrul primului studiu după ce urmărește problema primatului papalității, V. Laurent integrează acest conciliu în cadrul general al politicii interne a lui Iustinian al II-lea. Conciliul, pe care tradiția bizantină l-a considerat parte integrantă și continuare a celui de-al VI-lea conciliu ecumenic din 681—682, a urmărit reînnoirea și codificarea legislației canonice, constituind prin aceasta o sursă autentică și fundamentală a legislației bisericii neromane.

R. Janin face o scurtă prezentare a legislației privind mănăstirile, schițînd într-o măsură insuficientă însă pătrunderea acestora în cadrul general al procesului de feudalizare prin trecerea în mîinile particularilor, datorită sistemului de commenda, și repercusiunile negative avute asupra fiscalității statului bizantin. Cele 31 de typica din secolele X—XIV, a căror listă cu indicarea edițiilor e dată de autor, sînt importante pentru că prilejuiește cunoașterea în ansamblu a multor probleme de istorie internă și nu numai a vieții monahale prezentate pe larg în continuarea studiului.

În veacul al XII-lea, datorită unor împrejurări politice asupra cărora nu e cazul a stăruii, se nasc divergențe tot mai puternice între societatea bizantină și cea occidentală, în cadrul cărora se desfășoară și discuțiile privind primatul roman. J. Darrouzès, în studiul său *Documente din secolul al XII-lea privind primatul roman* (XXIII), arată modul în care societatea bizantină a luat cunoștință de problema primatului roman și trage concluzia, că începând din veacul al XII-lea, primatul roman e respins de către bizantini cu argumente din exegeză, istorie și logică.

Remarcăm studiul lui P. Gautier, *Ioan al V-lea Oxitul, patriarh al Antiohiei. Notifă biografică* (XXII, p. 128—157), cu care ocazie sînt republicate trei scrisori, care cuprind, cu tot stilul lor retoric, unele date istorice privind prima parte a domniei lui Alexis I. Alt studiu al aceluiași autor, *Clement de Ohrida, episcop de Dragvita*, (XXII), aduce o nouă contribuție la istoria culturii vechilor bulgari,

precum și la o mai bună cunoaștere a relațiilor politice dintre Bizanț și Bulgaria la sfîrșitul secolului al IX-lea și începutul celui următor.

Alături de un buletin critic privind noi publicații de texte și studii erudite, datorat lui J. Darrouzès (XXII), sînt publicate 88 de însemnări bibliografice privind lucrări de specialitate. Din această parte a revistei ne rețin atenția însemnările lui R. Janin pe marginea lucrării lui P. Katsougiannes⁶, în ceea ce privește originea vlahilor din Peninsula Balcanică și ipotezele pentru explicarea termenului de cuțovlahi (XXIII).

În ansamblu, studiile din cele două numere, prezentate în condiții grafice excelente, prin erudiția și varietatea preocupărilor aduc o contribuție însemnată în cadrul general al cercetărilor bizantinisticii contemporane.

Gh. Zbucnea

⁶ Περὶ τῶν Βλάχων τῶν ἐλληνικῶν χώρων, Salonica, 1964.

ISTORIA ROMÂNIEI

Acta Musei Napocensis, vol. I, 1964, 492 p.; vol. II, 1965, 741 p.

O nouă publicație anuală de istorie, arheologie și muzeografie vine să se adauge la cele existente, aducând o mărturie în plus asupra intensificării generale a vieții științifice din Transilvania. Concepută ca un anuar al Muzeului de istorie din Cluj, ca o continuare pe un plan mult superior a unor străvechi tradiții, apărută sub egida Comitetului de Stat pentru Cultură și Artă, și condusă de un colegiu de redacție având în frunte pe acad. prof. C. Daicoviciu, noua publicație este deschisă tuturor cercetătorilor din domeniile amintite: ea completează în chip firesc crearea, în 1962, a muzeului a cărui purtătoare de cuvânt este, îndeplinind, în esență, aceleași funcții de ordin științific, valorificând o bună parte din activitatea specialiștilor și a colaboratorilor săi.

Primele două volume, care însumează peste 1 200 de pagini, cuprind o tematică variată și bogată, mergând de la comuna primitivă până în zilele noastre. Fiecare dintre aceste două tomuri se deschide cu cite un articol având un caracter mai general, urmând apoi studiile, comunicările și notele. În privința profilului publicației, s-ar putea face o remarcă asupra asemănării uneori prea frapante cu o revistă propriu-zisă de istorie: ne gândim, de pildă, la profitul pe care l-ar aduce legarea și mai strânsă a publicației de instituția pe care o reprezintă, valorificarea bogatelor colecții ale muzeului

fără ca aceasta să însemne cîtuși de puțin o îngustare a sferei tematice, o limitare a preocupărilor de ordin mai general științific sau metodologic. De altfel, pași vizibili în această direcție se și fac de la primul la al doilea volum al publicației și este de sperat că ei vor fi urmați în continuare de căutări rodnice. În privința proporției dintre diferitele epoci istorice, se constată, cum e și firesc, că arheologia și istoria veche sînt bogat reprezentate prin aportul unei întregi pleiade de specialiști dintre cei mai valoroși, că redacția a făcut eforturi în-cununate de succes în vederea asigurării unor materiale de calitate din domeniile istoriei epocilor modernă și contemporană — ceea ce, în ansamblul publicațiilor de profil similar, constituie o trăsătură distinctivă a anuarului clujean —, dar că nu s-ar putea spune lucruri asemănătoare și despre epoca medie, atît de bogată în manifestări originale pe teritoriul Transilvaniei. În privința organizării sumarelor, se poate observa o căutare care încă nu a ajuns la formula consacrată: dacă primul volum făcea distincția între „Studii și referate”, „Comunicări” etc., cel de-al doilea volum cuprinde doar rubricile „Studii și materiale”, „Note și discuții”. Considerăm că o recomandabilă totuși o delimitare între studiile care rezolvă probleme de interes mai larg, cu un pronunțat caracter de generalizare teoretică, sau cele care ridică chestiuni de metodologie și

articolele a căror contribuție este valoroasă tocmai prin caracterul lor foarte concret.

După un „Cuvânt înainte”, semnat de acad. C. Daicoviciu, și un editorial consacrat celei de-a XX-a aniversări a insurecției armate din august 1944, primul volum al anuarului publică un număr relativ mare de studii, dintre care centrul de greutate îl dețin cele ce abordează subiecte sau teme de arheologie și istorie veche. Acad. C. Daicoviciu și D. Protase aduc în circuitul științific știri noi despre organizarea Daciei romane, pe baza unei diplome militare din Dacia Porolissensis. I. I. Russu expune câteva materiale epigrafice din estul Daciei, iar A. Bodor aduce contribuții la problema cuceririi Daciei. O „Addenda” pînă la data apariției, de H. Daicoviciu, la studiul publicat în 1951 de acad. C. Daicoviciu în cunoscuta lucrare *Așezările dacice din Munții Orăștiei*, o privire asupra relațiilor dintre daci și romani pînă la expediția lui M. Vinicius, de E. Chirilă, și câteva contribuții la cunoașterea orașului Napoca, semnate de I. Mitrofan, la care se adaugă prezentarea de către G. și Șt. Ferenczi, E. și I. H. Crișan, I. Winkler a rezultatelor unor săpături arheologice, întregesc această parte a sumarului volumului amintit. Din domeniul istoriei medii, primul număr publică numai o descriere istorică a castelului de la Buia, datorată regretatului I. Bielz, și contribuțiile lui M. Bunta la istoria destrămării breslelor din Cluj. Studiile semnate de M. Tóth—Gáspár (*Condițiile de muncă și de viață ale minerilor din Valea Jiului și luptele lor greviste pînă la sfîrșitul secolului al XIX-lea*) și L. Fodor (*Acțiuni de luptă ale muncitorilor cefești din Cluj în ianuarie-februarie 1933*) — ambele bazate pe un bogat material documentar — completează rubrica de bază a primului volum, integrîndu-se organic prin tematică și tratare, profilului acestuia. Ca referate și comunicări sînt publicate o seamă de materiale, dintre care apreciem că unele au de fapt un caracter mai larg. La rubrica amintită se publică o privire de ansamblu asupra rezultatelor obținute de către arheologii și istoricii epocii vechi din Cluj în cele două decenii de la eliberarea țării de sub jugul fascist (M. Macrea și I. H. Crișan), se examinează unele materiale neolitice provenite din R. P. Ungară, existente în colecțiile Muzeului de istorie din Cluj (N.

Vlassa), și se publică unele valoroase contribuții de istorie economică a secolului al XIX-lea, datorate lui I. Kovács (aparitia primelor mașini agricole perfecționate în Transilvania) și L. Vajda (Inceputurile dezvoltării mineritului de cărbuni în Transilvania). Rubrica mai cuprinde o comunicare a lui Fr. Pap și se încheie cu alte două articole de istorie contemporană, semnate de P. Bunta (al cărui titlu nu concordă întru totul cu conținutul) și T. Hăgan (*Contribuția sindicatelor revoluționare conduse de P. C. R. în sprijinirea frontului antihitlerist*). Notele și discuțiile din primul volum ridică unele chestiuni de specialitate, exclusiv din domeniul arheologiei și istoriei vechi, ceea ce considerăm că este unilateral, întrucît prin însăși destinația sa o asemenea rubrică este menită să capteze atenția unui cerc mai larg, să inițieze dezbateri, să ofere cîmp de exprimare unor opinii și să combată altele. Dintre semnatarii acestei rubrici, ni se pare că merită a fi menționat E. Glodariu, pentru considerațiile făcute în legătură cu *torna, torna, fratre*. Cele două volume se încheie cu cîte o listă a prescurtărilor utilizate.

Profesorul Ștefan Pascu deschide volumul pe anul 1965 din „Acta musei napocensis”, cu un studiu consacrat examinării concepției istorice a lui Nicolae Iorga, de la a cărui asasinare de către fasciști se împlinesc 25 de ani; și în felul acesta publicația ține să fie prezentă la manifestările care au polarizat atenția tuturor istoricilor.

Din bogatul sumar al volumului al doilea al publicației (aproape cincizeci de articole și materiale diferite!), se desprind multiplele contribuții ale acad. C. Daicoviciu, articolele semnate de M. Macrea (*O privire asupra cercetărilor privind epoca romană în Transilvania, de la început pînă în zilele noastre*), O. Floca, D. Protase, H. Daicoviciu, I. Glodariu, I. I. Russu, E. Chirilă și N. Chidioșan, materialele referitoare la circulația monetară și unele tezaure recent descoperite ș.a. O interesantă prezentare asupra evoluției plugului în țările române în epoca feudală fac N. Edroiu și P. Gyulai, iar prof. M. P. Dan aduce date despre prezența unor iobagi români în Polonia, în secolul al XVI-lea. Conținînd și dezvoltînd preocupările din numărul precedent al publicației, M. Bunta expune și

tuaŢia ŝi lupta cãlfelor din Cluj în a doua jumãtate a secolului al XVIII-lea ŝi în prima jumãtate a celui urmãtor. Tot o continuare a cercetãrilor anterioare reprezintã ŝi studiul semnat de V. Marica despre argintarul Hann, care se caracterizeazã printr-o aprofundare deosebitã a materialului documentar ŝi prin tratarea acestuia într-o largã perspectivã de istorie a culturii. Aceste patru articole contribuie la reprezentarea mai judicioasã a epocii feudale în sumarul volumului, într-o legãturã mai strânsã cu latura muzeograficã a profilului publicaŢiei, ceea ce oferã ŝi indicii optimiste asupra posibilitãŢilor viitoare. Continând explorarea unor teme de istorie economicã, A. Egyed trateazã despre marea industrie a morãritului în Transilvania, în a doua jumãtate a secolului al XIX-lea ŝi începutul secolului al XX-lea, iar L. Vajda despre dezvoltarea extracŢiei minereului de fier ŝi a siderurgiei din Transilvania în perioada cuprinsã între 1848 ŝi 1867. L. Botezan ŝi M. Roŝca sînt oarecum depãŝiŢi atunei cînd îŝi propun sã abordeze o problemã atît de vastã ca aceea a premiselor sociale ale miŝcãrilor revoluŢionare din 1848 de pe teritoriul țãrii noastre într-un articol inegal ca sistemãtizare ŝi insuficient ca generalizare. I. Kovács expune concis ŝi documentat activitatea „judecãtoriiilor urbariale” care au funcŢionat în Transilvania în perioada de dupã 1853. Deŝi se ocupã de o temã ca lupta maselor muncitoare clujene în preajma primului rãzboi mondial, articolul semnat de E. Glodariu prezintã cãrențe serioase în ceea ce priveŝte orientarea lucrãrii, din care lipseŝte luptã maselor ŝi poziŢia diferiŢilor lor exponenŢi în problema naŢionalã ; din acest punct de vedere, considerãm cã articolul citat nu ține pasul cu rezultatele deja obținute în istoriografia noastrã înainte de data publicãrii lui. Perioada contemporanã este reprezentatã de un mãnunchi de studii ŝi articole valoroase, sporite ca numãr ŝi aparținînd lui L. Jordáky (*Documente privind greva generalã din 1920 în oraŝul ŝi regiunea Cluj*), G. Bodea (*AcŢiunile revoluŢionare ale minerilor de la Aghireŝ-Șorecani din anii 1929 — 1932*), P. Bunta (*Tactica P.C.R. pentru încheierea unui larg front democratic în perioada 23 August 1944 — 6 Martie 1945*) ŝi T. Hãgan (*Lupta sindicatelor sub conducerea*

P.C.R., pentru îmbunãtãŝirea condiŢiilor materiale ale oamenilor muncii, între 6 martie 1945 ŝi 30 decembrie 1947). Remarcãm, ca o trãsãturã pozitivã caracteristicã majoritãŢii studiilor, articolelor ŝi celorlalte materiale de istorie contemporanã din ambele volume ale publicaŢiei, abordarea unor teme sau obiecte de respiraŢie mai largã, imbinãrea — cu mici excepŢii reuŝitã — între problematica amplã, de ordin istoric mai cuprinzãtor, ŝi aspectele acesteia din Transilvania sau chiar, mai concret, din regiunea ŝi oraŝul Cluj, preocuparea pentru echilibru, evitarea unor lucrãri lipsite de personalitate, care, sub o înfãŝișare de aparentã generalitate, ascund în fond sãrãcia de idei. Fiecare articol publicat aspirã la perenitate, constituie o piesã reprezentativã în analele activitãŢii Muzeului de istorie din Cluj.

Al doilea volum din „Acta Musei Napocensis” se completeazã cu o bogãtã rubricã de „Note ŝi discuŢii”, dintre care ies în relief contribuŢiile aparținînd lui B. Surdu (*Știri noi despre Visarion Sarai*), G. Bodea (*Date noi despre activitatea utecistului Filimon Strbu*), P. Bunta ŝi E. Glodariu (*Din colecŢia de manifeste ŝi afișe a Muzeului de istorie din Cluj* ; de astã datã se cuvine a exprima autorilor amintitï mai sus totala noastrã adeviziune ŝi aprecieri deosebite pentru bogãŢia de aspecte originale). Un articol cu un binevenit ŝi aprofundat caracter metodologic semneazã G.A. Protopopescu, directorul adjunct al Muzeului (*Unele aspecte ale muncii ŝtiinŢifice în muzeele de istorie*), iar Fr. Pap face în încheierea volumului o expunere amplã asupra activitãŢii Muzeului de istorie din Cluj între 1963 ŝi 1965 (organizare, achiziŢii, sãpãturi etc.).

Cercetarea primelor tomuri ale noii publicaŢii periodice, „Acta Musei Napocensis”, procurã satisfacŢii tuturor specialiștilor, colaboratorilor, precum ŝi unui cerc mult mai larg de cititori din țarã ŝi de peste hotare, ceea ce îndreptãtește la așteptarea cu cel mai viu interes a publicãrii urmãtoarelor volume ale unei serii pe care o dorim cît mai îndelungatã.

CONST. C. GIURESCU, *Știri despre populația românească a Dobrogei în hărți medievale și moderne* [București], [1966], 64 p. + 2 h.

Lucrarea, apărută sub auspiciile Muzeului regional de arheologie Dobrogea în colecția, inaugurată cu acest prilej, „Pagini din istoria Dobrogei”, reprezintă o contribuție substanțială la umplerea unui gol din istoria provinciei dintre Dunăre și mare. A fost cercetat un mare număr de hărți (franceze, germane, engleze, rusești, cele două hărți ale lui Rigas Velestinlis etc.), dintre care numai o parte fuseseră folosite pentru dovedirea prezenței românilor în Dobrogea din cele mai vechi timpuri¹. Figurează, de asemenea, contribuțiile românești în acest domeniu: harta stolnicului Constantin Cantacuzino, cea a lui Dimitrie Cantemir și, îndeosebi, harta etnografică a lui Ion Ionescu de la Brad, întocmită în urma „excursiei” sale agricole în Dobrogea din 1850. Sintem, așadar, în fața unui studiu de sinteză asupra toponimiei românești dobrogene din timpul stăpînirii otomane, cu atât mai mult cu cît știrile cartografice sînt coroborate cu informații analoge din cronicării contemporani și din însemnările călătorilor care au străbătut Dobrogea.

În introducere se arată că în Dobrogea a avut loc „o adevărată sinteză etnică românească”, la care au luat parte românii autohtoni (așa-numiții diciani), românii din provinciile învecinate din stînga Dunării (munteni și moldoveni), românii transilvăneni (păștori prin excelență), la aceștia adăugîndu-se în secolul al XX-lea, prin colonizare oficială, aromânii. Este analizată apoi separat prezența în Dobrogea a muntenilor, moldovenilor și transilvănenilor, ale căror viituri în teritoriile dintre Dunăre și mare sînt neîntrerupte de-a lungul secolelor. Este demnă de remarcă aprecierea pe care o face autorul asupra originii românilor autohtoni dobrogeni, considerați pe bună dreptate ca urmași direcți ai populației

romanice din Dobrogea, la rîndul ei această populație fiind rezultatul amestecului băștinășilor geți cu coloniștii romani.

Prezentarea toponimicelor românești dobrogene se face pe cele patru zone naturale ale provinciei: 1) delta, unde prezența românilor este atestată, în mod sigur, încă din secolul al XV-lea; 2) malul Dunării (predominant și permanent românesc); 3) complexul Razim-Sinoe și țărmlul mării; 4) interiorul Dobrogei. Hărțile cercetate ne dau, pentru întregul cuprins al Dobrogei, sute de denumiri, nelndoielnic românești, desemnînd nu numai așezări umane, ci și rîuri, girle, ostroave, lacuri, dealuri, văi etc., unele toponimice fiind identice cu multe altele aflate în stînga Dunării. Este o dovadă a dăinuirii românilor în Dobrogea, în ciuda condițiilor grele cărora au fost nevoiți să le facă față după cucerirea provinciei de către turci. Persistența elementului românesc este cu atît mai certă, cu cît, în urma colonizării cu turci și tătari a ținuturilor dintre Dunăre și mare, o bună parte a vechilor toponimice românești au fost înlocuite cu denumiri otomane. Chiar în interiorul Dobrogei, unde colonizarea musulmană a fost mai intensă, s-au păstrat toponimice ca Straja, Băltăgești, Topolog, Frecăței, Rîmnic, Peștera etc. Pe de altă parte, pe teritoriul unor sate cu denumiri turcești, hărțile menționează adesea văi, dealuri, movile, lacuri sau alte elemente geografice cu nume curat românești, ceea ce arată că schimbarea oficială a toponimiei nu reflectă totdeauna schimbarea aspectului etnic al localităților respective.

În acest sens, o mare importanță prezintă harta detaliată întocmită de Marele Stat-Major al Armatei Române între 1880 și 1883, la scara de 1/10 000. Așa după cum subliniază autorul, care o folosește din plin, deși este vorba de o lucrare cartografică elaborată după reîntegrarea Dobrogei la România, ea consemnează toponimice care, în imensa lor majoritate, datează dinainte de 1878. Adăugăm cu acest prilej că informații asemănătoare furnizează și planurile ridicate de Depozitul de răzbel în 1882—1883, tot la scara 1/10 000, separat pen-

¹ Preocupările cele mai fructuoase în trecut aparțin lui G. Vilsan; studiile sale, legate de această temă, sînt citate de Const. C. Giurescu în lucrarea prezentată, în repetate rînduri.

tru fiecare sat din Dobrogea². În aceste planuri sînt consemnate de asemenea o serie de toponimice românești pe teritoriul unor sate cu denumiri turcești, unele dintre ele nefiind menționate în lucrarea prezentată. Astfel, pentru satul Aliman apar numiri topice ca Lacul Aeunet, Movila cu Ulm, Movila Bășicuța, Movila Săpată (denumire care, după cum arată Const. C. Giurescu, se întilnește în mai multe locuri în Dobrogea), iar pentru satul Beilic (azi Viile) dealul Calburgina (nume mai degrabă românesc decît turcesc sau bulgar) și Valea Adîncă³.

Lucrarea conține în anexă, ca un prețios instrument de lucru, harta Dobrogii, la scara 1/500 000, în două planșe (prima pentru partea de nord, a doua pentru centrul și sudul provinciei), cuprinzînd toponimicele românești aflate în lucrările cartografice cercetate. Ar fi fost necesară și stabilirea locului ocupat de numirile topice românești în ansamblul toponimiei Dobrogii, cu atît mai mult cu cît procentajele mai vechi, încercate de Al.P. Arbore și C.Brătescu, bazate desigur pe date incomplete, prezintă o inferioritate necorespunzătoare a toponimicelor românești

față de cele otomane, într-o proporție mult depărtată de realitate.

În lucrare s-au strecurat și cîteva mici greșeli, foarte probabil scăpări din vedere ale editurii sau tipografiei. Așa, de pildă, la pagina 5, nota 1, așezarea pecenegilor în Dobrogea este pusă în 1408 (în loc de 1048), iar la pagina 12, nota 38, domnia lui Vlaicu este fixată între 1364 și 1367 (mai sus însă, p.7, sfîrșitul acestei domnii apare cel îndeobște admis în prezent, circa 1377).

În concluzie, studiul prezentat în rîndurile de față constituie un aport de prim rang la cunoașterea trecutului românilor din Dobrogea, elementul etnic cel mai numeros, răspîndit pe întregul teritoriu al provinciei dintre Dunăre și mare. Un merit în plus al lucrării constă în faptul că sînt scoase în evidență și alte informații de ordin istoric, desprinse din hărțile cercetate, și anume indicații referitoare la proveniența, îndeletnicirile și progresul demografic al românilor dobrogeni. Este realizat astfel un pas important în redarea locului cuvenit acestei părți a poporului român în istoria patriei noastre.

T. M.

ISTORIA UNIVERSALĂ

V. M. KUROCIKIN, *Русские корреспонденты К. Маркса (А. А. Серно-Соловьевич и Н. И. Утин)*, Москва, „Мысль”, 1965, 173 p.

Este cunoscut interesul manifestat de K. Marx și F. Engels față de mișcarea de elibe-

² Se păstrează în prezent la Arh. St. Dobrogea. Din păcate, pentru județul Tulcea cea mai mare parte a acestor planuri s-a pierdut.

³ Arh. St. Dobrogea, fond. Inspectoratul cadastral al județului Constanța, dosarele 99 și 104 (nenumerate). Cele două sate sînt situate în raionul Adamclisi, în imediata apropiere a Dunării și au fost locuite exclusiv de români dinainte de 1878.

rare din Rusia, legăturile lor personale cu mai mulți reprezentanți ai narodnicismului revoluționar. Cartea lui V.M.Kurocikin aduce o contribuție la cunoașterea activității a doi dintre corespondenții activi din Rusia ai lui K.Marx : A. A. Serno-Solovievici și N.I.Utin. Amîndoi au fost membri ai organizației secrete narodniciste „Zemlea i volea”, amîndoi au fost siliți să fugă în străinătate din cauza persecuției țariste. Aflați în emigrație, au fost condamnați în contumacie : Serno-Solovievici la exilare pe viață, iar Utin la moarte.

Lucrarea aduce unele date noi în problema începuturilor răspîndirii marxismului în Rusia. Oprindu-se detaliat asupra vieții și activității

lor politice, ideologice și practice, autorul arată evoluția acestor doi elevi ai lui N.G.Cernișevski spre marxism. Eliberându-se treptat, și sub influența personală a lui K.Marx și F. Engels, de greșelile teoretice proprii naționalismului, A.A.Serno-Solovievici și N.I. Utin devin creatorii secției ruse din Internaționala I și iau parte activă la lupta și munca acestei organizații. Autorul acordă atenție luptei duse de ei împotriva anarhismului, în special împotriva variantei sale bacuniste. Astfel, Utin a cules un bogat material factual, care dovedea activitatea de subminare dusă de Bakunin în Internaționala I. Pe baza acestui material, Bakunin a fost exclus dintre membrii Internaționalei.

Un interes deosebit prezintă datele cu privire la intenția lui K.Marx de a face o călătorie în Rusia. În 1871, K.Marx trebuia să vină ilegal în Rusia, cu un pașaport pe numele Wallas. Acest pașaport a fost procurat de Utin, la cererea personală a lui K.Marx, și trimis prin scrisoare recomandată pe adresa lui F. Engels. Călătoria n-a avut loc, însă ohrana (poliția secretă în Rusia țaristă) a arestat pe un oarecare negustor cu numele Marx. Acest fapt atestă o dată în plus atât interesul mare al lui K.Marx pentru problemele rusești, de care personal a vrut să ia cunoștință, cât și neconținuta suptaveghere de către ohrana țaristă a oricărui contact dintre întemeietorii marxismului și revoluționarii ruși.

A. L.

* * * *Magnae Moraviae Fontes Historici. I. Annales et chronicae*, Praga-Brno, Statni pedagogické nakladatelství, 1966, 385 p.

Anul acesta se împlinește unsprezece veacuri de când cei doi misionari bizantini, Chiril și Metodieu, au ajuns — plecând de la Salonic — la Curtea lui Rostislav (866), prinț al Marii Moravii. Evenimentul acesta, de o covârșitoare importanță istorică și cu implicații profunde în istoria slavilor în

general și a celor occidentali în special, e foarte cunoscut și socotimul să evoc aici împrejurările în care trimișii împăratului bizantin Mihail al III-lea au încercat să convertească triburile slave din Marea Moravie la creștinism, în forma ritului răsăritean. Omagiul amintirii celor doi misionari a fost adus, în cursul acestui an, de numeroase studii, monografii și conferințe internaționale. Publicația de care ne ocupăm aici se situează pe această linie comemorativă. După cum se poate vedea și din titlu, e vorba de stringerea și publicarea laolaltă a tuturor izvoarelor narative privitoare la istoria Imperiului Marii Moravii. Sarcina editării textelor a fost încredințată unui colectiv de specialiști de la catedrele de preistorie, cultură antică, limba cehă, lingvistică slavă, indoeuropeană și generală de la Facultatea de filozofie din Brno, împreună cu un grup de cercetători din cadrul Academiei Cehoslovace de Științe.

E cunoscut faptul că numai o mică parte din izvoarele interne se referă la istoria Marii Moravii, în schimb numeroase izvoare străine, scrise în diferite centre de cultură (Imperiul franc, Bizanț, Italia, Anglia, Bulgaria, Rusia kieviană ș.a.), cuprind știri bogate despre evenimentele interne și externe legate de istoria Imperiului morav.

Ediția cuprinde un număr de 95 de texte narative, unele redacte în întregime, altele fragmentar sau scurte paragrafe scrise în limba latină, cu excepția a trei izvoare în vechea rusă (*Cronica lui Nestor*, despre „traducerea cărților” dintr-un cronograf de la începutul secolului al XVI-lea și un scurt pasaj dintr-un scriitor din secolul al XII-lea, Kirik, însă după o variantă tîrzie, secolul al XVI-lea), unul în vechea cehă (*Cronica în versuri a lui Dalimil*, începutul secolului al XIV-lea) și, în sfîrșit, un text în vechea germană (*Chronicon Henrici de Mûgeln Germanice conscriptum*, secolul al XIV-lea). Autorii susțin, în prefață, că izvoarele scrise privind istoria Imperiului Marii Moravii se pot grupa după mai multe criterii. În împărțirea materialului pe care l-a avut la dispoziție, colectivul a aplicat principiile genurilor literaturii istorice, stabilind cinci categorii: 1) letopisețe, cronici și auctorii;

2) biografii, legende, texte liturgice ; 3) documente și foi ; 4) sinodali și texte juridice ; 5) opere cu caracter etnografic, geografic și istoric.

Textele sînt rînduite în ordine cronologică. Volumul începe cu cronică așa-zisului Fredegar Scolasticul, din secolul al VII-lea, în care se vorbește despre sosirea neguțătorului franc Samo în ținuturile locuite de slavii-veneți. Dovedind neobișnuite aptitudini războinice în luptele cu avarii, Samo a fost ales căpetenia acestor triburi slave, pe care le-a condus, fondînd un adevărat imperiu, timp de 35 de ani. Ultimul letopiseș se datorește umanistului Ioannis Aventini, pe numele adevărat Jan Turmair (1477—1534), și se intitulează *Annalium Boiorum*, cartea a VII-a, în ediția lui N. H. Gundlingius, Lipsca, 1710. Letopiseșul se referă la evenimentele istorice de la începutul secolului al XI-lea, cînd Slovacia cade definitiv sub stăpînirea maghiarilor.

La alegerea izvoarelor nu s-a ținut seama numai de întinderea teritorială a Marii Moravii, de acum o mie și mai bine de ani, ci și de ținuturile învecinate, care, într-un fel sau altul, au avut legături cu triburile morave. Pornind de la acest criteriu, colectivul de autori a inclus în volum și materiale privitoare la istoria Cehiei din secolul al IX-lea, la evenimente din bazinul Elbei (slavii polabi), la istoria Sileziei de mai tîrziu, Cracoviei, Panoniei, bazinului Tisei din secolul al IX-lea, Iugoslaviei și Transilvaniei. Așadar, pentru o cît mai bună înțelegere a desfășurării evenimentelor din Marea Moravie, autorii au fost nevoiți să facă apel și la știri indirecte, care, totuși, aruncă lumini asupra relațiilor cu țările vecine.

Textele sînt publicate, originalul și traducerea, pe aceeași pagină în coloane paralele, în așa fel încît cititorul are posibilitatea să verifice imediat transpunerea textului latin în limba cehă. În același timp, prezentarea textului narativ e precedată de o introducere explicativă, în care se face un scurt istoric al cronicii sau al letopiseșului respectiv, menționîndu-se edițiile, prelucrările, interpolările — acolo unde e cazul —, precum și ediția folosită în acest volum.

Acolo unde textele par uneori incoerente și confuze, autorii aduc completări și explicații

în aparatul critic, fără a da impresia unor texte comentate. Relatările sînt stricte și, dacă confruntarea diferitelor izvoare și păreri nu creează certitudini, adaosurile sînt formulate sub semnul probabilității. Însă lucrul cel mai dificil este identificarea numelor proprii din context. E vorba de o sumedenie de antroponime, hidronime, toponime, care abundă în cronicile și analele medievale în forme, de cele mai multe ori, corupte și ininteligibile. Operația aceasta necesită timp, migală și o bună orientare în domeniul onomastic și toponomastic istorice. Însă autorul comentariilor nu merge totdeauna pînă la capăt, în sensul de a identifica denumirile din cuprinsul textelor narrative. Mă refer, în primul rînd, la încercările de a localiza o serie de nume proprii din Transilvania, de care vorbește notașul anonim al regelui Bela (*P. Magistri, qui Anonymus dicitur, Gesta Hungarorum*). De pildă, în capitoul al XI-lea, în care cronicarul ungar se ocupă „Despre cetățile Lodomer și Galiția”, *Mureșul* apare sub forme diferite : *Morisius, Morus, Mors, Morisium*, pentru care autorul traducerii dă în context forma cehă *Maruše*, iar în aparatul critic se oprește la denumirea maghiară de *Maros*. La fel procedează și cu *Crisius* (Crișul), care nu-i altul decît „*Körös*-ul de astăzi”, *Csanád* pentru *Sunad*, în loc de *Cenad* ; *Máramaros* în loc de *Maramureș* ș.a. Deci autorul vehiculează cu terminologie maghiară, denumind ape și localități aflate în Republica Socialistă România. Și asta pentru faptul că informația științifică se oprește la bibliografia maghiară. (D. Pais, *Magyar Anonymus*, Budapesta, 1926, și mai ales Gy. Györffy, *Geographia historica Hungariae tempore stirpis Arpadianae*, Budapesta, 1963, și, de același, *Formation d'états au IXe siècle suivant les „Gesta Hungarorum” du Notaire Anonyme*, în „*Nouvelles études historiques*”, I, 1965, p. 27 *passim*). Bibliografia bogată de la sfîrșitul volumului nu cuprinde nici un titlu românesc, care ar fi putut completa informația autorului privitoare la istoria Transilvaniei.

Căutînd să identifice, de pildă, „*Castrum Vrschia*” din textul latinesc autorul săvîrșește o confuzie : el afirmă că e vorba de „*Orșova*

sau *Urševo*, adică *Vrșef* din nordul Iugoslaviei” (p. 215, n. 14). Specialiștii sînt de acord că *Vrșcia* se referă la *Orșova*, localitate în Republica Socialistă România, care însă nu-i tot una cu *Vrșef*, orașel în Banatul iugoslav (vezi și G. Popa-Lisseanu, *Izvoarele istoriei românilor*, vol. I, București, 1934, p. 83). Cu aceste citeva lipsuri, pe lângă altele de aceeași importanță documentară, lucrarea prezintă totuși interes. Textele publicate constituie un auxiliar prețios pentru cei care se ocupă de istoria Imperiului morav.

Tr. I.-N.

RAWSKI T., STAPOR Z., ZAMOJSKI J., *Wojna wyzwolénca narodu polskiego w latach 1939—1945* (Războiul de eliberare al poporului polonez din anii 1939—1945), Varșovia, Edit. Ministerului Apărării Naționale, 1966, 881 p.

În această operă colectivă, elaborată de Institutul de istorie militară polonă din Varșovia, se analizează lupta poporului polon împotriva năvălitorilor hitleriști din luna septembrie 1939, lupta lui de eliberare de sub ocupația hitleristă (toamna anului 1939 — vara anului 1940), trecerea la războiul revoluționar de eliberare (vara anului 1941 — primăvara anului 1943), forțele revoluționare din fruntea acestui război (vara anului 1943 — vara anului 1944) și, în sfîrșit, victoria poporului polon în lupta sa de eliberare de sub jugul hitlerist.

Lucrarea începe cu o amplă trecere în revistă a politicii externe polone din preajma celui de-al doilea război mondial. Expunerea este interesantă și pentru noi, deoarece în ea se schițează și relațiile politice polono-române din această perioadă.

Astfel, în partea consacrată poziției internaționale a Poloniei și alianțelor ei militare din acel timp se arată că, în ceea ce privește România, diplomația polonă, în deplin acord cu vederile diplomației hitleriste, a căutat

să influențeze politica externă a țării noastre în sensul politicii ei externe. Această diplomație a obținut în această privință un succes chiar și numai prin contribuția ei la înlăturarea lui N. Titulescu, adeptul securității colective, al participării la ea a Uniunii Sovietice și adversarul apropierei de Germania nazistă. Acest „succes” al politicii externe polone a înlesnit întărirea influenței hitleriste în România, dar a lovit în același timp în interesele apărării Poloniei împotriva expansiunii germane spre răsărit.

Mai departe se arată că, atunci cînd Hitler și-a făcut cunoscute revendicările față de Polonia, aceasta a căutat o soluție pentru securitatea sa, fie în concepțiile privind formarea unui bloc de state sud-est europene, format din Polonia, România, Ungaria și Iugoslavia și sprijinit pe Italia fascistă — concepții nereale chiar în situația de atunci — fie în stringerea colaborării sale cu Franța și în inițierea de contacte în vederea încheierii unui tratat de alianță cu Marea Britanie.

Se arată apoi că în perioada dintre cele două războaie mondiale Polonia a avut alianțe militare cu Franța, România și Anglia. Alianțele cu Franța și România, încheiate aproape în același timp (în februarie 1921 cu Franța și în martie același an cu România), au constituit o verigă în așa-numitul sistem francez de alianțe. Aceste din urmă alianțe n-au avut practic nici o eficacitate. Alianța Poloniei cu Marea Britanie a fost încheiată abia la 25 august 1939, într-o situație politică acum schimbată. Alianța polono-britanică a fost îndreptată împotriva agresiunii iminente a Germaniei hitleriste. Pe lângă aceasta, Polonia menținea raporturi militare strînse cu Ungaria.

În continuare, autorii relevă că, în condițiile amenințării Poloniei de către Germania hitleristă, alianța ei cu România s-a dovedit ineficace. Această alianță, avea ca scop să creeze o situație mai comodă pentru eventualele operații militare și să acopere liniile de comunicație ce legau Polonia de Franța pe Marea Neagră și pe Marea Mediterană. Planurile de cooperare militară polono-română au fost

elaborate și ținute sistematic la curent cu desfășurarea situației politicii internaționale de către statele majore ale ambelor părți. Dar dezvoltarea situației internaționale din a doua jumătate a deceniului al 3-lea s-a dovedit cu totul contrară principiilor alianței polono-române. În același timp, Germania hitleristă și-a extins și întărit influențele în Balcani și în sud-estul european. Ca urmare în această parte a Europei s-au creat condiții în care alianța polono-română practic nu mai avea nici o importanță. În felul acesta, politica sanației (însănătoșirii relațiilor din statul polon) de legare a Poloniei prin alianțe militare îndreptate împotriva Uniunii Sovietice s-a ales cu un eșec total.

În sfârșit, se arată că imediat după dezlănțuirea agresiunii hitleriste asupra Poloniei (1 septembrie 1939), când situația se înrăutățea rapid pe front, iar aliații occidentali rămneau pasivi, au fost trimise la Paris și Londra misiuni militare speciale, pentru a convinge guvernele francez și englez să dea ajutor Poloniei și aceasta mai ales prin începerea operațiilor militare pe frontul de vest, care să atragă acolo forțele germane, precum și prin furnizarea de material de război prin porturile românești. România n-a intenționat să sprijine Polonia în conflictul acesteia cu Germania, deoarece nu era obligată la aceasta prin litera tratatului ei de alianță. La 3 septembrie 1939 ea s-a declarat neutră, exprimându-și acordul pentru tranzitul pe teritoriul ei al materialului de război pentru Polonia.

Autorii critică politica externă a Poloniei din perioada dintre cele două războaie mondiale, în care rolul hotărâtor l-a avut problema relațiilor ei cu doi dintre vecinii săi cei mai puternici: Germania și Uniunea Sovietică. În fața amenințării mereu crescînde din partea imperialismului german, se arată că singura soluție realistă era colaborarea cu Uniunea Sovietică, precum și cu celelalte state amenințate, îndeosebi cu Cehoslovacia.

Autorii conchid că incapacitatea guvernelor polone din acel timp de a soluționa în mod pozitiv problema colaborării cu U.R.S.S. a avut o influență negativă asupra apărării și securității Poloniei.

În ceea ce privește Cehoslovacia, se relevă contribuția Poloniei la dezmembrarea acestui stat, prin ocuparea regiunii Zaolzie (octombrie 1938), prin ajutorul dat Ungariei pentru a pune stăpînire pe Rusia subcarpatică (martie 1939) și, în sfârșit, prin sprijinirea pretențiilor agresive ale lui Hitler. Nu se amintește însă nimic de atitudinea pozitivă a României în problema dezmembrării Cehoslovaciei.

Lichidarea Cehoslovaciei a coincis cu revendicările teritoriale și politice adresate de Hitler Poloniei. În felul acesta, Polonia a trebuit să facă față singură și izolată agresiunii hitleriste. Aceasta s-a soldat cu înfrîngerea armatei și cu pierderea independenței statului polon. Poporului polon și forțelor lui revoluționare le-au revenit apoi greaua sarcină de a se elibera de sub jugul hitlerist, iar lupta lor încununată de succes în anul 1944 este analizată detaliat în paginile însoțite de ilustrații ale operei prezentate.

I. C.

HERMANN KINDER și WERNER HILGE-MANN, *Atlas zur Weltgeschichte. Karten und chronologischen Abriss. Bd. I. Von den Anfängen bis zur Franzosischen Revolution*, München, Deutscher Taschenbuch Verlag, ed. a 2-a, 1965, 293 p.

Condițiile moderne în care se desfășoară activitatea științifică cer, chiar în domeniul disciplinelor sociale, o informare rapidă și precisă. Mă refer mai ales la faza redactării

unei monografii sau chiar a unui studiu de proporții mai mici, perioadă în care istoricul simte la fiecare pas nevoia de a confrunța și a verifica datele și evenimentele istorice asupra cărora se ivesc pe parcurs nesiguranțe și incertitudini. Materialele auxiliare de care dispunem sînt insuficiente și în unele sec-toare lipsesc. De aceea salutăm apariția oricărei publicații menite să vină în ajutorul cercetătorilor din domeniul istoriei, chiar dacă ea este rodul muncii unor specialiști străini. Atlasul de istorie universală apărut în „ediția de buzunar” a editurii Gmbh et Co. K.G. din München, prin felul în care este alcătuit, corespunde în întregime acestui scop. Avem de-a face mai curînd cu un ghid istoric, dublat de tot atîtea pagini de schițe și hărți menite să illustreze textul.

Autorii au împărțit materialul în 11 capitole, după cum urmează: „Istoria primitivă și timpurie”; „Culturi superioare”; „Grecia antică”; „Elenismul antic”; „Roma antică”; „Evl mediu timpuriu”; „Evl mediu dezvoltat”; „Evl mediu tîrziu”; „Renaștere și umanism”; „Schizma”; „Epoca raționalismului”. Metoda folosită în prezentarea evenimentelor istorice e cît se poate de ingenioasă. Expunerea începe cu omul din epocă de piatră și se termină cu absolutismul iluminist din secolul al XVIII-lea, înainte de revoluția franceză. Cele mai importante evenimente istorice sînt prezentate cronologic și foarte sumar pe două coloane, urmînd paginile din dreapta, iar în stînga sînt reproduse hărți în culori variate și foarte expresive, care constituie într-adevăr partea vie a acestui atlas. Cercetătorul, căutînd să se documenteze asupra faptelor istorice de sub o anumită dată, are imediat în față harta explicativă a textului. Deci expunerea — fie ea cît de sumară — formează o strînsă unitate cu hărțile geografice, schițele genealogice și prezentările grafice. Ele se completează reciproc și asimilarea cunoștințelor, sprijinite pe text și ilustrație, se face mult mai temeinic. Fiecare hartă e însoțită de o legendă explicativă și de indicații izoglosice, care facilitează informația. Aș vrea să subli-

niez faptul că hărțile nu ilustrează numai spații geografice, anexiuni de teritorii, cuceriri, strămutări de frontiere, hegemonii străine ș.a., ci și o serie de fenomene sociale și politice care, la prima vedere, s-ar părea că n-ar putea fi redată coloristic. De pildă, organizarea administrativă și socială din timpul lui Solon, confederația cetăților atice, expansiunea politică a Atenei în secolul al V-lea î.e.n., administrația lui Carol cel Mare, formarea statelor normande în Europa ș.a. Culoarele sînt calme și plăcute la vedere. Însă, dacă e vorba să ridicăm totuși o obiecție, ea se referă la lipsa de proporționalitate a expunerii. Prea puține rînduri sînt consacrate, de pildă, istoriei poporului nostru, în comparație cu alte popoare vecine. Mă refer la unguri și la bulgari, care se bucură de o atenție ceva mai mare din partea autorilor. Se pare că nu există un criteriu stabilit în această privință. În ce ne privește, în afară de momentul Ștefan cel Mare, numit și „der Athlet Christi”, nu se află nimic altceva mai de seamă în context. Nu-i mai puțin adevărat că, selecționînd evenimentele, arbitrarul se substituie pe nesimțite obiectivității, care într-o astfel de situație rămîne totdeauna știrbită. În schimb, autorii tratează mai pe larg paragrafele privitoare la cultura materială și spirituală, creștinism, feudalitate, arte, filozofie, biserică, comerț, drept și alte fenomene de suprastructură.

E și firesc ca într-o lucrare al cărei conținut a fost sumarizat la maximum să se strecoare unele mici confuzii și deficiențe, care nu-i știrbesc totuși valoarea științifică și utilitatea. Autorii au realizat un bun auxiliar în domeniul istoriei universale, care poate fi utilizat cu folos de studenți, profesori și cercetători. Cea mai bună mărturie în această privință o constituie faptul că, după prima ediție din 1964, atlasul istoric de care ne ocupăm aici a fost tradus în engleză, franceză, italiană și neerlandeză. Îl recomandăm deci cu toată căldura celor interesați.

NICOLAS SVORNOS, *Histoire de la Grèce Moderne*, Paris, P.U.F., 1964, 128 p.

Apărută în colecția „Que sais-je?”, dar depășindu-i cu mult proporțiile cu care ne-am obișnuit, lucrarea constituie o sinteză valoroasă a istoriei Greciei moderne. Având la bază o bogată bibliografie, autorul își propune să pună în lumină ceea ce consideră sensul profund al istoriei neelenice: eforturile laborioase ale unui vechi popor, cu tradiții milenare, de a se transforma într-o națiune modernă, de a lua cunoștință de propriul său caracter și de a se încadra ca o entitate bine definită în concertul lumii moderne.

Deși fenomenul nu se limitează la poporul grec, cazul elen prezintă un interes deosebit pentru istoria generală, deoarece e vorba de un popor a cărui cultură a stat la temelie civilizației europene.

Într-o scurtă introducere, Svornos, bine cunoscut pentru studiile sale privind istoria Greciei bizantine, urmărește împrejurările istorice în care apar primele manifestări ale conștiinței naționale, indiciile fiind numeroase: folosirea în literatură, paralel cu greaca clasică, a limbii populare, care capătă tot mai mult o fizionomie modernă, accentuarea diferențierii dintre greci și celelalte popoare care aparțin sau au aparținut imperiului bizantin, „Imperiul romeilor” devine „Imperiul elen” iar „Împăratul romanilor” — „basileus al elenilor”.

Primul capitol al lucrării, intitulat „Grecia aservită”, urmărește evoluția poporului grec de-a lungul a peste șase secole, sub dominația francă și otomană. Analizând transformările economice, sociale și politice petrecute în statul bizantin în secolele XIII—XV, autorul afirmă, fără a argumenta suficient, că, datorită progresului ideii de unitate politică, statele grecești ar fi putut juca în formarea Greciei moderne același rol care l-au avut statele italiene pentru formarea Italiei, dacă cucerirea turcă n-ar fi pus capăt brusc acestui proces. După o scurtă trecere în revistă a cauzelor care au stat la baza cuceririi lumii bizantine de către turci, autorul analizează ce a însemnat dominația parazitată otomană asupra poporului grec. Svornos remarcă, fap-

tu că rezistența greacă contra dominației otomane, care a constituit unul din principalele capitole ale rezistenței balcanice, înregistrează perioade de vîrf în momentele de criză ale dominației turcești. Astfel, victoria creștină de la Lepanto, succesele lui Mihai Viteazul ori războaiele austro-turce au fost prilejul unor acțiuni fățișe ale populației grecești, și îndeosebi ale țărănimii, împotriva stăpînirii turcești. În același timp, autorul subliniază existența unor eforturi continue din partea fostelor pătri dominante din Imperiul bizantin și a altor elemente de a găsi un *modus vivendi* cu noua stăpînire. Eiserica greacă, în jurul căreia se concentrează rămășițele vechii aristocrații bizantine, fanarioții, elemente indispensabile administrației otomane și armatolii, creștini, care formau o miliție specială în slujba Istanbulului, constituie forme ale organizării grecești legate de administrația turcă și exprimă tendințe de adaptare la noile condiții.

Perioada cuprinsă între 1715 și 1821, hotărîtoare în cristalizarea conștiinței naționale și crearea premiselor pentru dobîndirea independenței politice a poporului grec, se bucură din partea autorului de o amplă analiză. Buighezia, a cărei rapidă dezvoltare are la bază exercitarea unui adevărat monopol asupra comerțului în cadrul imperiului, fiind răspîndită în toate marile orașe ale statului otoman și chiar dincolo de granițele acestuia, se transformă dintr-o clasă hibridă și încă amorfă, formată din negustori, șefi de corporații, bancheri, notabili etc., într-o forță conștientă de sine. „Renașterea” culturală din secolul al XVIII-lea reflectă nevoile tinerei clase de a-și fundamenta aspirațiile sale politice. Ideea unității naționale, care se degajă încă din ideea imperială bizantină, iar apoi din ideea ortodoxiei, capătă în această perioadă maturitate. Mișcarea lui Rîgas Pheraios, răscoala țărănilor din Thesalia (1808—1809) și crearea unor societăți secrete (*Philiki Hetairia*, Odesa, 1814) aveau ca scop înălturarea dominației otomane și crearea unui stat grec independent.

Analizînd în al doilea capitol al lucrării sale problema revoluției grecești, autorul remarcă caracterul moderat al acesteia. De

altfel, Grecia și-a câștigat autonomia prin tratatul de la Adrianopol (1829), iar apoi independența prin protocolul de la Londra (1830), grație intervenției marilor puteri europene. Revoluția nu a înfăptuit reformele sociale și politice pe care masele populare le așteptau și pentru care au luptat. Cerculile conservatoare, cu sprijinul marilor puteri, au instaurat o monarhie absolută în frunte cu un principe străin, Otto I de Bavaria.

Începând analiza problemelor legate de existența statului independent grec, Svornos subliniază câteva din fenomenele permanente din viața societății grecești. Unul din aceste fenomene, instabilitatea politică, are profunde rădăcini economice și sociale. A doua jumătate a secolului al XIX-lea constituie o perioadă de dezvoltare a societății grecești, burghesia impunându-se treptat în viața politică a statului.

Problema de bază din viața statului în această epocă, ca de altfel de-a lungul întregii existențe a Greciei moderne, o constituie problema națională, care a avut profunde implicații asupra tuturor sectoarelor societății grecești. Din păcate, arată autorul, problema națională e dominată de mirajul „marii idei” prin care cercurile conducătoare preconizau restaurarea Imperiului bizantin. Această doctrină perimată a împiedicat statul grec pentru multă vreme să elaboreze o politică realistă, care să răspundă intereselor poporului.

Primele patru decenii ale secolului al XX-lea constituie o etapă hotărâtoare în evoluția statului modern grec. Pe plan intern, burghesia se debarasează treptat de vechile caste privilegiate și monopolizează puterea politică, iar proletariatul, în continuă dezvoltare, ca urmare a avântului industriei grecești, devine unul din factorii de bază ai vieții politice. Războaiele balcanice, ca și primul război mondial, au constituit o etapă decisivă în realizarea dezideratului național al poporului grec.

După al doilea război mondial, în care poporul grec a luptat cu eroism împotriva agresiunii și dominației fasciste, se remarcă în viața politică a Greciei un efort susținut al forțelor democratice pentru înlăturarea rănilor războiului și crearea unui climat politic favorabil

dezvoltării pașnice. Dar, așa cum remarcă autorul, puterile străine împiedică crearea unui asemenea climat, atrăgând Grecia în acțiuni ale căror țeluri sînt străine de interesul poporului grec.

Ceea ce se poate pune în discuție este modul în care autorul și-a organizat materialul care tratează istoria Greciei după 1820, împărțindu-l în foarte multe capitole și subcapitole. Avînd în vedere caracterul de sinteză al lucrării, credem că ar fi fost mai just dacă ar fi analizat evoluția statului grec pe perioade mai lungi, pentru a nu fracționa prea mult materialul și pentru a da o mai bună imagine de ansamblu.

Prin modul în care a reușit să sintetizeze istoria frământată a unui popor, ca și prin larga sa documentație, lucrarea constituie un bun punct de plecare în aprofundarea studiului asupra evoluției societății moderne grecești.

S. B.

CLAUDE FOILEN, *L'Amérique anglo-saxonne de 1815 à nos jours*, Paris, P.U.F., 1965, 374 p.

Recenta apariție, în colecția „Nouvelle Clio” a lucrării prof. Claude Foilen prezintă un interes demn de semnalat specialiștilor în probleme de istorie modernă și contemporană universală. Expresia „America anglo-saxonă” îi permite lui Claude Foilen să indice, comod și global, cele două puteri care își împart continentul nord-american : S. U. A. și Canada. Autorul se ocupă de istoria celor două state din 1815 pînă în zilele noastre, pornind de la ideea că din acel an Statele Unite au urmat „o cale solitară sau, mai exact americană... În 1815 începe un nou episod în istoria americană” (p. 75).

Lucrarea cuprinde trei părți distincte. În prima parte — „Documentare” — Cl. Foilen prezintă cititorilor sursele documentare și bibliografia completată cu ultimele noutăți. Semnalăm că bibliografia cuprinde 845 de

titluri și este întocmită pe probleme, constituind astfel un prețios instrument de lucru pentru cercetători.

Partea a doua — „Cunoștințele noastre” — permite autorului să ofere cititorilor nu un rezumat istoric continuu, ci să sublinieze originalitatea nu numai a trăsăturilor comune, dar și a nuanțelor distincte care separă istoria Statelor Unite și Canadei. Pentru aceasta, Cl. Fohlen — având în vedere cele mai recente rezultate ale muncii de cercetare în domeniul istoriei celor două țări — se ocupă de-a lungul a șapte capitole de chestiuni ca : progresele democrației în S. U. A. și Canada (1815—1848); războiul de secesiune și reconstrucția; Confederația canadiană; dezvoltarea economică și social-politică a Americii anglo-saxone la sfârșitul secolului al XIX-lea și în secolul al XX-lea; „responsabilitățile mondiale” ale celor două state etc.

Autorul abordează chestiunile fundamentale ale Americii anglo-saxone într-o manieră deosebit de interesantă și foarte documentată, dar de pe pozițiile istoriografiei burgheze. Cl. Fohlen apreciază că, pînă în 1812, Statele Unite au rămas la remorca Europei, dar că după al doilea război de independență ele și-au găsit propria cale de dezvoltare. Pe scurt, după 1815, Statele Unite și Canada se „americanizează” (p. 76). Ocupîndu-se de războiul de secesiune, Cl. Fohlen ajunge la concluzia că înfrîngerea Sudului constituie „eșecul definitiv al unei civilizații agrariene într-o lume în plină transformare economică” (p. 98), iar Reconstrucția a făcut să se nască „problema neagră” — cu alte cuvinte, unul din rezultatele ei a fost segregarea rasială —, pe care S. U. A. nu au rezolvat-o pînă în prezent. Totodată, Reconstrucția a determinat apariția peonajului și nu a putut impune înlăturarea deosebirilor dintre Nord și Sud (p. 101).

În ceea ce privește Canada, revoltele conduse de W. Mackenzie și Papinau în 1837 au determinat crearea unui guvern responsabil, prima experiență de autogovernare într-un teritoriu colonial britanic. Canada însă, după autor, nu a cunoscut revoluția, ca Statele Unite, dar victoria Nordului în războiul de secesiune a fost un catalizator care a grăbit crearea dominiului Canada, în 1867 (p. 101).

Ocupîndu-se, în altă ordine de idei, de nașterea imperialismului în America anglo-saxonă, autorul subliniază că „imperialismul american are cauze multiple. În primul rînd, există o corelație strînsă între sfîrșitul frontierei și începuturile expansiunii” (p. 116). Firește, nu putem accepta un atare punct de vedere. Remarcînd faptul că, în deceniul al 5-lea al secolului nostru, 45% din capitalul industrial al S. U. A. aparține unui număr de 135 de companii monopoliste, Cl. Fohlen ajunge la concluzia — cu care nu putem fi de acord — că „regimul capitalist a fost acceptat de enorma majoritate a muncitorilor care caută o colaborare fructuoasă cu conducătorii” (p. 150). Totuși, autorul nu poate neglija semnificația contradicțiilor societății americane și asasinării președintelui Kennedy, considerîndu-le ca „indiciul unei dezordini din societatea americană” (p. 152).

Partea a treia — „Disputele dintre istorici și direcțiile de cercetare” — cuprinde mai mult de jumătate din lucrare, fiind, de altfel, partea cea mai interesantă și utilă pentru cercetători. Cl. Fohlen prezintă pe larg modul în care istoriografia americană, de-a lungul a mai bine de un secol, a abordat și a încercat să rezolve marile probleme ale istoriei Americii anglo-saxone. Cititorul poate, astfel, urmări nu numai evoluția istoriografiei nord-americane, curentele sale, dar este pus în temă și cu ultimele concluzii și direcții de cercetare.

Un interes deosebit prezintă capitolul al VII-lea — „Frontiera: explicare a istoriei americane?” —, în care autorul se ocupă de ipoteza frontierei susținută de Turner, de argumentele adversarilor săi, precum și de nolle orientări.

Nu putem să nu remarcăm că puține lucrări ridică în fața cititorilor atîtea întrebări ca aceasta pe care o prezentăm. De altfel, Cl. Fohlen își încheie cartea cu o întrebare : „Hegemonia americană este deja de domeniul istoriei sau are încă șanse să se perpetueze?”.

Semnălm, în sfîrșit, că lucrarea cuprinde cîteva tabele statistice deosebit de utile, referitoare la evoluția numărului locuitorilor și migrării, comerțul exterior, producția de energie, precum și un index de nume de persoane, de locuri, de autori etc.

M. P.

BIZANTINOLOGIE

E. E. LIPȘIȚ, *Еклога византийский законодательный свод VIII века, Moscovia, „Наука”, 1965, 220 p.*

Ecloga este codificarea alcătuită în Imperiul bizantin, cuprinzând dispozițiile legislative în vigoare la începutul secolului al VIII-lea cu privire la instituția familiei și dreptul succesoral, la proprietate și contracte, la infracțiuni și pedepse. Această sinteză legislativă bizantină a avut în evul mediu o largă circulație în Europa, fiind utilizată mai ales în țările slave și în țările române. Este cunoscută, în general, sub denumirea de *Ecloga Isauriană*, deoarece a fost întocmită pe vremea și din porunca împăraților Leon și Constantin din dinastia Isaurienilor.

Redactată în limba greacă în anul 726, *Ecloga* a circulat în numeroase manuscrise, dintre care unele se păstrează în câteva biblioteci europene. A fost editată în 1596 de către M. Freherus, la Frankfurt, după textul pregătit de Leunclavius, în 1852 de către Zachariae von Lingenthal la Leipzig, în 1889 de către Antonios Monferratos la Atena, în 1929 de către C. A. Spulber în România, în 1931 de către I. Zepos și Pan. Zepos la Atena, iar în 1932 de către N. P. Blagoev la Sofia. Însăși repetata reeditare a *Eclogii* reflectă importanța ei ca izvor istoric pentru studiul instituțiilor bizantine.

Ecloga a fost tradusă în limba latină la sfârșitul secolului al XVI-lea de către Leunclavius; această versiune însoțește textul grecesc tipărit în 1596 la Frankfurt de către M. Freherus. O traducere în limba engleză a publicat în 1928 Edwin H. Freshfield. În limba franceză s-a publicat traducerea făcută de către C. A. Spulber, care a reeditat și textul grecesc (*L'Eclogue des Isaurians*, Cernăuți, 1929). Ediția publicată de N. P. Blagoev la Sofia în 1932 este însoțită și de versiunea bulgară a *Eclogii*. Seria versiunilor în limbile moderne continuă prin publicarea traducerii

rusești în lucrarea de față. Traducătorii învederează și valoarea codului bizantin ca izvor istoric pentru studiul instituțiilor medievale din țările de tradiție bizantină.

Traducând *Ecloga* în limba rusă și publicând versiunea sa însoțită de ample comentarii istorico-juridice, bizantinista sovietică Lipșiț oferă cercetătorilor istoriei Bizanțului o lucrare erudită, ce pune totodată în lumină importante aspecte ale aplicării dreptului bizantin în țările slave din evul mediu și de la începutul perioadei moderne. Lucrarea este editată de către Institutul de istorie și Institutul de slavistică ale Academiei de Științe a U. R. S. S. și apare în colecția *Monumente ale istoriei medievale a popoarelor din Europa Centrală și Orientală*. Comitetul de redacție al acestei colecții este format din academicienii M. N. Tihomirov, P. N. Tretiakov, S. A. Nikitin, E. V. Udalțova și K. A. Osipova. Prin chezașia acestor învățați și prin competența autoarei, lucrarea are caracterul cercetărilor savante, care îmbogățește informația documentară privitoare la acest izvor istoric și înnoiește interpretarea lui științifică.

Lucrarea cuprinde o introducere (p. 5—38), traducerea rusă a textului grecesc al *Eclogii* (p. 39—76), comentariile privitoare la cele 18 titluri ale codului (p. 77—192), o bibliografie (p. 193—200), un indice al izvoarelor codului (p. 203—214), indici de nume, de locuri și de materii (p. 215—220). Trimiterile la izvoare și referirile la studiile și articolele publicate de specialiști asupra *Eclogii* abundă în această lucrare.

Lipșiț cercetează critic istoriografia, pune în lumină proveniența textelor și concordanța acestora cu realitățile sociale bizantine. Menționează manuscrisele *Eclogii* păstrate în diferite biblioteci din Europa și relevă discuțiile purtate de cercetători cu privire la datarea *Eclogii*, precizând, în acord cu majoritatea savanților care s-au pronunțat în această privință, că acest cod a fost întocmit în anul

726, așa cum opinaseră pentru prima dată istoricul rus V. G. Vasillevski și bizantinistul grec D. Ghinis. Ca sinteză a dreptului romano-bizantin din secolele VI—VIII, *Ecloga* reflectă persistența unor forme ale relațiilor sociale sclavagiste, dar și existența unor începuturi de relații feudale, după cum reiese din textele sale privitoare la dreptul de stăpînire asupra pămîntului.

Principala noastră obiecție se referă la textul pe care se bazează traducerea făcută de Lipsiș. A fost tradus textul grecesc din ediția ateniană publicată de Monferratos în 1889, semnăindu-se diferențele de sens existente în ediția lui Zachariae von Lingenthal din 1852. Dar prin cercetările făcute de D. Ghinis pe baza unor manuscrise necunoscute de vechii editori, s-au adus rectificări de sens unor paragrafe din textul *Eclogii*. Sint importante corectările propuse de savantul grec în articolul său *Clieva chestiuni referitoare la Ecloga Isaurienilor* (în grecește), publicat în *Ἐπετηρίς Ἐταιρείας Βυζαντινῶν Σπουδῶν*, t. X (1933), p. 43—54.

Traducînd paragraful 1 din titlul al II-lea al *Eclogii* (p. 45) și comentînd dispoziția privitoare la vîrsta stabilită pentru căsătorie—15 ani pentru bărbat și 13 ani pentru femeie (p. 92)—, Lipsiș vede în această o deosebire față de dispoziția cuprinsă în legislația lui Iustinian, potrivit căreia vîrsta legală pentru căsătorie a fost fixată la 14, respectiv 12 ani. De fapt, *Ecloga* nu a modificat cu nimic dispoziția veche. Legislația lui Iustinian stabilește pentru căsătorie vîrsta de 14 ani impliniți pentru bărbat și 12 ani impliniți pentru femeie. Cu o altă formulare, *Ecloga* menține aceeași vîrstă, precizînd doar că tinerii se puteau căsători începînd de la trecerea în al 15-lea an, respectiv în al 13-lea an al vieții lor. Se înțelege că aici este vorba de vîrsta căsătoriei stabilită pentru populațiile Imperiului bizantin din epoca respectivă.

Adoptînd opinia veche a istoricului rus E. Cernusov, autoarea respinge ipoteza unei influențe a *Eclogii* asupra *Pravdei ruse* din secolele IX—XII (p. 241). O asemenea influență a fost negată și de cercetătorul german Goetz, autorul unei lucrări speciale despre *Pravda rusă*, cu titlul

Das russische Recht, Stuttgart, 1912—1913, pe care Lipsiș nu-l citează. Ar fi fost util însă să se examineze și teza opusă. Vladimirski Budanov a susținut că *Pravda rusă* cuprinde unele dispoziții luate din *Eclogă* (*Geschichte des russischen Rechtes*, 1888). Mai mulți cercetători, printre care se numără și însuși M. N. Tihomirov, au susținut că *Pravda rusă* conține și reglementări luate din „Legea pentru judecarea mirenilor”, dar această veche compilație slavă are ca izvor principal chiar *Ecloga*. Rămîne deci deschisă problema dacă, direct sau indirect, codul bizantin a fost utilizat ca izvor al *Pravdei ruse*.

Lipsiș cunoaște bine pravilele bulgărești și sîrbești, care cuprind și texte din *Ecloga Isauriană*. Folosim prilejul pentru a arăta că unele părți din *Eclogă* au fost incluse și în pravilele românești. Pravila Țării Românești intitulată *Îndreptarea legii* din 1652, indică 25 de glave cu dispoziții din „Leu și Constantin împărate”, adică din *Eclogă*, deși numai opt au fost identificate ca fiind extrase din acest cod bizantin. Pe timpul domniei lui Vasile Lupu (1634—1653), *Ecloga* a fost bine cunoscută și în Moldova. *Manualul juridic* din 1814, alcătuit de Andronachi Donici, cuprinde șase texte extrase din *Eclogă* și adaptate dreptului românesc aplicabil în Moldova la începutul secolului al XIX-lea. Pregătim un studiu asupra receptării *Eclogii Isauriene* în țările române.

Gh. C.

DIMITRIOS S. GHINIS, *Περίγραμμα Ιστορίας μεταβυζαντινοῦ δικαίου* (Cadru pentru istoria dreptului postbizantin), Atena, Edit. publicațiilor Academiei, 1966, 419 p.

Culegerea de materiale pentru istoria dreptului bizantin și postbizantin constituie obiectul unor îndelungate și persistente cercetări

ale învăţatului atenian Dimitrios S. Ghinis. Lucrarea de faţă, editată de Academia Atenei în condiţii tehnice remarcabile, încununează eforturile autorului şi oferă cercetătorilor textelor şi instituţiilor postbizantine un valoros ghid documentar, cu indicaţii preţioase asupra izvoarelor şi depozitelor de manuscrise. În 'Επετηρίς 'Εταιρείας Βυζαντινῶν Σπουδῶν din anii 1952, 1956 şi 1958, Ghinis a publicat un număr de 421 de titluri de documente de drept postbizantin. Volumul de faţă prezintă 1 106 titluri, împreună cu multe îmbunătăţiri pe care autorul le aduce repertoriilor sale anterioare.

Lucrarea cuprinde o prefaţă (p. 5—13), o anplă bibliografie (p. 14—39), titlurile documentelor istorico-juridice însoţite de scurte rezumate şi uneori de fragmente de text (p. 41—396), un indice de persoane şi locuri (p. 399—406), un indice de materii (p. 407—413) şi un glosar (p. 414—418). Izvoarele prezentate sînt însoţite de indicaţii arheografice şi bibliografice. Lucrarea are caracterul cercetărilor de erudiţie.

Figurează în acest volum şi 50 de titluri de izvoare care n-au fost publicate. Unele dintre acestea cuprind acte ale autorităţilor otomane menite să reglementeze anumite drepturi şi obligaţii ale populaţiilor creştine subjugate (nr. 141, 369, 404, 515, 516, 597, 624, 641, 689 şi 691). Alte titluri indică fie acte de moştenire (nr. 154, 230 şi 637), fie foi de zestre (nr. 167, 210, 295, 305, 319, 323, 505), fie tranzacţii şi contracte (nr. 269, 274, 284, 293, 300). Patru dintre titlurile documentelor inedite indică dispoziţii date în anii 1775—1776 de către viitorul domn al Ţării Româneşti Nicolae Petru Mavrogheni, în calitatea sa de dragoman al flotei otomane, privitoare la soluţionarea unor litigii ale locuitorilor din insula Naxos (nr. 442, 443, 444 şi 469). Sub nr. 100, autorul publică amplul text nomocanonic intitulat *Nomokritirion*, ce se păstrează sub cota 2 764 în Biblioteca naţională a Greciei, cuprinzînd importante reglementări neobizantine privitoare la dreptul de familie (p. 65—112). Prin publicarea acestor

documente, lucrarea are, într-o măsură restrînsă, şi caracterul unei ediţii de texte.

Cercetătorii români vor găsi în această lucrare indicaţii utile şi cu privire la unele izvoare ale istoriei poporului nostru. Astfel, autorul indică firmele otomane referitoare la ţările române (nr. 19, 151, 570), publică un fragment din textul grecesc ce reprezintă cunoscutul Supliment la istoria Daciei (nr. 424), menţionează codul lui Alexandru Ipsilanti din 1780, intitulat *Syntagmation Nomicon*, publicat de Pan I. Zepos la Atena în 1936 (nr. 458).

Principala obiecţie pe care o facem autorului se referă la lacunele bibliografiei sale şi îndeosebi la necunoaşterea cercetărilor româneşti privitoare la textele bizantine şi postbizantine. Astfel, pentru textele postbizantine păstrate în Biblioteca Academiei Republicii Socialiste România, autorul citează numai volumul al II-lea din *Catalogul manuscriselor greceşti*, cel publicat de Nestor Camariano în 1940, dar nu şi volumul I publicat de Constantin Litzica în 1909. Nu sînt cunoscute cercetările speciale asupra izvoarelor bizantine şi postbizantine pe care le-au publicat Constantin Erbiceanu, Nicolae Iorga, Demostene Russo, Nicolae Bănescu, Vasile Grecu. Dintre pravilele româneşti însoţite de textele greceşti ale izvoarelor lor bizantine şi postbizantine, pe care le-a editat Academia noastră, autorul cunoaşte numai *Îndreptarea legii* din 1652 şi *Pravilniceasca condică* din 1780, dar nu şi *Codul Calimach* din 1817, şi *Legiuirea Caragea* din 1818. Pentru cercetătorii istoriei dreptului postbizantin, textele editate în ţara noastră au o excepţională valoare documentară, după cum dovedesc importante recenzii publicate în străinătate asupra noilor ediţii ale pravilelor româneşti.

Prin conţinutul ei nou şi substanţial, lucrarea lui Ghinis va fi de real folos cercetătorilor din ţara noastră, care studiază izvoarele şi receptarea dreptului bizantin în statele româneşti.

BIBLIOGRAFIE, ARHIVISTICĂ, MUZEOGRAFIE

MIHAIL GUBOGLU, *Catalogul documentelor turcești*, vol. II (1455—1829), București, 1965, XLVII + 655 p. + 17 pl. (Direcția generală a Arhivelor statului din Republica Socialistă România)

La interval de cinci ani apare al doilea volum din *Catalogul documentelor turcești*, prețios instrument de lucru pentru cercetătorii din domeniul istoriei care se interesează de legăturile țărilor române și ale altor țări europene cu Imperiul otoman în evul mediu. Spre deosebire de primul¹, prezentul volum cuprinde rezumatul documentelor care oglindesc aspecte multiple (economice, sociale, politice, militare, administrative etc.) din Țara Românească, Moldova și Transilvania, precum și relațiile lor cu țările vecine și mai ales cu Imperiul otoman din anii 1455—1829.

Rezumatul celor 2 003 documente este precedat de o succintă introducere (cu un rezumat și în limba franceză), în care autorul subliniază importanța izvoarelor orientale în general și a celor turcești în special pentru cercetarea istorică și prezintă principalele depozite de documente turcești din București (Arhivele statului, Biblioteca Academiei, Biblioteca centrală de stat), din diferite orașe ale țării (Arhivele statului din Brașov, Biblioteca Academiei filia Cluj, Arhiva Bibliotecii Sf. Nicolai din Scheii Brașovului, Biblioteca documentară Bathyanem din Alba-Iulia, Biblioteca Institutului teologic din Sibiu, Muzeul regional al Banatului) și de peste hotare (Biblioteca națională „Chiril și Metodiu” din Sofia, Biblioteca Universității din Bratislava), unde au fost făcute investigații pentru strângerea acestui prețios material. În continuare, M. Guboglu face o expunere sumară asupra metodei de lucru folosite, insistând asupra diferitelor genuri de scriere arabă, asupra cronologiei, asupra lexiconului și asupra unor instituții vechi otomane, și atrage atenția cititorului

asupra principalelor probleme pe care le ridică documentele din prezentul volum, din punct de vedere economic, social, politic, militar, administrativ, juridic și cultural. Spre a veni în ajutorul celor care studiază astfel de probleme, autorul a inclus în volum și o bogată bibliografie, sistematic alcătuită pe capitole.

Ca și în primul volum, rezumatele documentelor turcești, dar și tătărești, ce se publică sînt dispuse cronologic după era noastră (avînd alături și anul Hegirei), la fiecare fiind indicat fondul, caracterul documentului (original, copie, rezumat, microfilm, traducere), dacă a mai fost publicat sau nu, felul scrierii, dimensiunile, filigranul și sigiliul (dacă sînt originale).

În general, documentele din volumul de față permit oricărui cercetător să stabilească pe de o parte, condițiile instaurării suzeranității otomane asupra țărilor române, exercitării ei sub variate forme, iar pe de altă parte relațiile internaționale ale țărilor române nu numai cu Imperiul otoman, ci și cu celelalte țări europene, pe o durată de cîteva secole (secolele XV—XIX). În același timp se obțin date interesante relativ la situația internă a țărilor române în această perioadă, care, confruntate cu cele obținute din izvoarele interne, ne permit să ajungem la rezultate noi în unele probleme.

De o importanță deosebită sînt acele documente care se referă la obligațiile economice ale țărilor noastre față de Înalta Poartă, în care sînt menționate categoriile de produse (cereale, cherestea, vite, pesmeți, cerviș, făină etc.), cantitățile (care ajung pînă la zeci și sute de mii de chile de cereale și zeci de mii de capete de vite) expediate din țara noastră pentru aprovizionarea Istanbulului și a armatei otomane mai ales în timpul războaielor duse de aceasta împotriva diferitelor țări europene. De asemenea, la cifre impresionante se ridică și cherestea trimisă din țările române pentru construcțiile din capitala Imperiului otoman, pentru șantierele navale, pentru repararea cetăților și a diferitelor fortificații, a podurilor de la

¹ Vezi *Studii*, 1960, nr. 6, p. 274—277.

Dunăre în timpul diferitelor campanii militare etc. Cu acest prilej, în documente sînt indicate totodată prețurile, totdeauna sub valoarea reală, calculate în moneda otomană care circula prin țara noastră. Urmărirea acestor prețuri la anumite produse ne permite totodată să constatăm și să tragem concluzii asupra variației lor pe timp de cîteva decenii sau secole.

Extrem de utile sînt de asemenea datele cu privire la exportul de sare românească în Imperiul otoman, la circulația sării în cele trei țări românești, cantitățile de sare exportată, variația prețului acesteia, precum și limitele pieții ei externe.

O bună parte din documente se referă la cuantumul haraciului plătit de cele trei țări românești, începînd din secolele XV—XVI. Dacă datele relativ la haraciul Țării Românești și Moldovei sînt în bună parte cunoscute, cele care se referă la Transilvania apar aici pentru prima dată. Astfel, un firman din 1554 indică suma de 10 000 de florini, adică mult mai mult decît cel plătit de domnii Țării Românești și Moldovei separat.

Și știrile privind relațiile economice internaționale ale țărilor române în evul mediu sînt completate cu datele procurate de documentele din prezentul volum. Ele arată pe negustorii moldoveni făcînd încă din secolul al XV-lea comerț cu Transilvania, cu Imperiul otoman, cu Moscova prin „Tartaria”, cu Polonia etc.

De aceeași importanță sînt documentele care se referă la structura socială a populației țărilor române și ale aceleia din Imperiul otoman, contradicțiile dintre principalele clase sociale și formele diferite ale luptei de clasă, care chiar în pașalcurile turcești se împletește spontan cu lupta antiotomană, începînd cu acțiunile haiducilor și ajungînd la răzmerițe și răscoale. Multe din documente privesc regimul supușilor otomani în țările române și ale raialelor, berajalelor, negustorilor străini pe teritoriul Imperiului otoman.

De o importanță deosebită ne apar și documentele care privesc relațiile politice și diplomatice internaționale ale Imperiului otoman, în special cu țările române și în general cu țările europene. Aici sînt oglindite nu numai eforturile militare ale Imperiului otoman din timpul expedițiilor sale spre

clusiv obligațiile militare ale țărilor române față de turci, dar și tratativele tainice dintre Imperiul otoman și marile puteri europene cu privire la statutul juridic al țărilor române.

Prezentul volum se încheie cu un glosar de turcisme, îmbogățit în comparație cu cel din primul volum, un indice general destul de amplu și un număr de 18 planșe (în fașsimil) al unor documente mai interesante reproduse în condiții tehnice mulțumitoare.

Înainte de a încheia, ne permitem să semnalăm unele inadvertențe constatate în alcătuirea rezumatelor, care se reflectă și în indice. Astfel, într-un document din 1674 (535) se menționează „Adunarea din Cluj”, care desigur trebuie să fie „Dieta din Cluj”, în altele voievodul Transilvaniei este numit cînd „rege” (58, 72) cînd „bei” (47, 48, 61). Tot așa credem că „atelierul manufacturier de tutun” (1 107) numit cherhana este nu numai un atelier, ci o manufactură, ca și „atelierul căruțașilor” (1 121), „căile” din Iași (1 568) trebuie să fie poduri de lemn, „cenușa pentru vopsele” (1 413) este cenușa pentru potasă, „Curtea conaș al lui Ioan Caragea” (nu Iancu Caragea) este Curtea Veche, numele palatului domnesc din București (1 112), „capuchehaiua” Austriei din Istanbul (394, 405, 519, 551 etc.) este de fapt internunțul, „Împăratul Romei” (415, 763) este în realitate împăratul Austriei, care purta pînă în 1806 titlul de împărat al Imperiului roman. Tot așa de neclar ni se pare și înscrierea în indice a numelor de Constantin, Craiova, Cristea la litera K, adică Konstantin, Kraiova, Kritea, „beizadea” a Austriei (1 622), „beiu” de Iași (896) în loc de voievodul Moldovei, „răufăcător” (71) în loc de rebeli, „care de tunuri” (1 141, 1 179, 1 780, 1 184), Banfi „capudan” de Cluj (270) sau de Transilvania (436). De asemenea ar trebui recitit documentul 1 285, unde apare un tîrg Brad în Țara Românească în 1789, pe care izvoarele interne nu-l confirmă.

Aceste mici lipsuri, inerente în asemenea cazuri, nu scad valoarea lucrării în sine, care reprezintă o remarcabilă contribuție la îmbogățirea instrumentarului de lucru necesare cercetătorilor istorici.

ROBERT MANDROU, *De la culture populaire aux XVIIe et XVIIIe siècles*, Paris, Stock, 1964, 222 p.

Lucrarea sintetică și sugestivă a lui Robert Mandrou se înscrie pe linia unor contribuții recente, aduse în special de istoricii francezi, la istoria mentalității. De altfel, din introducerea autorului atrage atenția asupra acestui domeniu de cercetare, pe care-l consideră a fi neglijat în raport cu domeniul economic și social, ilustrat, după exemplele pe care le dă R. Mandrou, de investigațiile recente, printre care o mențiune specială e acordată lui Albert Soboul și Boris Porșnev. Numele și lucrările citate se referă la sfârșitul „vechilui regim” și la secolul luminilor, care formează obiectul cercetării lui R. Mandrou.

Pentru a surprinde elementul viu pe care istoria mentalității îl pune în lumină, istoricul francez se oprește la studiul unei literaturi de colportaj de largă difuzare, „La Bibliothèque bleue de Troyes”, „cărți mici, imprimate pe o hârtie proastă, oarecum albă, granuloasă, care suge cerneala, legate stingaci, cu un simplu fir și acoperite de o foaie albastră fără titlu”. Lansate la începutul secolului al XVII-lea de o familie de librari-editori din Troyes, cărțile s-au vândut la prețuri foarte accesibile și s-au răspândit în toată regiunea nordică a Franței. R. Mandrou reconstituie activitatea familiilor de editori Oudot și Garnier și ilustrează cu o hartă aria de difuzare a acestei literaturi, întemeind argumentarea sa pe existența acelei „instituții populare prin excelență, șezătoarea” (am spune, localizând, *la veillé*), care asigură transmiterea datelor închise între paginile cărților în rîndurile marii mase de analfați. Dezvoltînd seria sa de constatări și deducții deosebit de sugestive, autorul pune în lumină rolul colportorului, dialogul ce s-a stabilit între editor și public, pentru a ajunge în intimitatea procesului pe care-l analizează, răspunzînd adică la întrebările: ce au citit locuitorii satelor din regiunea delimitată și ce anume trădează interesul lor pentru cărțile puse la îndemînă de acei editori? Ce gîndeau masele populare în cele două secole, în care s-a difuzat „biblioteca albastră”, secole ce marchează sfârșitul unui regim politic?

R. Mandrou afirmă de la început că fondul acestei colecții nu mai poate fi reconstituit (p. 36) și că analiza nu a putut avea în vedere decât ceea ce a supraviețuit de-a lungul deceniilor, completînd repertoriul din Troyes cu datele furnizate de colecțiile particulare și de cataloagele existente. Cele aproximativ 450 de titluri permit însă o evocare a întregului și autorul prezintă o grupare semnificativă a titlurilor, ținînd, evident, seama de cuprinsul cărților, parcurs cu atenție și perspicacitate. Astfel, elementele incluse în aceste cărți au introdus pe cititorii și ascultătorii lor într-o „mitologie feerică”, populată de personaje desprinse din miraculosul păgîn sau de figuri populare ca Till, Gargantua, Scaramouche, într-o „lume” aparte, în care sfaturile practice se îmbinau cu precepte desprinse din ocultism, într-o atmosferă „de pietate”, întreținută de viețile de sfinți și de catehisme, într-un univers artistic, într-o imagine a societății puțin calchiată pe viața contemporană. Colecția a continuat să vieze în secolul al XIX-lea, cînd ea se îmbogățește mai ales cu romane și cu opusculi dedicate activității lui Napoleon, fapt care a dus la crearea unor comisii de anchetă, în special după 1848, cînd „cercetarea în toate direcțiile, a responsabilităților revoluționare” (p. 171) a atras atenția organelor represive asupra acestei literaturi de colportaj care decada cu încetul, în special în fața presei și a cărților de educație cetățenească. O culegere de texte ilustrative e anexată la sfîrșit.

Analiza colecției de cărți de largă difuzare de la apariția și pînă la stingerea ei, este de un interes inestimabil, și datele prezentate de Robert Mandrou sînt continuu raportate de cititorul român la datele pe care nu le furnizează istoricul „calendarelor” (înfățișat de Mircea Tomescu) sau „cărțile populare” în general (editate și analizate de Dan Simonescu și I. C. Chișimia); dar datele pe care le deținem (dintr-o investigație întreprinsă asupra cărților de largă difuzare în țările române, în secolul al XVIII-lea) nu ne duc la aceleași concluzii, adică la constatarea faptului că, în ansamblu, literatura „populară” a fost o formă de „evaziune” (p. 163). De altfel, pentru cultura franceză însăși, o asemenea

concluzie se cere a fi întemeiată pe o cercetare mult mai amplă și de aceea autorul se ferește de a generaliza deducțiile sale. Dacă poate fi adevărat că literatura de colportaj semnaleză existența a „două culturi” (p. 12), dependența legendelor istorice vehiculate în cadrul colecției de cultura medievală nobiliară poate fi pusă în discuție (aceste legende legându-se mai curînd de aspirațiile maselor ce s-au făcut auzite și în operele trubadurilor și ale autorilor de cicluri de romane medievale), după cum însăși difuzarea cărților poate să se datoreze mai mult mentalității editorilor (în special „prudenței lor”, după cum sesizează autorul, p. 159) decît necesităților maselor populare. „Prea multe lacune, prea multă tăcere întîmpinată de-a lungul analizei, ce ar putea fi dezlegată prin alte tipuri de documente, trebuie să îndemne la prudență” (p. 149).

Analiza dezvăluie aspecte importante ale acestui „suport al mentalităților populare” (ibidem), dar concluziile de ordin istoric nu pot fi formulate decît după ce prudența a devenit minimă, ca urmare a acumulării unor date mult mai ample. În limitele propuse, lucrarea lui Robert Mandrou (care se concentrează asupra unor probleme de un deosebit interes, după cum ne indică și articolul său din „Revue historique”, 1966, ianuarie—martie) se înscrie, prin spiritul analitic și observațiile pline de sugestii (ce îndeamnă continuu la comparații) ca o contribuție de un interes încontestabil la istoricul mentalității, domeniu, la rîndul său, propice unor ample și fructuoase cercetări.

Al. D.

„Studii”, revistă de istorie, publică în prima parte studii, note și comunicări originale, de nivel științific superior, din domeniile istoriei medii, moderne și contemporane, universale și a României. În partea a doua a revistei — de informare științifică — sumarul este completat cu rubricile: *Probleme ale istoriografiei contemporane (studii documentare)*, *Discuții*, *Viața științifică*, *Recenzii*, *Revista revistelor*, *Insemnări*, în care se publică materiale privitoare la manifestări științifice din țară și străinătate și sînt prezentate cele mai recente lucrări și reviste de specialitate apărute în țară și peste hotare.

NOTĂ CĂTRE AUTORI

Autorii sînt rugați să trimită studiile, notele și comunicările, precum și materialele ce se încadrează în celelalte rubrici, dactilografiate la două rînduri, în 4 exemplare, trimerile infrapaginale fiind numerotate în continuare. De asemenea documentele vor fi dactilografiate, iar pentru cele în limbi străine se va anexa traducerea. Ilustrațiile vor fi plasate la sfîrșitul textului. Manuscrisele nepublicate nu se restituie.

Numele autorilor va fi precedat de inițială. Titlurile revistelor citate în bibliografie vor fi prescurtate conform uzanțelor internaționale.

Autorii au dreptul la un număr de 50 de extrase gratuit.

Responsabilitatea asupra conținutului materialelor revine în exclusivitate autorilor.

Corespondența privind manuscrisele, schimbul de publicații etc. se va trimite pe adresa Comitetului de redacție, B-dul Aviatorilor nr. 1, București.

**REVISTE PUBLICATE ÎN EDITURA
ACADEMIEI REPUBLICII SOCIALISTE ROMÂNIA**

STUDII – REVISTĂ DE ISTORIE
REVUE ROUMAINE D'HISTOIRE
STUDII ȘI CERCETĂRI DE ISTORIE VECHIE
DACIA. REVUE D'ARCHÉOLOGIE ET D'HISTOIRE ANCIENNE
REVUE DES ÉTUDES SUD-EST EUROPÉENNES
ANUARUL INSTITUTULUI DE ISTORIE-CLUJ
ANUARUL INSTITUTULUI DE ISTORIE ȘI ARHEOLOGIE-IAȘI
STUDII ȘI CERCETĂRI DE ISTORIA ARTEI
– SERIA ARTĂ PLASTICĂ
– SERIA TEATRU-MUZICĂ-CINEMATOGRAFIE
REVUE ROUMAINE D'HISTOIRE DE L'ART
STUDII CLASICE

LUCRĂRI APĂRUTE ÎN EDITURA ACADEMIEI REPUBLICII SOCIALISTE ROMÂNIA

- • • **Istoria Românelor**, vol. I, 1960, 891 p. + 190 fig. + 16 pl., 45 lei; vol. II, 1962, 1159 p. + 20 pl., 45 lei; vol. III, 1964, 1259 p. + 11 pl., 45 lei; vol. IV, 1964, 863 p. + 16 pl., 45 lei.
- • • **Din Istoria Transilvaniei**, vol. I, ed. a 3-a, 336 p. + 15 pl., vol. II, ed. a 2-a, 552 p. + 1 pl., 1963, 65,60 lei.
- Sub red. acad. C. Dăscălescu și Miron Constantinescu, **Destăruirea monarhiei austro-ungare**, „Bibliotheca Historica Romaniae I”, 1964, 263 p., 9,25 lei.
- D. M. PIPPIDI și D. BERCIU, **Din Istoria Dobrogei**, vol. I, „Bibliotheca Historica Romaniae, Monografii II”, 1965, 344 p., 13 pl., 20 lei.
- • • **Brève histoire de la Transylvanie**, „Bibliotheca Historica Romaniae, Monografii III”, 1965, 468 p., 38 lei.
- ALEXANDRU GRAUR, **La romanité du roumain**, „Bibliotheca Historica Romaniae 9”, 1965, 68 p., 2,75 lei.
- V. CURTICĂPEANU, **Die rumänische Kulturbewegung in der österreichisch-ungarischen Monarchie**, „Bibliotheca Historica Romaniae 10”, 1966, 191 p., 5,75 lei.
- N. ADĂNILĂOAIȘI și DAN BERINDEI, **La réforme agraire de 1864 en Roumanie et son application**, „Bibliotheca Historica Romaniae 11”, 1966, 128 p., 4,25 lei.
- ION POPESCU-PUȘCURELĂ și AUGUSTIN DEAC, **La première Internationale et la Roumanie**, „Bibliotheca Historica Romaniae 12”, 1966, 155 p., 6,50 lei.
- • • **Die Agrarfrage in der österreichisch-ungarischen Monarchie 1900—1918. Mitteilungen auf der Konferenz der Geschichtswissenschaftler, Budapest, 4—9. Mai 1964**, 1965, 211 p., 23 lei.
- • • **Die Frage des Finanzkapitals in der österreichisch-ungarischen Monarchie 1900—1918. Mitteilungen auf der Konferenz der Geschichtswissenschaftler, Budapest, 4—9. Mai 1964**, 1965, 88 p., 17,50 lei.
- • • **La désagrégation de la monarchie austro-hongroise 1900—1918. Communication présentées à la Conférence des Histories du 4 au 9 Mai 1964 de Budapest**, „Bibliotheca Historica Romaniae, Monographie I”, 1965, 291 p., 12 lei.
- • • **Nouvelles études d'histoire. IIIe vol., publiées à l'occasion du XIIIe Congrès des sciences historiques. Vienne, 1965**, 1965, 508 p., 29 lei.
- • • **Documenta Romaniae Historica. B. Târziu Românească. vol. I (1247—1500)**, 1966, 633 p., 31 lei; vol. XXI (1626—1627), 1965, 596 p., 28 lei.
- • • **Documente privind relațiile agrare în veacul al XVIII-lea, vol. II, Moldova**, 1966, 795 p., 41 lei.
- • • **Cronica Ghilețușilor. Istoria Moldovei între anii 1695—1754**, ediție îngrijită de Nestor Camariano și Ariadna Camariano-Cioran, colecția „Cronicele medievale ale României V”, text grecesc însoțit de traducere, glosar și indice, 1965, 809 p., 38 lei.
- • • **Inscripțiile medievale ale României, vol. I, Orașul București 1395—1800**, 1965, 936 p., 62 lei.
- GEORGE KRAUS, **Cronica Transilvaniei 1600—1885**, 1965, 606 p., 27 lei.
- D. PROBAC, **Problema continuității în Dacia în lumina arheologiei și numismatice**, „Bibliotheca Historica Romaniae 13”, 1966, 251 p., 21 lei.
- • • **Cronica turească privind țările române. Extrase, vol. I, sec. XV—mijlocul sec. XVII**, „Izvoare orientale privind istoria României I”, 1966, 563 p., 27 lei.
- GEORGIOS SPHRANTZES, **Memorii. 1401—1477**, ediție critică de Vasile Grecu, „Scriptores Byzantini V”, 1966, XVIII + 619 p., 3 pl., 35 lei.